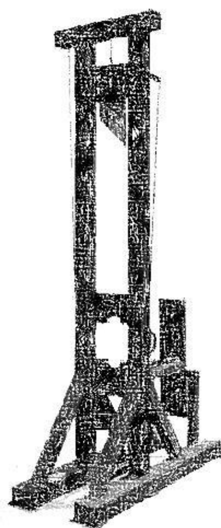
RENÉ BELBENOIT

robijaš broj 46 635

Suha giljotina

Život kažnjenika u Francuskoj Gvajani

PREDGOVOR

Orkanski vihor s Karipskog mora odbacio je do otoka Trinidada lagani indijanski čamac, koji je već bio potpuno preplavljen vodom. U čamcu je bilo, pisao je *Trinidad Guardian,* šest Francuza, izgladnjelih i iznemoglih bjegunaca s Vražjeg otoka, kažnjeničke kolonije Francuske Gvajane, koje je samo čudo spasilo nakon sedamnaest dana provedenih na olujnom moru.

Radoznalost me nagnala da ih, s nekoliko britanskih kolonista, posjetim u vojarni. Engleske ih vlasti nisu držale u zatočeništvu, jer svaki Francuz, ma koliko god bio udaljen od domovine, nosi u sebi osjećaj dostojanstva i časti. Zato je lučki kapetan rekao ono što smo i svi očekivali, osim francuskog gvajanskog konzula; "Ove jadnike neću izručiti francuskim vlastima. Neka konzul bijesni do mile volje! Gvajana je civilizacijska sramota! Ove ćemo ljude nahraniti, opskrbiti boljim plovilom i pružiti im mogućnost za nastavak bijega!"

U velikoj i udobnoj sobi dočekala su nas vrlo ganuto sva šestorica, trudeći nam se osmjehnuti. Petorica su bila golema i strašna stvorenja, po svom izgledu mogli bi biti profesionalni boksači, drvosječe u Kanali i ili vojnici u Legiji stranaca, a po fizičkoj snazi i naravi gotovo zvijeri. Šesti je naprotiv bio vrlo malen. Oko metar i pol visok i četrdesetak kilograma težak. Samo su mu oči plamtjele prvotnim sjajem nakon, kako sam kasnije saznao, petnaest godina preživljavanja u pravom pravcatom grobu. Nakon četiri pokušaja bijega, te su oči plamtjele gotovo fanatičnom odlučnošću, da u ovom petom pokušaju pobjegne ili pogine.

Sa sobom je nosio jedino paket, u kojem su, zamotane u voštano platno, bile stranice zbijena rukopisa, teške više od šest kilograma. To su bili detaljni spomeni na petnaestogodišnji robijaški život, najdirljivija svjedočanstva zločinstava i mučenja što su ih ljudske oči ikad vidjele.

Pročitavši nekoliko poglavlja zamolio sam ga neka mi ispripovijeda dio svog života prije robovanja.

***

Rođen u Parizu, 4. travnja 1899., René Belbenoit je u svojoj dvadeset i prvoj godini života postao doživotni robijaš u najčuvenijoj kažnjeničkoj koloniji na svijetu. Ipak, ništa u njegovom izgledu nije odavalo zločinca ili robijaša. Tražeći polaznu točku njegova pada sastavio sam njegovu povijest počevši od djetinjstva.

Neki dječaci uspijevaju, neki propadaju. Postoji li razlog? Otac Belbenoit, koji se vrlo kasno oženio, bio je dobar čovjek ("Vrlo dobar", rekao mi je René Belbenoit), vrlo ponosan na čast da bude vlakovođa brzog vlaka Pariz-Orléans, što je zaslužio

višegodišnjim radom. René je imao tri mjeseca, kada ga je njegova mlada majka napustila i otišla u Rusiju, navodno kao odgojiteljica, i to zato što je bila uvjerena da je njezin muž neambiciozan, jer je odbio promaknuće, kojim bi mu ionako samo bila uskraćena strast, da točnošću sata upravlja vlakom po tračnicama. Otac Belbenoit nije žudio za promaknućima zbog kojih bi morao sjediti u uredu kao šef postaje, i zato je majka, ambiciozna i svojeglava žena, krenula prema Rusiji.

Otac Belbenoit je upravljao vlakom četiri dana u tjednu i mali je René bio povjeren djedu, vlasniku omanjeg svratišta nedaleko od željezničkog kolodvora. Do dvanaeste je godine bio dobar dječak kao i mnogi drugi. Pohađao je školu i savjesno učio, tako da je često bio najbolji u razredu, i tako sve dok djed i baka nisu umrli, najprije baka, a za njom, nakon pet dana, i djed. Starac je, govorilo se, toliko volio svoju ženu, da bez nje nije mogao živjeti.

Tada je dječak, i to baš u godinama razvitka, ostao bez nadzora, sve dok nije jedan njegov stric došao u Pariz i postao ravnatelj noćnog lokala, kavane *Rat Mort,* u ulici Pigalle, koja je s vremenom postala vrlo poznata, i uzeo Renéa k sebi u svoj stan nad svratištem. U kasnim poslijepodnevnim i večernjim satima dječak je ondje radio kao raznositelj poruka, te je u trinaestoj godini već posjedovao malu ušteđevinu. Kavanu *Rat Mort* održavale su na životu žene iz kazališta i polusvijeta, bića što robuju skupocjenim haljinama i sjajnim draguljima. Montmartre je bilo veliko središte pariških zabava. Stričeva klijentela bili su najpoznatiji europski razvratnici i najskuplje, a ujedno i najzamamnije žene. Lijepa je Otero, ‘kraljica Pariza’, bila svakovečernji gost. Princ Murat davao je Belbenoitu stotinu franaka napojnice samo kako bi joj odnio ljubavno pismo i uspio dobiti odgovor. Mistinguette, barun Moritz Rotschild, Princ od Walesa i mnoge druge slavne ličnosti sastajale su se u *Rat Mortu,* rasipajući novac tako da je René Belbenoit, uskoro, više zarađivao napojnicama u sedam dana nego njegov otac u tri mjeseca.

“Nikada nisam vidio toliki novac”, reče mi Belbenoit, “i nikad, da se troši s tolikim nehajem. Svi su poznanici moje obitelji morali naporno raditi kako bi zaradili, a trošili su s najvećom štedljivošću. Ti su ljudi morali stjecati novac teškom mukom, te su se odricali mnogih stvari kako bi što uštedjeli. A ja sam se, u trinaestoj godini, našao u sasvim drugačijem svijetu, u društvu u kojem se ne radi i u kojem su ljudi imali novaca do mile volje ne odričući se ničega, ludo trošeći, te provodeći život usred pjenušavih vina, svile, parfema, dragulja i bezbrižnosti, koja me je začuđivala.”

Noći provedene u tom društvu svakako nisu koristile njegovu učenju tijekom dana. Često je bio pospan, a kada i ne bi bio, činio mu se uzaludan sam nastavak učenja, koje bi mu u najboljem slučaju osiguralo tek prvu stepenicu poslovnog svijeta, gdje bi zarađivao tek vrlo mali dio onoga što je već dobivao u *Rat Mortu.* Kada je navršio petnaestu godinu, stric se složio s njegovom mišlju. Posao raznošenja ljubavnih pisama i ugovaranje sastanaka kao da su mnogo pridonijeli napretku svratišta. Posjetitelji lokala bili su uvjereni kako ih dječak vrlo dobro poslužuje.

Ali, otac Belbenoit se, čim je to saznao, vrlo razljutio jer je želio da njegov sin bude dobro školovan, te da se kasnije specijalizira u željezničkoj struci. Želio je, također, jednog dana, kada on bude prestar za taj posao i kada se povuče, povjeriti svojemu sinu brzi vlak Pariz-Orléans. Otac Belbenoit i stric Belbenoit oštro su se posvađali i René nije dugo vremena vidio svoga oca.

Neki su se gosti sastajali u *Rat Mortu* i danju na kartanju ili sklapanju oklada na konjske utrke. René je nosio njihov novac u kladionicu, i kada bi dobili okladu, dali bi i Renéu oveću nagradu. Jednog dana, skupina gostiju je, na temelju tajne obavijesti, odlučila uložiti više novaca nego obično, na jednog konja čija pobjeda bi im donijela dvadeset puta više od uloženog.

“Bacaju novac u vjetar”, reče Renéu jedan prijatelj, dok je dječak nosio omotnicu s novcem u kladionicu. “Ne budi lud, zadrži novac za sebe. Taj će konj sigurno pasti ili će stići posljednji i novac ćeš zadržati ti, a ne kladionica.”

René je izbrojio novac. Bilo je dvije tisuće dvjesto franaka. Bila bi šteta predati sav taj novac kladionici, koja i tako već ima toliko novaca. I tako nije otišao u kladionicu, već je spremio novac u svoj džep.

Nažalost, upravo *je* taj konj pobijedio. “One se večeri nisam vratio u *Rat Mort",* pripovijedao mi je Belbenoit. “Iz svojih sredstava nisam mogao platiti iznos, koji je bio dvadeset puta veći od onog, koji mi je predan, a nisam se usudio ni otići stricu kako bih mu priznao i posudio novac. Cijelu sam noć lutao po pariškim ulicama dugo razmišljajući, što bih mogao učiniti. Na posljetku sam, pred zoru, odlučio, da iako sam postupio nepošteno, ipak još uvijek imam kod sebe povjereni mi novac, a ujedno i ušteđevinu, koja je bila dvostruko veća od povjerenog mi iznosa. Ušao sam u *Rat Mort* na sporedni ulaz, ali u trenutku kad sam se želio ispričati, razjarenim pogledom spazio me stric. Oteo mi je novac iz ruku, udario me je šakom po glavi, a potom i teškim svežnjem ključeva. Dok je vikao za mnom, kako sam lopov, ja sam bježao izbezumljen nesrećom, koja se na mene obrušila.

To je bio strašan dan, kako za mene, tako i za cijeli svijet. Iznenada su se po pariškim ulicama počele okupljati skupine ljudi, čitajući novine i uzbuđeno komentirajući. “Rat!” povikao mi je bivši školski kolega, trčeći prema meni s novinama u ruci. “Rat protiv Nijemaca. Objavljen je rat! Moj se otac već otišao prijaviti kao dragovoljac. Pogledaj!” povikao je, pokazujući prema ulici. “Tu se prijavljuju dragovoljci. Vidiš li kako red postaje sve duži!”

Školski prijatelji pohitali su prema mjestu mobilizacije. I gotovo na početku reda, René opazi vlastitog oca. Držao se postrance od ostalih, imajući na sebi pažljivo ispeglanu odoru vlakovođe i sjajne gumbe; bio je pomalo nalik na generala. René se uputi prema njemu kako bi ga pozdravio i zamolio za oproštenje. Nije znao, da li je njegov otac obaviješten o onome, što je napravio, ali mu je ipak želio sve ispričati, zamoliti ga za oprost i obećati mu kako će se vratiti u školu, ozbiljno učiti i pokoriti se njegovoj volji.

“Odlazi!” poviče otac Belbenoit, kada ga je sin želio primiti za rukav sa zlatnom vrpcom. “Odlazi, lopove!”

“Svi su se okrenuli prema meni”, prisjećao se Belbenoit. “Samo je moj otac gledao pred sebe odlučna izraza puna bijesa i boli. Ne vjerujem, da je itko pomislio da smo otac i sin, te sam pobjegao što sam brže mogao.”

Dva dana kasnije, René Belbenoit se nalazio na prozoru jednog malog svratišta, i gledao kako vojnici stupaju po ulicama idući za teretnim kolima, koja su odlazila na ratište... Na čelu jedne jedinice, nalazio se otac Belbenoit ponosna držanja, uspravan, ukočena pogleda upravljenog u daljinu. Sada više nije bio vlakovođa brzog vlaka ParizOrléans.

“Gledao sam kako se udaljava”, reče mi Belbenoit poluglasno, “sve dok nije nestao s bujicom vojnika, a zatim sam ostao sam. Ne vjerujem, da se ijedan dječak u Parizu osjećao toliko usamljen, iako su mnoge tih dana napustili.”

Nije prošlo niti mjesec dana, a René Belbenoit se našao pod oružjem. “Još nisam bio navršio osamnaest godina”, reče mi, “ali sam nastojao izgledati što viši, te sam se uspravljao. Narednik nije puno mario za sitnice te ga nisu zabrinjavale moje godine. Na posljetku, za pušku sam bio sposoban.”

Francuska je vojska raspolagala oružjem, *zvanim fusilmitrailleur*. Takva je strojnica težila petnaestak kilograma, a metke ispaljivala velikom brzinom. Belbenoit je s vremenom naučio vrlo vješto rukovati tim oružjem, i kada je vlak postrojbi, koje su stremile k očajničkim borbama, stigao na ratište, Belbenoitu je bio povjeren potpuno novi *fusilmitrailleur* s dva pomoćnika, jedan za streljivo i dio oružja, dok je drugi, stari specijalizirani radnik, koji je Belbenoitu mogao biti otac, nosio drugi dio i stajao kraj oružja tijekom paljbe, kako bi ga u slučaju potrebe popravio.

“Rat je bio strašan”, reče. “Ali naravno, ništa prema onome, što sam kasnije pretrpio. Sudjelovao sam poput tisuća drugih vojnika, u borbi po naredbi, napadima po nalogu, većinom više strepeći pred onim, što nam se svakog trena moglo desiti i pitajući se, kada će na nas doći red. Nisam osjećao ni trunku gnjeva prema onima, koje sam ubijao, već sam samo izbjegavao njihov mrtvi pogled. Otišli smo u Belgiju i nove su jedinice došle na mjesto poginulih. Kod Roulersa, kojeg smo trebali preoteti Nijemcima, promaknut sam u čast kaplara četvrte pukovnije. Pet sati kasnije, bilo je sklopljeno primirje.” Belbenoit se još uvijek nalazio u Njemačkoj, u okupacionim jedinicama, kada je doznao iz dnevne zapovijedi vojarne u Kolnu, da traže dragovoljce za jedinice na Istoku. Imenovan je za podnarednika arapske pukovnije *Tiraielleurs* i poslan u Siriju. Nakon osvajanja Alepa postao je narednik. Polovicom 1920. godine obolio je od groznice i poslan natrag u Francusku. Od četrnaestorice vojnika, koji su odaslani istim brodom, samo su petorica preživjeli put do Marseillea.

Liječio se u bolnici Persy u Clamartu i dok se oporavljao, upoznao je mladu bolničarku, u koju se ludo zaljubio. Renata i René su odlučili kako će on, čim bude otpušten, potražiti namještenje, te da će se odmah vjenčati. Krajem veljače 1921. godine otpustili su ga iz bolnice te je odmah krenuo u logor za demobilizaciju.

“u vojničkoj odori svatko može lijepo izgledati”, prisjećao se Belbenoit. “I bogati i siromašni, svi smo bili okićeni svijetlim naramenicama, pozlaćenim gumbima, dobro skrojenim kaputima. Šepirio sam se svojim lijepim gajtanima narednika afričkih jedinica. Elegantan fes kočio se na mojoj glavi, a na prsima sam imao tri odlikovanja. Renati sam veličanstveno izgledao. Najhitnije sam otišao zatražiti propisnu otpusnicu. Skinuo sam odlikovanja s odore i umotao u papir, te ih stavio u džep sivih i nespretnih hlača što sam ih primio od dočasnika skladišta. To je bilo moje *abrami* odijelo, dar francuske vlade preživjelim vojnicima. Sivi kaput izgledao je na meni još gore od hlača. Narednik mi je rekao, kako odijelo vrijedi 52 franka, te ako ga ne želim uzeti, mogu dobiti novac kao protuvrijednost. Oni, bogatiji, koji su lako mogli nabaviti druga odijela, uzimali su radije 52 franka, za šampanjac. Ja nisam imao novaca za krojače, te sam bio prisiljen uzeti svoj *abrami"*

Tako se René Belbenoit, mladić u dvadeset i prvoj godini, otpušten iz vojske, našao ponovno u Parizu. Jednu je noć proveo u jeftinom hotelu, a sutradan je odmah počeo tražiti bilo kakvo zaposlenje. Ispunio je brojne zamolbe za zaposlenje, iako su mu rekli, kako će se morati zadovoljiti skromnijim poslovima. Došavši uvečer u bolnicu, po Renatu, koju je pratio kući, osjećao se potpuno razočaran.

“Bio sam razočaran, što nisam odmah našao zaposlenje i bojao sam kako će me Renata doživjeti u mojem *abrami* odijelu, te pomisliti da nije tko zna koga osvojila. Međutim, nije bilo tako, ona me je štoviše tješila. Govorila mi je o mnogim drugim otpuštenim vojnicima, koji poput mene isto tako traže zaposlenje. Govorila je o strpljivosti i o tome kako će sve biti dobro.”

“Međutim, prošlo je i daljnjih deset dana, a zaposlenju niti traga. Potrošio sam sav novac, što sam ga prištedio u vojsci.” Čim je doznao za jednog vlasnika svratišta koji je tražio mladića za pranje posuđa krenuo je u Besançon. Dobivao je osam franaka na dan, hranu i stan. Radio je u zadimljenoj kuhinji deset dana nastojeći uštedjeti barem najmanju sitnicu, a jedanaestoga je dana primijetio kako u blagajni ima dosta novaca.

“Sjetio sam se male svote, koju sam uspio uštedjeti znojeći se cijeli dan”, pripovijedao mi je Belbenoit. “Ne bi bila dovoljna ni za sedam dana života. Čim se upravitelj svratišta zbog posla udaljio, približio sam se otvorenoj blagajni, uzeo lisnicu s novcem i sakrio ga u njedra. Pred vratima svratišta nalazio se motorkotač. Skočio sam na motor i cijelu noć jurio po glavnoj cesti. Ujutro sam ga ostavio pred ulazom u Pariz i počeo lutati po dućanima s četiri tisuće franaka u džepu. Kupio sam dva gotova odijela, koja je krojač odmah za mene prepravio, a zatim košulje, kravate, čarape, rublje, cipele, šešir i mali kovčeg za ono, što nisam mogao staviti na sebe.”

“Otišao sam k Renati i smijali smo se kao nekoć, kada sam bio bolesni vojnik. Izgledala je veoma sretna, što sam našao posao. Napokon sam se oslobodio *abrami* odijela i Renata je pohvalila moj novi izgled. Naredne sam večeri trebao doći k njoj kako bi me upoznali njeni roditelji. Ali ja sam bio sav u strahu. Ono što sam napravio

sve me više i više mučilo. Ukrao sam, dakle lopov sam! Sigurno me već redarstvenici traže. Nisam želio da Renata bude umiješana u to, nije smjela doznati da sam lopov. Dva dana nisam izlazio iz sobe u svratištu. Trećeg sam joj dana obznanio kako moram napustiti grad, te sam odjurio na kolodvor. Smjestio sam se u odjeljak trećeg razreda za Nantes i pokunjio se da izgledam što manji.”

Nantes je u ono doba godine odisao bogatstvom i elegancijom. Belbenoit je, s najboljim ocjenama u vojničkoj knjižici otišao do ureda za zaposlenje i tri sata kasnije već je obukao odoru člana posluge u dvorcu Benalia, u vlasništvu grofice de Entremeuse.

“Sjećajući se toga razdoblja svoje mladosti”, govorio je Belbenoit, dok smo sjedili u vojarni u Trinidadu, “ni nakon toliko godina kazne i ispaštanja, što sam kasnije proživio, ne znam je li to razdoblje bio pravi početak mog udesa, iako ne vjerujem. Moja nesreća započela je kada je moja majka napustila oca i otišla u Rusiju. U dvorcu sam mogao dobiti trajno zaposlenje, koje bi bilo lako i pošteno, kao i priliku da se iskupim od krađe u Besançonu. Mislim da sam se mogao oženiti Renatom. Grofica de Entremeuse bila je vrlo dobra gospodarica. Nitko od njezina osoblja nije bio preopterećen poslom. Imali smo dosta odmora, pa smo se mogli zabavljati na plaži ili po lokalima u kojima se sastajala služinčad drugih aristokratskih obitelji. Ali, nisam se želio osjećati slugom u tom raskošnom društvu, a isto tako nisam volio niti svoju livreju. Osjećao sam se sve nesretniji ... Bio sam u dvorcu tek mjesec dana, kada sam na grofičinoj psihi primijetio kutiju od crvene kože, a u njoj biserje. Bio je tu i svežanj novčanica za plaću služinčadi. Dohvatio sam novac i biserje, otišao u prostorije za služinčad, promijenio odijelo i potrčao na vlak za Pariz. Narednog jutra, dok sam izlazio iz poštanskog ureda, odakle sam poslao pismo Renati, tražeći da se potajno sastanemo u Parizu, pristupila su k meni dva redarstvenika u građanskom odijelu i proglasila me uhićenim...”

“Ovo je”, reče Belbenoit prihvativši svežanj rukopisa što ih je ponio sa sobom iz kažnjeničke kolonije, “povijest narednog dijela mojega života.” Kasnije su ga predali sudu i osudili na osam godina robije u Gvajani. Nedugo prije njega, pred istim sucima našla su se dvojica optuženika teških zločina. Prvi je bio Galmont, zastupnik Francuske Gvajane, koji je izazvao čuvenu aferu, jer je u svoju korist zaradio četiri milijuna franaka na državnom rumu, dok je drugi bio Vil Grein, optužen za pronevjeru vojničkih ovlasti za više od šest milijuna franaka dobivenih prodajom nevaljale robe. Međutim, ti koji su imali brojne odvjetnike i utjecajne prijatelje, bili su oslobođeni.

Ali kada je Belbenoit počeo predbacivati sucu takvu nejednaku pravdu, dva snažna redarstvenika ščepala su ga za ruke, te ga digavši u zrak odveli do vrata ćelije, gdje su ga strovalili i odmah okovali. René Belbenoit bio je, ne navršivši još dvadeset i drugu godinu, na putu za Vražji otok.

“Ali zašto mi ne dopustite”, rekao sam mu, dok je čvrsto vezao paket omotan u voštano platno, “da rukopis o vašem životu u Gvajani, kao i dokumente pošaljem u Sjedinjene Države, u vašem interesu, i tamo nađem nakladnika? Malo je vjerojatno da

ćete se uspjeti izvući, ili ćete poginuti na moru ili će vas nakon dolaska u kakvu nenaklonjenu luku zatvoriti i ponovo poslati u Cayenne”

“Ovaj put moram uspjeti”, reče Belbenoit. “Doći ću u Sjedinjene Države zajedno s rukopisom.”

Dvanaest mjeseci nakon ovog našeg prvog susreta, nalazeći se u panamskoj prašumi, na jednoj stazi naišao sam na niska čovjeka s velikom mrežom za hvatanje leptira. Na trenutak se čovjek zaustavio promatrajući me, kao da ne zna bi li pobjegao. Prepoznao sam ga. “René Belbenoit!” kliknuo sam. “Čestitam!”

“Ne još!” odgovorio mi je. “Panama se nalazi tek na pola puta do Sjedinjenih Država. Trebalo mi je godinu dana da bih dovde došao.”

“A gdje su vaši prijatelji s Trinidada?” upitao sam ga.

“Jedino sam ja ostao na slobodi”, reče. Gledajući ovog mršavog, iznemoglog čovjeka, pomislio sam kako je protekla čitava godina otkad ga nisam vidio, godina, koja je za mene i za veći dio čovječanstva bila obična i mirna, dok je za njega to zasigurno bila godina straha i more. Trebalo mu je godinu dana od Trinidada do Paname! Sjeli smo pred njegovo malo sklonište koje je bilo danima udaljeno od civilizacije; punih dvadeset kilometara, kako je rekao, od sela Hakoi, u kojemu je živio među primitivnim Indijancima. Zamolio sam ga, da mi prepusti, da ja ponesem njegov rukopis do Sjedinjenih Država.

“Ne možete i dalje nositi po srednjoj Americi desetak kilograma papira”, rekao sam. “Trebate još proći kroz Panamu, Kostariku, Nikaragvu, Honduras, Salvador, Gvatemalu i Meksiko, sve zemlje koje strogo čuvaju svoje granice. Vi ste bez putovnice, i k tome još bjegunac. Pokušavate napraviti neizvedivo. Dopustite meni da odnesem vaš rukopis do Sjedinjenih Država i da ga dam u tisak. To je izvanredan dokument i neobičan životopis. Nakladnici će vam pomoći na posljetku izvojevati slobodu.”

“Hvala, još jednom”, rekao je ljubazno. “Ali vjerujem u konačan uspjeh. Ja sâm moram odnijeti rukopis u Sjedinjene Države. To je zemlja slobode, zar ne? Zemlja slobode! Petnaest sam godina proživio u paklu. Ako uspijem doći do Sjedinjenih Država, moći ću okončati ne samo svoje patnje, već i patnje tisuću drugih ljudi. Ako budem negdje uhvaćen i ako me budu ponovo htjeli poslati u Francusku Gvajanu, poslat ću vam rukopis prije nego što se ubijem.”

Mislio sam kako ga zasigurno više nikada neću vidjeti, te kako će povijest, koju je napisao, povijest okrutnosti čovjeka spram svojih bližnjih, biti izgubljena za sve ostale čitatelje, izgubljena u prašumi, moru, ili grobu onoga, tko ju je napisao. Ali, varao sam se! René Belbenoit je, nakon dvadeset i dva mjeseca nadljudskih napora i mnogih neobičnih doživljaja, uspio na posljetku stići u Sjedinjene Države. Prešao je granicu u dronjcima, ali rukopis u voštanom platnu bio je spašen.

Njegova knjiga počinje s progonstvom iz ljudskog društva i iz civilizacije. To je povijest Vražjeg otoka, Kraljevskih otoka i otoka St. Josepha, povijest Cayenne, glavnog grada kolonije grijeha, povijest ljudi, koji žive poput šakala, poludjelih u

mračnim i samotnim ćelijama, povijest života strasnijeg od smrti i povijest same smrti, kakvu mi ne možemo niti zamisliti. U trideset i osmoj godini života, poput kostura, napola slijep, bez zuba, izgrizen od skorbuta i iznemogao od groznice, René Belbenoit nema pred sobom još mnogo godina života. Nada se samo jednome, da će tiskanje njegove knjige pridonijeti tome da Francuska neće više slati u Gvajanu ljudska bića, koja će strahovati pred odriješenom giljotinom.

WILIAM LA VARKE

Član Kraljevskog geografskog društva

Harvard klub, New York,

Božić 1937. godine.

I.

Osuđenici na robiju prevoze se na mali otok nedaleko od La Rochellea, gdje čekaju brod za Francusku Gvajanu. U La Rochelle ih dovoze u željezničkim vagonima, koji su sastavljeni od ćelija, velikih devedeset centimetara na metar i dvadeset. U svakoj je ćeliji jedan osuđenik okovanih nogu i klupica. Hrana se u ćeliju uvodi pomoću šipke. Tri su stražara po svakom vagonu. Ti vagoni, putničkoteretnih vlakova, na svom putu za La Rochelle, natovaruju svoj živi teret iz svih krajeva zemlje. Taj teret su nesretnici osuđeni na grozotu progonstva u kažnjeničku koloniju Južne Amerike.

Poslije dva dana zatvora odveden sam u Besançon, gdje sam odgovarao zbog zločina izvršenog u svratištu kod strica. Tu sam prvi puta kročio na stazu prijestupa. Sud je donio presudu od godinu dana zatvora. To je bila puka formalnost i osuda je pridodana prvotnoj kazni od osam godina robije za ukradene dragulje.

Kada je vlak kretao put zmijolike trase k La Rochelleu, u vagonu sam bio sâm. Sa svake strana uska hodnika bilo je postavljeno deset ćelija, u jednoj od kojih sam i ja sjedio okovan, šuteći. Prva stanica, na kojoj smo se zaustavili, bio je Arbois, gdje je nekoć živio Pasteur. Dva su stražara otišla preuzeti zatvorenika, kojeg su kasnije zatvorili u ćeliju sučelice mojoj.

“Želim potpunu tišinu! Ili ću vam zatvoriti šipke pred licem tako da ćete se od vrućine zagušiti”, doviknuo je stražar i povukao se prema kraju vagona, gdje se pridružio ostaloj dvojici, koji su pripremali obrok.

Započeo sam se došaptavati s pridošlicom. Njegovo je lice, koliko sam mogao razaznati kroz mali otvor, bilo strogo i duboko izbrazdano. Zvao se Gury, osuđen na pet godina zbog krađe. Izjavio je kako je izdržavao već više osuda i kako je proživio šest ili sedam godina u jednoj afričkoj kaznionici kao vojnički osuđenik. Tek kasnije sam mogao shvatiti puno značenje tih riječi. Noću se vlak zaustavio kod Lons le Saulniera. Stražari su nas odveli do gradskog zatvora i ponovno zatvorili, a kada smo ujutro krenuli dalje, s nama su bila još dvojica osuđenika, od kojih je jedan bio Joannelly, osuđen na deset godina robije zbog silovanja sedamdesetogodišnje starice. Tvrdio je kako je nevin. Radio je na jednom posjedu te se, jedne noći, u pijanom stanju uvukao tamo u kuću prespavati. Starica je, spazivši ga, počela vikati, ne prestavši ni onda kada joj je rekao da će otići i neka zato zašuti. Zgrabio ju je i onemogućio da dalje viče, gurnuvši joj ruku u usta. Kako je on bio mrtav pijan, oboje su u borbi pali na zemlju. Sutradan su ga uhitili. Opisao je kako se događaj zbio, ali mu nisu povjerovali, jer je starica imala ogrebotine po bedrima. I ovaj je zatvorenik već bio po vojničkim zatvorima u Africi, te je poput Guryja imao barbarski i nakazno tetovirano tijelo. Drugi je kažnjenik bio Moyse, osuđen na petnaest godina robije zbog opetovane krađe. Bio je bivši vojnik i posjedovao nekoliko odlikovanja, a ujedno je dobio i

određen broj diploma za svoje izume na području mehanike. Počinio je krađu, zbog koje je sada na putu za Gvajanu, upravo kako bi se domogao sredstva za financiranje nekog novog izuma.

Na sljedećem stajalištu, u Dijonu, doveden je još jedan zatvorenik, Riche Bois, koji je imao pedeset i pet godina, i bio osuđen na osam godina za silovanje svoje dvije kćeri, obje mlađe od sedamnaest godina. Bio je degenerik. Nakon toga, stigli smo u Chalon sur Saône, gdje smo dva dana proveli u gradskom zatvoru.

Svaki je od nas bio smješten u zasebnu ćeliju. Prve sam noći bez počinka hodao uzduž i poprijeko ćelije. Iznenada sam nad glavom začuo žustro kucanje. *Netko mi s gornjeg kata želi nešto reći,* pomislio sam. Dograbio sam zamazanu metlu iz ugla ćelije i počeo odgovarati na kuckanje. Odozgo se začula različita kombinacija udaraca. Slušajući pozorno, lako je bilo ustanoviti kako se dotični služio vrlo jednostavnim sustavom, jedan udarac za slovo *a,* dva za *b,* i tako dalje. “Odakle si?”

“Iz Pariza.”

“Koliko godina?”

“Osam, robije.”

“Zbog čega?”

“Krađa.”

“Što si ukrao? Jesi li mnogo zaradio s plijenom?”

“Ne. Ukrao sam ogrlicu koju su vratili vlasnici.”

“Do sada nisi nikad bio u zatvoru?”

“Ne. Tko si ti?”

“Pod istragom sam. Trgovina kokainom. Kako se zoveš?”

“René Belbenoit. A ti?”

“Georgette.”

“Georgette! Dakle žena!”

“Koliko ti je godina?” upitao sam. Sigurno je kakva stara baba uhvaćena prilikom racije na ovisnike kokaina.

“Osamnaest. I...”

U tom sam trenutku začuo kako je zaškripala brava na mojim vratima. Jedva sam uspio odbaciti metlu prema uglu ćelije, kada su se vrata otvorila i stražar povikao:

“Tako, vi kucate? Ako volite suhi kruh imamo dovoljno praznih ćelija!” Nisam ništa odgovorio, pa je on zalupio vratima. Poslijepodne, u moju je ćeliju upao kamenčić oko kojeg je bio omotan papirić, na kojem je pisalo;

“Moj dragi René, poslat će te u lance, ali ne gubi hrabrost. Spasit ćeš se! Čekam presudu, i znam da će mi dosuditi godinu ili dvije zatvora. Imaš li duhana i šibice? Umotaj to u mali paket, te se popni na prozor. Dat’ ću ti znak kada ćeš mi ga dobaciti. Šteta, što ne mogu izbušiti rupu na podu ćelije, mogli bismo se lijepo zabavljati. Georgette.”

Napravio sam mali zamotaj duhana, cigaretna papira i šibica, omotao ga oko kamenčića, te se popeo na prozor. U dvorištu ispred prozora šetalo je sporim korakom petnaestak žena, dok je na drugom kraju dvorišta sjedila stražarka promatrajući ih. Nije bilo teško uočiti Georgetteu, jer mi je djevojka dala znak, čim me spazila na prozoru. Pokazala je rukom prema mjestu kamo moram baciti kamenčić. Primijetio sam zatim kako je nešto rekla jednoj ženi, na što je ova izašla iz kruga, otišla do paziteljice i započela razgovor. To je bio povoljan trenutak i ja bacih kamenčić. Vidio sam kako ga je dohvatila i stavila u njedra. U tom trenutku odjeknuo je zvuk za završetak šetnje po dvorištu. Ona mi je rukom dobacila poljubac, a potom je, zajedno sa ostalim ženama, nestala iza vrata.

Naredne mi se noći ponovo javila: "Pušim cigaretu. Tako je ugodno. Vrlo si mi drag, i uvjerena sam kako znaš lijepo ljubiti! Šaljem ti tisuću poljubaca. Vidjet' ćemo se sutra ponovo na dvorištu." Ali, naredne zore, otvorili su vrata moje ćelije. Robijaški vlak je krenuo i ja sam otišao, a da je nisam više vidio, niti ikad išta o njoj doznao.

U vagonu su se nalazila još tri druga osuđenika. Kada sam ih vidio, moj prvi dojam je bio kako su određeni za kakav maloljetnički popravni dom, toliko su bili mladi. Ali, kada su prigodom proziva pročitali njihova imena i zločine, iznenadilo me kako su osuđeni na punih pet godina robije u Gvajani. Bili su to Julije, Raul i Mauricije. Njihova krivica je bila to što su malo previše popili na zabavi u obližnjem selu. Na putu kući, kasno u noći, prošli su pokraj zatvorene krčme. Bili su veoma veselo raspoloženi, te su željeli još nešto popiti. Počeli su lupati po vratima. Ne dobivši odgovor, srušili su vrata, a zatim opljačkali police trgovine. Vlasnik trgovine probuđen bukom sišao je, u noćnoj košulji, vidjeti što se to događa. Došlo je do sukoba i oni su ga udarili. Čini se, kako je padajući lupio o kakav tvrdi predmet, jer je počeo krvariti. Mladići su se prestrašili i pobjegli uzevši nekoliko tisuća franaka iz blagajne u koju su, pijani, provalili. Narednog jutra, svi su bili uhićeni. Novac je odmah vraćen vlasniku, a oni zatvoreni. Vlasnik trgovine izašao je iz bolnice poslije dva ili tri dana, jer se pri padu nije teže ozlijedio. Državni tužitelj doveo ih je pred provincijsku porotu, tumačeći njihov čin kao tešku krađu, te uspio utoliko što im je sud presudio pet godina robije u Gvajani. Julije je imao šesnaest godina, Raul i Mauricije sedamnaest! U Parizu bi dobili najviše mjesec dana zatvora ili bi ih možda ponovno poslali njihovim obiteljima. Nisu bili pokvareni, nikada nisu bili nigdje izvan svog sela, a za vrijeme rata, dok su im očevi bili na ratištu, upravljali su svojim posjedima. Životne su ih prilike prisiljavale raditi i živjeti poput odraslih ljudi, naučili su piti i posjećivati kavane, prije no što se u njima mogao razviti osjećaj odgovornosti. Jadni dječaci! U manje od godinu dana robijaški je život ubio svu trojicu.

Sljedeće stajalište je bio Tours, gdje smo preuzeli devetog zatvorenika u vagonu: Mauricija Haberta. Bio je Parižanin kao i ja, u dvadeset i sedmoj godini života, osuđen na deset godina zbog krađe. Dva dana kasnije, nakon što se još nekoliko puta zaustavio preuzeti ostale osuđenike, vlak je završio svoj put u La Rochelleu, gdje smo svi izašli, a potom bili smješteni u veliku zajedničku ćeliju.

Bilo je lijepo imati prostora za hodanje, a osobito moći leći se nakon beskonačnih dana spavanja na nogama u kavezu. Iako smo spavati mogli samo nekoliko trenutaka, bili smo zadovoljni što se možemo barem rastegnuti.

I po prvi puta smo se, svih desetoro, našli zajedno. Naravno, propitivali smo se međusobno, jer nas je sve čekala ista sudbina, čuveni brod robijaša. Svaki je imao ponešto ispričati o sebi, najčešće u svoju obranu, a protiv strogosti suda. Što je uglavnom bilo istinito, jer u kaotičnim poslijeratnim godinama, francuski su sudovi bili neobično strogi te su olako slali ljude preko mora, pa i one koji možda nisu zaslužili takvu sudbinu. Od sviju nas, najviše je govorio Gury, koji je dobro poznavao život u zatvoru, te je potanko opisivao kaznionice u Africi, za koje je tvrdio kako dosta nalikuju Gvajani. Najviše je pričao o moralnim prilikama, o međusobnom spolnom općenju kažnjenika u kaznionicama gdje je proživio tolike godine. Prema njegovim riječima mogli smo zaključiti kako je međusobno spolno općenje duboko ukorijenjeno u život i misli svih zatvorenika. Njegovo pripovijedanje, njegove riječi, izgovorene očito zbog one trojice dječaka, koji su se nalazili zajedno s nama u ćeliji, poticale su me na razmišljanje. Zar sam doista robijaš?! Što da radim? Nikada prije nisam bio prisiljen živjeti među samim muškarcima. Trebao sam započeti život tamo gdje neću moći vidjeti niti imati ijednu ženu, makar to i zaželio. Potpuno značenje te činjenice duboko mi se urezalo u misli. Dobro sam poznavao život i sve nastranosti, što su ih muškarci i žene izmišljali i radili, ali sam uvijek sve to poimao kao posljedicu slobodne volje pojedinaca, a ne kao nešto nametnuto prilikom. U Parizu sam poznavao spolno nastrane osobe. Nisam imao ništa zajedničko s njima, ali nisam mogao niti shvatiti njihov način života, za kojeg su se opredijelili po svom osobnom ukusu. Također, način mog života zavisio je od mog moralnog uzora. Ali, sada moram otići u svijet bez žena, u svijet gdje ću biti dugih osam godina okružen samim muškarcima.

Slušajući Guryjeve pričice i anegdote po prvi je put moj razum pojmio značenje čitavog mog položaja. Moj razum, koji će kasnije postati najjačom silom što me održavala na životu, počeo se buditi. U očajničkoj golotinji te ćelije, na golim daskama na kojima smo ležali, moja je savjest razumski ispitivala što mi sprema budućnost. Volio sam jednu djevojku, i kako bih ostao s njom cijeli život, mladenačkom sam se žustrinom i luđački upustio u zločin. Međutim, uspomena na nju se u moju svijest urezala poput slike što nosi u sebi život i ljepotu, te ću prvom prilikom pobjeći kako bih joj se vratio. Ona je bila sve, sav moj život, život jednog prognanika iz vlastite obitelji, bez ikoga koga bi ljubio. Pomisao, kako ću joj se vratiti i dokazati joj da sam dostojan njene ljubavi, pružala mi je snagu i nadu.

Ali ove noći u ćeliji, postalo mi je približno jasno što me čeka: osuđen na robijaški život, bit ću okružen samim muškarcima, ljudima koji su, poput mene, prisiljeni na neprirodan život tijekom mjeseci i godina, ljudima što ih muči spolna požuda i nemogućnost njenog zadovoljenja prirodnim načinom. Pitao sam se, kako li ću odoljeti. Hoće li me lik ljubljene djevojke sačuvati do povratka k njoj i u svijet iz kojega sam prognan? Do povratka u svijet, u kojem nas prilike ne primoravaju na

abnormalnosti, u kojem smo slobodni živjeti po osobnom nahođenju. Bilo je to mučno ispitivanje, ali me tješila pomisao na bijeg iz Gvajane, čim za to ugrabim priliku.

Julije se držao blizu mene i ukazivao mi određeno povjerenje, vjerojatno jer sam bio bolje odjeven od drugih, mlađ poput njega, a nisam izgledao poput prostaka. Nije želio vjerovati u Guryjeve erotske pričice. Otvoreno je to izjavljivao, iako je stari Joannelly potvrđivao Guryjeve riječi. “Radije bih umro, nego živio takvim životom”, rekao mi je Julije. Sve su te priče pobudile u meni prividnu svijest o vlastitoj nezrelosti spram onoga što me čeka. Noću je Julije spavao između mene i Moisea. Međusobno razumijevanje sprijateljilo me s Moisem, koji je imao ista shvaćanja o bijegu i o tome da ga pokušamo izvesti prvom prilikom.

Ujutro smo, okovani i pod pratnjom oružnika, prošli pješice kroz grad La Rochelle, jer smo se trebali ukrcati na lađu, koja je išla u Saint Martin du Roi. Putnici su nas radoznalo promatrali, a neku su ukazivali na Julija i njegova dva prijatelja, raspravljajući nedvojbeno o njihovoj začudnoj mladosti. Neke su nam žene zaželjele sreću i pozdravljale nas, one koje su po svom zvanju simpatizirale s nama. Plovidba je trajala cijeli sat, ali čim isplovismo na pučinu oružnici su nam skinuli okove. Jedan nam je mornar ponudio duhan, a oružnik nam je dozvolio pušiti jer će nam u zatvoru biti zabranjeno. Po savjetu Mauricija Haberta, njegovom upozorenju kako će nam u zatvoru oduzeti odijela, zamjenjivali smo svoje kapute i kravate za cigarete. Trenutak prije iskrcavanja Joannelly je gurnuo u usta grudicu duhana. “Bit’ će dovoljno za tri ili četiri dana!” promrmljao je.

Zatvor Saint Martin du Roi bio je nekoć mračna, zidinama zakrivena tvrđava, s koje su mušketiri Louisa XIII. odbili vojsku vojvode od Buckinghama. Velikim visećim mostom ušli smo u prostrano dvorište, u kojemu je logorovao odred senegalskih strijelaca. S druge strane, nalazila su se vrata za kola. Oružnik, naš predvodnik, pozvonio je na zvono i na malom se prozoru pojavila nečija glava. Vrata su se otvorila te smo ušli u zatvor. Starješina nas je prozvao poimence po predanom mu popisu kojega je potom potpisao. Oružnici su nas potom odmah napustili.

Jedan nas je stražar odveo u malo dvorište, gdje su nas dočekali drugi s naređenjem da se svučemo do gola, te prozivajući nas jednog po jednog režali na nas;

“Ruke u vis!”

“Otvoriti usta!”

“Isplaziti jezik!”

“Okrenuti se!”

“Raširiti noge i sagnuti se!”

“Kašljati! Još, još...”

Dok smo se mi sagibali i kašljali stražar nam je gurao ruku u gumenoj rukavici u stražnjicu. Ne našavši ništa, puštao nas je dalje.

“Tražili su naše uloške’”, prišapnuo mi je Gury. Riječ francuskog žargona *le plan* označava prazan tuljac dužine osam, a širine dva centimetara, koji je obično napravljen

od aluminija, ali katkad i od zlata ili bjelokosti. Sastavljen je od dva dijela, koja se navijaju jedan na drugi. U takvom glatkom tuljcu, skrivenom u stražnjici, zatvorenici nose novac i druge sitne osobne predmete. Oni ne smiju biti metalni, zbog rastočnosti metala, koji bi naškodio onima koji ih nose.

Iznenada se začulo, kako netko nasilno mljacka ustima, te okrenuvši se spazim starog Joannellyja kako drži ruku na licu. Stražar je upravo otkrio grudicu duhana, koju je zatvorenik želio sakriti u ustima.

Nakon ovog pregleda jedan zatvorenik nam je donio hrpu pokrivača i cipele od sirove kože s drvenim potplatima. Stražar je sastavio inventar naših stvari te nam rekao kako ih možemo ako želimo poslati obiteljima jer će inače biti uništene. Ostavio sam sve što sam posjedovao. Pogađalo me to stoga što su mi pisma i fotografije koje sam posjedovao bili dragi, a sada će sve to spaliti. Nekako sam do tada vjerovao kako će mi ih ostaviti. To je bio trenutak u kojem sam uistinu postao robijaš. Započeo je novi život.

Stražar, koji nas je doveo u dvorište, držao se postrance, te nas je nakon pregleda odveo zatvorskom brijaču. Nakon što nas je dobro obrijao i ošišao morali smo poći pod hladan tuš.

Krenuli smo u zgradu, k golim ćelijama. Smjestili su nas u veliku ćeliju te poredali uzduž drvenih ležaja. Uskoro se pojavio i zapovjednik straže pitajući za ime i presudu. Došavši pred Julija i, nakon ispitivanja, okrenuo se stražaru i rekao:

“Mlad je ... Lijepe puti... Lijepih očiju! Ah, ah! Bit’ će okorjelih kojima neće moći umaknuti. Zasigurno će ga *prisvojiti!”*

Na to su se obojica razvratnički nasmijala, a opazio sam kako je niz dječakovo hce potekla suza. Zaista mi je bilo teško povjerovati kako opscene Guryjeve pričice nisu bile tek puka mašta.

Metnuvši nam okove, stražari su izašli, naredivši nam potpunu tišinu.

Narednog jutra, svakom su nam dodijelili kažnjenički broj te nas poslali u radionicu broj tri. Oko pedesetak zatvorenika, obučenih u jednolična i gruba odijela, ošišani i obrijani do gole kože, sjedilo je i pleli konopce. Vladala je mrtvačka tišina provedena željeznom disciplinom. Za najmanju sitnicu, okret glavom, prošaptanu kakvu riječ, izmijenjen pogled ili samo osmijeh nekom od zatvorenika, bili biste odmah odvedeni u ćeliju gdje bi vas nadstojnik stražara mogao mlatiti do besvijesti. Bila je to mrska kazna, od koje smo svi strahovali, pa čak i oni. koji nisu prezali pred kaznom okova i preživljavanja na suhom kruhu i vodi. Međutim, sučelice nas, bio je zatvorenik, u kojem je Julije odmah pobudio interes. Svakog bi mu dana napisao par riječi na komadiću papira. To je trajao, sve dok ga nije jednom ulovio stražar, te ih obojicu poslao u ćeliju.

Julija nije bilo dva dana. One noći kada se vratio u spavaonicu, gdje je ležao na dasci do moje, blijedu kožu leđa prekrivale su mnoge plave masnice. Tiho mi se izjadao kako je nadstojnik brutalno zlostavljao samo njega, a poštedio onog drugog koji je očito bio njegov prijatelj.

Dječaku su počele pristizati ponude i drugih zatvorenika, nudeći mu njihovo društvo. Dao sam mu savjet da se ne obazire. Ali, nekoliko dana po izlasku iz samice, zatekao sam ga kako jednu od njih čita. Ništa mi nije rekao, te me začudila promjena što mi se više ne povjerava. Ujutro sam primijetio kako piše odgovor ... shvatio sam. Sljedeće noći mi je priznao kako je pokleknuo samo da ga puste na miru, podao se zatvoreniku, zbog kojeg je bio premlaćen, maljavom zlikovcu srednjih godina zvanom Dedé. Otada je Julije Dedéov izabranik, njegova *môme*[1], kako se nazivaju pasivni članovi spolne veze muškaraca.

Žalio sam Julija jer je postao žrtva ovog gnusnog odnosa što ga je donosio kažnjenički život, na što mi je Julije odgovorio kako je prihvatio odnos s Dedéom, samo da se riješi uzastopnih napastovanja ostalih muškaraca. Majka mu je pisala svakoga dana i uvjeravala ga kako će dobiti pomilovanje u običnu zatvorsku kaznu, jer je njegov branitelj poslao molbu sa smjernim preporukama Ministarstvu pravde. Vjerovao je u promjenu presude i u to da neće otići u kažnjeničku koloniju. Bio je uvjeren, da će kao Dedéova *ženskica* biti pošteđen ostalih napastovanja, sve dok ne odemo iz zatvora Saint Martin du Roi.

Stroga zatvorska stega sprečavala je donekle zadovoljavanje Dedéove požude. Jednog je dana Julije pozvan upravitelju zatvora.

“Sigurno zbog pomilovanja”, rekao sam mu. Međutim, kada se vratio, njegovo je lice bilo bijelo poput krpe, te utučeno nekim mučnim događajem. Molba mu nije bila prihvaćena! Njegova sudbina bila je zapečaćena. Po jecajima, što su noću dopirali do mene, vidio sam koliko je Julije postao svjestan toga. Njegova dva mlada prijatelja stalno su, kao i on, dobivali ponude, te se morali povinovati požudi okorjelih robijaša, kako bi barem donekle očuvali ponos. Početkom veljače, počele su priče o skorom odlasku put Francuske Gvajane. Julijev se strah pretvorio u grozničavu paniku. Pokušavao se osloboditi Dedéa, ali pod prijetnjama ostalih zatvorenika ili stražarskih batina i groznih udaraca, popuštao bi sudbini.

Mene su, pak, zbog lijepog rukopisa i lakoće izraza, svake subote zatvorenici molili da im pišem pisma. Mnogi od njih nisu znali pisati ili barem ne toliko da sami pišu pisma. Veći dio pisama upućivali su Ministarstvu pravde moleći oprost, dok su druga sadržavala upute i vijesti njihovim odvjetnicima nadajući se čudu posljednjeg trenutka. Svake sam subote napisao barem četrdeset pisama i time upoznao životne priče većine zarobljenika.

Početkom ožujka, kažnjenički je brod krenuo prema Francuskoj Gvajani, ali niti ja, kao niti itko od onih koji su sa mnom ovamo stigli, nije otputovalo tim brodom. Zatvor je, u trenutku kad smo mi stigli u njega već bio prepunjen, premda su dva mjeseca prije neki već otputovali. Te je godine, 1923., u raznim državnim zatvorima bilo nekoliko tisuća takvih zatvorenika, unatoč tome, što je u šest ekspedicija odaslano u

---

[1] Francuska riječ *môme* u popularnom govoru označava mladu ženu, djevojku, djevojčicu, a hrvatski prijevod u danom kontekstu bio bi mali pederko, ljubovca, ženskica, moma.

Gvajanu preko četiri tisuće robijaša. Tijekom rata, transporti su prekinuti, te je broj zatvorenika, koji su čekali po zatvorima, nadmašio pet tisuća! Osim toga, veliki broj kažnjenika bio je raspoređen po raznim manjim mjestima. Po odlasku broda, uskoro su počeli pristizati novaci, te je šest stotina odaslanih zatvorenika uskoro bilo nadomješteno novima. Novopridošli bi trebali otputovati zajedno s nama pri sljedećoj eksportaciji, koja bi, po našim predviđanjima, bila trećeg lipnja.

Četiri stotine i pedeset zatvorenika osuđenih na izgnanstvo bilo je odijeljeno od ostalih zatvorenika. Više nismo morali raditi, a uprava zatvora darežljivo nam je dodijelila četvrtinu litre vina na dan, kako bi nas pripremili za teško putovanje. Vojni liječnik dao nam je injekcije protiv tifusa. Stražari su podvostručili nečovječnu strogost, te je svakoga dana barem trideset ljudi osuđivano na samicu, a kao takvi ostajali bi bez vina, koje je potom ostajalo stražarima za upotrebu. Četiri dana prije odlaska dva brodska liječnika pregledala su nas, brzo i površno, jer od onih, koji su bili određeni za odlazak, na kopnu su mogli ostati samo oni koji bi bili na umoru. Od svih nas samo su dvojica proglašena nesposobnima za odlazak. Jedan je bio sin pariškog industrijalca i milijunaša, a drugi je jadnik umro prije našeg odlaska iz kaznionice!

Posljednjih dana prije samog odlaska mnogo je rodbine zatvorenika došlo u zatvor, posljednji puta posjetiti te izgubljene duše, koje su im ipak bile drage. Te su posjete redom bile dirljive te su se gotovo svim zatvorenicima crvenile oči od plača. Bile su to patnje očajnika, jer su mnogi od njih po posljednji put vidjeli svoje žene, djecu, majke i očeve.

Uoči odlaska podijelili su nam platnene vreće, u kojim su bila dva cjelovita odijela, par cipela drvenih potplata i pokrivač. Nastupila je posljednja noć. Mnogi su od nas bili sretni, i to iz više razloga. Označavala je ona svršetak sadašnjeg stanja, napuštanje zatvora i njegove grozne stege, dok su, pak, mnogi vjerovali u skori bijeg po dolasku u koloniju. Ta vjera u mogućnost izvedbe bijega podizala je donekle naš duh i činila nas bar za koji trenutak sretnijima i veselijima. Međutim ostali, i to većinom stariji ljudi i očevi obitelji, bili su vrlo žalosni. Odlazak je, za njih, bio posljednji pozdrav, jer su bili prestari da bi se mogli nadati povratku.

Svanulo je jutro odlaska, brod je bio spreman. Odveli su nas u dvorište i poredali u redove po četiri. Po prvi smo puta vidjeli stražare iz Francuske Gvajane. Bilo ih je oko šezdesetak, potpuno pripravnih preuzeti nas pod njihovu stegu. Većina se njih vraćala ovim brodom u kažnjeničku koloniju nakon provedena dopusta, ali bilo je i onih, koji su po prvi puta bili na svom zadatku, te se po prvi puta susreli s zatvorenicima i krenuli na plovidbu robijaškim brodom.

Trebalo nas je otputovati četiri stotine i pedeset. Brod nije mogao primiti više ljudi, jer je morao pokupiti i zatvorenike iz Alžira, čiji je zatvor bio prepun. Zapovjednik gvajanskih stražara nas je prebrojao. Nekolicina je nedostajala, na što je zapovjednik tamnice ukazao na kola s tri okovana muškarca kojima je nedostajala po jedna noga, dok je četvrti ležao, preslab da bi koračao. Broj je bio točan i predaja ljudskog tereta bila je potpisana. Stražari iz tamnice prepustili su nas onima iz Gvajane. Od toga

trenutka, pripadali smo gvajanskoj kaznenoj upravi. I začudo, stega se odmah promijenila. Počeli smo razgovarati bez straha, pojavile su se cigarete odakle?! a novi stražari su nam ih čak pripalili. Zavladao je novi, potpuno drugačiji odnos. Stražarima se spontano javila sklonost spram zatvorenika na koje su morali paziti! Uskoro sam ustanovio kako su time samo nastojali doznati koji bi zatvorenici mogli, na bilo koji način, pribaviti novaca ili kakve druge vrijednosti, i time im omogućiti nekakvu dobit.

Julije je bio pokraj mene. Izgledao je duhom odsutan i samo je uporno zurio u leđa zatvorenika ispred sebe. Pored toga što je odlazio u nepoznato, osjećao je i luđački strah pred čovjekom, kojeg je htio izbjeći.

II.

Vreću na rame!”

Svi smo prebacili svoje putne vreće na rame i vrata su se staroga zatvora otvorila.

“Naprijed!”

Krenuli smo polako, mi, brodolomci jadna izgleda, na posljednju šetnju po francuskom tlu. Ispred i iza nas išla su dva reda senegalskih vojnika u ratnoj spremi i nataknutih bajuneta. Prošli smo velikim zatvorskim dvorištem, te preko lančanog mosta ušli u grad. Sa svih strana Francuske stigli su radoznali i uzbuđeni ljudi kako bi prisustvovali našem odlasku u progonstvo. Među njima bili su i oni, koji su progonjeni osjećajima očevi, žene, sinovi i prijatelji došli po posljednji puta vidjeti njima, srcu drage osobe kako odlaze u progonstvo. Bili su tu i suučesnici, koji su došli prisustvovati odlasku nesretnih kolega. Novinari su nas fotografirali. Na krovu automobila, nezgrapno smješten, neki je čovjek vrtio ručicu filmske kamere.

Odjednom je odjeknuo očajan krik: “Zbogom, Debert! Sretno i hrabro!” Bila je to ljubavnica kočijaša iz Marseillea, koja je došla prisustvovati odlasku svog čovjeka.

“Oh, dječače moj! Rogeru!” Mnoštvo se uskomešalo, jer je jedna majka pala u nesvijest. Vojnici su stisnuli redove, a par koraka iza mene, sin je nesretnice vikao na stražara, koji je nastojao osvijestiti njegovu majku udarcima nogu. “Životinjo.” reče. “platit’ ćeš mi to jednog dana svojim životom!”

Stigli smo do mola.

Na pučini se uzdizao težak oblak dima. što je prodirao iz dimnjaka broda *Martinière.* Brojne teretne lađe čekale su da nas prevezu.

Nakon dugog i neprijatnog iščekivanja, koje me sve više uznemirivalo. teretne su lađe konačno krenule. Julije se nalazio pokraj mene. U tom sam trenutku osjetio nečiju ruku na ramenu, te sam. okrenuvši se ugledao Dedéa, kojem je uspjelo približiti nam se. Ugledavši njegovo lice, Julije je problijedio. Dedé nas ponudi cigaretom, koju je tko zna gdje nabavio. Pola sata kasnije približili smo se robijaškom brodu.

Malim stepenicama popeli smo se na brod, te stigavši na palubu bacili smo brojevima označene vreće kroz mali otvor. Zatim smo se niz željezne stepenice počeli spuštati u potpalublje. Jedan po jedan ušli smo u ćeliju ograđenu teškim željeznim rešetkama. Ulazili smo kroz tako nizak otvor da smo se morali saginjati. U svakoj je ćeliji bilo mjesta za devedeset zatvorenika. Jedan nas je stražar prebrojavao na ulazu: “... osamdeset sedam, osamdeset osam, osamdeset devet i devedeset.” Ja sam bio devedeseti. Stražar je za mnom zatvorio otvor, a Julija i Dedéa odveo do susjedne ćelije. I tako se Julijeva sudbina na posljetku zapečatila. Bio sam ljut na samoga sebe što ga nisam propustio i time ga oslobodio Dedéa.

Brodska su okna bila zatvorena te više nismo mogli vidjeti obalu. Zatvorenici su i dalje ulazili u susjednu ćeliju, a istovremeno su se punile i ostale. Trebalo je više od sat vremena za razmještaj ljudskog tereta, te je doskora potpalublje počelo zaudarati znojem i neugodnim ljudskim zadahom. Dok nas je obuzimalo grozničavo očajavanje, nad nama se zaparao pisak brodske sirene. Pomicali smo se po ćeliji obuzeti bolom rastanka što je zatirala i najmanju pomisao na budućnost. Mučno je bilo udisati težak zrak pun zadaha. Nalikovali smo na prestravljene životinje, zatvorene iza rešetaka. Brod je počeo podrhtavati. Krenuli smo. Obuzela me očajnička pomisao: “Hoću li ikad više vidjeti Francusku?”

Stražar je otvorio željezni otvor i donio nam hrpu visećih ispletenih ležajeva. Svakom je pripao jedan kojeg je objesio o strop. Moyse je postavio svoj ležaj pokraj moga. Mornar je zatim otvorio brodska okna. Oni, koji su bili pokraj, promatrali su kako u daljini nestaju obrisi obale domovine. Nakon par sati, polovinu zatvorenika obuzela je morska bolest, jer je mnogima ovo bilo prvo putovanje po moru. Prvo i posljednje...

La Martinière je bivši njemački trgovački brod nekadašnjeg naziva Duala, koji je nekoć plovio na dionici HamburgKamerun. Po završetku rata korištenje za prijevoz robijaša u Gvajanu, dok je prije njega tu službu izvršavao brod *La Loire*, potopljen 1916. godine od njemačke podmornice na Jadranskom moru.

Tijekom svakog putovanja brod prevozi oko šest stotina i pedeset zatvorenika unutar ćelija potpalublja. Svako potpalublje sadrži dvije ćelije, odijeljene hodnikom, u kojem danju i noću stražare dva stražara. Ćelije su duge dvadeset i dva, a široke četiri metra, a isto toliko i visoke. Unutar njih ima mjesta za osamdeset do devedeset zatvorenika, odnosno niti jedan čitavi četvorni metar prostora po čovjeku. Vanjski dio ćelija čini trup broda čiji čelični bokovi odvajaju potpalublje od ostatka broda. Unutrašnja strana ćelija, prema stražarskom hodniku, sastavljena je od željeznih prečki. Ulaz u nju nalazi se u sredini i tako je uzak, da može proći samo jedna osoba.

U unutrašnjosti ćelije uz rešetku nalazi se klupa, takozvana kaznena klupa, na koju se smještaju nedisciplinirani zatvorenici. Klupa je odignuta od tla toliko da onemogućuje doticanje tla nogama, dok su kažnjenicima, naslonjenima na rešetku, ruke za leđima okovane. Takav je položaj neizdrživ i za najupornije. Za još strožu kaznu postoje ugrijane ćelije od željeznih ploča, smještene uz brodske kotlove. One su toliko male. da se čovjek ne može ispružiti. Vrućina je užasna, a kažnjenik prima samo litru vode na dan. U slučaju opće pobune, na stropu svake ćelije postavljeni su otvori za vrelu paru. Dovoljna je samo jedna riječ i posebnim se mehanizmom mogu sručiti pravi oblaci vrele pare unutar svih ćelija. Svakoga se jutra obavlja obvezna šetnja zatvorenika po palubi broda, kako bi udahnuli svjež zrak, i kako bi mornari za to vrijeme oprali ćelije. To je kritičan trenutak, jedini opasan za stražare. Stega je stoga do krajnosti pojačana. Zatvorenici ne smiju razgovarati niti se micati, niti pak okretati glavu, te moraju šuteći stajati pogleda uprta u more. Iz ćelija izlazi dvoje po dvoje, na koje stražari paze s uperenim puškama i s najvećom pozornošću.

Najgora je hrana. Vlada, za prijevoz svakog zatvorenika, da je samo 420 franaka. Kapetan broda, što je shvatljivo, smanjuje obroke hrane, što je više moguće, pod izlikom kako većina ne jede zbog morske bolesti. Svaki bi zatvorenik trebao dobiti litru vina na dan, međutim, ponekad i čitave ćelije ostanu, i iz najmanjeg razloga, bez svojih porcija vina. U tim slučajevima, ostatak piju stražari. koji imaju pravo raspolagati zaplijenjenim vinom.

Ovi se stražari, što sam imao uskoro priliku uvjeriti se, uvelike razlikuju od stražara francuskih zatvora. Ta brutalna bića, koja znaju samo kažnjavati, izabrala su takvo zvanje jer ne zahtijeva osobite ljudske karakteristike. Gvajanski stražari imali su, pak, drugačiji pristup, te je bilo očito, kako je potreba za napunjenom lisnicom, a ne svjesni obol javnoj službi, bio razlogom njihova odabira.

Stega je u velikoj mjeri popustila, te smo u ćelijama mogli razgovarati, kartati se i pušiti. Naravno, glavna tema razgovora bila je Gvajana i mogućnost bijega. Neki su u mojoj ćeliji imali male zemljovide Južne Amerike, istrgnute iz kakvog atlasa, i cijelo su ih vrijeme do potankosti proučavali, mjereći daljine i učeći imena susjednih rijeka i gradova. Većina je s mukom sricala imena, do tada im potpuno nepoznata: Paramaribo, Venezuela, Orinoco, Oyapock...

Uskoro su se počeli stvarati klanovi po podrijetlu: Parižani, Marsejaci. Udružila se i grupa ljudi, ali ne na temelju svog podrijetla. Bili su to *rabijatni*[2], tetoviranih ruku i prsa, koji su proživjeli mnoge godine po afričkim vojnim zatvorima, i bili spremni na svakakve podvale. Već im je na početku puta uspjelo nabaviti duhan i ostale stvari. Dva dana kasnije organizirali su razne igre na sreću, kockajući za sve moguće i nemoguće stvari. Igraće karte nacrtali su na komadima papira ili ljepenke, dok su se dama i domina igrali komadićima kruha ili kockama šećera. Postali su prvaci i bezdušni samovladari ćelija. Nabreklih čeličnih mišića ruku, čela puna brazgotina, stisnutih usana spremnih zarežati, masno opsovati i zaprijetiti, uklapali su se u opscene tetovirane crteže na njihovoj koži. *To su bili rabijatni!* Njihove oči sijale su opakim pogledom, dok im je um bio potpuno poremećen, što sam se kasnije mogao uvjeriti. Tražili su društvo kakva mlada zatvorenika, te je, tri dana po našem polasku, svakom uspjelo pronaći svoju *ženskicu.* Bili su potpuno bezobzirni, te bi noću. dok su ostali spavali, krali. Pokrali su nam rublje i prodavali ga, kao i ostale predmete, mornarima za smotke duhana. S palube su mornari spuštali konopac prema brodskom oknu i za svaki paket ukradenih predmeta tetoviranoj bi se ljudini vratilo pet ili šest smotaka duhana.

U vrijeme određeno za ručak, dio zatvorenika preuzimao je hranu u velikim posudama. Jedan od njih ju je potom dijelio ostalim zatvorenicima, bogatije puneći zdjelice svojih prijatelja, a na štetu starih ili nemoćnih zatvorenika. Moyse i ja smo se udružili i nastojali svakako doći do svoje porcije. Već smo počeli raditi planove za bijeg u šumu po dolasku u Gvajanu, te smo bili sigurni kako ćemo se, zahvaljujući odlučnosti i hrabrosti, lako domoći slobode.

---

[2] Francuski izraz iz argota *fort-f-bras,* mogao bi se prevesti kao rabijatni, laki na šaci.

Nastojao sam pogledavati u susjednu ćeliju, kako bih bar na trenutak vidio Julija, koji je, zakopan u onom mnoštvu ljudi, uvijek nekako bio izvan mog domašaja. Na posljetku mi je jedan zatvorenik iz njegove ćelije, koji me često puta vidio s Julijem, doviknuo s ležaja: "Eh, Julije je već oženjen s Dedéom!"

Druge noći po našem odlasku probudili su me snažni udarci u viseći ležaj, tako da sam umalo pao. Dva čovjeka borila su se na susjednom ležaju. Kada je prestala buka mogao sam razabrati ponešto od njihova prigušena razgovora. Tako sam shvatio razlog tučnjave. Zatvorenik na susjednom ležaju, inače mladić, razmijenio je par nevinih pisamca s onim drugim, još u zatvoru, te čak prihvatio i ponuđeno mu jelo kao i druge stvari, vjerujući, kako je sve to samo iskrena simpatija i prijateljska gesta.

Trećega dana po odlasku iz Saint Martina, brod je stigao u Alžir, gdje su ukrcali još dvije stotine zatvorenika, uglavnom Arapa i Crnaca iz francuskih kolonija u Africi. Potom smo krenuli izravno za Gvajanu. Prošavši između Gibraltara i Tangera, brod je plovio prema otvorenoj pučini...

Jednom je u ćeliji došlo do svađe. Dva zatvorenika, protivnici još iz središnjeg zatvora, htjeli su izravnati račune. Obojica su si izradili noževe, naoštrivši držak žlice na betonskom podu. Svi smo nahrupili duž rešetaka, kako stražari ne bi opazili borbu. *Rabijatni* su počeli jednoglasno pjevati neku pjesmu, kako bi prikrili viku boraca. Borba je trajala oko deset minuta i obojici je, niz gola leđa, tekla krv. Iznenada se jednome omakla noga te je drugi odmah navalio u smrtonosan napad, ali su ga prijatelji posrnuloga uspjeli odvratiti. Neki su zatvorenici donijeli vođe i isprali krv s ranjenika. Međutim, stražari su uskoro posumnjali da se dešava nešto neobično, te su ušli u ćeliju uperenih pušaka. Ugledavši poraženoga oblivenog krvlju, u tren oka se na njihov poziv strovalila čitava četa stražara. Dva zatvorenika odvela su ranjenika iz ćelije, a stražari su tražili da se njegov suparnik sâm oda. Nije mu preostalo ništa drugo nego da to i učini, jer bi ga po krvarenju stražari i sami lako prepoznali. Ranjenik je prenesen u bolničku sobu te se sat vremena kasnije vratio sav u zavojima. Njegov je protivnik kažnjen vrelom ćelijom, u kojoj je morao provesti čitav ostatak puta. Tako je okršaj, barem privremeno, bio riješen.

Kada smo stigli do tropskog pojasa boravak u ćeliji je zbog vrućine i zadaha postao nepodnošljiv. Tri četvrtine ljudi nosilo je jedino krpe oko bokova. Voda se pokvarila, a kako bi bila za piće, mornari su u nju ulijevali rum, a potom i hipermangan. Dva puta dnevno grupno bi nas osvježili vodom. Mornari bi u potpalublje uveli crijeva za vodu, te bi, usmjerivši mlaz u ćelije, polijevali ljude svježom morskom vodom. Bilo je to za nas veliko olakšanje.

Povremeno bi strojevi broda usporili svoj rad i zaustavili se. Potom bi brod opet krenuo pojačanom brzinom. Značilo je to da se ljudski teret smanjio, da je neki nesretnik umro, da je njegovu sudbinu okončala ćelija. Jednog mi je jutra zatvorenik, koji je preuzimao hranu, uzbuđeno doviknuo: "Znaš li, koga su jutros bacili u more?"

"Ne! Koga?" upitam.

"Raula, prijatelja malog Julija", odgovori mi.

Jedan je od desetorice, koji su sa mnom putovali u kažnjeničkom vlaku, bio mrtav. Tko je sad na redu?

Nakon nekoliko tjedana plovidbe, iz susjedne je ćelije odjeknuo strahovit krik, popraćen velikom pometnjom i vikom. Našao sam se među prvima kod rešetaka kako bih vidio što se događa. Dva su Arapina započela očajničku borbu po čitavoj ćeliji. Jedan je bježao, sklanjajući se poput mačke među ostale ljude, i kad god bi se posvađani dohvatili, nastala bi očajna vika i metež, dok su drugi zatvorenici nastojali izbjeći šakama i udarcima. Stražari su ušli u ćeliju i prekinuli tučnjavu, u koju su na kraju bili upleteni svi zatvorenici. Arape su odveli u hodnik između ćelija i započela je istraga.

Činilo se kako je jedan od njih navalio na drugog, dok je ovaj spavao. Jednim ugrizom raspolovio mu je uho, držeći ga jednom rukom za grlo, a drugom za kosu. Napadnuti se oslobodio i skočivši na noge, izvan sebe od bijesa i bola, želio je uhvatiti napadača, koji je bježao po krcatoj ćeliji. Do ugriza je došlo zbog ljubomore oko jednog mladog zatvorenika. Sve se odigralo u tren oka i od podivljalog natjeravanja i vike suparnika nastala je u potpalublju prava strka. Kad bi se oni vičući dohvatili, uz povike hrabrenja svi bismo povikali, te se činilo kao da se u potpalublju nalazi gomila pobješnjelih lavova! Stražari su u skupini sišli po uskim stepenicama, ne znajući, što se događa.

Oba su dežurna stražara bila bijesna. Kad bi oni povikali: “Mir!” zatvorenici bi još žešće počeli vikati, pa su se ovi osjetili ugroženima izgubivši kontrolu. Bili su izuzetno ljuti, što su kasnije osjetili Arapi, koje su okovali i maltretirali. Prijetnje i cinični izazovi padali su na ljudsko krdo iza rešetaka, tako ga još više podjarujući.

Kasnije su se za to osvetili Arapima. Odveli su onoga, koji je prvi ugrizao protivnika, te se stali dogovarati oko kazne koja bi bila dovoljno strašna kao primjer za nas ostale. Pala je odluka na deset udaraca konopom ispred naše ćelije.

Stražari su se povukli, kako bi nam ukazali puni prizor. Arapin, gol do pojasa, morao je kleknuti, dok je snažni mornar pripremao uže. Bio je nazočan i brodski liječnik. Krv je potekla već nakon prvog udarca, ali Arapin nije izustio ni jedan jedini jecaj!

Šljap! i spustio se drugi udarac ostavljajući novi duboki ožiljak na leđima.

Šljap! Šljap! udarci su padali poput kiše. Krv je tekla potocima niz kažnjenikova bedra, kojem kroz stisnute zube nije provalio ni jedan jauk, već bi samo na fijuk užeta stisnuo oči. Prštale su psovke *rabijatnih* na mornara.

Poslije osmog udarca liječnik prekine kaznu. Arapina su odnijeli u bolničku sobu, a njegovog protivnika u vrelu ćeliju.

U uglu naše ćelije dvojica su se, po izrazu lica očito inteligentnija tipa, neprestano nešto dogovarala. Bili su to Sasse i Marquetti, koji su jedva jedvice izmakli oštrici giljotine kao kaznu za ubojstvo šefa redarstva grada Cette. Sami, nikome se ne povjeravajući, brižljivo su se pripremali za pokušaj bijega po dolasku u Gvajanu.

Uz ostale klanove, našli su se i određeni parovi nastranih, od kojih su neki prijateljevali već i u zatvoru Saint Martina. Mlađi, sedamnaestogodišnji i osamnaestogodišnji zatvorenici ne imajući dovoljno snage suprotstaviti se, popuštali su iz straha. Što smo bili bliže Gvajani, to nam se jasnije ukazivala slika osuđeničkog života. Stražari bi prisustvovali s blagim podsmjehom, a često bi i potpomagali uzajamne spolne odnose zatvorenika.

Jednog jutra pojavio se obris obale, i par sati kasnije brod se zaustavio na ušću rijeke Maroni, kako bi pričekao plimu. Rijekom smo plovili uz francusku obalu prema St. Laurent du Maroni. Plovidba je trajala dvadeset i dva dana.

Svi smo se naguravali na okna broda želeći vidjeti novu zemlju. Padali su svakojaki poklici.

"Pogledaj, majmuni! Pogledaj tamo dolje ..."

"Pogledaj, Toto, kako papiga leti!"

"To je prašuma! Pogledaj kako su stabla visoka!"

Kraj tolikih surovih i jakih suputnika, što su se laktarili, uspio sam samo na trenutak proviriti kroz okno. Obuzelo me silno strahopoštovanje spram te visoke zelene prašume, što će me opkoliti i kroz koju bih morao pokušati pobjeći.

Izdana je zapovijed nekim zatvorenicima da sakupe naše vreće te da nam ih razdijele.

"Obucite se za silazak na kopno", naredili su nam. Svi smo tome brižljivo prionuli, čak smo i s osobitom pažnjom namještali kape. Još uvijek smo očuvali ponešto dostojanstva.

Odjeknula je sirena i brod se zaustavio. Nešto kasnije, zauzevši svoje položaje, stražari su otvorili rešetke i mi smo krenuli k izlazu.

Pred nama se nalazio St. Laurent du Maroni, grad zločinaca. Blagost jutarnjeg sunca odavala je prijaznost grada. Međutim, mnogi su od nas okretali glave k onoj drugoj, nizozemskoj obali, te su nam srca zatreperila vidjevši blizinu slobode, koja nas je čekala u prašumi nizozemske kolonije...

Dolazak zatvorenika u grad St. Laurent je događaj, kojem radoznalo prisustvuje cijelo pučanstvo. Mol je bio pun činovnika u bijelim odijelima s kolonijalnim šeširima. Neki su bili u pratnji žena.

Kada smo se svi iskrcali, poredali su nas niz dugi mol. Stražari, u odijelima ukrašenim resama, prebrojavali su zatvorenike, od kojih su neki ležeći čekali premještaj u bolnicu. Kratkim popisom opravdani su odsutni, odnosno oni, što su počivali na dnu mora. Visoki Crnac, u savršenom građanskom odijelu, stajao je postrance, nadgledajući. To je bio upravitelj kaznioničke uprave.

"Vreću na rame!" doviknuo je stražar. "Naprijed, hod!"

Polako smo se kretali put obale. Čopor urođeničkih Crnaca, muškaraca i žena, koji nisu smjeli pristupiti molu, čekali su na obali. Crnkinje su se razuzdano podsmjehivale i gestikulirajući nam dovikivale: "Budite hrabri!" Njihovo raspoloženje prenijelo se

uskoro i na nas, jer nam je sve to izgledalo strašno simpatično nakon teških patnji putovanja. Bio je i poneki Bijelac, oronuo, kojeg naš dolazak nije toliko ganuo. Većinom su bili bosonogi, skromno odjeveni, neki bez rukava ili u izderanim majicama. Kosa im je bila prljava i neuredna. Potom smo ugledali robijaše u prugastim bijelo crvenim odijelima i slamnatim šeširima. Jedan nam se od njih približio i upitao: "Ima li itko iz Marseillea?" Druga su se dvojica kretala uz nas. Jedan je, u zatvoreniku do mene, prepoznao prijatelja iz djetinjstva, te sam razabrao kako mu je rekao: "Ja sam kuhar kod upravitelja. Poslat' ću ti sutra pisamce. Ako te upitaju kojeg si zvanja, reci. da si ličilac zidova!"

Pošto smo prošli stotinjak metara uz rijeku Maroni, skrenuli smo na lijevo.

Pred nama se pojavio zid s velikim ulazom, kojega je čuvalo veći broj stražara. Nad ulazom je pisalo velikim slovima *Camp de la transportation.*

"To je robijašnica!" promrmlja čovjek iza mene, umornim i beživotnim glasom. "Ovdje ću dočekati svoju smrt!"

III.

Dio logora St. Laurenta je bio pripravan za naš dolazak, tako da su nas odmah zatvorili u barake. U svakoj je bilo šezdeset ljudi. Stari robijaši nisu smjeli pod nikakvom izlikom razgovarati s pridošlim zatvorenicima. Takva je bila službena naredba. Međutim, ono u što sam se imao prilike prvo uvjeriti u Gvajani, bilo je to da se niti jedne službene naredbe strogo ne pridržavaju.

Pet sati nakon raspodjele po barakama, i iza zatvorenih vrata, ugledali smo na prozorima sa željeznim rešetkama petoro ljudi. “Želite li duhana?” promrmljali su. “Kave? Banana?”

Dolazili smo u napast. “Ali, čime bih vam platio?” upitao sam. “Nemam novaca!”

“Odijelima”, odgovorili su navevši cijenu. Par hlača vrijedi 40 centima, kaput 30 centima, a pokrivač 5 franaka.

Mnogi su od nas oklijevali. Bojali smo se kazne, kad nas nađu bez opreme. Ali robijaši izvan barake umirivali su naš strah govoreći nam: “Ovdje vladaju druge okolnosti. Stražarima nije bitno kako ste vi opremljeni. I, uostalom,” nadodali su “možete uvijek reći, kako su vam opremu ukrali na brodu.”

A to je, na nesreću, za mnoge bila istina. Trgovina je započela. Netko je prodao hlače, drugi kaput... Te smo si noći mogli priuštiti omot duhana, banane i ostalo.

Sutradan ujutro mnogi su od nas primijetili kako su nam nestali i oni odjevni predmeti što su nam preostali nakon prodaje. Nije bilo teško utvrditi počinitelja. Bili su to oni isti, kojima je to bio zanat i na brodu.

Kupci, uzničari[3] koji su obavljali noćnu stražu po barakama, uspijevali su kupiti svaki predmet po najnižoj cijeni. Međutim, tada više nitko nije oklijevao. Radije smo ostatak odjeće prodali nego ga prepustili kradljivcima, i tako se trgovina odmah nastavila.

Drugi dan po našem dolasku zapovjednik kaznionice St. Laurenta okupio nas je u dvorištu i održao sljedeći govor: “Ovdje možete izabrati dva puta: dobar i loš. Oni poslušni i pametni moći će se nadati pomilovanju ili barem izvršenju presude uz što je moguće manje patnje, te imati mogućnost poboljšanja svoga stanja. Postoji i drugi put, onaj, u koji se većina od vas namjerila, a to je bijeg. Gvajana vam nudi mnogo prilika za slobodu, i zaista možete, kad god to zaželite, pokušati pobjeći. Ali, za nas rade dva čuvara koji nikada ne spavaju, i uvijek su pripravni: to su prašuma i more.

---

[3] To su obično robijaši, većinom Arapi, koji su pomagali stražarima zatvarati i otvarati vrata baraka i ćelija. Pod vodstvom stražara, oni bi tražili odbjegle robijaše, ili ih pratili na rad. Znali bi čak robijašima nabaviti inače zabranjene osobne stvari, naravno, uz stanovitu naknadu. Oni će čak, ako imaju za to razloga, pomoći robijašima i u bijegu, praveći se kako ništa nisu vidjeli.

U prašumi će vas naći smrt od gladi ili pod nožem vaših suputnika, dok će vas na moru dočekati morski psi. Znam o čemu razmišljate. Ovdje sam već šesnaest godina i znam način na koji razmišljate bolje nego vi sami. Svjestan sam, kako neće proći ni petnaest dana, a već će se mnogi od vas skrivati po prašumi. Isto tako znam da će biti prisiljeni vratiti se i da ću ih pronaći u ćelijama ili bolničkim sobama, naravno osim onih, čije će, mravima izgrizene kosti ležati pod kakvim stablom.

Želim sreću onima koje vodi poštena nakana."

Tim je riječima završio, ali odlazeći nadoda:

"Kao dokaz uzaludnosti bijega, obećavam vam, da prvi pokušaj bijega neću kazniti."

Nekoliko dana kasnije registrirali su nas u kazneni popis. "René Belbenoit, broj 46 635." Ove znamenke pekle su me poput sramotnog pečata. Od 1852. godine, došlo je, prije mene, u Gvajanu četrdeset i šest tisuća šest stotina trideset i četiri osuđenika.

Julije je registriran u kaznenom popisu odmah iza mene te smo dodijeljeni u istu baraku. Tako mi se pružila prilika da ponovno razgovaram s njim. Doznao je za nesretnu Raoulovu smrt tijekom putovanja, što je za njega bio težak udarac. Nisam ga ništa pitao o putovanju, jer mi je bilo potpuno jasno na što je jadni mladić bio prisiljavan. Iste te noći, za našeg susreta u baraci, primio je pisamce od Dedéa, koji ga je obavijestio kako će već idućeg jutra biti prebačen u drugu baraku. Istog jutra Julija su premjestili u baraku u kojoj je bio Dedé. Ovaj je, naime podmitio robijaša, koji je u logoru bio knjigovođa, s pet franaka, kako bi premjestio Julija u svoju blizinu! Mladić je, ne usprotivivši se, malodušno krenuo u ruke nasilniku, poput žrtve bez izlaza. Nekoć mi je rekao: "Radije bih umro, nego nastavio životariti tim načinom." Nije nam bilo suđeno da se ikad više vidimo. Nakon pet dana obolio je i ubrzo umro u bolnici. Kasnije sam saznao da je Dedé, izopačenik i zvijer kakav je bio, poslao Julijeve stvari njegovoj očajnoj majci, tražeći novaca za nadgrobnu ploču njezinoga sina. Zaista mu je poslala nekoliko stotina franaka, nikada ne posumnjavši kako je novac dala u ruke zvijeri koja joj je ubila sina.

Uslijedio je liječnički pregled koji nije potrajao niti puna dva sata. Od desetorice pregledanih za devetoro je bilo proglašeno da su u dobrom fizičkom stanju i sposobno za svaki posao. Potpuno slabima dodijeljeni su lakši poslovi, a nekolicina invalida i osakaćenih proglašeni su nesposobnima. Pristupivši liječniku pokazao sam mu svoje pravo na ratnu mirovinu i zato mi dodijeliše lakše poslove. Tako sam se spasio mnogih daljnjih grozota.

Krajem tjedna poslali su nas na različite radove u prašumi. Tako su me rastavili od Moysea, s kojim sam skovao plan bijega, čim bi nam se za to pružila prilika. Poslali su ga s grupom drugih robijaša na gradnju radiostanice u selu Saint Georges, u okolici Oyapocka, na samoj granici s Brazilom. Sve naše nade i naši planovi pali su u vodu. Prije odlaska zaželio mi je sreću. Nisam ga više nikada vidio, a kasnije sam doznao, kako se utopio pri pokušaju bijega sa šestoricom drugova u laganom čamcu, po samom dolasku u Saint Georges.

Samo je nekolicina onih, koji su sa mnom ovamo doputovali, ostala u St. Laurentu. Svi ostali poslani su na rad u prašumu. Uprava nije radila razliku između starih i mladih, doživotnih osuđenika ili onih na pet godina, zločinaca ili dezertera iz Legije stranaca, seljaka ili činovnika, radnika, umjetnika i trgovaca. Svi su bili prisiljeni raditi iste poslove.

Po samom dolasku, smatrajući nas jačim od oslabjelih robijaša, koji su se tu već nalazili, dodijelili su nam najteže i najnezgodnije poslove. Većina mojih suputnika poslana je na rad u prašumu. To su uglavnom bili ljudi navikli gradskom životu i umjerenoj klimi, a oni koji nikada nisu držali sjekiru u rukama sada su morali rušiti golema stabla u srcu tropa. Pred njima je sada započinjao život, grozan život, kojemu niti polovica od njih nije bila dorasla. Statistike pokazuju kako od sedam stotina ljudi koji godišnje dođu u Gvajanu, već prve godine umre njih četiri stotine.

U logorima prašume robijaše bude stražari u pola pet ujutro, još za mraka. Po dodjeli alata, skupine robijaše gutao je mrak prašume. Uprava zahtjeva jedan kubični metar sasječenih i složenih drva po čovjeku. Robijaši moraju srušiti stablo, rascijepati ga i složiti svoj kubični metar na određenom mjestu, koje se često nalazi stotinu metara udaljeno od mjesta sječe. Početni rok je četiri dana, i ako petog dana robijaš ne izvrši određenu kvotu sasječenih drva, po povratku iz prašume biva osuđen na goli kruh i vodu.

Stražari ne prate osuđenike na rad. Svatko je slobodan sjeći drva gdje želi. Jer i sami možete zamisliti kamo bi se moglo pobjeći sa samo jednom sjekirom u ruci!? U tri sata poslijepodne stražari pregledavaju složena drva, provjeravajući je li svatko ispunio svoju kvotu. Onaj tko je nije ispunio, ostat će gladan.

Dovoljno je vidjeti te odrpane ljudske spodobe, kako bose odlaze u prašumu, s teškim sjekirama na ramenu i s malo kave u želucu, a da bi se pojmila bijeda u kojoj su živjeli. Mokri od znoja, udarajući svom snagom u debla, koja su često tako tvrda da se i oštrica sjekire savije, jecaju i proklinju. Ne znajući ništa o sječi prašumskih stabala, često započinju s najvećim žarom, sijeku stabala koja bi mogla sasjeći jedino čelična pila. Treba ih vidjeti u podne, kada pod žarkim suncem ili u oštroj i ljepljivoj vlazi sjene velikog drveća neprestance rade, dok im iz svake pore izbijaju potoci znoja, dok komarci grizu njihovu golu kožu, dok očajnički pokušavaju na vrijeme izvršiti naređenje i zaslužiti obrok. Po povratku, onako mokri, nemaju ništa čime bi se zaogrnuli, jer su odjeću zamijenili za neku drugu potrepštinu ili im je bila ukradena i prije nego što su stigli do logora.

Evo kako nas je uprava hranila: u pola pet ujutro malo više od četvrtine litre kave, u podne 750 grama kruha, četvrt litre juhe bez povrća, koja je nalikovala na golu toplu vodicu, te 90 grama kuhane govedine, od koje se barem jedan dio morao odbaciti. Za večeru bi pet puta tjedno dobili 60 grama riže, što je bilo, po prilici šest ili sedam žlica riže. To je bilo sve. Kada ne bi dobili rižu, dobili bi 100 grama nezačinjenog povrća, graha ili graška. Svaki čovjek ima potrebu za kriškom kruha uz jutarnju kavu novog radnog dana, ali tek jedan od nas desetoro uspije uštedjeti koricu kruha za naredno

jutro. Kruh se dijelio u komadima dostatnim za dva robijaša. Onaj koji bi taj dan razlomio komad na dva dijela trebao je prepustiti drugom robijašu da bira razlomljenu polovicu. Međutim, bili smo toliko izgladnjeli, da je za mali komad krušne kore dolazilo do svađa i udaraca nožem. Albert Londres, francuski novinar koji je posjetio koloniju, s punim pravom je ustvrdio: “Robijaš živi od vlastite gladi!”

Za moje brodske suputnike započinjao je život pun bijede, nemajući novaca ni za svežnjić duhana. Toj bijedi treba pridodati boleštine izazvane nepovoljnom klimom. Navikli na umjerenu klimu, sada su bili primorani raditi u vlazi prašume, pod strašnim suncem, izloženi komarcima i drugim kukcima, pod učestalim kišama, izgladnjeli, nezbrinuti i zapušteni. Uvjeti života nisu se promijenili od 1852. godine.

Često su ujutro imali okrvavljene noge od uboda komaraca, koji bešumno lete i kojih su pune barake u prašumi. Nakon nekoliko dana prebivanja u logoru čovjek doslovce biva prekriven grinjama, koje prodiru u meso pod noktima, na rukama i nogama, liježući čitave vrećice jajašaca, koja sazrijevši izazivaju upale i otrovanje krvi. Mjesec dana po dolasku nove skupine robijaša, bolnica je prepuna novopridošlih, te se svake noći pet ili šest mrtvaca prenosi na groblje *bambu,* groblje bezimenih u St. Laurentu.

Fizičkoj iscrpljenosti vrućinom i vlagom, kao i nepovoljnom klimom, treba pridodati duševnu iscrpljenost, koja zbog jednoličnog životnog ritma ubrzo sve pogodi. Pod životnim motom Francuske Gvajane: ‘svatko je sebi jedina briga’, izvire psihologija tog okruženja koja u nama najprije pobuđuje strah. Egoistični probitak vlada ovdje kao vrhovni zakon i biva povodom svakog djela. Svi se zatvaraju u sebe, svako gleda vlastite interese a protiv drugog, vođeni jedino golom borbom za vlastiti život, gdje je svako sâm sebi jedina zaštita. Čovjek se osjeća očajno usamljen kada u nikome ne pronalazi ni razumijevanje niti naklonost. Jedni u drugima vide samo grijehe za koje će odgovarati u paklu. Jer se sve povode krivim stavom, jer se u svakom pronalaze samo najgore crte i to u trenutku kada je najviše potreban kakav razgovor ili olakšanje duše kako bi prebrodili ovaj pakao. Svaki kažnjenik žudi za nekim s kim bi porazgovarao, ali svatko je i dalje zatvoren u sebe. Mnogi se naviknu razgovarati sami sa sobom, te im je to neka vrsta ispovijesti, više manje utješna. Nema se pouzdanja u nikog, niti se ne prijateljuje, jer pouzdanju nema mjesta među takvim ljudima i u tom okruženju, gdje je život lišen svake prijaznosti ili povjerenja. Egoizam vodi svaki postupak, pri čemu se kažnjenicima rađa unutrašnja bojazan, koja ih izgriza i zbog čega, ubrzo, pomisao na bijeg postaje prava fiksna ideja.

Robijaš zna kako svaku povorku novih zatvorenika slijedi druga. Svake godine dolazi sedam stotina ljudi, a ukupan broj robijaša nikada ne poraste. Ukupan broj kažnjenika, dolaskom nove skupine, popne se na ukupno tri tisuće i pet stotina ljudi. Bolnice postaju prepune ljudima, neki nestaju u prašumi i prije dolaska narednog broda, pa se broj već spustio na dvije tisuće osam stotina. Upravi kaznionice je u interesu uništiti, a ne poboljšati ili popraviti vladanje kažnjenika, s kojima može raspolagati po miloj volji.

Mnogi od nas, koji smo posljednji stigli, sjećamo se završnih rečenica zapovjednikova govora, te naravno, kako smo većinom u sebi mislili: 'Budala, neće mi trebati ni tjedan dana, a ja ću biti daleko odavde.' Svatko se, nanovo, kad god bi mu se ukazala povoljna prilika, pokušavao izboriti za slobodu napuštajući logor s komadićem kruha ili kakve druge hrane, uvjeren da će hrabrošću i voljom uspjeti postići ono što drugima nije polazilo za rukom: postati slobodan. Neki su pokušavali preplivati rijeku Maroni kako bi se dočepali prašume Nizozemske Gvajane, dok bi se drugi upuštali u prašumu Francuske Gvajane, nastojeći prodrijeti do Brazila. One prve ubrzo bi uhitili, te ne bi uspjeli prodrijeti dalje od nizozemskog mjesta Albina, a svakako su bili rijetki oni, koji bi uspjeli doprijeti dalje od Paramariba. Oni drugi bi pak danima, a često i tjednima lutali po prašumi. Mnogi bi se izgubili i tako našli smrt. Većinom su se svojevoljno vraćali, izgladnjeli i dršćući od groznice, u logor, iz kojega su otišli. Druge bi uhitili, kada bi se noću potajice vraćali u logor tražeći hrane. Neke bi uhvatili bezosjećajni *chasseurs d'hommes,* lovci na glave, koji su lovili bjegunce u Nizozemskoj Gvajani uz novčanu naknadu za svakog uhićenog. Svi oni, koji bi se uspjeli vratiti u logor bili bi preneseni u bolnicu, teško bolesni, izgrizeni i izranjavani, bolujući od dizenterije, groznice i drugih bolesti, a mnogi bi tamo i umrli. Uprava se na taj način oslobađala daljnje skupine ljudi.

Svaki upravitelj kaznionice ima besprijekorno razrađen postupak eliminiranja određenog broja novopridošlih, koji ne znaju kako stvari ovdje stoje niti poznaju sve opasnosti ovog kraja. Nakon šest mjeseci po dolasku u Gvajanu robijaši se većinom pretvaraju u divljake i žive iz dana u dan poput divljih zvijeri.

Naviknu se hodati bosonogi, jer drvene klompe, što ih dodjeljuje uprava, nisu primjerene ni području ni vrsti posla, te nema robijaša koji bi ih dulje nosio. Namjesnici su više puta prosvjedovali i tražili da se klompe zamijene nekom drugom vrstom cipela, ali to nije nikada učinjeno. Čarape i rublje stvar su prošlosti, a maramice i ubrusi su robijašima nepoznate stvari. Nema jutarnjeg pranja, jer je često nemoguće zbog nedostatka vode u barakama, a ono malo što je ima, treba sačuvati za piće. Četkica za zube je nečuvena raskoš.

Svojim domovima piše se sve manje i manje. Najprije bi trebalo kupiti papir i poštanske marke, a sav novac do kojeg se dođe, u ovakvoj krajnjoj bijedi, troši se na pušenje, na tu razonodu, koja u Gvajani ubrzo prerasta u porok. Međutim, istinski razlog nalazi se u okolini i udaljenosti koja ih dijeli od prijašnjeg života. Odgovor stiže za četiri do pet mjeseci, a zabrana primanja paketa i novca još više utječe na slabljenje veze s bližnjima. Neki imaju sreće, pa prime novac i stvari preko stražara, koji za nadoknadu zadržava polovinu pošiljke. Vremenom se utamničenici ipak otuđuju od svojih udaljenih milih, i ponor između sadašnjosti i budućnosti, kojeg produbljuje stid spram svog života, postaje sve dublji. Okolina ih nemilosrdno upija u sebe i doskora upadaju u takva duševna stanja u kojima je neizvediv svaki međuljudski odnos. Previše im je bolno opisivati svoj život i zbog toga odustaju. Malo pomalo potrebu za međuljudskim obraćanjem zatomljuje okolina, ta nepodnošljivost kojoj su podvrgnuti, te tako prestaju pisati pisma.

Smatra se da robijaši nemaju vjerskih potreba, zato nema ni crkve ni svećenika. Nema niti knjiga za sve ove tisuće osuđenika, prognanih iz civiliziranog života.

Kažnjenik bi trebao biti jake tjelesne konstitucije i dobrih živaca kako bi odolio i preživio svu tu tjelesnu i duševnu bijedu, ali većini to ne uspijeva. Onaj, tko preživi prvih šest mjeseci, prinuđen je priviknuti se na pravo pasje preživljavanje. Vremenom život postaje lakši, ali će ipak brojni umrijeti u roku od jedne, dvije ili najviše tri godine. Od osmorice, s kojima sam ušao u zatvor Saint Martin du Roi, trojica su već umrla, a preostaloj petorici bilo je suđeno umrijeti u roku od dvije godine. Od sedam stotina ljudi moje skupine, ja sam možda bio najmanji, slabašna tijela i nenaviknut bijedi: koliko ću još dugo izdržati?

Osam dana po dolasku u St. Laurent rečeno mi je kako će me odaslati zajedno s dvanaestoricom robijaša u Nouveau Camp, u prašumi.

Dodijelivši nam jednodnevni obrok, nadstojnik stražara u St. Laurentu pozove arapskog uzničara da nam pokaže put.

Prošli smo kroz mjesto i doskora išli stazom prema predgrađu.

Uzničar nas zaustavi pred dućanom, na čijem se pragu Kinez, vidjevši nas, naklonio i pozvao: “Ako trebate duhana ili hrane prije odlaska, dobro ste došli u moj dućan.” Te nadoda: “Imamo izvrsna ruma!

Ja i jedan moj prijatelj imali smo nešto novaca zahvaljujući prodaji odjeće, ali su drugi bili bez pare. Ipak, sve nas je želja vodila za ulaskom u dućan. Takvo što nam davno nije bilo dopušteno! Značilo je to naužiti se malo slobode.

Uzničar, vidjevši da smo bez novaca, predloži nam da će on kupiti naša odijela i tako mu predam par hlača i druge odjevne predmete. Potom smo otišli u dućan, gdje sam kupio paket cigareta, nešto kruha, čašu ruma... i mojih hlača više nije bilo.

Izašavši iz kineskog dućana uputili smo se uskom stazom, koja se gubila u drveću. Ovdje, na pragu prašume, stražar nam je rekao: “Morate ići ovom stazom. Poslije podne stići ćete u Nouveau Camp, koji je udaljen odavde nekih dvadesetak kilometara.” Potom nas ostavi.

Bili smo iznenađeni. Nevjerojatno nam je bilo da nas je ostavio da slobodni, sami, nastavimo put kroz prašumu. Kriomice smo pogledavali naokolo, a naše oči se zaustavljaše na Nizozemskoj Gvajani na suprotnoj obali rijeke. Zasigurno se negdje skrivaju stražari promatrajući nas, lukavstvo kojim iskušavaju naše nakane.

Krenuli smo očekujući kako ćemo kod prvoga zaokreta naići na stražara, koji će nas odvesti do logora, međutim nije bilo ni žive duše. Izgleda da smo zaista sami na putu kroz prašumu.

Nakon gotovo cijelog sata hoda stigli smo do prvog logora, Camp des Malgaches. Petnaestak robijaša pognuto je krčilo teren od divljeg raslinja, a nekoliko metara dalje stražar je razgovarao s jednim od njih. U trenutku kada smo se približili svi su se uspravili promatrajući nas, a jedan od njih upitao nas je kamo idemo. Stražar nam je pokazao stazu i rekao da njome nastavimo.

Potom smo susreli skupinu razgolićenih spodoba sa sjekirama na ramenu što su nam dolazile u susret, trčeći kao u žurbi. Ipak su se zaustavili na trenutak kako bi popričali s nama, primijetivši, po našim, još blijedim licima, da smo tek novopridošli. Završivši sječu, vraćali su se u logor uzeti mrežice za lovljenje leptira, koje su pak mogli prodavati i tako nešto zaraditi. Neobično je bilo vidjeti kako ovi, od sunca preplanuli ljudi sa sjekirama na ramenima, loveći nježne i lijepe leptire u bezbrižnom letu, zarađuju svoj duhan i hranu. Nikada ne bih ni pomislio da ću i sâm narednih godina moći zaraditi i jedan jedini franak tim poslom. Oko podneva stigli smo u logor Godebert, udaljen petnaestak kilometara od St. Laurenta. Jedan od robijaša koji su se nalazili kraj staze kojom smo prolazili, oslovi nas. Pogledao sam ga vrlo iznenađen ne mogavši ga prepoznati. Uvidjevši to, približi mi se i predstavi. “Smršavio sam, zar ne?” nadoda.

Bio je to stari poznanik iz zatvora Saint Martin du Roi, kojeg su prevezli sa skupinom robijaša prije mene. To više nije bio isti čovjek, sada je izgledao iscrpljen, upala lica te svega pedesetak kilograma težak. “Mislim da će ovdje ostati moje kosti. Zbog groznice!” reče promuklom glasom. “U Nouveau, kamo ideš, nešto je bolje i lakši je rad. Nećeš morati sjeći prašumu. To i groznica ubijaju čovjeka. Pogledaj mene, kod kuće sam bio odvjetnički pisar i gotovo nikada nisam ni vidio sjekire, a sada moram osam sati na dan sjeći drva, i još k tome usred ekvatora!” Približivši nam se, stražar nam je naredio da nastavimo put. Bio je to posljednji put što sam vidio tog robijaša.

Obuzimala nas je sparina prvih popodnevnih sati. Uvidjevši kako nas nitko ne nadgleda usporavali smo hod. Dan nam je bio težak, nama tek pristiglima iz Francuske, a umorilo nas je i cjelodnevno pješačenje. Posjedali bi često ispod kakvog velikog stabla ili ondje gdje bi nam staza dopustila. Naišli smo na nekoliko velikih zmija, nama potpuno stranih, koje smo iz znatiželje ubili kako bi ih promotrili. Promatrali smo kako po vrhovima stabala skakuću majmuni, vidjeli mnoštvo lijepih ptica, neobične parazitske biljne nametnike što su visjeli s grana. Sve je to plijenilo našu pažnju te nam se život učinio manje gorak.

S poslijepodnevnim satima postajalo je sve svježije, a oko četiri sata stigli smo do Nouveau Campa. Zbog dugogodišnjeg života na pedesetak rali čistine u samom srcu prašume, koju su bih sasjekli i spalili, ljudima su lica bila su opaljena suncem. Na čistini su se nalazile barake prekrivene slamom ili limom, pod kojima su tisuće ljudi živjeli poput životinja, a tisuće poumirale.

Uputili su nas ravno zapisničaru, koji nam je, upisavši naša imena i brojeve, pokazao barake u kojima ćemo živjeti. Od pet baraka dospio sam u onu koja je sličila na napuštenu staju.

Spustila se noć.

Ovo je moja prva noć provedena u robijaškom logoru u ekvatorijalnoj divljini! Ćutio sam radoznalost pred budućim životom.

Ispružen na tvrdoj i goloj dasci promatrao sam što se događa u baraci. U sredini prostora, iznad dva reda dasaka, na kojima su spavali ljudi, gorjela je uljanica. Slabo svjetlo obasjavalo je svega nekoliko metara. Neki su od robijaša posjedovali male svjetiljke napravljene od starih limenih kutija. Neki su pod tim svjetlom popravljali mreže za leptire, krpali hlače, a drugi pak vadili trnje iz nogu. Bilo je robijaša koji nisu mogli mirovati, a dopirao je do mene i razgovor skupine koja je razgovarala pred otvorom, koji je služio umjesto vrata.

Odjeknulo je zvono u znak počinka. Svi su ušli i nekoliko minuta kasnije pojavio se stražar u pratnji uzničara.

“Nitko ne manjka, zapovjedniče, trideset i jedan prisutan”, najavi robijaš, čuvar barake. Kako sam kasnije doznao, u svakoj se baraci nalazi po jedan robijaš, službeno nazvan čuvar, koji promatra što se unutar nje događa i brine o čistoći. Svakog jutra čuvar odlazi u kuhinju po kavu za sve, potom pomete sobu dok su ostali na radu, s rijeke zagrabi vodu za bačvu i pazi da se nešto ne ukrade. To mu mjesto omogućuje trgovinu duhanom, šibicama, uljem prišteđenim na zajedničkoj svjetiljci, octom, lukom i svim drugim potrepštinama. Većinu robe nabavlja od uzničara iz St. Laurenta, kamo odlazi podnijeti izvještaj ili preuzeti hranu za logor. On kupuje na veliko, a noću prodaje na malo. Čuvar se ne izabire zbog dobrog vladanja ili iz bilo kojih drugih zasluga. To je naprosto posao kao i svaki drugi, iako bi svaki robijaš želio da upravo njemu bude dodijeljen.

“Svi prisutni”, izjavio je čuvar naše barake.

Stražar je nastavio u sljedeću baraku po izvješće.

Malo-pomalo ugasile su se pojedinačne svjetiljke i nakon određenog vremena jedino svjetlo širilo se od napola ugašene glavne svjetiljke.

Nisam mogao zaspati te sam besanim satima nestrpljivo iščekivao da zarudi zora i da saznam kakav me život ovdje očekuje. Promatrao sam nejasne obrise ljudi poleglih po daskama, što su bili zaogrnuti poderanim odijelima, u kojima su radili čitav dan. Svi su već spavali, iznemogli od prisilnog rada i lovljenja leptira. Tih je dana svaki leptir vrijedio dva franka.

Proveo sam tako snivajući i promatrajući prostor u polutami nekoliko sati, kada odjednom primijetih kako se jedan od kažnjenika uspravio i približio svjetiljci tobože da pripali cigaretu. Pratio sam svaki njegov pokret i vidio kako je iznenada namjerno puhnuo u svjetiljku. Svjetlo se utrnulo.

Počeo me obuzimati strah. Bio sam svjestan namjera takvih ljudi. Za njih sam ovdje bio mlado meso, te sam bio siguran da će me napasti. Skupih noge i dohvatih nož kojeg sam nabavio u St. Laurentu, spreman udariti u tami na prvi šum.

Mirovao sam tako nekoliko minuta, spreman na obranu. Mišići su mi se napinjali kod svakog šuma, dok sam nastojao u tami razaznati pomicanje svake sjene. Nije bilo dvojbe kako se nešto događa i bio sam spreman na sve.

Protekao je cijeli sat.

Potom je netko počeo šaptati. Prepoznao sam glas, glas čuvara barake.

U polutami sam nejasno zamijetio kako ustaje i dolazi prema svjetiljci i potom mu se lice ocrtalo u svjetlu šibice. “Prokleti vjetar,” promrmlja, “uvijek gasi ovu nesretnu svjetiljku.”

Probdio sam tako dugu i mučnu noć!

Kod jutarnjeg ustajanja otkrio sam što se dogodilo. Petorica se nisu odazvala na prozivci, a još je i četvoro kažnjenika nestalo iz drugih baraka. Pobjegli su!

To mi je srce ozarilo radošću. ‘Neću dugo ostati u Nouveau Campu’, obećao sam si. ‘Pobjeći ću i ja!’

IV.

Dodijeljen mi je posao u radionici za izradu širokih slamnatih kažnjeničkih šešira. Sjedio sam pred stupom omotanim Ušćem od *avvara* palme i pleo vrpcu dugu dvadesetak metara iz koje je potom drugi kažnjenik sastavljao šešir.

Rad bi počinjao prije zore i obično sam završavao s poslom već oko deset sati ujutro. Potom bih odlazio u prašumu, primamljen novim stvarima, koje sam nezasitno upijao u raskošnom zelenilu velike tropske šume. Bio sam potpuno sâm u razmišljanju dok sam šetao šumom.

Uvidio sam kako neću moći pobjeći s drugim kažnjenicima iz logora, jer nemam novca potrebnog za bijeg. Nisam znao ni na koji bih način došao do novca. Zato sam odlučio pobjeći sâm u Nizozemsku Gvajanu.

Unutar Nouveau Campa bilo je mnogo kažnjenika, koje su ponovo uhitili u susjednoj nizozemskoj koloniji kamo su prebjegli preplivavši rijeku. Svake sam noći s njima razgovarao ne bi li saznao sve pojedinosti puta kojim bih morao krenuti. Ipak su me svi bez izuzetaka nastojali uvjeriti kako kanim poduzeti luđački pothvat. Uvjeravali su me kako se ne treba zanositi nadom da ću uspjeti prodrijeti kroz nizozemsku prašumu, pa sve i da uspijem doći do Paramariba, glavnoga grada, zasigurno bi me tamo uhvatili.

Prema onome što su pričali, činilo mi se da Gvajana obiluje mnoštvom putova i urođeničkim zaselcima. Nisam mogao shvatiti zašto bih i ja morao dopasti u ruke vlasti samo zato što se to dogodilo i drugima.

Početkom kolovoza upoznao sam se s mladim robijašem Leonceom, koji je također snivao o bijegu. Stari robijaši, pomućene pameti, nasrtali su na njega uzastopnim snubljivim ponudama, stoga što je bio lijepe vanjštine, a nije imao ni dvadeset godina. To je hranilo njegovu želju za bijegom. On je imao nešto malo novaca, a ja sam sakupio korisne savjete i tako smo odlučili pokušati zajedničkim snagama.

Odredili smo 14. kolovoz za datum našeg bijega, jer je narednog dana rođendan nizozemske kraljice pa nas tom prilikom nitko neće nadgledati. Svakog smo popodneva Leonce i ja odlazili iz logora na obalu malene rijeke, udaljene pet kilometara, gdje smo potajice pripremali splav od bambusove trstike i lijana.

Četrnaestog smo kolovoza kriomice napustili logor nakon popodnevnog obroka. Porinuli smo splav i ustremili ga protivno struji. Sa sobom smo ponijeli šest komada suhoga kruha, po koju kutiju sardina i mlijeka u prahu, soli, duhana i kutiju punu šibica, što sam ih jednu po jednu sakupio u logoru.

Osjećali smo se beskrajno sretni, te stoga što smo bili još mladi i neiskusni nismo ni najmanje dvojili da idemo prema slobodi. Noć je, crna poput katrana, pala tako brzo

da si nismo uspjeli napraviti niti sklonište. Ne mogavši više upravljati splavom, morali smo se zaustaviti.

Bila je to prva noć koju smo sami proveli u prašumi. Bojeći se moguće potjere za nama nismo se usudili zapaliti vatru. Izvukli smo splav na obalu i sakrili ga pod jednim deblom.

Na tisuće komaraca letjelo je oko nas i uskoro su nam ruke bile pune ljepljive krvi od ubijenih insekta. Lica su nam bila sva izgrizena i vrlo brzo su natekla. S obližnjih grana padali su plodovi, a svaki šum puknute grane prestrašio bi nas kao da se približava kakva divlja zvijer. Sakriveni u golemom korijenju stabla, stisnuti jedan kraj drugog u hladnoj i vlažnoj noći, nismo se usudili ni progovoriti. Prostranstvo prašume, duboka samoća, nemir bjegunca u nama, sve se to stapalo u beskrajnu stravičnu moru.

Odjednom me moj suputnik uhvati uznemireno za ruke.

“Pogledaj!” promrmlja. “Tigar!”

Promatrala su nas dva plamteća oka. Plijenila su hipnotizirajućim sjajem. Jezik mi se prilijepio za nepce, a preda mnom je Leonce drhtao čitavim tijelom. Šarenice kao da su se micale iako su oči i dalje bile uperene u nas. Zatim su nestale, svako oko na svoju stranu! Na jednom listu susrele su se dvije krijesnice i to nas je u samoći divlje prašume uplašilo.

Ali najveći strah nas je tek očekivao i to tik prije zore. Nepotrebno je naglasiti kako smo probdjeli čitavu noć u osluškivanju i zamišljanju najrazličitijih nepogoda. Obojica smo, jedan pokraj drugog, ležali napola budni, zgureni usred korijenja, kada je odjednom posvuda naokolo odjeknula strahovita galama.

Skočili smo na noge i dali se u bijeg. U tom trenutku zamijetio sam brojne sjene kako nestaju iza drveća. Bili su to crveni divovski majmuni, na čije smo se prisustvo kasnije navikli, poznati pod nazivom majmuni drekavci.

Svjetlo si je sve jače kročilo put kroz granje i prašuma se uskoro probudila. Ptice su počele cvrkutati, a leptiri letjeti nad rijekom. Noćni se strah, kao čudom, raspršio, a svitanjem dana ukazao nam se neki sasvim drugi svijet.

Nakon što smo malo pojeli, gurnuli smo splav u vodu i nastavili put prema rijeci Maroni.

Kad stigosmo do nje, najprije smo slijedili njezin tok, a potom smo odlučili pričekati tamu kako bi pokušali neprimjećeni doprijeti na suprotnu obalu.

Dolaskom plime odlučili smo pokušati prijeći na drugu obalu rijeke, jer je tada riječna struja slabija. Bio je skoro potpuni mrak i mi smo krenuli iskušati sreću.

Postavivši komad košulje na odsječenu granu izradio sam priručno jedro te smo se s najvećim oprezom primakli riječnoj struji. I tada je zaista počeo najteži dio našeg puta. Niti jedan od nas nije ništa znao o rijekama. Rijeka Maroni je, na mjestu na kojem smo je pokušali prijeći, bila široka gotovo dva kilometra. Postali smo ubrzo igračka koju su struje bacale čas prema nizozemskoj obali, čas prema St. Laurentu. Unatoč svim naporima ništa nismo mogli učiniti te nam je izgledalo kako ćemo na

kraju ipak dospjeti do istočne obale kod St. Laurenta! Leonce, koji nije znao plivati, grčevito se jednom rukom držao uz granu u središtu splavi, oko koje smo privezali stvari i namirnice, dok je drugom pokušavao veslati kroz virovitu vodu.

Kada smo poslije višesatne borbe u tamnoj noći gotovo izgubili svaku nadu, zahvatila nas je suprotna struja i zaobilazno nas odvela prema nizozemskoj obali. Nakon sljedeća dva sata teških napora stigli smo napokon tek nekoliko kilometara daleko od Albine. Skočili smo na obalu s paketima, prepustivši splav struji, a potom se sakrili čekajući danje svjetlo. Obavili su nas oblaci komaraca, tako da smo jedva disali.

Kažnjenici iz logora Nouveau Campa upozorili su nas na put koji vodi iz Albine do crnačkog plemena, koji žive na obali rijeke Cottica, četrdeset kilometara zapadno od rijeke Maroni. Tražeći taj put, nasumce smo se kretali po prašumi i tako, odjednom, dospjeli na čistinu, na kojoj je radila skupina karipskih Indijanaca. Čim su nas spazili navalili su na nas. Bih su naoružani vatrenim oružjem i velikim noževima te se svaki pokušaj bijega učinio beskoristan, ionako bi nas dostigli.

Zbog toga smo ih dočekali ostavši na mjestu te ih pokušali nagovoriti da nas puste da nastavimo put. Predali smo im ono malo novaca što smo imali, nadajući se da ćemo ih podmititi. Međutim, oni su uperili puške u nas i draškali nam leđa oštricama noževa i tako nas prisilili da ih slijedimo. Tako su nas odveli do Albine i dali uhititi. Sutradan nas je lađa prevezla natrag na francusku obalu rijeke i iskrcala u St. Laurentu!

Zapovjednik kaznionice zatvorio nas je u tvrđavu pod optužbom pokušaja bijega. Izgleda da je zaboravio na posljednje riječi svog kratkog govora i na obećanje oprosta prvog pokušaja bijega.

Naš bijeg, djetinjasto proveden, što sam kasnije i sâm uvidio, trajao je nepunih trideset i devet sati.

V.

Kaznionica u St. Laurentu podijeljena je u dva odjela, od kojih je jedan logor, a drugi disciplinski odio nazvan tvrđava. Taj je dio velik kao i logorski, a sastoji se od četiri utvrde. U svaku od njih stane pedeset zatvorenika i devedeset samica.

Unutar disciplinskog odjela obično se nalazilo oko dvjesto pedeset kažnjenika, od kojih je barem pedesetak bilo osuđeno na samicu. Ostali su zatvoreni u spomenute četiri utvrde i očekuju dolazak pred posebni sud koji zasjeda svega tri puta na godinu. Velika većina kažnjenika odgovara za pokušaj bijega, a samo malenom dijelu se sudi za krađu, ubojstvo, odbijanje rada ili izazivanje stražara.

Po dolasku u tvrđavu uzničar nas je pomno pregledao, oduzeo nam odijela i sve što smo posjedovali, te nam predao par hlača i kaput od jute s crnim utiskanim slovima I. *D.* Zatočili su nas. Utamničenici tvrđave, većinom potpuno goli, okupili su se oko nas postavljajući nam brojna pitanja:

“Iz kojeg ste logora pobjegli?”

“Na koji način? Je li taj i taj još u logoru?” ...

Uvidjevši nekoliko minuta kasnije kako naš bijeg i nije osobito zanimljiv, većina se vratila na svoja mjesta.

Od četrdesetorice, koji su se nalazili sa mnom, skoro svi su odgovarali zbog pokušaja bijega, te su bili vraćeni iz Nizozemske ili pak Britanske Gvajane. Jednog su vratili s Kube. Sve što su posjedovali prodali su za malo duhana, samo poneki su još nosili krpu oko bedara. Nekolicina je i dalje nastavila razgovor s nama i ubrzo sam shvatio po njihovom držanju što zapravo plijeni njihovu pozornost. Bila je to mladost mog prijatelja Leoncea.

Nisu nam dali nikakve pokrivače te smo legli na gole daske. Dugi redovi golih dasaka bili su postavljeni na svakoj strani glavnoga zida, šezdeset centimetara iznad poda. Spavalo se glavom prema zidu, a jednom nogom u okovima. Bilo je zagušljivo vruće u prostoriji dugoj tek petnaest, širokoj četiri a visokoj sedam metara. Zrak je ulazio kroz šest malih otvora s čvrstim rešetkama, smještenih četiri metra od poda. Odvratan zadah širio se prostorijom, a prodirao je iz lavora za izmete koji se nalazio u kutu i praznio jedanput na dan.

Toga se dana obrok sastojao od suhog kruha, i kako Leonce i ja nismo imali nikakve druge hrane niti novaca, objedovali smo samo to. Oko pet sati poslijepodne grupa se robijaša skupila oko teških vrata utvrde, čekajući da se otvore.

Šutnju je prekinuo nalog: “Gurnite posude!”

Na to robijaši pojuriše u dvorište dohvatiti najbolje noćne posude, s kojima smo se morali služiti noću, dok su nam noge bile okovane. Jedna je noćna posuda dolazila na

svakog trećeg kažnjenika. Neki me robijaš upozorio neka se požurim uzeti posudu. Kako su najbolje već bile izabrane morao sam se zadovoljiti starom i probušenom.

Leoncea i mene pozvao je uzničar i predao nam okove kojima smo noću morali okovati noge. Zatim nas stražar uputi unutra i zatvori za nama vrata.

Stali smo na gole daske kako bi stavili okove oko gležnjeva. Puštena je duga *barre de justice,* prečka pravde, čiji je vršak svatko morao dohvatiti i unutar koje je morao navesti prsten svojih okova. Ta je prečka prodirala kroz otvor na suprotnom zidu tvrđave gdje bi je uzničari zakvačili lokotom. Stražar bi potom prozvao utamničenike, pregledao okove i vrata bi se zatvorila do narednog jutra.

Noću su okovi škripali i zveckali uzastopnim jednoličnim tonom.

Duševno stanje ovih usamljenika bilo je očajno. Glavni uzrok tome je poniženje što žive ovako, bez trenutka opuštenosti, bez ikakva posla, bez novaca za duhan ili za nešto pristojniji obrok od propisanog. Ako bi se pojavio kakav novi robijaš s ponešto novaca i krhka izgleda, bolje je bilo da odmah podijeli svoj imetak ostalima jer će ionako doskora biti opljačkan. Nemojte zaboraviti na one koji su se uspjeli zajedno vratiti s neuspjelog pokušaja bijega. Ti se utamničenici međusobno okrivljuju zbog neuspjeha pa često nastaju svađe koje obično završavaju ubodima noža. Ubojstva su učestala pojava i često se nosiljkom odnosi robijaš izboden bez nade u ozdravljenje.

Jedina zanimacija utamničenika bio je lov na bezbrojne komarce. Noću je svjetlila uljanica slabašnim sjajem i svi su se znojili od vrućine. U zatvorenom je prostoru lebdio zadah izmeta u raspadanju.

Znali smo kako su u noćnoj službi dva stražara. kojima je službeni nalog zabranjivao ulazak u utvrde. To je nekima pružilo priliku da se neprimjetno oslobode okova. Okove bi skidali tako što bi svoje zamijenili s većima, kakvog umrlog robijaša, ili pak pomoću dragocjenog komadića sapuna, kojim bi premazali noge i teškom ih mukom provukli iz okova.

Oni rijetki koji su posjedovali duhan pušili bi cigarete dijeleći po jedan dim s petoricom ili šestoricom prijatelja. Razgovaralo se obično o narednom zasjedanju posebnog suda, premda je do tog zasjedanja bilo još tri mjeseca.

Način života u utvrdama, što sam kasnije imao priliku utvrditi, ne mijenja se ni tijekom godine. Mnogi će umrijeti i prije suđenja nakon tjedana i tjedana strepnja i patnji. Sve pogađa ovo nemilosrdno robovanje i mnogi su se pretvorili u žive kosture. Život proživljen u polumračnoj prostoriji, učmalog i vlažnog ozračja, izaziva na čovjeku posljedice slabokrvnosti, probavne smetnje i pomanjkanje apetita. Bolujemo od dizenterije, trakavice, malarije, od kojih nas ne liječe, a nemamo se ni prilike dovoljno kretati. Danju se ljudi neprestano kreću gore-dolje po prostoriji gonjeni duševnim nemirom. Ne vjerujem da bi ijedan drugi narod podvrgnuo ovakvim patnjama ljudska bića, slao ih u sigurnu smrt, zasigurno bi im barem dopustili ljudsko dostojanstvo. Neki su počinili zločin u trenutnom pomračenju razuma nagnani, kao što to u životu obično biva, nerazumnim situacijama, premda u duši nisu bili kriminalci. Uhićeni u očajnom pokušaju bijega, porazile su ih nesklone prilike i sada su ponovno

zatvoreni poput zvijeri u tijesnom dodiru s ubojicama, lopovima i luđacima. Oni su radni ljudi i zatočeništvo bilo koje vrste im nije u naravi.

Ove zidine teška su kazna onima koji su pokušali pronaći slobodu, kazna pred kojom se niti u bolnicu ne mogu skloniti. Zidine ih čine opasnima, buntovnima i nemirnima, a samo iznimnima je dopušteno primanje lijekova ili posjet liječnika. I svakim danom onaj, koji je nekoć bio jak, postaje slabiji, a one, koji izdrže do suđenja čeka samica na otoku St. Jean u trajanju od šest mjeseci do pet godina. Uprava kojoj nije u interesu poštedjeti uhićene odbjegle zatvorenike, muči ih i iscrpljuje dugi niz mjeseci unutar utvrda, a potom šalje na otok St. Jean gdje umiru.

“Pjevaj nam nešto, Lulu”, reče netko.

Lulu sjedne. Nekoć je bio barski pjevač, a sada osuđenik na sedam godina zbog ubojstva čovjeka, kojega je u noćnoj pijanci, udario bocom po glavi. Bolovao je od tuberkuloze i dani su mu bili odbrojeni, ali bilo da je uživao u svom poslu ili da nije bio svjestan stanja u kojem se nalazio, često je bio veseo i raspoložen za glazbu.

“Budite mirni i tihi,” reče jedan robijaš, “kako ne bi smetao zveket okova.”

Lulu pročisti grlo i otpjeva staru francusku pjesmu. Znao je stotinjak pjesama od kojih su mnoge prizivale duh prošlosti i milozvučno nastajale iz njegovog grla.

“Bayard! Pjevaj pjesmu *Oraput!”* viknuo je netko.

“Oraput! Oraput!” prihvatili su svi jednoglasno.

Bayard je već dvadeset i pet godina proživio ovdje u koloniji. Neko je vrijeme proveo i u strašnom logoru Oraput, u prašumi. Bio je to logor za najteže kažnjenike, koji je nadahnuo jednog, sada već pokojnog pjesnika, da ispjeva veliku pjesmu o kaznenoj koloniji. Bayard je ustao s ležaja i njišući se na jednoj nozi zapjevao grubim ali izražajnim glasom tu pjesmu, koja poput euharistijske molitve nariče o životu i bijedi robijaša, koji su radili i umrli poput zvijeri u prašumskom logoru smrti:

Zvono zazvoni.
Na noge! Sati je pet!
Još zastrt tamom noći je Oraput ‘klet
A spodobe vampirske taj zov zbuni.
Opijeni, teturavi, ljudske krvi puni,
U brlog natrag odlaze svoj, svršava njihov krvavi poj.
Grozno je buđenje za većinu nas,
Prenu nam snove i nadu u spas.
U drhtave ruke uzimamo sjekiru radnu,
I još sneni ulazimo u prašumu gadnu.
Čini se k'o povorka demona, poludjela grupa
Jer svijet nam je pakao, čemer i bol tupa.

Kroz trnje koračamo, splićemo, dižemo i padamo.
Blato i okovi, bez izlaza il' bijega
Kažu: hodaj ili crkni, briga je njega.
Jer novi brod u luci već čeka,
Lako se nađe zamjena neka.
Sunca nema od oblaka tustih, šume, korova i grana gustih.
Kiši i kiši, vječita kiša a plam u srcu sve je tiša.
O Francuska grudo, ničice bih na te pao,
O Francuska slobodo, da barem nisam ubijao i krao.
Hajde, stavi sad uže u procjep debla,
Zapjevajte dok vam srca nisu nazebla.
Hura, poviknite, jer deblo se miče,
Stražari gledaju, što ih se to tiče.
Rumi Ro[4]*! glas Arapina riče,*
Sad čak i divljak na nas viče.
I stalno iznova ista je muka
A onaj koji zapomaže il' kuka,
Taj odmah prima porciju biča,
A poslije smo bijedna i krvava bića.
Sinovi ponosnih Gala, što se to desilo s vama.
Znate - niste više ljudi i zato plačete od srama.

Ova tužna pjesma, koju sam po prvi puta čuo, zamalo me rasplakala, ali grubi udarci po vratima prizvali su me k razumu.

“Sutra ćete biti na golom kruhu i vodi!” promuklo se proderao stražar. “Prestanite!”

“Oh!” odgovorili su svi složno. Nije nas zaplašio, jer smo već danas bili samo na golom kruhu i vodi, a po propisima takvo se stanje ne smije provoditi dva dana za redom.

Potom je zavladala tišina. Neki su, oslobodivši se okova, donosili vodu iz bačve prijateljima ili kakvom bolesniku. Jedan za drugim robijaši bi zaspali ili padali u čudno mrtvilo. Tišinu je paralo jedino nečije teško disanje, jecanje bolesnika i zveket okova.

U šest sati ujutro stražar je vadio motku i sve nas oslobađao okova. Slijedila je polusatna šetnja u parovima po dvorištu, a zatim bi nas ponovno zatvorili sve do poslijepodne, kada su nas puštali da na kratko vrijeme izađemo.

---

[4] arap. Kreni *Bijelče!*

Dani su mi bili dugi, tjedni su beskonačno prolazili u smradu i zapari, usred jednoličnog zveketa okova i istih polumrtvih lica. Jedino olakšanje donosio nam je jednom mjesečno francuski poštanski brod, jer je obično dovozio iz susjednih krajeva bjegunce, koji su nam na nekoliko dana odvraćali pozornost pričajući svoje doživljaje.

Uzevši u obzir činjenicu da je ovo moj prvi pokušaj bijega, posebni me sud osudio na šezdeset dana ćelije, nakon čega će me ponovno poslati u Nouveau Camp. Već sam odlučio da ću ponovno odatle pobjeći, ovoga puta preko mora, jer sam za vrijeme boravka u utvrdi razgovarao s ljudima koje su vratili iz Surinama, Guadalupe i drugih mjesta, te sam puno naučio iz njihovog nesretnog iskustva. Shvatio sam da postoji samo jedna mogućnost bijega, mogućnost s prividnom nadom u uspjeh, a to je bijeg morem, a ne kroz prašumu!

VI.

Odveli su me pod pratnjom u Nouveau Camp. Tjedan dana sam bio u radionici šešira, a potom sam morao otići u ambulantu, jer su mi noge bile potpuno izbodene i toliko inficirane da nisam mogao stajati.

To je bilo najteže razdoblje mog života. Ostao sam bez sve odjeće, jer uprava nije davala kažnjenicima ništa za odjenuti. Bezobzirni činovnici opljačkali su skladišta i prodali pokrivače i oprave za francuske kažnjenike radnicima u rudnicima zlata na rijeci Maroni i Indijancima. Skandal je izbio i u Cayenneu, glavnom gradu kolonije. Jedan je od zapovjednika uhićen jer je prodao oko tisuću pokrivača brazilskim krijumčarima. Osuđen je na pet godina zatvora, a njegov se ortak, da izbjegne sramotu, objesio u ćeliji. Namjesnik kolonije, Chaneli, dozvolio je robijašima da se privremeno obuku unutar vlastitih mogućnosti o njihovom trošku i da smiju obući bilo što, dok ne stignu druge oprave iz Francuske. Ova naredba koristila je robijašima u Cayenneu koji su posjedovali makar i malu svotu te su si mogli nabaviti opravu u dućanu, ali nesretnicama poput mene, raštrkanima po logorima ili u St. Laurentu, nije preostalo ništa drugo no nositi stare oprave dok se potpuno ne raspadnu. Stoga smo više mjeseci morali biti polugoli, sve dok nisu stigle oprave iz Francuske.

Albert Londres prozvao je Nouveau Camp *La Cour des Miracles*[5]. Bilo je tu oko tisuću ljudi, od kojih stotinjak osakaćenih, kljastih, natečenih, slijepih ili pogurenih. Jednostavno rečeno, svekolike izobličenosti ljudskog roda lutale su tim područjem, ali svi jednaki u radnoj obvezi.

Po oporavku, otpustili su me iz bolnice te sam se vratio u baraku. Zapovjednik straže odlučio je poslati me na rad na raskrčena područja prašume koja su se trebala bilo čime zasaditi. Već od prvoga dana izjedali su me, doslovce, golemi mravi, a sutradan sam bio toliko natekao i u groznici da sam prijavio bolest i zatražio krevet u bolničkoj sobi.

Liječnik je međutim odbio moj zahtjev. Od tada sam svakodnevno prijavljivao svoju bolest, ali uvijek nakon što bih popio jutarnju kavu, koju bolesnici oslobođeni rada ne dobivaju. Stoga bih čekao da se razdijeli kava, i u trenutku odlaska na rad, istupao bih iz redova i izjavljivao da se ne osjećam dobro. Smatrao sam da sam iznašao dobru metodu i činio sam to čitavih tjedan dana sve dok nije došla disciplinska komisija.

Svakih dva tjedna zapovjednik kaznionice u St. Laurentu posjećivao je logore pod svojom upravom u svojstvu predsjedavajućeg disciplinske komisije. Tom pregledu prisustvuje jedan građanski namještenik uprave i zapovjednik straže u logoru. U

---

[5] *Zloglasno područje grada prepuno prosjaka, lopova i otpadnika društva: podzemlje.*

slučaju kada robijaš prekrši propise, straža podnosi protiv njega izvještaj, navodeći ime, broj i prekršaj. Zapovjednik će tada pročitati izvještaje kažnjenicima i dopustiti im da se izjasne u svoju obranu prije određenja same kazne. Običavao je biti naklonjen dodjeljujući kazne od petnaest do najviše trideset dana ćelije.

Došao sam i ja na red: “Belbenoit, broj 46 635, prijavio se da je bolestan nakon što je popio jutarnju kavu”, iščitao je zapovjednik moju optužbu. Bilo je dvanaestak potpuno sličnih izvještaja po kojima su me teretili. Tada je zapovjednik, strogo me promatrajući, dok sam se nastojao opravdati, odredio kaznu od 108 dana ćelije.

Iste sam se noći našao u okovima u malenoj ćeliji.

I to je bilo bolje nego odlaziti na rad pod žestokim suncem ili biti izložen bolnim ugrizima mrava. Izjutra bih dobivao samo čašu vode umjesto kave, ali sam se ubrzo navikao. Nije mi teško palo to što sam tek svaki treći dan imao za jelo nešto drugo osim samog suhog kruha. Nisam mnogo pridavao važnosti jelu, te takva kazna nije djelovala na mene. Što se pak tiče okova, i na to se čovjek nakon nekog vremena može naviknuti.

Šezdeset i petog dana samovanja, 14. srpnja (francuski nacionalni praznik), došao mi je nadzornik straže objaviti zapovjednikov oprost koji je vrijedio za sve utamničenike, i narediti mi da pokupim stvari i vratim se u logor.

Pokupiti stvari! Jednu žlicu, jednu potpuno izobličenu aluminijsku šalicu i limenu posudu za hranu. Bilo je to sve što sam posjedovao, nisam imao čak ni odjeće, izuzevši ovih nekoliko krpa kojima samo omotao tijelo, a kamoli pokrivača.

Odbio sam izaći: “Ionako neću sutra ići na rad,” izjavio sam, “i morat ćete me ponovno dovesti ovamo. Bolje da me odmah ostavite na miru.”

“Sutra se možete i vratiti,” odgovorio mi je, “ali danas morate izaći.” Morao sam se pokoriti. Vratio sam se u baraku iz koje sam izbivao više od dva mjeseca, vrijeme za koje nisam vidio niti jednog od robijaša koje sam poznavao. Nitko se nije sjetio poslati mi makar omot cigareta ili malo hrane dok sam preživljavao na suhome kruhu. Legao sam na daske, očekujući jutro kako bi se vratio u ćeliju, siguran da će mi tamo biti bolje.

Poslijepodne pozvao me je nadzornik straže.

“Belbenoit,” reče mi, “želite li se vratiti na rad?”

“Ne”, odgovorio sam.

“Zašto?” upitao me je.

“Zato što si radeći ovdje ništa ne privređujem, a ne želim biti pod jarkim suncem hranom za mrave. U ćeliji sam u hladu, te nisam izložen komarcima i malariji.”

“Iskreno govorite”, reče mi. A potom nadoda: “A ako biste imali kakvu korist od rada, biste li radije radili nego bili u ćeliji?”

“Da, ako mi dozvolite pušenje i ako dobijem donekle bolje jelo.”

“Dobro”, rekao je. “Sutra se radnik dodijeljen bolničkoj sobi vraća u St. Laurent a vi ćete ga zamijeniti, i nadam se da ćete se ponašati kako dolikuje.”

“Hvala vam”, odvratio sam. “Bolje je i to nego raditi pod suncem!” Dobio sam zadatak pometati bolničku sobu, brinuti se da bolesnici imaju uvijek svježu vodu te donositi lijekove.

Jednog sam dana, otišavši u nadzornikov vrt po vodu, primijetio veliko stablo naranča puno plodova. Sutradan sam, dok je nadzornik prozivao kažnjenike, umjesto vode napunio puno vjedro za vodu ubranim narančama, koje sam potom prodao za dva sua za komad. Skupio sam tako pet franaka, za što sam odmah kupio košulju. Sljedeći dan ponovio sam isto i kupio nove hlače. Neki kažnjenici u Nouveau Campu imali su višak odjeće, i to oni koji su oboljevši u Cayenneu podmitili knjigovođu kako bi ih poslali u naš logor, gdje tri mjeseca nisu trebali raditi teške poslove.

Trećega dana me je sreća iznevjerila i nadglednik me je iznenadio kod jednog stabla.

“Zar mi tako vraćate?” usklikne ljuto.

“Nemam nikakve odjeće,” odgovorio sam mu, “a potrebna mi je. Zar biste željeli da liječnik, kad dođe, pronađe bolničara polugolog”, ozbiljno ću.

“A tako? Ali ipak ćete se zato večeras vratiti natrag u baraku”, rekao je zlovoljno.

Isto sam se poslijepodne našao u bolničkoj sobi. “Naranče su moje, jel’ vam jasno?” rekao mi je. “Ako hoćete pokoju naranču prodati bolesnicima, morate me obavijestiti. Ali možete skupljati kestenje, to vam prepuštam.”

Tako sam počeo prodavati kestenje pekući ih na limenoj ploči, i to dvadesetak komada za dva sua. Zarađivao sam time dvadesetak sua na dan. Potom sam trgovao duhanom, kruhom, pa čak i rumom, što je bilo unosno s obzirom da su robijaši koji zarađuju novac loveći leptire bili spremni skupo platiti čašicu tafija, toga jeftinog gvajanskog ruma. Leptire su prodavali u bescjenje nadzorniku straže, koji ih je zatim na svoju korist preprodavao i time mnogo zarađivao.

Nadzornik straže bio je u neku ruku dobar čovjek i izvrsno je poznavao psihologiju robijaša. Ali je nesretnik, ipak nastradao. Pod optužbom da je primio mito kako bi omogućio bijeg jednom špijunu, zatvoren je te se i objesio u ćeliji St. Laurenta. Njegov tragični svršetak jako je djelovao na mene, zbog toga što se spram mene odnosio izuzetno ljudski.

Malo pomalo ušteđeni novac mi se povećavao.

Nakon tri mjeseca, polovinom listopada, posjedovao sam 500 franaka i dovoljno odjeće. Počeo sam tada planirati bijeg s nekim poznatim kažnjenicima, koji su zarađivali novce loveći leptire. U najvećoj tajnosti započeli smo pripreme za moj drugi pokušaj bijega. Posjedovao sam više iskustva i znanja, i kako sam već više od godinu dana živio u Gvajani, priviknuo sam se na podneblje i životne prilike. Ovoga puta, obećao sam si, neću pogriješiti. Međutim, ovaj je drugi pokušaj bijega završio gore od prvoga.

VII.

Uoči Badnjaka, nas desetorica bili smo spremni na očajnički pokušaj. U osam sati, kada je truba sazvala kažnjenike na zbor, kriomice smo se udaljili iz Nouveau Campa te smo se kroz muk i tminu prašume žurno probili do potoka, gdje je bio sakriven dugi čamac. Hitro smo u njega uskočili i odgurnuli ga k mračnoj riječnoj struji. Te se noći nismo trebali ničega pribojavati, jer su se stražari već naveliko pripremali na bučnu proslavu badnje noći uz obilate količine pića.

Priprema bijega nije nam bila zadala odveć problema. Jedan od nas bio je ukrao čamac dužine deset metara. Onako izdubljen iz debla velikog stabla, čamac je bio dobro sredstvo prijevoza a i mi smo ga odlično opremili za putovanje. Jedro smo načinili od starih hlača i od ostataka sukna nabavljenog od jednog slobodnjaka iz nedalekog sela. (Slobodnjaci su robijaši koji su odslužili svoju kaznu u zatvoru, ali po osudi moraju i dalje živjeti u kaznenoj koloniji.) Za vodeni spremnik poslužila nam je bačva za izmet, koju smo nekoliko dana prali kako bismo joj isprali neugodan zadah. Potom smo je pomno premazali katranom i plamenom osmudili drvo kako bi očvrsnula. Što se pak tiče hrane, utrošili smo oko stotinjak franaka na kavu, rižu, kutije kondenziranog mlijeka, suho meso i banane.

Ovoga puta, stigosmo do rijeke Maroni, u čamcu s osam vesala, a ne na splavi prepuštenoj na milost i nemilost vodenoj struji. Nakon tri sata prešli smo dvadesetak kilometara što su nas dijelila od ušća rijeke. Pred nama se otvorila oceanska pučina Atlantika!

Marsejac, koji je dotada upravljao kormilom, prošaputa robijašu što je ležao na dnu čamca: “Baskijac! Prošli smo rijeku. Preuzmi veslo, sad ti upravljaš čamcem!”

“Ne osjećam se dobro” odgovorio je Baskijac. “More je mirno. Upravljaj još ti, a ja ću kasnije.”

Nije nam bio iznenađujući takav odgovor stoga što je Baskijac tek bio izašao iz bolnice i još je uvijek bio u bolovima od malarije.

More je bilo povoljno i robijašu iz Marseillea nije bilo teško upravljati čamcem po utihnutom moru. Upravljanje brodom na morskoj pučini bilo mu je potpuno strano iako je od svih nas najviše sudjelovao u pripremi bijega. Međutim, ne treba se biti mornarom, morskim vukom, kakav je po njegovim riječima bio Baskijac, a da bi se moglo upravljati čamcem po mirnom moru.

Bila je mrkla noć te smo sporo napredovali. Nastupila je oseka i pošto na ušću rijeke nije bilo suprotnog vjetra, ubrzo smo se našli na morskoj pučini.

Razvili smo jedro. Svjetlo na rtu Galibi malo-pomalo nestajalo je za nama.

“Roberte, zapjevaj nam nešto!” reče Marcel. Robert zapjeva mornarski *Angelus,* a mi ga slušasmo ganuta srca. Otpjevao je još jednu pjesmu, a potom sam i ja. Ispunjeni velikim nadama ploveći prema slobodi svi smo bili sretni.

“Najviše za osam dana trebali bi spaziti svjetlo svjetionika Barima na ušću rijeke Orinoco!” uskliknuo je Marcel oduševljeno.

Stari Poletti, kojemu je ovo bio deveti pokušaj bijega, reče zaneseno: “Ovoga puta ... da! Ovoga puta, djeco moja, bit će dobro.”

“Do vraga,” pridodao je Marsejac sa krme, “za osam dana moramo biti slobodni ljudi!”

Jedro se počelo nadimati. Plovili smo sve brže po sve većim valovima. Ja sam drijemao na svom mjestu, jer su me pripreme i uzbuđenja potpuno izmorili. Iznenada sam začuo kako je Marcel počeo vikati: “Slušajte! Nije li to grmljavina?”

Svi smo stali osluškivati. Izdaleka je dopirala mukla tutnjava.

“To ne može bili grmljavina... previše je mukla”, primijetio je Marsejac. “Osim toga,” nadodao je šapatom “na nebu se vide zvijezde.” Ali Marcel nije popuštao: “Vidim da ne znate ćudi mora”, odgovorio je. “Oluja vas može zadesiti i utopiti, a da vi još uvijek promatrate zvijezde! Predugo ste bili u reštu!”

Tutnjava je postajala sve jača. Nakon nekog vremena nije odjekivala iz daljine ... Grmjela je sve bliže i sve jače.

Stari Poletti ustane i usklikne: “Eto valova!”

Počeli smo uzbuđeno osluškivati. Marsejac je izgledao poprilično zabrinut, a zabrinut sam bio i ja, jer nije bilo sumnje da se grmljavina sve više približava.

Marsejac hitro trgne Baskijca, koji je ležao na dnu čamca, vičući: “Hajde, dohvati veslo! More se pogoršalo!”

Baskijac se potužio da je još u bolovima. Marsejac ga je tada gurnuo nogom uzbuđeno vičući: “Nalazimo se u opasnosti, Baskijče, ja ne znam upravljati čamcem, a tebe smo poveli sa sobom kao mornara. Preuzmi veslo kojim kormilarimo. Preuzmi kad ti kažem!”

Baskijac je sjeo. Počeo je plakati i preklinjati za oprost, jer nema pojma o plovidbi. Priznao nam je da se pretvarao da je mornar samo zato da ga povedemo sa sobom, jer nije imao novaca za svoj udio. “Nisam nikada upravljao lađom!” povikao je. “Lagao sam!” Opasnost položaja u kojem smo se nalazili prikazala se u punom svjetlu. Ovaj još nije bio završio s isprikama kad nas je zahvatio jak vjetar i počeo velikom brzinom tjerati naš čamac. Iznenada nas s obje strane poklopi veliki val. Marsejac krikne s krme. Jačina vala poput udarca noža podigne čamac, a trenutak potom prednji dio čamca udari u vodu strahovitim treskom. To je spasilo Baskijca. Nije bilo vremena da se pozabavimo njime. Čamac je bio pun vode. Dohvatili smo sve što smo imali pri ruci i počeli izbacivati vodu.

“Gotovi smo!” počeo je vikati Poletti. “Bacit će nas na hridi... Valovi nas tjeraju prema hridinama ... nismo više dovoljno udaljeni!”

U tom se trenutku drugi val, viši od prvoga, sručio na nas. Rubovi čamca gotovo su doticali vodu. Čistim slučajem se čamac nije raspao kad je velika masa vode, zloguko šumeći u noći, udarala u čamac muklim udarcima. Srećom je između jednog i drugog vala bilo mirnih razmaka pa smo uspijevali barem djelomično izbacivati vodu iz čamca. Obavljali smo to šutke i grozničavo, dok je Marsejac, držeći čvrsto veslo u ruci, i dalje pokušavao upravljati čamcem.

Uskoro nas je zahvatio i drugi udar valova i nevremena. Čamac je odskočio i uspravio se u zraku. Pomislio sam kako je s nama svršeno. Jarbol jedra se otkinuo, a jedro se srušilo na naša leđa dok smo izbacivali vodu iz čamca.

“Utopit ćemo se!” poviknuo je Marcel.

Vikali smo u očaju i pokušavali maknuti jedro kako bi ga se oslobodili prije dolaska drugog vala.

Marsejac je vikao nešto s krme, ali zbog neopisiva meteža nitko ga nije čuo.

Baš u tom trenutku, kad sam se spremao dočekati novi val, razaznao sam Marsejačeve riječi; “Mislim da smo prošli zonu valova, izbacite van vodu, potpuno je izbacite!”

Prošlo je nekoliko minuta, koje su nam trajale poput vječnosti. Ali u tami noći nismo više primjećivali valove. Čamac je sada mirno plovio po utihnutoj vodi.

“Samo čudo nas je spasilo”, rekao je Marsejac. “1 sve to zbog ove budale!” rekao je udarivši nogom Baskijca koji je ležao na dnu čamca, pridodavši kletvu.

Oluja je odnijela i kormilo, tako da sada nismo imali ni kormila ni jedra ni jarbola. Zaliha vode bila je upropaštena, jer je u bačvu prodrlo more. Izgubili smo gotovo svu hranu!

Puhao je lagani povjetarac. Skinuvši košulje, objesili smo ih o dva vesla umjesto jedra. Čamac je tiho nastavljao svoj put. Prošlo je svega devet sati od našega odlaska iz logora.

Polako je svanula zora, a uskoro se na obzorju pojavilo pozlaćeno sunce. Spazili smo obrise prašume na svega nekoliko kilometara udaljenosti. Vjetar je bio pogodan i krenuli smo ravno prema prašumi. Valovi su nestali što je, po mom mišljenju, trebalo pripisati povoljnom vjetru i moru.

U čamac je obilno prodirala voda i ozlojeđeni povukosmo ga na blatnu obalu. Čim smo iz čamca stupili na pijesak, Marsejac reče Baskijcu: “Ne želim te ubiti, ali sigurno bi netko od nas to želio!” Nekoliko ga je puta pogledao hladnim pogledom, a zatim mu pokazao prema drveću prašume: “Idi, dok još možeš!” nadoda izvukavši iz pojasa dugi nož.

Mislim da bi drugi bili spremni oprostiti Baskijcu i dopustiti mu da ostane s nama, ali smo svi bili tako obeshrabreni da nismo ništa rekli. Baskijac pogleda na prijeteći nož i ode, dok smo mi bez riječi nastavili svoj posao.

Pogledali smo što nam je preostalo: izuzevši jednu tešku vreću i nekoliko kutija kondenziranog mlijeka, voda je zapravo sve odnijela. Ostalo je nešto malo tapioke, ali

potpuno mokre od mora. Stavili smo je da se osuši, jer iako je od mora bila vrlo slana, ipak smo je mogli nekako progutati.

Shvatili smo da ne možemo nastaviti bijeg morem. Nitko od nas nije znao upravljati lađom, a čamac je izgledao previše oštećen. Krma je bila slomljena, a mi nismo imali sredstava za njezin popravak.

Odlučili smo ostati na obali do narednog jutra, a potom krenuti kroz prašumu prema Paramaribu. Namjeravali smo kasnije nabaviti drugi čamac kao i potrebne živežne zalihe i nastaviti bijeg prema Venezueli.

Podijelili smo hranu koja nam je preostala.

Potom smo legli na pijesak kako bi prespavali tu noć.

Narednog jutra, baš u trenutku odlaska, na naše veliko iznenađenje opazili smo kako se iz šume pojavio i prema nama kretao Baskijac. Zaustavio se petnaestak koraka daleko od nas, govoreći nam: “Svuda je naokolo sama savana, ne mogu se izvući!”

Marsejac pogleda Marcela i u tom pogledu pročitam Baskijčevu smrtnu presudu. Marsejac ustane i krene prema Baskijcu.

Ovaj kao da se ukipio. Po svemu sudeći, znao je da mu je nastupio posljednji čas, ali je bio preslab za bijeg zbog groznice i straha. S pola metra udaljenosti, Marsejac je još jednom pogledao onoga koji je, lažući o svojoj mornarskoj vještini, uništio sve naše nade i osnove. Na trenutak su obojica ostali nepomični, netremice se promatrajući.

Marsejac je prokleo, skočio i udario ga. Odjekne oštar krik i Baskijac se sruši na zemlju. Marsejac, kao da se ništa nije dogodilo, dohvati mrtvo tijelo za gležnjeve i odvuče ga do ruba obale, kako bi ga morska plima odnijela i prepustila morskim psima.

Bili smo udaljeni od kaznionice tek dva dana a već se desio zločin! Međutim, ljudima kakvi bijahu moji suputnici to nije bio zločin, već samo izvršenje zaslužene kazne. Baskijac nije oklijevao, misleći na osobnu korist, poigrati se životima osmero ljudi. Priznajem da sam i sâm mišljenja kako je zaslužio svoju sudbinu.

Toga smo dana nastavili put pješice udaljavajući se što je moguće manje od obale. Ipak smo više puta bili prisiljeni zaći nekoliko stotina metara u blatnjavu prašumu, jer su nam močvare priječile put uz obalu.

Kao što nam je Baskijac rekao, posvuda su bile močvare. Bili smo prisiljeni probijati se po vodi i blatu, a kad bismo naišli na veliko i isprepleteno korijenje mangrovija, lica bi nam bila krvava od uzastopnih ujeda močvarnih muha. Hodali smo cijeli dan. Pred sumrak smo podigli sklonište na blagom proplanku. Počelo je kišiti te nismo mogli zapaliti vatru, dok su komarci, koje ni dim nije mogao rastjerati, počeli nasrtati na nas. Debelim slojem blata premazali smo lice, vrat, ruke, laktove i noge, ali ni to nije mnogo koristilo, a blato je tako zaudaralo da nisam mogao zaspati.

U osvit zore krenuli smo dalje. Bili smo iznemogli, ali zadovoljni što napuštamo tako neprijazno mjesto. Oko podneva opazili smo pred nama more i tada smo se u oštrom luku okrenuli nalijevo, prema unutrašnjosti, tako se barem nama činilo.

Hodali smo sat, možda i više, i ponovno došli do morske obale! Robert i ja bili smo sitni i lagani te smo se popeli na vrh mangrovija, kako bi izvidjeli okolinu. Zaključili smo da se nalazimo uz obalu velikog i ravnog poluotoka, što se duboko prostire u more. Kako bi prešli taj poluotok morali bi se boriti s kilometrima blatnoga zemljišta i isprepletenog korijenja mangrovije.

Ta nas je činjenica prisilila na povratak do mjesta odakle smo došli. Uzalud smo se izmučili po močvarama. Povratak je bio isto tako težak kao i dolazak, a naredne smo noći stigli bijednog stanja do istoga mjesta gdje smo proveli našu prvu noć, tamo do neupotrebljivog čamca. Od njegova drva napravili smo lomaču kako bi rastjerali komarce. Pogledao sam prema moru, ali Baskijčeva tijela više nije bilo.

Narednog dana, nakon dugog raspravljanja, odlučili smo se što brže vratiti u Francusku Gvajanu.

Možda se to čini suludo, ali nismo mogli ništa drugo. Hranu smo gotovo pojeli, a nismo mogli nigdje nabaviti novu. Kojim god pravcem krenuli, trebali bi se probijati kroz močvarno zemljište i prostrane dijelove prašume, u kojoj čovjek ne može niti pomišljati da će naići na bilo što jestivo. Pošto nismo imali vatrenog oružja, ili bismo umrli od gladi ili bismo se otrovali od kakve otrovne biljke. Osim toga, od rijeke Maroni bili smo udaljeni manje od pedesetak kilometara i bili smo sigurni da ćemo do nje imati dovoljno hrane, a i dovoljno snage. Tamo bi lovili nekoliko mjeseci leptire, a od njihove prodaje snabdjeli bismo se potrebnim novcem za novi bijeg. U raznim logorima imali smo pouzdane prijatelje i računali smo da ćemo se kod njih moći sakriti.

Zato smo krenuli prema istoku, nadajući se stići do rijeke Maroni već sljedeće noći.

Put je postajao laganiji, jer smo se, prešavši kratki pojas močvara, izvukli iz blata i korijenja mangrovija na povišeno zemljište i krenuli ravno kroz prašumu. Marcel i Marsejac išli su ispred nas, velikim noževima krčeći prolaz kroz prašumu. Ja sam ih slijedio s drugom trojicom, a malo podalje iza nas išli su Gypsy i Robert. Napredovanje je bilo teško zbog neravnog i nejednakog okoliša. Morali smo se uspinjati na skliske hridine, a potom smo nailazili na veliko grmlje bambusove trstike, koje smo morali zaobilaziti, što nam je uveliko otežavalo napredovanje.

Gypsy je u ratu izgubio nogu i sada je imao drvenu, zbog čega je osjetno zaostajao. Često je padao niz stijene i teško se sagibao izbjegavajući lijane. Gypsy i Robert, koji je bio još sitniji od mene, bili su već duže vrijeme prijatelji, a sada ih je zajednička nemoć još više združila. Išli su posljednji, međusobno si pomažući.

Cijeloga smo se dana probijali kroz prašumu izmjenjujući noževe kako bi se Marcel i Marsejac malo odmorili. Gypsyja i njegovog prijatelja oslobodili smo tog posla, jer nas je njihova sporost činila nestrpljivima.

Uvečer smo stigli do rijeke kraj koje smo prenoćili. Pokraj vatre smo pojeli po komadić tapioke i ispili malo skorupasta mlijeka. Marsejac je uspio uhvatiti malu kornjaču. Međutim, bilo je to premalo za ljude koji su se cijeli dan mučili, te smo morali zaspati gladni i iznemogli. Marcel i Marsejac trpjeli su ponajviše, bili su zaista u krajnjem stadiju izgladnjelosti. Od trenutka kada smo napustili Nouveau Camp nedovoljno smo jeli, jer smo krenuli na put nedostatno opskrbljeni živežnim namirnicama.

Već rano izjutra, krenuli smo na put kroz prašumu. Sada smo se nalazili na povišenom terenu, te je na trenutke put bio prohodan. Na mnogim su nas mjestima visoka stabla, uzdižući se do nevjerojatnih visina, zaštićivala svojim granama od sunca. Tada smo mogli relativno lako hodati i manje upotrebljavati noževe, ali nam je zapreka bilo brojno grmlje, čije je široko i trnjem porubljeno lišće otvaralo krvave rane na nogama i petama kada smo pokušavali proći kroz njega. U više smo navrata pokušali uloviti kakvu pticu, ali bez uspjeha.

U podne više nismo imali ni trunke hrane, a popili smo samo malo kondenziranog mlijeka.

Kasno poslijepodne stigli smo do vrlo široke rijeke te smo odlučili provesti noć kraj obale, gdje zemljište nije bilo tako vlažno kao pod drvećem.

Gypsy i Robert nisu se još pojavili. Pokušali smo ustanoviti gdje se nalazimo te zaključili kako nismo još prevalili niti polovinu puta do rijeke Maroni, što nas je, umorne i izgladnjele, još više obeshrabrilo. Dogovorili smo se kako sutra s prvim zrakama sunca krećemo dalje, najvećom brzinom prema istoku, do našeg glavnog cilja, rijeke Maroni, a zatim ćemo lako naići na indijansko selo i snabdjeti se hranom i čamcem. Imali smo novaca i znali smo da ćemo novcem moći, od Indijanaca na obali rijeke Maroni, kupiti što god zaželimo.

Malo potom, iskrsnuo je iz šume Gypsy. Bio je sâm.

“Gdje je Robert?” upitali smo ga, kad je šepajući stigao do nas.

“Robert je,” rekao je, “zaostao, jer mu nije dobro. Uskoro će stići.”

Prošao je cijeli sat, a Robert se nije pojavljivao. Počeli smo ga dozivati, uputivši se put prašume, ali odgovora nije bilo. Tada je Marsejac odlučio otići vidjeti što se dogodilo. Nestao je put prašume, dozivajući na sav glas; “Roberte, Roberte ...!”

Udaljio se skoro kilometar i pol od nas. Bio je već spreman odustati od daljnje potrage kad je njegovu pozornost privukla hrpa svježe odrezanih grana na rubu staze. Odmah mu je nešto bilo sumnjivo te se približio hrpi. Pod granjem se nalazilo još toplo Robertovo mrtvo tijelo! Njegovo je lice bilo potpuno krvavo te je, okrenuvši ga, Marsejac ustanovio da mu je tjeme bilo zdrobljeno strašnim udarcem. Sjetio se tada teške batine kojom se Gypsy pridržavao kod hoda. Kraj mrtvaca nalazila se Robertova torba za hranu. Bila je potpuno prazna. Gypsy je ubio svoj sitnijeg prijatelja i suputnika za nekoliko komadića tapioke i malo mlijeka!

Marsejac je bio čovjek jakih živaca. Vratio se k nama i rekao da nije našao ni traga Robertu, a potom, da nismo niti primijetili, odvede Marcela na stranu i otkrije mu što je našao. Obojica su bili veliki prijatelji i podjednake fizičke snage.

Razgovarali smo o Robertovom nestanku dolazeći do različitih pretpostavki. Neki su pomišljali kako je otišao u suprotnom pravcu, te da će prije ili kasnije sigurno uvidjeti pogrešku i ponovno nas pronaći. Drugi su se bojali nije li postao plijen kakvog jaguara. Gypsy je, međutim, i dalje stajao naslonjen na drvo i odmarao se na svojoj drvenoj nozi. Nije mnogo govorio, što smo pripisivali bolu za izgubljenim prijateljem. Zamalo što ga nisam pokušao tješiti. Primijetio sam kako njegove oči netremice prate Marsejca i kad god bi mu se ovaj približio, Gypsy bi ga naivnim riječima upitao što li se moglo desiti Robertu; “Bio mi je prijatelj!” Ali, Marsejac mu nije odgovarao. Bio je i dalje šutljiv i žurio se postaviti logor prije no što se potpuno smrači.

Rezao je palmino lišće kao zaštitu od kiše i vrludao naokolo s velikim nožem približavajući se sve više Gypsyju.

Iznenada je nestao iza stabla kraj kojega je stajao Gypsy, a ovaj, obuzet sumnjom, zasigurno se pitajući nije li Marsejac otkrio unakaženo Robertovo mrtvo tijelo, koje nije dobro sakrio ne predviđajući da bi netko mogao otići potražiti ga okrene glavu želeći uvidjeti Marsejčeve nakane. Marcel jednim skokom skoči do njega i zabode mu dugi nož ravno u srce!

Gypsy se srušio na zemlju: “Uhvatio si me!” promrmlja, i nadoda: “Marcele, uzmi moju hranu ...” Njegova je posljednja pomisao bila da je umoren iz istog razloga zbog kojega je i on ubio svog najboljeg prijatelja, zbog hrane!

Svi smo zapanjeni prisustvovali ovom neočekivanom prizoru i dok je Marcel čistio nož od krvi, Marsejac nam je ispričao što je otkrio ispod granja u prašumi. Zavirili smo u Gypsyjevu vreću, a tu se nalazila kutija mlijeka koju je sićušni Robert tako očajnički čuvao za posljednji dan.

I tada se desio grozan prizor kojeg se, i nakon toliko godina, sjećam do najsitnijih detalja.

Moji su suputnici bili surovi, jaki, brutalni ljudi, demoralizirani, i načinom života, kojem su tako dugo bili prisiljeni opstojati u onom paklu, i samim životnim prilikama. Bih su strahovito gladni, a nisu znali ni gdje se nalaze ni kada će moći dobiti priliku nabaviti hranu. Ja sam bio jedini koji nije toliko trpio od gladi, možda zbog svoje slabe tjelesne konstitucije.

Prijedlog je iznio Dedé, Marcelov brat: “Trebali bi mu ispeći nogu”, rekao je. Marsejac je odobrio: “Bio je prava životinja, a životinje smijemo jesti!” Drugi su šuteći pristali. Nisam im se pridružio kod sječenja Gypsyjeve lešine, nisam imao ni toliko srca ni tako jak želudac da bih to mogao učiniti. Pola sata kasnije Gypsyjeva su se jetra, nataknuta na štap, pekla na vatri koju su oživjeli, a to je bio vrhunac ironije, drvenom nogom ubijenoga.

“Po okusu je slično mesu divlje svinje”, rekao je Marcel, koji je prvi okusio meso.

Zatim su svi počeli jesti.

U takvom položaju, među takvim ljudima, naš je život u opasnosti ako se ne izjednačimo s njima. Iako me nije mučila glad, ipak se nisam želio izložiti njihovom preziru i mržnji. I zato sam kušao malo ljudskog mesa. Imao sam još malo tapioke i jednu kutiju mlijeka, ali morao sam raditi ono što i oni ili bih inače pao u njihovu nemilost i poigrao se vlastitim životom. Nitko nije znao što nam budućnost sprema i nisam si mogao dopustiti njihovu zavist, jer bih u slučaju potrebe bio prva žrtva.

Gypsyjevo je mrtvo tijelo ležalo nekoliko metara od vatre. Ali, Dedé, čovjek degenerik i dostojan svakog prezira, ode k tijelu rekavši da će ga rasjeći.

Uskoro se vratio k svjetlu vatre i sagnuvši se prema žaru postavio dvije kutije mlijeka na žeravicu.

"Koga vraga radiš?" upitao ga je Marcel.

"Spremio sam njegovu krv. Bolje da je na vatri zgusnemo i ponesemo sa sobom", odgovori Dedé. "Sutra ćemo još uvijek biti gladni."

Kasnije smo legli te smo, umorni od dnevne borbe, pokušali zaspati. Te večeri nitko nije govorio. Smatram kako ni onaj najveći cinik među nama nije mogao zaboraviti stravične događaje proživljene preko dana. Za našim su koracima ležala tri mrtva tijela.

Prošla su još dva dana. Bilo je jutro i još smo se uvijek probijali kroz prašumu praćeni suncem nama s desna. Dan prije je kišilo, ali smo ipak nekako išli dalje. Bili smo iskrvavljeni i otvorenih rana. Marsejac je teško šepao. Odrezali smo Gypsyjevo bedro i svaki je od nas nosio u vreći na leđima komad ljudskoga mesa. Ono se počelo raspadati u vlažnoj toplini prašume i katkad bi se neugodan zadah proširio iza čovjeka koji je stupao pred nama. Ali bili smo toliko očajni i podivljali od straha pred glađu da se nitko nije usuđivao predložiti da se meso odbaci.

Najednom smo spazili u blatu tragove ljudskih nogu.

Slijedili smo trag i uskoro stigosmo do indijanskog sela napokon smo prispjeli do obale rijeke Maroni.

U naselju nije bilo muškaraca. U kućama slamnatih krovova bile su same žene i djeca, a i oni su, čim su nas spazili, pobjegli.

Približili smo se jednoj kolibi i naišli na staricu koja je sjedila. Sigurno je nešto znala o robijašima i o bijelim ljudima iz St. Laurenta, jer se doimala kao da se nije prestrašila. Možda je naš izgled pobudio u njoj milosrđe.

Marsejac pokaže rukom na suhu ribu obješenu o drveni stup, i ona nam je odmah preda. Za malo novaca prodala nam je grozd zrelih banana. Progutali smo hranu takvom brzinom da nismo bili ni svjesni da jedemo. Nastojeći da drugi ne vide, otišao sam do rijeke i bacio u vodu komad smrdljivog ljudskog mesa. Obišli smo druge kolibe i pojeli svu hranu do koje smo mogli doći. Nakon pola sata bili smo potpuno siti i otiđosmo u praznu kolibu, gdje smo u hladu zaspali.

Neki tek što nisu zaspali kad se pojaviše ljudi iz naselja. Nosili su sa sobom ribu, što znači da su se vraćali sa ribolova. Bili smo sigurni da su ih žene obavijestile o našem dolasku. Marsejac, nadajući se njihovom prijateljstvu, predao im je mnogo novaca, što ovi uzeše ali ipak ne promijeniše držanje.

Ostali smo cijeli dan u toj kolibi, tupi od količine progutane hrane. Nismo imali nikakvih planova i Indijanci su nas puštali na miru. Osjećali smo se sigurno, a srca nam je ispunjavao osjećaj golemog olakšanja.

Međutim, dok smo mi drijemali, Indijanci nisu stajali besposleni. Neki su od njih najvećom brzinom pošli čamcem do policijske stanice kod bujice Wanna i doveli sa sobom četiri nizozemska vojnika.

Ti su Indijanci očito krenuli na put čim su nas spazili, jer su vojnici stigli s prvim sumrakom. Iznenadili su nas s uperenim revolverima. Nismo se opirali, shvaćajući da ne bi bilo koristi. Iste su nas noći. dobro svezane, bacili u veliku pirogu i prevezli do policijske stanice, gdje su nas zatvorili. Ujutro smo stigli u Albinu.

Pošto smo priznali tko smo, policijski nas je čamac odveo do druge obale rijeke Maroni, u St. Laurent, gdje smo vršcima bajuneta stjerani u tvrđavu.

VIII.

Iznova se nalazimo u tvrđavi St. Laurenta. Pošto je propao i moj drugi pokušaj bijega, situacija je postala očajna. Marsejac, kojeg su oštre biljke veoma izranjale, šepao je još u trenutku uhićenja, a sada mu se stanje brzo pogoršavalo zbog infekcije, tako da se jedva vukao, previjajući se od bolova. Međutim, sudbina je htjela da su mu odredili odio u kojemu se nalazio i njegov stari sudrug u zločinu zbog kojega su obojica bili osuđeni. Ne znam zbog čega, ali među njima je vladalo veliko neprijateljstvo. Ortak, uvidjevši njegovo slabo stanje, počeo ga je izazivati. Jedne je noći Marsejac izvukao noge iz željeznog okova i navalio nožem na protivnika. Zatim su se rane na nozi počele gnojiti i prenesen je u bolnicu. Šest dana kasnije umro je od otrovanja krvi.

Tjelesno stanje nas ostalih bilo je slabo, a smrad i nedostatak zraka bio mi je nepodnošljiv nakon dana provedenih na moru i u prostranoj prašumi. Promjena je bila strašna i bilo je trenutaka kad sam pomišljao da bi bilo bolje da sam u bijegu umro nego da sam zatvoren u ovom skučenom prostoru punog smrada znoja i izmeta.

Naš plan za slobodu i život, tako brižljivo pripremljen, potpuno je propao. Ali u tvrđavi smo i dalje bili složni, jer smo neuspjeh pripisivali Baskijcu, *mornaru.* Osim toga, dogovorili smo se prvom prilikom ponovno pokušati.

Našu slogu potpirilo je i to što se u tvrđavi nalazilo mnogo *rabijatnih* i drugih opasnih i opakih robijaških tipova. Svi smo imali novaca, što su neki od njih zaključili u razgovoru s nama kada su se uvjerili da nismo stigli do naseljenih područja. Marcel je iz viđenja poznavao neke od tih tipova i odmah nas upozorio na opasnost. Kad su uvidjeli našu složnost, pustili su nas na miru.

Bilo je tu ljudi pocrnjelih od sunca. Neki stari utamničenici postali su gotovo crni. a drugi, upravo ti takozvani *rabijatni,* imali su tetovirano tijelo, pa čak i lice, plavim, crvenim i zelenim crtežima. Nekima, koje smo poznavali prije pokušaja bijega, dali smo nešto novaca za duhan. Bio je to logičan postupak, jer ovdje, gdje su ljudske duše napete od dugog iščekivanja i velikih tegoba, prijateljstva vise o tankoj niti. U tvrđavi čovjek mora spavati otvorenih očiju kako ga ne bi opljačkali ili ubili, pa i onda kad su svi okovani. Ali danju, ako je čovjek slab i nema prijatelja, mogu ga napasti *rabijatni,* koji bi mu silom odnijeli novac a i ubili onoga tko bi se potužio. Tko se jednom nađe u tvrđavi ubrzo će postat zvijer, a u zvjerstvu čovjek zaboravlja što je to uzajamno prijateljstvo.

Prolazili su tjedni. Tijekom vremena, život nas je navikao na smrad i vrućinu tvrđave.

Prošlo je mjesec i pol... bez ikakvih novosti. Zatim je unutar dvorišta tvrđave počela kružiti vijest o pogubljenju osuđenih na smrt. To nam je postalo od najveće važnosti, jer je dvorište bilo pred našom zgradom, pa ćemo pogubljenje moći

promatrati iza rešetaka. Govorilo se da će među giljotiniranima biti i krvnik Hespel! To je uzbunilo cijelu tvrđavu, jer je pogubljenje krvnika uvijek veliki događaj za robijašku koloniju.

U Gvajani se vijesti šire na tajanstven način i prodiru čak i u samice. Nešto kasnije, vijest je potvrđena: giljotinu su trebali podići određenoga dana, a smaknuto ih je trebalo biti dvoje. Jedan od njih bijaše upravo Hespel, nazvan Šakal, najzvjerskiji krvnik koji je ikad živio u kaznenoj koloniji.

U tvrđavi se pričala i prepričavala povijest Hespelova života i sâm sam je više puta čuo prije njegove smrti. Nekoliko je godina bio krvnik u St. Laurentu. Godine 1923., dok je bio slobodnjak, pobjegao je u šumu i otada ga prati nadimak *maronijski vampir*. Tada je imao čamac te je zarađivao novac prevozeći od nizozemske obale robijaše uz naknadu od 25 franaka. Ali mnogi su od tih bjegunaca nađeni mrtvi na obali rijeke, umoreni i uvijek raskopane stražnjice. Te su zločine pripisivali Hespelu koji je, kako su pretpostavljali, ubijao robijaše i raskopavao im stražnjice u potrazi za skrivenim tuljcima s novcem. Hespel je jednog dana uhićen i zatvoren zbog bijega, a ne umorstva. Pokušao je pobjeći iz tvrđave, ali ga je jedan uzničar zaustavio. Hespel mu je rekao: “Čuvaj se, još malo i ode ti koža!” Narednog jutra, dok smo bili u dvorištu s ostalim kažnjenicima, navalio je na uzničara i udarcima ga noža ubio. To je bilo njegovo treće javno umorstvo u kaznionici St. Laurent i tek je ovoga puta osuđen na smrt. Napokon je osvanuo dan uoči pogubljenja. Kiša je obilno padala čitavu noć po krovu tvrđave. Komarci su u gustim jatima prodirali kroz rešetke na prozorima, kao i uvijek prije oluje. Oni koji su imali duhana bez prestanka su pušili, uzalud nastojeći dimom udaljiti komarce.

Neki su šćućureni na daskama šapatom razgovarali. Podalje od ćelija, oslobodivši se okova, i druge su grupe šaputale. U napetom ozračju čulo se monotono šuškanje šapata, a okovi su zveckali jače no inače. Svi su razgovarali o pogubljenju.

Rivet, kojeg smo zbog duga i suha nosa zvali Ptičji kljun, se oslobodio okova i sjedio u grupi sa mnom. Imao je veliko ali nespretno tijelo, a pod mračnim svjetlom svjetiljaka poprimao je groteskni izgled. Pričao nam je o jednom od svojih najboljih prijatelja koji je izgubio glavu pod giljotinom.

“Deleuze... Ah!” uskliknuo je. “Nas dvojica, jest, to je bilo prijateljstvo. Stigao je sa mnom, istim brodom, i prvog smo se dana zavoljeli. Bio je mirne naravi, poslali su ga ovamo na deset godina jer je ubio susjeda zbog spora oko zemlje.

I kad je stigao ovamo, vrlo se iznenadio: naišao je na prijatelja iz vojske, ali je ovaj sada bio stražar! Usprkos razlici njihova sadašnjeg položaja, njihovo je prijateljstvo i dalje trajalo. Prijatelj se mnogo brinuo za njega, nastojeći Deleuzea promaknuti na bolji položaj. U tom bi ga slučaju mogao izbaviti iz ćelije i zaposliti kao poslužitelja u svojoj vlastitoj kući, što bi mu uvelike poboljšalo život. Deleuze se morao podvrgnuti teškim iskušenjima, ali je sve strpljivo podnosio i živio mirnim životom samo kako bi postigao svoj cilj. Izbjegavao je kazne i podnosio i najgore, voden jednom jedinom mišlju: biti imenovan utamničenikom drugog razreda!

Proživio je dvadeset i tri mjeseca bez i jedne kazne! Teško je to bilo za njega, jer je koješta morao pretrpjeti od korzikanskih stražara. Trebao je izdržati još samo trideset dana i promaknuli bi ga. Ali jednog je dana pozvan na saslušanje, jer je u svoju baraku donio nekoliko banana. Zbog takvog prekršaja dobio je više dana ćelije i nakon punih dvadeset i pet mjeseca borbe sa samim sobom nije promaknut!

Deleuze je bio slomljen. Gotovo je poludio od pomisli kako mora sve iznova započeti. Jadnik! Bio je izvan sebe. Otišao je k prijatelju i sve mu ispričao. Prijatelj je otišao zapovjedniku odreda i zamolio ga da slučaj ne dođe do komisije. Ali odgovor je glasio: 'Skrivili ste i bit ćete kažnjeni.' Svima je tada bilo poznato za čim Deleuze teži i svi su mu željeli pomoći.

Te je noći Deleuze, vraćajući se u baraku, bio vrlo mračan. U najgorem raspoloženju šetao je gore-dolje po baraci. Bio je mirne naravi, ali kad bi pobjesnio, postao bi strašan.

"U baraci su se nalazila i dva mlada kažnjenika koja su ga počela ismijavati. On im dobaci: 'Vidjet ćete sutra kako postupa *čovjek!'* Odluka je već bila pala; želio je osvetu!"

"Čim su uzničari u pet sati ujutro otvorili baraku, izašao je. U mnoštvu ostalih nitko na njemu nije opazio ništa osobito.

Bilo je još tamno, a on je krenuo ravno prema vratima zapovjednika logora, koji je sjedio kraj svojeg stola i pisao izvještaje. Tada se Deleuze nečujno približio do njega i zabio mu dva puta nož u leđa! Kada je bio siguran u zapovjednikovu smrt, otišao je iza baraka do druge strane kaznionice, gdje je znao da se nalazi zapovjednik straže koji je ujutro slao ljude na rad. I zaista, zapovjednik je bio tu i nadzirao ljude kao i obično. Tada se Deleuze nečujno približio i udario ga jednim jedinim udarcem. Potom je pobjegao u svoju baraku misleći da nitko nije vidio što se dogodilo. Netko ga je ipak spazio. Nije to bio zapovjednik straže, teško ranjen i iznenađen, već uzničar Labib, koji ga je vidio kako skače na stražara te ga prijavio. Svi su dokazi bili protiv njega i odveden je u tvrđavu. Dva mjeseca kasnije osudili su ga na smrt pod giljotinom.

Tijekom razdoblja dok je bio zatvoren, prijatelj mu je slao duhan i ujedno činio sve kako bi mu pomogao. Neki su mu od nas slali svakojake darove.

Došao je i dan pogubljenja. Tog jutra njegov prijatelj stražar nije došao prebrojiti ljude, toliko je bio shrvan te je ostao kod kuće. Zapovjednik straže kojega je Deleuze pokušao ubiti zatražio je dopuštenje da prisustvuje Deleuzeovu pogubljenju, ali mu zapovjednik nije odobrio izlazak iz bolnice.

Deleuze je odveden na stratište. Ja sam pak bio jedan od onih koji su bili određeni klečeći prisustvovati pogubljenju. Do vraga, nije to bio ugodan prizor. Nakon više tjedana zatvora u tvrđavi, jadnik se bio pretvorio u hrpu skorbuta. Dva puta je tražio da ga pošalju u bolnicu, ali kako su znali da ovako ili onako mora umrijeti, to mu nisu odobrili. Već je peti dan bio bez hrane. Toliko je bio oslabio da mu je krvnik morao pomagati da se postavi ispod oštrice. Ali, zbog slabosti, a ne iz straha. Oh! Deleuze

nije bio kukavica, bio je čelična duha! Još bi i odolio robiji da ga nije progonila pomisao kako više neće moći pobjeći iz toga pakla!

Kad je stavio glavu u otvor giljotine, rekao je jedino: ‘Nemojte da više trpim!’ Toliko je već patio od skorbuta!

Službeni je krvnik tada bio Carpentier, koji je ujedno bio i kuhar. Kad je pogubljenje bilo gotovo, vratio se u kuhinju i spremio jelo. Ali kad su nam u deset sati ponudili to jelo, nitko nije htio ni okusiti! Svi su rekli: ‘Nećemo jesti jelo začinjeno krvlju! Priredile su ga ruke još nečiste od krvi našeg prijatelja!’

Zapovjednik straže obavijestio je o događaju zapovjednika. Ovaj nam je zaprijetio kako je bolje da prihvatimo hranu! Na kraju smo dobili svoje porcije hrane, ali bio sam zadovoljan što toga dana u tvrđavi nitko nije jeo zbog Deleuzeove smrti.”

“Još nešto,” nastavi Rivet, “će vam dokazati koliko ga je volio njegov prijatelj stražar. Nije prošlo ni deset dana, zahvalio se na časti! Kasnije sam čuo kako je nakon povratka u Francusku napisao hrpu istina o upravi. Ali jadnik nije bio tako jak da u tome uspije do kraja!”

Svi smo u najvećoj tišini slušali tu pripovijest. Neki su od utamničenika počeli komentirati i nastane diskusija.

Čudno je kako uoči pogubljenja ove robijaše, ljude većinom kadre počiniti najgori zločin, preplavi nejasna osjećajnost. Zahvati ih neka vrsta nelagode, koja se donekle može razjasniti činjenicom kako svi jednog dana mogu doći pred bljesak oštrice. I sâm sam to više puta osjetio, jer u nepoštednoj borbi između iskvarene kaznene uprave i osuđenika nitko ne može znati neće li se i sâm jednog dana naći pred pogubljenjem. Kažnjenici, koji u noći čekaju, znaju kako će u zoru biti smaknut čovjek poput njih, svjesni su svoje nezaštićenosti i prepuštenosti vlasti, kojoj se ne bi moglo prigovoriti ni kad bi iz bilo kojeg razloga htjela odrubiti stotinu umjesto jedne glave! Onaj koji je vidio kako se svijetli oštrica sjekire, koji je doživio crveno štrcanje krvi pod oštricom giljotine, njega zahvaća groza koja ga više nikada neće napustiti i zvjerski će mrziti onoga tko je odgovoran što se oštrica odriješila.

U tamnoj je noći Georges, *rabijatni* potpuno tetovirana tijela, upitao robijaša zvanog Žutokljunac: “Sjećaš li se pogubljenja Gautiera?”

“Nisam prisustvovao,” odgovorio je ovaj, “ali mi je poznato.”

“Dobro, ja sam prisustvovao”, rekao je Georges.

“Ispričaj nam,” ponukali su ga neki iz naše grupe, “što se dogodilo?”

“Gautier je ubio stražara, dok je bio zatvoren”, reče Georges. “Sjeća li se netko od vas toga?”

“Ja se sjećam”, reče Ptičji kljun, “a i neki drugi.”

“Jednog popodneva zapovjednik otoka St. Jacquesa otišao je do ćelije sakupiti tridesetak ljudi koji bi prisustvovali pogubljenju. Bio sam i ja među izabranicima. Stvar se trebala desiti narednog jutra.

Oko pet sati izašli smo iz ćelija i šest stražara nas je odvelo u dvorište, gdje je bila podignuta giljotina. Šakal (taj će sutra umrijeti), završavao je posljednje pripreme na giljotini.

Uskoro je svanulo. Stražari su nam naredili da kleknemo oko stratišta, a ruke prekrižimo na prsima. To je bilo prvo pogubljenje kojemu sam prisustvovao i skoro sam povraćao."

"'U trenutku pogubljenja,"' reče nam zapovjednik, "'svi sagnite glave!'"

"U tom se času pojavio zapovjednik otoka, Garagnon, te neki snažan uzničar i dva stražara, koji su otišli s njim u Gautierovu ćeliju.

I tada se to dogodilo! Zapovjednik je objavio Gautieru kako je njegova molba za pomilovanje odbijena i da mu je kucnuo posljednji čas. Dok je obavljao ovu formalnost, uzničar je Gautieru skinuo okove. Gautier je s najvećim poštovanjem saslušao zapovjednikove riječi. Ali kad su ga oslobodili okova, trgnuo se i strašnim skokom navalio na zapovjednika i udario ga! Zapovjednik se rukom uhvatio za grlo, iz kojega je tekao potok krvi i povikao; 'Ubio me!' Stražari su navalili na Gautiera, dok su tužitelj i zapovjednik straže prenosili zapovjednika u bolničku sobu. Ali, bio je to zaista uzbudljiv trenutak, jer smo čuli cijelu uzbunu, premda nismo vidjeli što se događa. Stražari, koji su nas nadzirali dok smo mi klečali u dvorištu, izvukli su revolvere i prijeteći nam doviknuli; 'Tko god se makne, bit će na mjestu ustrijeljen!'

Svi smo ostali klečeći oko giljotine i spuštene glave kao kod molitve. To je trajalo oko pola sata, koljena su me strašno boljela, ali su stražari bili tako uzbuđeni da se nisam usudio ni pomaknuti. Zatim se pojavio zamjenik. Otišao je vidjeti Gautiera u ćeliju. Jadnika su ponovno okovali. Zamjenik ga je preslušavao o razlozima napada na zapovjednika.

Kasnije sam doznao što je rekao; 'Više od mjesec dana živio sam na golom kruhu, jest, na golom kruhu! Nisu mi htjeli dati ni vode. Neprestano sam bio kao izbezumljen od žeđi. Sve to po nalogu zapovjednika.' Nije htio reći kako je došao do noža.

Kad se popeo na stratište, doviknuo nam je: 'Prijatelji, od kujine djece što vas muče, sada je jedan manje! Ah, ah, umro je, lopov, prije mene!'

Nekoliko trenutaka kasnije pala je njegova glava pod sjekirom. u njegovoj su ćeliji našli ostatke voska, po čemu se moglo zaključiti kako je već duže vrijeme imao nož. Nož je sakrio u stražnjicu premazavši ga voskom. Zaista lijepa šala! Bio je to malen nož, ali dobar, izrađen od stare britve."

"Ali zapovjednik ipak nije umro!" nadoda Georges. "Samo je izgubio glas. Pošto mu je Gautier nožem prerezao grlo, nije mogao izustiti ni jedne riječi. Tako je Gautieru ipak uspjela osveta. Barem se meni tako čini."

Kada je Georges završio, slijedile su druge pripovijesti, a razgovor se i dalje vodio, jer nitko nije imao volje za snom. Bili smo previše nemirni, u baraci je bilo vruće, a komarci su nas neopisivo mučili.

U razmacima je kišilo i kiša je bubnjala po našem krovu sve do praskozorja, kada je iz dvorišta počeo dopirati žamor, ono što smo svi iščekivali.

Oslobodio sam se okova, te stoga što sam malen i lagan, podigli su me na ramena jačih kako bih vidio što se događa i izvijestio ih. Drugi je utamničenik podignut do drugog prozorčića. Kad bi se oni na kojima smo stajali umorili zamijenili bi ih drugi.

U prostoriji je vladala potpuna tišina, jer su se svi napinjali kako bi čuli naša izvješća.

Krvnik je uz pomoć uzničara završavao posljednje pripreme i već je bilo dovoljno svjetlosti da sve jasno razaznam.

Bum!... odriješena je probna oštrica.

“Bože”, prošapće netko od nas.

Pojavili su se stražari, a za njima i zapovjednik.

Šakalova ćelija nalazila se kraj dvorišta. Otvorili su vrata i izveli ga van.

Oko sprave stajali su u krugu robijaši dovedeni iz zgrade na drugom kraju dvorišta. “Kleknite”, naređeno im je oštrim glasom i svi hitro kleknuše.

Našavši se pred giljotinom, Šakal se zaustavi i progovori krvniku koji je nekoć bio njegov pomoćnik: “Vidiš li,” a riječi su njegove bile tako jasne da smo ih svi mogli čuti, “onaj tko je pogubljivao biva pogubljen! I moj je prethodnik na koncu predao glavu *Udovici'.* Pazi, jednog će dana i na tebe doći red.” Nakon kratke stanke pozdravio je svog krvnika i nadodao mu: “Radi dobro, *mon enfant*[6]*",* onako kako sam te učio!”

Nekoliko trenutaka kasnije, Šakalova se glava nalazila u okrvavljenoj košari. “Ça y est[7]!” povikali su svi, čuvši kako je sjekira pala. Padali su poklici i poruge, svi su ga mrzili jer je odrubio trideset glava. čim se Hespelova glava skotrljala u košaru, otvorena je susjedna ćelija i doveden je do giljotine i drugi osuđenik, kojeg su također trebali pogubiti. Bio je to slobodnjak, oslobođeni robijaš, ali osuđen na doživotno progonstvo, a zvao se Delorme, koji je umorio agenta društva Générale Transatiantique u St. Laurentu, zato što ga je zatekao pri krađi kovčega na gatu.

Opazio sam kako su u dvorište došli prisustvovati pogubljenju i neki civili, a među njima prepoznao sam i sina umorenog agenta. Čim je spazio mladića, Delorme je pao na koljena vičući: “Oprostite, *monsieur* Ouradou! Oprostite!”

Zatim se Delorme obratio krvniku: “Hajde, požuri! Miči se, nisam tu zbog zabave.”

Krvnik je sagnuo glavu i oštrica padne. U košari se nalazila i druga glava.

Tri dana kasnije ubijen je neki Kinez, na rijeci Maroni. Kinez se vozio iz St. Laurenta u istim kolima u kojima se nalazila giljotina. Govorilo se da je za cijelog putovanja bio naslonjen na kavez u kojemu je bila zatvorena oštrica.

---

[6] *dijete moje*

[7] Tako mu i budi!

Tjedni su prolazili i postajao sam sve slabiji. Nisam mogao jesti i prepuštao sam svoj obrok kruha i mesa za porciju kave. Svakim danom bio sam sve mršaviji. Kad god bi se prijavio liječniku, ovaj bi mi u žurbi propisao običan lijek, koji mi nije mogao pomoći. Kad sam to uvidio zapao sam u takav očaj da sam bio siguran kako ću u toj nečistoj i vlažnoj vrućini umrijeti. Na posljetku nisam mogao piti ni kavu i tada sam izračunao da čovjek može živjeti dvanaest dana bez hrane, te da ću, prekoračim li taj rok, sigurno umrijeti.

Ujutro, šestoga dana potpuna posta, prijavio sam se ponovno liječniku. Pripisao mi je kao i prije određenu količinu kinina. Znao sam kako kinin ne pomaže u mom slučaju, te sam napisao pismo glavnom liječniku, tražeći poseban pregled ili pozornost na moj slučaj. Brzo sam dobio odgovor na pismo: “Liječnik koji vas je pregledao sposoban je ustanoviti je li netko bolestan ili nije. Molba se odbija.”

Bio sam sav izvan sebe. Osjećao sam kako neću dočekati još jedan tjedan, i nisam vidio načina kako da se dočepam bolnice ili liječenja. Nisam mogao hodati, te sam se podupirao o dva prijatelja. Toga je dana liječnik, jedva me pogledavši, zapisao na karton ‘Bolnica’. Ali, opazivši mene, onoga koji se usudio zatražiti specijalni pregled, precrta ‘Bolnica’ i prepiše ‘Mliječna dijeta.

Smogao sam ipak još toliko snage da mu doviknem: “Vrag...” Prisutni stražar odmah je pozvao uzničare, koji me odvedoše u ćeliju.

Nekoliko minuta kasnije pojavio se stražar i rekao mi kako je podnio pritužbu protiv mene zbog uvrede i izazivanja službujućeg liječnika.

Međutim, sutradan sam, po osobnom nalogu istog liječnika (tada sam ga mrzio toliko da mi je pomisao na njega bila teža od bolesti), odveden u bolnicu. Bio sam u takvom stanju da su me u bolnici zadržali šest mjeseci. Liječnik je uvidio svoju pogrešku, osobno se brinuo za mene i zatražio da kazna zbog nanesene mu uvrede bude minimalna, to jest, šest mjeseci zatvora.

IX.

Bolnice za gvajanske osuđenike, prljave i smradne prostorije, smještene su u polurazrušenim i neprikladnim zgradama. Osim šačice liječnika, kojima su bolesnici povjereni, u njima ne radi specijalizirano osoblje, a i rijetki su liječnici koji bi imali volje olakšati robijašima bolove i bolest.

Svaki zatvor ima svoju bolnicu, jedna za utamničenike pod nadležnošću kaznionice u St. Laurentu, druga na Otocima, treća u Cayenneu, gdje utamničenike liječe u posebnom paviljonu kolonijalne bolnice. U njima je zaposleno četiri do pet stotina ljudi, kojima treba pridodati još stotinjak ili više onih iz kaznioničkih ambulanta, što čini petinu sveukupnog broja kažnjenika u koloniji. Samo je jedna petina onih kažnjenika koji su trajno nesposobni i teško bolesni! Većina boluje od groznice, dizenterije, anhilostomijaze, a naročito od progresivne anemije.

Liječnici su pripadnici francuske kolonijalne vojske na dvogodišnjoj službi u Gvajani. Velikim djelom su to čovjekoljubive osobe koja s nama postupaju kao s bolesnim ljudima, a ne kao sa zvijerima. Ugodan je osjećaj kad, našavši se u bolnici, robijašu bude po prvi put pruženo malo ljudske topline.

Liječnik obavlja vizitu u kaznionicama svaka dva dana, a jednom tjedno obilazi i udaljene radne logore. Bolesnik mora na pregled doći potpuno gol, i to ne zbog toga kako bi olakšao liječniku pregled, već zato što je jednom neki robijaš ubio liječnika nožem što ga je sakrio u odijelu, i to stoga što mu liječnik nije odobrio premještaj u bolnicu. Kažnjenikovo je pravo reći liječniku od čega misli da boluje. Po pregledu, liječnik zapisuje u svoju knjižicu, kraj imena kažnjenika, koje mu liječenje propisuje, odnosno koje lijekove, broj dana za odmor ili službeni nalog za bolnicu.

U svakoj bolničkoj sobi nalazi se dvadesetak kreveta. Na svakom ležaju samo je jedan pokrivač, a po odlasku iz bolnice, tko živ tko mrtav, madrac s ležaja se prozrači na suncu svega nekoliko sati te dodijeli drugom bolesniku. Pokraj svakog kreveta nalazi se stolić, a kraj njega noćna posuda i to obično stara limenka od mesne konzerve. Kad se pomisli kako većina bolesnika boluje od proljeva i dizenterije, lako se može zamisliti kakav smrad jutrom vlada tim sobama. Bolničar svakog jutra pomete prostoriju, a ponekad i obriše krpom. Jednom tjedno pod se posipava kreozotom[8].

Jede se u krevetima, jer iako postoji stol, nema stolica. Hrana je dvovrsna; oni boljeg zdravstvenog stanja dobivaju ujutro četvrt litre kave i 400 grama kruha dnevno, u podne četvrt litre juhe, isto toliko zelja i 60 grama mesa, a uvečer isto toliko. Hrana za teže bolesnike sastoji se od 250 grama kruha, ujutro kava, juha od zobi, meso i zelje

---

[8] Tekućina dobivena suhom destilacijom bukova drveta, koja sprečava raspadanje organskih tvari, a u medicini se upotrebljava protiv plućnih bolesti.

u podne i na večer. Bolesnici na umoru dobivaju samo mlijeko i to dvije litre kondenziranog mlijeka i vode. Iz jedne kutije kondenziranog mlijeka trebalo bi se dobiti dvije litre mlijeka. Međutim, bolničari uz dodatak vode načine tri litre, a ostatak prodaju drugim bolesnicima. Pa i oni moraju pušiti! To je njihova naknada, ili kako kažnjenici kažu, njihova *žmuklerska kinta*[9].

Na jednog liječnika dolazi stotinu do stotinu i pedeset osoba koje mora obići, operirati, te ih nema vremena ni detaljno pregledati. Često i ne raspolaže potrebnim lijekovima. Kinin nestaje zbog učestalih krađa stražara. Zavoja trajno nedostaje, pa stoga peru i nanovo upotrebljavaju stare. Na Otocima je, 1926. godine, došlo do nestašice joda i hipermangana pa bolničar nije mogao davati injekcije. Tamo je česta nestašica mlijeka za bolesnike pa su oni, iako im dizenterija uništava utrobu, prisiljeni mjesecima preživljavati na suhoj prehrani ili naprosto umrijeti od gladi! Nije rijetkost da lijekovi, što ih je u ljekarni priredio kakav robijaš, nemaju sve određene sastojke.

Ako se i desi da bolesnici ne umru, to zasigurno nije zasluga liječnika. Već nakon tri ili četiri dana što je groznica popustila, pacijenta se otpušta iz bolnice i vraća u logor gdje će ga ova doskora ponovno zahvatiti. Znao sam za kažnjenike, koji su, u razdoblju od nepunih godinu dana, deset puta bili u bolnici, a jedanaesti umrli. Kod pedeset posto smrtnih slučajeva u bolnici upisuje se: ‘Smrt uzrokovana tjelesnom iscrpljenošću’. Može li čovjek u dvadeset i drugoj godini života umrijeti od tjelesne iscrpljenosti? To je i ministarstvu, u jednom trenutku, postalo neuvjerljivo, te se počela koristiti druga floskula: ‘Smrt uzrokovana progresivnom anemijom’.

Svi su bolničari zapravo bili kažnjenici. Premda većina njih nema nikakvog iskustva u tom zvanju, ima i onih što pokazuju određenu sklonost i koji savladaju vješto bolnički zanat u vrlo kratkom roku. Takav je bio Mandat, vođa pariške bande uličnih razbojnika, kao i njegovi *kompići.* Marcher i Pelissier, koji su bili sposobni odrezati nogu ili ruku poput pravih kirurga, te su, naučivši liječiti čireve i napadaje groznice, spasili u nekoliko navrata bolesnike što su ih liječnici već bili otpisali.

Smrt je čest posjetitelj bolničkih soba.

Sjećam se slučaja koji je na mene osobito djelovao. Čovjek je ležao na leđima, nepokriven, imajući na sebi jedino pohabanu košulju punu rupa kroz koje su se nazirale kosti. Na podnožju kreveta isparavala se njegova noćna košulja, još uvijek oznojena od posljednjeg napadaja groznice.

“Uskoro će krepati!” primijetio je toga jutra bolničar. Umirući ga je neko vrijeme promatrao, a zatim okrenuo glavu susjedu i zamolio ga: “Molim te, smotaj mi cigaretu!”

Ovaj mu hitro pruži pomoć, nadajući se i sâm jednoj cigareti. Uspravio se i, potraživši pod madracem umirućeg, izvuče omot duhana i kutiju šibica. Smotao je cigaretu te zapalio, a potom ju je gurnuo u usta bolesnika. Savivši i sebi cigaretu odložio je omot duhana na prijašnje mjesto.

---

[9] Francuski izraz *la débrouille* označava spretnost, snalažljivost, lukavstvo.

Bolesnik je uvlačio dim hropćući kod svakog udaha. Bio je toliko slab da nije bio u stanju u ruci držati cigaretu.

"Pogledajte!" doviknuo je kažnjenik do njega. "Gotov je ..."

Umirućem je ispala iz usta još goruća cigareta, a glava mu je pala unatrag. S kreveta sam mogao primijetiti kako mu oči ukočeno fiksiraju neku točku na stropu. Jedan se kažnjenik približio nepomičnom tijelu, prodrmao ga, te mu podigao ruku, koja je beživotno pala natrag.

"Mrtav je!" reče i prodrma ga još jednom. Podigao je s kreveta cigaretu umrlog, uzeo njegove cipele i vratio se svom ležaju sakrivši ih ispod madraca.

Drugi se ustao i uzeo vrećicu s pokojnikovim stvarima. ... Neki je Arapin pokupio preostala jaja s pokojnikova stola ... Treći je pak potražio i zadržao za sebe duhan.

Kada je bolničar došao, jednim je pogledom shvatio i problijedio, ne stoga što je čovjek umro, već što su sve njegove stvari nestale. To ga je najviše uznemirilo, jer je pokojnikova ostavština pripadala zapravo njemu. To je dio njegove naknade. Međutim, nije se usudio ništa reći, ili zbog nedostatka žustrine ih zbog toga što je u sobi bilo opasnih tipova, uvijek spremnih na tučnjavu. Približio se mrtvacu i postavio mu ogledalce pred usta. Obavivši tu formalnost, počeo je tražiti ispod madraca, nadajući se kakvom skrivenom ulovu. Ništa! Otišao je bijesan, a nakon desetak minuta vratio se s još jednim bolničarom i nosiljkom. Ne zaklopivši mu oči, podigli su mrtvaca na nosiljku i prekrili ga plahtom. Bolničar je još jednom turio ruku ispod madraca, ali zaista nije bilo ničega. Tada je uz pomoć ovog drugog iznio mrtvo tijelo.

"Što se dogodilo?" upitao je bolesnik iz krajnjeg kuta sobe.

"Još jedan!" odgovorio je netko. "Tako su jutros dvojica."

"Jadnik, a bio je dobar", netko je nadodao.

"Ma pseto, čovjek dostojan prezira", prigovorio je drugi žustro.

"Uskoro su ga trebali osloboditi", dodao je treći.

"Da, sada je zaista slobodan", zaključio je na koncu hrapav i podsmješljiv glas.

Sutradan se više nitko nije zamarao pokojnikom čije su tijelo postavili na stol pokraj ostalih beživotnih tjelesa. Kad se bolničari udalje, službujući kažnjenik zadužen za čuvanje mrtvaca dobro će protresti mrtva tijela, ne kako bi ih ponovno dozvao k životu, već iz sasvim druge pobude, nadajući se kakvom skrivenom tuljcu s novcem u pokojnikovom tijelu. To je njegova naknada za rad.

Potom dva bolničara, mrmljajući si u bradu, dovoze ručna kolica (u Cayenneu su to ona ista kolica kojima odvoze smeće s gradskih ulica), postave dva ili tri grubo otesana lijesa, jedan na drugi, i odvoze ih na groblje bez ikakve pratnje. Tu se ljesovi bacaju u blatnu rupu, *bambu*, nad kojom se uzdiže bezimeni križ! Svršili su svoju muku, sad im može biti samo bolje. Sad kad su mrtvi!

Na Otocima se pokop obavlja još jednostavnije. Sa zalazom sunca mrtve odvoze na more, te ih s pogrebne lađe bacaju morskim psima.

Na ležaju do moga nalazio se stari robijaš, zvan Sigaut. Došao je ovamo 1912. godine na osam godina robije, ali prije nego što je postao slobodnjak dobio je još dvanaest godina zbog nekoliko pokušaja bijega, naravno neuspjelih. Neprestance je proklinjao stražare, upravu i druge kažnjenike. Došavši u bolnicu zbog bolnih hemeroida, trebao je biti operiran u devet sati ujutro, odmah po liječničkom pregledu. Primijetio sam kako je vidljivo uznemiren. I zaista, mučilo ga je kamo da sakrije tuljac dok traje operacija. U njemu je bilo 800 franaka, pravo bogatstvo, a njemu i sloboda, jer je već narednog tjedna isplanirao bijeg nadajući se napokon sklonijoj sreći. Stoga je šutke ležao, sav zguren i zbunjen.

Ozbiljno je prebirao misli. Može li se pouzdati u kojeg bolničara ili nekog robijaša? U trinaest godina života u koloniji nije stekao ni jednog prijatelja a, uostalom, kako povjeriti nekome 800 franaka kad je cijena života ovdje procijenjena na 25 franaka. Mogao je novce sakriti u madrac, ali što ako ga zamijene?!

Sat je već pokazivao osam, a on još nije uspio riješiti problem. Tada se pridigao i otišao u zahod. Tamo je, promatrajući kotlić za vodu, došao na ideju da tu gore nitko neće tražiti njegov novac. Zatim je postavio svoj dragocjeni tuljac na rub kotlića uvjerivši se da se ne vidi. Ali još je oklijevao: što ako netko dođe na istu ideju? Dok je on tako oklijevao, bolničar se proderao: “Svi u krevet zbog liječničkog pregleda!” Sigaut se morao brzo odlučiti te on stavi tuljac na prijašnje mjesto i vrati se potom u krevet.

Odveli su ga u operacijsku sobu i postavili na stol. Bolničar mu je stavio masku s eterom na lice, a pacijent je kasnije pričao kako je, gubeći svijest, tisuće tuljaca letjelo oko njegove glave.

“Dodaj mi nož”, reče liječnik bolničaru i započne operaciju. Odjednom je liječnik začuđeno uskliknuo: “Ali, *par exemple! ...*” Naišao je na pacijentov tuljac. Izvukao je predmet i otvorivši tuljac ustanovio sadržaj. Bilo je tu 800 franaka, te ih on bez razmišljanja stavi u džep i nastavi operaciju.

Pola sata kasnije, Sigauta su vratili u njegov krevet.

“Ni riječi o tome”, rekao je liječnik bolničaru. “Samo progovori i letjet ćeš natrag u ćeliju.”

Sigaut je bio na dijeti dva dana, uporno zahtijevajući hranu, ne zbog gladi već zbog toga da mu proradi probava kako bi vidio što se dogodilo s njegovim blagom. Trećega dana liječnik mu je dozvolio da nešto pojede i malo kasnije Sigaut se našao tamo kamo je toliko želio otići. Vratio se blijeda lica, tuljac je nestao! Tada je počeo razmišljati što se moglo desiti.

“Kada sam išao na operaciju, imao sam tuljac”, pričao mi je. “Kada sam se vratio, bio sam u zavojima i nisam dirao zavoje do trećega dana. Nestao je za vrijeme operacije, dakle ukrao ga je ili liječnik ili bolničar!”

“Baš bih ja ukrao 800 franaka!” odgovorio mu je bolničar. “I to baš tebi, desetogodišnjem prijatelju.”

Sigaut je bio svjestan kako je Pelissier često imao i do dvanaest tisuća franaka. Nije mogao sumnjati u njega a i stoga što je Pelissier znao kako Sigauta vole mnogi kažnjenici, a ovaj ne bi bio toliko lud pa da na sebe navuče njihovu mržnju.

“Liječnik se ne bi toliko ponizio”, objašnjavao je Pelissier odlučno i uvjereno, a potom brzo nadoda: “Zasigurno ti se tuljac slijepio. Ispij jako sredstvo za čišćenje i tuljac će izaći.”

Sigaut je poslušao savjet. Pio je ricinusovo ulje i četiri puta za redom morao otići na zahod, ali tuljcu ni traga. Stari je robijaš bio potpuno izvan sebe od bijesa i od boli. Prilikom pregleda zamolio je liječnika za privatni razgovor i ispripovijedao mu svoju muku. Liječnik ga je saslušao i rekao mu da legne na trbuh, na što si je prisutni Pelissier začepio usta rukavom od košulje kako bi prikrio svoj smijeh.

Liječnik je počeo pipati i kuckati po bolesniku, a na posljetku je izjavio; “Tuljac vam se nalazi baš ovdje, osjećam ga. Dobro čišćenje i sigurno će izaći.”

Sigaut se i ovoga puta držao dobivenih uputa. Pun nade obavljao je potrebne učestale posjete zahodu. Još uvijek ništa. Ponovo je zatražio razgovor s liječnikom. Ovaj mu ozbiljno reče: “Tuljac se zasigurno negdje zaustavio. Potrebna je operacija, inače će doći do komplikacija, i to sudbonosnih! Što velite?”

Sigaut se začas odlučio, i izjavio: “Dobro, ako je ovo jedini način da ponovo dođem do svojih 800 franaka, tada me, gospodine doktore, slobodno operirajte!”

“Odlično”, odgovorio je liječnik. “Poslije pregleda doći ćete u moj ured potpisali ovlaštenje!”

Kad se ujutro Sigaut vratio iz liječnikova ureda njegovo je lice sjajilo od sreće. Sjeo mi je na rub kreveta i svojim smiješnim dijalektom ispripovijedao: “Ma, zamisli! Iščistio me je ko’ puščanu cijev od vrha do dna, a onda mi je još reko’ da se moram dat rastvorit, koja zafrkancija! Al’, nije tak’ loš, ipak mi je vratio tuljac i k tome četvrt litre ruma. Drag’ neki tip!”

U bolnici su sa mnom dobro postupali zahvaljujući osobitoj pažnji liječnika, a kada je ovaj najavio svoj povratak u Francusku, zamolio sam ga za razgovor Zatražio sam ga da mi oprosti za moje ponašanje, što dosad nisam bio učinio, jer kad čovjek gotovo izgubi život, nije tako lako spreman oprostiti. Bio je vrlo ugodan i toplo me zamolio za oprost što je isprva onako postupao sa mnom. Bio je savjestan čovjek.

“Svi ste vi spremni za bolnicu!” uskliknuo je. “Svi ste vi bolesni! Ako koji puta ne učinim ono što bi trebalo, to je stoga što nisam u mogućnosti. A vi, koji ste zatvoreni u tvrđavama, dolazite najmanje u obzir, jer postoji naređenje po kojem prvenstvo uživaju drugi kažnjenici. Ja duševno trpim zbog svoje nemoći, kao što vi tjelesno trpite svoje boli. Napokon ću dati ostavku i vratiti se u civilizaciju.” Nakon više tjedana provedenih u bolnici, došao je trenutak preslušavanja pred vrhovnim sudom. Odgovarat ću, zajedno sa svojim suputnicima, za drugi pokušaj bijega.

“Belbenoit, ovaj put nećete tako lako proći”, reče mi stražar. “Od dva pokušaja bijega svakako je jedan previše!”

X.

Presudu kažnjenicima za zločin ili kakav propust donosi *Tribunal Maritime Spécial,* skraćeno nazvan T. M. S., kojeg čine predsjednik vojnički časnik, često kapetan u službi u Cayenneu, i dva vijećnika, od kojih je jedan činovnik uprave, a drugi sudac kolonijalnog gradskog suda.

Na svakom zasjedanju T. M. S. presuđuje stotini ljudi, i to dvadesetorici na dan. Postupak je vrlo kratak. Predsjednik preslušava kažnjenike, potom se izjašnjava tužitelj, zahtijevajući uvijek najveću kaznu. Ulogu branitelja preuzima stražar, nevičan javnom govorništvu, koji se obično ograničava na izjavu: “Molim sud neka bude milostiv prema mojem branjeniku.” Tako se sudi dvadesetorici u roku od četiri sata, a nakon preslušavanja i rasprave osude se proglašavaju svim optuženicima zajedno.

Kazne su sljedeće: za krađu, uvredu, izazove, tučnjavu i odbijanje rada dobije se od mjesec dana do pet godina zatvora. Za zločine poput ubojstva sa ih bez predumišljaja, kao i za napad na stražare ili građane: od šest mjeseci do pet godina zatvora u samici ih pak smrtna kazna. Između presude od pet godina zatvora u samici i smrtne kazne nema niti jedne druge kazne! Zapravo je razlika između tih dviju presuda još i veća, jer osuđenik na pet godina samotne ćelije može uvjetno biti oslobođen kad izdrži četvrtinu kazne ili ima petnaest mjeseci dobra vladanja. Prema tome, sud može izabrati jedino petnaest mjeseci samice ih smrtnu kaznu. To je teško pitanje i ni najmanje ugodan položaj za optuženika. Obično biva osuđen na giljotinu, osobito ako je optužen zbog napada na čuvara ili na građansku osobu.

Pokušaj bijega kažnjava se kaznom od jedne do pet godina samice za robijaše osuđene na doživotnu robiju, a za druge vrijedi kazna od šest mjeseci do tri godine samice. Kad se bjegunac uhvati i odvede u tvrđavu, stražar sastavlja zapisnik o bijegu: “Kada ste pobjegli? Odakle? Zašto ste pokušali pobjeći? Imate li novaca? Imate li hrane? Imate li što izjaviti?” Zapisnik se potom šalje namjesniku, koji odlučuje hoće li se robijaš predati sudu T. M. S. ili ne. Bjegunci imaju uvijek kakvu izliku ili obranu: izjavljuju da su se posvađali i kako su pokušali pobjeći samo da ih drugi kažnjenici ne ubiju. Ako su mladi, izjavljuju da su bili prisiljeni na bijeg zbog neprestanih nasrtanja starijih kažnjenika. Drugi će tvrditi da su se izgubili u prašumi i da su se, ne znajući kako, našli izvan Francuske Gvajane, treći da su se htjeli vratiti kući vidjeti majku na umoru, a neki, nadajući se da će iskrenost ganuti vlasti, priznaju da su bili tako očajni da su sve riskirali. Nekoć su ove razloge uzimali u obzir i optuženika lakše kažnjavali, jer se uprava nadala njihovom ponovnom pokušaju bijega s kojega se neće više vratiti, to jest tijekom kojega će poginuti. Posljednjih godina, naprotiv, kažnjeničke vlasti, otkad su novine, šireći ispovijesti bjegunaca i opisujući grozote u Gvajani, privukle pozornost svijeta na kaznenu koloniju, donose vrlo stroge kazne. Tako sada sud

kažnjava pokušaj bijega najvećom kaznom i kod prvog pokušaja bijega, a to znači tri do pet godina životarenja u grobu na Otocima.

Kad su nas poslije propalog pokušaja bijega odveli u zatvor, izjavio sam zapisničaru kako me očaj naveo na bijeg, jer sam, rekoh, doznao za moj premještaj u logor Kourou, a s obzirom na moju tjelesnu slabost to je značilo sigurnu smrt. Tvrdnju mi je potkrijepio i dokaz vojske kako sam vojni invalid, i zahvaljujući tome sud me nije osudio već samo proglasio *incorrigible*[10], dok su me za slučaj s liječnikom osudili na šest mjeseci zatvora. Marcel je također oslobođen, jer je izmislio takvu priču na temelju koje ga je sud oslobodio uzevši u obzir da mu je to prvi pokušaj bijega. Nas dvojica smo jedini od grupe ostali do danas na životu. Svi su drugi kažnjeni uobičajenim kaznama: dvije godine samotne ćelije za doživotne robijaše, a šest mjeseci samotne ćelije za druge. Kasnije sam uvidio kako biti proglašen nepopravljivim znači biti vrlo strogo kažnjen.

[10] *nepopravljivi; okorjeli robijaš*

XI.

Nepopravljivi su u kaznenoj koloniji ljudi nesalomljive volje, vođeni neutaživom željom za slobodom. Neki su zatomili strah pred onim što ih može zadesiti, neki su rođeni delinkventi i kriminalni tipovi, srozani do očaja, oni koji se više ničega ne plaše. Jer nepopravljiv znači biti onaj koji se ne podvrgava nijemo stravičnom stražarevom autoritetu.

Incos, što je skraćeni naziv za nepopravljive, izraz je koji se koristi za one robijaše koji su uzastopno pokušali pobjeći. Po propisu pravilnika, nakon trećeg pokušaj bijega te nakon izdržane kazne za taj bijeg, kažnjenik se proglašava nepopravljivim. Ali *incos* se koristi i kao naziv za neke buntovnike, najnižeg ljudskog ponašanja, koji odbijaju svaki rad, te se i njih, zajedno s uhvaćenim bjeguncima, podvrgava najtežim životnim uvjetima. Svaki robijaš koji je u manje od šest mjeseci bio više od 108 dana u samici, također se proglašava nepopravljivim i šalje u logor smrti, ako uopće uspije preživjeti sto i osam dana u polutami.

Do 1926. godine, *incose* su slali u zloglasan logor Charvein, prozvan, kao i logor Kourou, logorom smrti. Kad su taj logor zatvorili *incose* su do 1935. godine upućivali na Kraljevski otok. Ali na kontinentu ima, još i danas, robijaša koji su zatvoreni u drugom logoru, isto tako zloglasnom kao što je bio Charvein, u logoru Godebert.

Po odluci *Tribunal Maritime Spéciala* mene su poslali u logor Charvein, tada najstrašniji logor u Gvajani. U srcu prašume, oko 22 kilometra od St. Laurenta, vladao je taj logor područjem u kojem je bjesnila malarija, a i dizenterija. Stražari su mrežama bili zaštićeni od komaraca, a isto tako i od okužene vode, ali robijaši nisu. Cijeli smo dan morali raditi stojeći u močvarnoj vođi, a po nogama smo većinom imali velike čireve.

Kad sam stigao tamo, bilo je tu i jedan *incos,* koje je, izluđen takvim životom bio čvrst u odluci da pokuša bijeg pod svaku cijenu. Jednog poslijepodneva, dok smo bili zatvoreni u baraci, približio se k meni držeći iglu u ruci: “Molim te,” reče, “ubodi me iglom u oko!”

“Jesi li poludio?” rekoh iznenađen. “Zašto?”

Nagnuvši glavu i rastvorivši rukom očni kapak, nadoda: “Ne, ozbiljno ti kažem. Učini to, ubodi me samo jednom!”

Ali, ja nisam smogao snage za to. Na posljetku, pošto je ustrajao u zahtjevu, jedan stari robijaš dohvati staru iglu i oprezno ga ubode. Svi smo stajali oko njih. Oko se pod ubodom povuklo pod kapak, jer igla nije bila dovoljno oštra kako bi ga probola. Nisam mogao više izdržati taj prizor. Neki rekoše starcu ili da jače udari ili da upotrijebi naoštren nož. Bojao se da bi nož mogao doprijeti do mozga te je odustao.

Sljedećeg je dana robijaš sam sebi uboo oko i tako uspio u nakani da ga otpreme u bolnicu u St. Laurentu.

Bilo je i slučajeva, kada bi si robijaš, ne mogavši trpjeti takav život i ne bi li dospio u bolnicu, namazao oči ljudskim izmetom, kako bi se zarazio. U svom očaju toliko bi pretjerali da bi na kraju potpuno oslijepili.

S *incosima* se postupa nečovječno. Morali smo od jutra do večeri raditi bez odmora, rušeći i sijekući debla. Takav bi zadatak bio vrlo naporan i za zdravog čovjeka, a kamoli ne za nas koji smo svi bolovali i bili bez lijekova.

Kako bi nam onemogućili bijeg, morali smo raditi potpuno goli, štiteći glavu jedino slamnatim šeširem. Međutim, to nije sprječavalo nemalen broj *incosa* da ipak pokušaju pobjeći u prašumu. Njihov je očaj katkad bio tako strašan da su poput životinja bježali goli, često bez hrane, više tražeći smrt negoli izlaz. Poznavao sam više njih koji su se osudili na takav izlaz, te iako možda izgleda nevjerojatno, ipak je jedan od njih uspio dospjeti u Europu! Stražari u Charveinu, zbog golotinje *incosa,* nisu se smjeli ženiti, a ako su već bili oženjeni morali su ostaviti ženu u St. Laurentu.

Evo kako su nepopravljivi proživljavali svoje dane ...

U pola pet ujutro je buđenje.

Noći smo provodili u okovima. Čuvari su ujutro izvukli tzv. *barres de justice,* a svaki bi *incos* skinuo okov i ponovo ga postavio o prečku. Ta je mjera bio potrebna, jer bi inače okovi nestali. Zatim su nam oduzimali odjeću u kojoj smo spavali, jer se u Charveinu ljudi oblače kad odlaze na počinak a svlače kad odlaze na posao. Zatim bi jedan *incos,* čuvar barake, otišao u kuhinju, preuzeti porcije kave.

Nekoliko minuta kasnije išli smo na rad u šumu ih na kakvu čistinu. Kretali smo se u redovima jedan po jedan noseći na golim ramenima sjekire, motike i ostalo. Pratili su nas stražari naoružani puškama i revolverima o pojasu. Bili su to najnemilosrdniji čuvari od cijele bande što se nalazila u Gvajani.

U svakoj se grupi nalazio i određen broj uzničara Arapa, koji su po svojoj okretnosti bili prozvani *deve za trku,* jer su, kad god bi koji robijaš pobjegao u prašumu, išli za njim u potjeru s noževima i puškama.

“Na čistinu!” naredi tog jutra stražar pokazavši nam put.

Kad smo stigli, stražari su se postavili u red, pet metara jedan od drugog. Naš je radni zadatak bio podignuti oko devedeset hrpa zemlje u visini od jednog metra. Bilo je to potrebno za sadnju krumpira.

Na svakoj strani reda zaposlenih robijaša bila su dva stražara, dok je ispred i iza svakog reda stajao stražar sa spremnom puškom pod rukom, jer naredba je nalagala odstrjel svakog *incosa* koje bi pokušao pobjeći.

Još je bilo rano, oko šest sati ujutro. Bilo je još svježe, te je rad bio lak. Ali malo-pomalo sunce se uspinjalo nad čistinom i znoj je obilno curio po tijelima izgrizenim od komaraca. Ljudi su uskoro bili blatni od zemlje, a nekoliko sati kasnije izgledali su

poput životinja koje su se valjale po blatu. Linija po kojoj smo radili bila je na početku ravna, a zatim je vijugala, jer su oni jači radili brže.

Stražari su nadzirali.

“Vas ću, Lascret, poslati pred komisiju!”

Jedan je od stražara opazio kako *incos* koji je prednjačio u poslu pred svima ostalima radi na prostoru susjednog mu robijaša kako bi mu pomogao.

“Što se vas to tiče?” odgovori Lascret. “Nek’ vrag odnese vas i vaše prijave!”

“Prijavit ću vas i zbog vrijeđanja”, dovikne stražar vadeći bilježnicu iz džepa.

“Možete me prijaviti i tri puta ako vas se sviđa!” odvrati *incos.* Zatim ispusti oruđe iz ruku i reče: “Dosta mi je!”

“Uzničari!” vikne pobješnjeli stražar.

Arapi su se približili Lascretu i okovali mu ruke. Morao je sjesti na trup debla na sredinu suncem opaljene čistine, i tako ostati do povratak u logor.

“I vi ćete doći pred komisiju!”

Jedan je *incos* podigao sa zemlje čik cigarete što ga je stražar hotimično bacio pred njegove noge, samo kako bi ga uhvatio u prijestupu.

“Zapamtite dobro,” odgovori *incos,* “da me baš briga što ćete reći komisiji!”

Sada su dvojica sjedila okovanih ruku pod žarkim suncem.

Podne! Od dvadeset i pet *incosa,* petnaestoro ih je završilo započeti zadatak.

“U redove!” poviče zapovjednik stražara, dok su drugi ispisivali u svojim knjižicama imena kažnjenika koji nisu izvršili propisani rad.

“Na potok!” naredi stražar.

Kad smo stigli do struje, ljudi su ušli u toplu vodu, kako bi se oprali. Nije bilo dopušteno zaranjanje, jer je bilo slučajeva da su robijaši nastavili plivati pod vodom i tako pobjegli u prašumu na suprotnoj obali rijeke.

Vratili smo se u logor. Ona dvojica koja su odgovarala stražarima, kao i oni koji nisu izvršili dodijeljen im posao, ostali su bez hrane i zatvaraju se u posebnu baraku.

Hranu dobivaju robijaši u podne i u pet sati poslijepodne, a obroci su uvijek bili dovoljni, jer kuhari u logoru nikada nisu krali hranu određenu za nepopravljive.

U šest sati postavili bi nam okove i u zalaz sunca navlačili bi na tijela ono malo odjeće što smo imah. Bilo je zabranjeno razgovarati, ali bi nam uvijek uspjelo nekako šapatom porazgovoriti, dakako o bijegu, jedinoj temi o kojoj smo razmišljali. Za slobodu smo već, makar i samo jednom, bili spremni dati život, te smo i sada bili spremni na to čim bi se pružila prilika.

Katkad kažnjenik može nabaviti od uzničara malo duhana i cigareta po visokoj cijeni. Brižno savijena cigareta prolazi od ruku do ruku, a opušak je nataknut na iglu kako se ne bi bacila ni najmanja trunka duhana. Među *incosima* postoji ipak međusobna samilost i prijateljstvo. Malo potom svi utonu u san i može se čuti jedino zveket okova. To je jedino stanje u dvadeset i četiri sata kada nam se patnje ublaže.

Neki sanjaju kako su slobodni, a drugi pak leže budni, snatreći o narednom pokušaju bijega.

Po pravilniku, *incos* se može vratiti u normalan život zatvora tek pošto je proveo šest mjeseci u logoru, te ako u posljednja tri mjeseca nije bio kažnjavan. Stražari logora, bilo da im je netko osobno antipatičan, bilo iz puke zlobe, nastoje kažnjenike uhvatiti u kakvom prijestupu, a osobito se trude oko robijaša kojima preostaje još svega nekoliko dana dobrog vladanja da bi se riješili oznake nepopravljivog robijaša. Noću bi poneki stražar šetao po baraci ili prisluškivao kroz zid barake, ne bi li koga zatekao u razgovoru i tako ga mogao prijaviti! Ako se *incosa* zatekne u prijestupu, tada mora ostati u logoru još tri mjeseca. To je poput prave vječnosti, tri mjeseca zvjerskog mučenja koje mora podnijeti bez najmanjeg prijestupa ako želi biti vraćen u svakodnevni zatvorski život. Neki kažnjenici padaju u očaj pa priželjkuju da ih stražari ubiju, drugi pak podležu bolestima, a neki uspiju izdržati po nekoliko godina do trenutka otpuštanja iz klase nepopravljivih.

Meurs se zvao čovjek koji je proživio jedanaest godina za redom u Charveinu. a od toga dvije tisuće tristo dana u samici, a tek svakog trećeg dana dobio bi koricu suhoga kruha!

Jedan drugi pak, po imenu Petloch, mogao je biti proglašen kraljem bjegunaca. Petloch je 1902. godine bio osuđen na pet godina robije, a kada sam stigao u koloniju još se uvijek nalazio tamo. Dobio je još ukupno trideset i šest godina naknadne kazne zbog pokušaja bijega. Šest je puta bježao u prašumu potpuno gol! Stražari bi pucali na njega, ali ga ne bi pogodili. Međutim, jadnik je svaki put nanovo uhvaćen, jednom u Venezueli, jednom u Nizozemskoj Gvajani ili pak negdje drugdje. Svaki put dobio bi daljnje dvije ili tri godine i ponovno dospio u charveinski pakao. Svi su ga stražari mrzili, jer su, kad god bi pobjegao, oni koji su bili u službi i cijela njihova grupa gubili jednu mjesečnu plaću!

Stražar, podrijetlom s Korzike, prozvan među robijašima Ubojicom, jer je na svojoj duši imao pet ubojstava, običavao bi pitati Petlocha: “Kada ćete dakle pobjeći? Danas?... “ On je, naime, mrzio Petlocha.

“Ne”, odgovarao bi ovaj. “Ali uskoro, a vi ćete biti prvi koji ćete to osjetiti.”

Jednog je jutra Petloch krenuo na rad u cipelama. To je bilo neobično, jer incosi nikada ne nose cipele kad idu na rad, iako je to jedino dopušteno.

Stražar ga upita: “Dakle, Petloch, je li danas došao tvoj dan?”

Stražar je zauzeo svoje mjesto iza grupe robijaša koji su radili, držeći u ruci spremnu pušku. Otvorio je i spremnik za revolver. Prošao je cijeli sat. Prošla su i dva. Iznenada su se dvojica *incosa* počela oštro svađati... Drugi je stražar poviknuo: “Uzničari!” a Petloch je istodobno bacio grudu blata u lice stražara iza njega, i doviknuo mu: “Zbogom, kučkin sine!” te pobjegao u prašumu najbrže što je mogao!

Sve se to odigralo u kritičnom trenutku. Stražar je bio tako oslijepljen blatom u očima da je izgubio prisebnost i počeo pucati u trenutku kad je Petloch već bio stigao do prašume. A tada je bilo prekasno! Petloch nije više viđen u kaznenoj koloniji sve

dok ga. osam mjeseci kasnije, nisu uhvatili na obali. Ali, mogao se nasmijati u brk umišljenom stražaru, koji je ponovo izgubio mjesečnu plaću.

Godine 1925., kad sam se nalazio u Charveinu, legenda *incosa* bio je stari Laporte, nazvan D'Artagnan. Bile su mu šezdeset i dvije godine. Godine 1887. osudili su ga na pet godina. Iz Nove Kaledonije, kamo su ga poslali na robiju, bježao je više puta te su ga uhitili u Francuskoj, odakle su ga, po ukinuću te stare, kaledonijske kaznene kolonije, odaslali u Gvajanu. Iz Gvajane je bježao šest puta i živio neko vrijeme u Kolumbiji i Venezueli, ali je na nesreću uhićen i predan francuskim vlastima. Na posljetku je umro u zatvoru pogođen hicem stražara. Najmlađi utamničenik u Charveinu tada je bio Roger Pecquet, kojem još nije bilo ni sedamnaest godina i o kojem ću vam kasnije pripovijedati.

Kada sam u lipnju 1925. godine proglašen nepopravljivim, nisam se ni nadao sreći da bi me u kolovozu mogli pomilovati zahvaljujući novom upravitelju, kojemu sam odaslao molbu za pomilovanjem. Na taj sam način, nakon osamdeset dana muka. izbjegao sigurnoj smrti. Pošto sam bio iznemogao i slab. zasigurno ne bih mogao izdržati cijelu kaznu. Uputio sam molbu novom upravitelju izlažući svoje zdravstvene probleme i moleći ga da me poštedi kazne nepopravljivog. Bio sam nepravedno osuđen, jer su prema propisu potrebna tri pokušaja bijega, a na svojoj sam duši imao samo dva! Ipak sam, iako oslobođen iz logora smrti, morao još izdržati osudu zbog uvrede liječnika i šest mjeseci provesti na otoku St. Joseph! I tako su me ukrcali na brod za Otoke... Paklene otoke.

XII.

Tog poslijepodneva u mjesecu kolovozu, u dvorištu utvrde St. Laurenta čekalo je na ukrcaj za Otoke oko šezdesetak ljudi, okovanih u redovima po dvoje. T. M. S. ih je zbog bijega ili ubojstva osudio na progonstvo u samotne ćelije St. Josepha. Okovano nije bilo jedino troje bolesnika, od kojih će dvojica, po nalogu liječnika, biti poslani na oporavak u bolnicu na Kraljevskom otoku. Treći je ležao na nosiljci i bio je, unatoč teškom stanju, osuđen na samotnu ćeliju. Na sebi je imao jedino hlače na kojima se sušio sekret što ga je izbacivao zbog dizenterije. Usprkos njegovom stenjanju nitko se, osim nekolicine njegovih prijatelja i mene, nije na njega obazirao.

Izašli smo iz kaznionice i nastavili put k obali, gdje je iz broda *Mana,* što plovi od St. Laurenta i Cayennea, sukljao dim označujući skori polazak. Najprije su se ukrcali putnici. Bili su to većinom Crnci koji se, navikli na takve prizore, nisu ni obazreli na grupu kažnjenika u lancima. Žene su nosile haljine jarkih boja, a na glavama marame. Veselo su se smijale i razgovarale. Na palubi su bih razbacani kovčezi, crvene košarice, različito kuhinjsko posude svakojakih boja, psi, svinje i djeca, poneka svjetlije puti od ostalih. Nas su, okovane, potjerali odmah u potpalublje. Nekoliko minuta potom, brod je plovio niz struju guste i blatne rijeke Maroni.

Kad smo stigli do ušća, uzničari su nam počeli skidati okove s ruku, ali tek kad smo bili na otvorenom moru su nas potpuno oslobodili jer bi se često događalo da robijaši skoče s palube u rijeku i uteknu hicima stražara.

U sumrak je upaljena svjetiljka blage svjetlosti. Neki su bolovali od morske bolesti te su posvuda lijegali i povraćali. Smrad je, u toj vrućini, bio nepodnošljiv. Netko je, ugodna glasa, tiho pjevušio moderne pjesme jer je u Gvajanu stigao tek posljednjim brodom.

Mi smo, bačeni u potpalublje zajedno s vrećama cementa i drugog materijala, bih većinom osuđenici na Kraljevske otoke, na otok St. Joseph ili na Vražji otok. Tamo nas čeka dugi niz godina u samicama ih zatvorima, te u očekivanju da nam zločini padnu u zaborav ih dok nam se ponašanje ne poboljša, ili, što je najvjerojatnije, dok ne naraste broj kažnjenika što bi prisililo upravu na naš daljnji premještaj. Tada prednost imaju kažnjenici koji su najduže vremena proveli na Otocima, oni koje ni Otoci nisu mogli shrvati, a poznato je kako tim ljudima bez počinka po mislima vrluda samo jedna jedina pomisao, kako pobjeći. Na taj način uprava će imati priliku kazniti ih, i to najvjerojatnije smrtnom kaznom.

Nakon osamnaest burnih sati brod se zaustavio. Kroz rešetke prozorčića nazirali smo, okupan jutarnjim svjetlom, arhipelag od tri otoka. Prizor je bio čaroban. Zeleni, palmama obasuti otoci, nalikovali su na zemaljski raj. Brodu se približio veliki čamac kraj čijeg je kormila sjedio stražar, a veslima su grabili vodu kažnjenici crni poput

smole. Tim čamcem su nas iskrcali na obalu, dvadesetak kažnjenika po jednom čamcu. Netremice smo promatrali kako *Mana* nestaje u daljini i snatrili jedino o tome kada će opet doći po nas!

Iz plavoga mora uzdižu se otoci na udaljenosti od petnaest kilometara od kontinenta, i četrdeset i pet kilometara zapadno od Cayennea. *Iles du Salut*[11]*!* naziv je za tu otočnu skupinu, naziv koji nam zvuči tako podrugljivo. Tako su ih, naime, prozvali prvi kolonisti, koje je prije tri stotine godina poslao Louisa IV. u Gvajanu. Najprije su osnovali koloniju u Kourou na kontinentu, ali ih je uskoro desetkovala strašna zaraza groznice, tako da su se sklonih na susjedne otočiće. Zbog čistoga zraka neki su ozdravili i zbog toga su otoke prozvali Otocima spasenja. Ali robijašima je ta otočna skupina poznata pod nazivom *Pakleni otoci!*

Najveći je otok prozvan Kraljevskim, u čast francuskom kralju. Otok bliži obali je otok St. Josepha, koji je dobio ime u čast sveca pod čijom je zaštitom krenula prva ekspedicija. Najmanji je otok, na koji kolonisti nisu nikada nogom kročili zbog jake morske struje, prozvan Vražjim otokom, pripisujući bjesnilo mora, u tom uskom kanalu koji ga je dijelio od Kraljevskog otoka, vražjim moćima. Još i dan danas je teško prići tom otoku, a uprava ga je s Kraljevskim otokom povezala debelom žicom, po kojoj se političkim kažnjenicima šalju prehrambene namirnice.

Prvi kažnjenik tog otoka, zapravo te velike klisure zarasle kokosovim drvećem, bio je kapetan Dreyfus, koji je tu potpuno sâm proživio pet godina u maloj kolibici. Njegov čuveni slučaj svratio je pozornost svijeta i tako je svjetska javnost doznala za postojanje najstrašnijeg zatvora na svijetu. Međutim, svjetska javnost još i danas zamjenjuje kaznenu koloniju s otočićem po kojemu je kolonija dobila naziv. Kada je Dreyfus dokazao svoju nevinost i kad su ga vratili natrag u Francusku, Vražji je otok bio pust gotovo dvanaest godina, sve do 1910. Te je godine tamo odveden pomorski časnik Ulmo, koji je u Dreyfusovoj kolibi proživio petnaest godina. Poslije svjetskog rata dopremljeno je dvadesetak političkih kažnjenika. Danas ih ima samo šest, i svaki od njih živi u posebnoj kolibi. Imaju bolju hranu, ali njihov je život samotan i gol, žalosniji od života ostalih kažnjenika u koloniji.

Od 1852. godine bilo je na tom otoku svega pedesetak kažnjenika. Svake su ih noći zatvarali u kolibe, od prvoga sumraka pa sve do zore. Nisu bili dužni raditi već su slobodno provodili svoje vrijeme. Većina njih po cijele je dane pecala na morskoj obali. Sami su si pripremali obroke i jedini im je zadatak bilo branje kokosovih oraha za upravu, koja im je u zamjenu davala obrok vina.

Kraljevski i otok St. Joseph isti su po veličini. Vražji otok ima 1200 metara obale, koju čovjek obiđe popušivši svega jednu cigaretu. Promatrani iz daljine, ti su otoci prekrasan dar prirode. Obrasli su palmama koje zakrivaju bijele zgrade crvenih krovova. Gledani s mora čine se zemaljskim rajem, ali u stvarnosti to su Pakleni otoci, na kojima 850 duša trpi na vječnim mukama.

---

[11] *Otoci spasenja!*

Prvih godina postojanja kolonije, uprava se nalazila na Otocima, na kojima je 1852. godine iskrcan prvi konvoj kažnjenika. Nekoliko godina kasnije, kada su uređene tamnice na kontinentu u Cayenneu i St. Laurentu, uprava je pretvorila otoke u mjesto kažnjavanja i mučenja.

Raspodijelili su kažnjenike po otocima. Jedanaest političkih kažnjenika poslano je na Vražji otok. Na St. Josephu nalazilo se tada tri stotine robijaša unutar samica, trideset uzničara te sedamdeset robijaša osuđenih zbog disciplinskih prijestupa. Na Kraljevskom otoku zadržano je tri stotine pedeset robijaša oslobođenih samice, ali koji su bili na odsluženju kazne zbog bijega, te stotinu sitnijih kažnjenika i uzničara koji su ih nadgledali.

Život se na Otocima, sâm sam to iskusio, uvelike razlikuje od života u tamnicama i logorima na kopnu. Na Otocima se ne radi, na njima postoji samo kazna i iščekivanje... velika patnja i veliki nemir. Ovdje robijaš mora odbaciti svaku pomisao na bijeg te se mora prilagoditi na mnogo beskorisnog vremena. Dva poroka suvereno vladaju otocima, a to su kockanje i pederastija.

Dva su me robijaša prenijela nosiljkom od obale do bolnice na Kraljevskom otoku. Još se i danas pitam kako mi je uspjelo pretrpjeti put na *Mani,* jer sam tijekom cijelog putovanja cvokotao od groznice i neprekidno povraćao.

Liječnik mi je odredio posebnu sobu, sobu za teške bolesnike.

Temperatura mi je neprestano rasla, a želudac mi nije podnosio ništa osim kruha kojeg pak nisam mogao progutati. Od čega sam bolovao? Liječnik je postavio dijagnozu ‘neka vrsta želučanog poremećaja’ i propisao jaja i mlijeko uz sredstvo za čišćenje.

Koji put pojeo bih jedino čokolade, a katkad i po koje jaje, ali nisam mogao gutati kruh, koji mi je bio prijeko potreban. Liječnik je pokušavao razmekšati kruh kavom, maslacem, čokoladom, kokošjom juhom, ali ništa nije koristilo. Postajao sam sve mršaviji. Zatim sam dobio i proljev. Smršavio sam na 40 kilograma, i bio sam hrpa kostiju. Bolničar je više puta pomislio kako neću preživjeti noć. Ali volja za životom još me uvijek nije napuštala i po svoj me je prilici samo ona spasila.

Tada sam proživio stanje duboke utučenosti. Četiri su godine prošle od mog dolaska u Gvajanu, četiri duge godine oskudice i muke, jezive godine stradavanja, gladi i bolesti. Iz pamćenja mi je polako nestajao moj nekadašnji život: Francuska, obitelj, Pariz, pa i Renata ... Sve je zgasnulo u mojem umu, izgnano požudom za bijegom i životom. I eto me gdje umirem! Bilo je trenutaka, iako rijetkih, kad su mi se budile uspomene i kad sam dolazio k svijesti prisjećajući se onoga što sam nekada bio i što se u nepovrat izgubilo. Spopadala me sjeta. Ali, srećom, ti trenuci svijesti i sagledavanja prošlosti nisu bili tako učestali. Mislio sam na one koji su sa mnom došli u Gvajanu, a i oni su sada bih samo dugi, vrlo dugi popis pokojnika. A ja sam, kao i svi oni malobrojni preživjeli, bio uvršten na listu civilizaciji nepodobnih spodoba. Sada sam već bio okorjeli robijaš, koji se udomaćio u kaznenoj koloniji. Uspio sam

malo-pomalo upoznati i shvatiti mentalitet osuđenika, njihov nedostatak sućuti ili prijateljstva, kao i opću seksualnu devijatnost koja bi tijekom vremena sve zarazila.

Dostojnim poštovanja činili su mi se samo oni koji su neprestano mislili na bijeg, jer se jedino oni nisu prepuštali porocima, radeći na tome kako pod svaku cijenu pobjeći iz tog pakla. Dijelio sam kažnjenike u tri kategorije: na one koji su uvijek mislili na bijeg, spremni izgubiti život za slobodu, na one starije, kojima starost nije dozvoljavala pomisao na bijeg i na one koji su se dobro snalazili u ovim životinjskim uvjetima. To su većinom bili *rabijatni,* prokletstvo kaznene kolonije. Bili su podle duše, ogrezle u moralnoj, tjelesnoj i seksualnoj degradaciji.

Počeo sam shvaćati i postupke uprave, kojoj dobro ponašanje ništa nije značilo, a jedino bi novac mogao promijeniti njezin odnos spram nas. Vidio sam na vlastite oči kako su kažnjenici, poslavši 25 franaka upraviteljevoj supruzi, ne bi li došli do boljega položaja, takav položaj uistinu i dobili. Upoznao sam se s nevjerojatnim ucjenama stražara. U bolnici sam se osjećao skršen i ozlojeđen do krajnosti. Nije bilo ničeg, baš ničeg za čim bi čovjek mogao težiti, i kako bih sačuvao i ovo malo dostojanstva preostalo mi je jedino pobjeći. Zloporaba vlasti od strane uprave ljutila me kao i nemoralnost kažnjenika, pa čak još i više, jer su bez ikakvih opravdanja svoj bijes iskaljivali nad jadnicima bez moćnih prijatelja ili prepuštenih sami sebi.

Jednog sam dana spazio na mom bolesničkom kartonu slova TBC. Tuberkulozan! Ja, tuberkulozan? Nekoliko sam trenutaka bio iznenađen, zatim mi se činilo da ću poludjeti. Kad je pokraj mene prošao bolničar, dao sam mu 20 centima da mi pozove robijaša koji je radio kao bakteriolog. Čim je stigao, upitao sam ga za istinitost moga stanja.

“Ne brini se za taj papir!” rekao mi je. “Liječnik je napravio analizu, a znaš kakav je on pesimist. Ja ću ti sastaviti analizu za deset franaka!”

Vratio se nekoliko dana kasnije uvjeravajući me kako mojim plućima nije ništa i savjetovao mi je da zatražim od liječnika novu analizu sline. Tada je dijagnoza TBC promijenjena, na moju veliku utjehu.

Liječnik je prema kažnjenicima bio vrlo dobar, bio je štoviše i previše dobar, jer bi ga naši bolovi toliko potresli da nam je pružao sve što je bilo u bolnici, propisujući nam velike količine lijekova i najraznovrsniju prehranu. Često sam pomišljao kako će i on zasigurno uskoro poludjeti. U nekoliko je mjeseci potpuno ispraznio ljekarnu i skladište hrane, a upravi nije trebalo dugo vremena da ga zamijeni. Kasnije je doktor Rousseau upotrijebio drugu metodu. To što bolnica na Otocima nema tekuće vode, što su svi prozori polupani, a podovi u poluraspadnutom stanju, što se teškim bolesnicima od dizenterije, tifusa, malarije i tuberkuloze mogu otkriti bolesti jedino prekasno, to ga nije navelo na filozofski i rezigniran stav. već je takva situacija još više podjarila njegovu energiju. Kada za bolesnike nije bilo kokoši i juhe uzeo bi mirno pušku i odlazio u dvorište stražara. Ispalio bi nekoliko hitaca i tako nabavio dvadesetak kokoši. Razbješnjele bi stražare umirivao tvrdeći kako mogu bez nekoliko kokoši, dok ima ljudi koji umiru zbog neishranjenosti. Nije oklijevao poručiti stražarima, pa i

samim zapovjednicima, neka idu k vragu, a kada bi nešto rekao, ozbiljno bi to i učinio ne prepustivši ništa slučaju.

Započeo je svoju službu na Otocima ispražnjujući bolnice. Naišavši na sto i dvadeset bolesnika zaprijetio se kako ih ubuduće ne smije biti više od pedeset. Kad je ispitivao moj slučaj i doznao za prehranu, uvelike se začudio količini hrane koju mi je njegov prethodnik propisao. Gotovo mi je potpuno snizio određene obroke i tako mi spasio život. Desilo se čudo! Uskoro sam mogao pojesti malo kruha, a počeo sam se i debljati. Svakog bi tjedna bio teži za tri ili četiri kilograma i kad god bih se popeo na vagu bio sam sretan, jer sam ponovo osjećao kako mi nije suđeno umrijeti ovdje u Gvajani.

Polovicom mjeseca ožujka liječnik je izjavio kako sam spreman napustiti bolnicu, te sam ga pokušao zamoliti da me ostavi do početka mjeseca travnja, kada se navršavao šesti mjesec i kada se moja kazna primicala kraju. Tako ne bih morao nekoliko dana odsjediti u samici! Shvatio je, i dobrostiv kakav je bio, ostavio me u bolnici do prvog travnja.

Kada sam izašao, otišao sam zapovjedniku otočne straže potpisali bolnički otpusni list. Nakon toga, odredio mi je drugi kažnjenički odred, i poslao u barake na Kraljevskom otoku... u purpurne barake, barake u kojima su umrli mnogi čuveni kažnjenici.

Liječnik, dr. Rousseau, je zasigurno jedini čovjek, osim namjesnika Siadousa, o kojem kažnjenici još uvijek govore, i čije je ime još uvijek poznato. Ali i njega su nedugo zatim vratili natrag u Francusku. Kada je napuštao Otoke, robijaši su napravili veliki vijenac cvijeća i predali mu ga na odlasku. I nikada ga nisu zaboravili...

XIII.

Purpurna baraka, prozvana tako po količini u njoj prolivene krvi, najkarakterističniji je odjel drugog odreda i nema slične u cijeloj koloniji, jer tamo odlaze najopasniji i najteži robijaši Gvajane.

Tu odlaze oni koji moraju izdržati novu osudu za zločin počinjen u kaznenoj koloniji. Preživjeti tamne kaznene ćelije St. Josepha, a potom biti osuđen na više mjeseci ili više godina progonstva na Kraljevske otoke, zbog potezanja noža ili pokušaja bijega, u barake drugog kaznenog odreda, gdje se smještaju i nepopravljivi! Tu zatvaraju i osuđenike čiji su zločini pobudili senzaciju u Francuskoj. Naime, potrebno je onemogućiti njihov bijeg, kojim bi samo pobudili uzbuđenost štampe da opet piše protiv neopisivih prilika u Gvajani. Takve robijaše šalju s broda ravno u purpurnu baraku.

U ovoj zloglasnoj baraci preživjeli su veći dio svog vremena čuveni robijaši, junaci kolonije. Tu je bio Dreyfus prije odlaska na Vražji otok. Tu su Dieudonne i njegov prijatelj Jacob, vođe kriminalne bande iz Amiensa, poznati po tome što su prvi u Francuskoj upotrijebili automatsko oružje Browning, proživjeli nekoliko teških godina. Bio je tu i čuveni Mandat, prvi francuski ulični razbojnik, koji je ovdje radio kao bolničar, a i Paul Rousenoque, prozvan kralj tamnica, proživio je tu onaj dio vremena kad nije bio u samici. Posljednjih godina nova čuvena imena upisana su na popis purpurne kuće. Baratand, milijunaš ubojica, protiv kojega je narod u Limogesu ustao na bunu kad ga nisu osudili na smrt; Pierre Clems, koji je postao musliman i pomoćnik Abdel-Krima i vodio marokanske buntovnike protiv francuskih četa; Pierre Reyssaks, grof koji je, kako bi ugušio skandal, utopio dijete što ga je imao sa služavkom koja ga je kasnije tužila; šurjak francuskog akademika Mauricea Barrésa, koji je izazvao veliki skandal među francuskom aristokracijom kada ga je obitelj javno optužila za pokušaj umorstva njegove lijepe žene. U toj zloglasnoj baraci nalaze se i trojica atentatora iz Jugoslavije, koji su izvršili atentat na kralja Aleksandra i francuskog ministra Barthoua, a i još mnogi drugi.

Baraka je četrdeset metara duga, i šest metara široka, te u njoj ima mjesta za šezdeset do osamdeset ljudi, koji ulaze kroz vrata od golemih željeznih rešetaka. Mogla bi se usporediti s kavezom za gorile kakvog zoološkog vrta. U šest sati uvečer, nakon prozivke, stražari zatvaraju vrata postavljajući izvana veliku prečku. Noću se nikada ne otvaraju vrata, osim u slučaju da kakvog teškog bolesnika treba prenijeti u bolnicu, što se, na veliko zadovoljstvo uprave, često događa, jer se svaki mrtvac u ovoj baraci dočekuje s velikim zadovoljnim osmjehom uprave što se upravo riješila još jednog od nas.

Čim se velika vrata zatvore, nastaje osobito stanje pripravnosti kakvo ni stražari ne mogu pojmiti. Male svjetiljke goreći u tami bacaju slabo svjetlo na svakog pojedinog

utamničenika, koji se zaokuplja osobnim problemima. Postavljaju se dva reda visećih kreveta, a po uskom prostoru između ta dva reda postelja ljudi neprestano idu amo-tamo. Male su svjetiljke sve jednake, načinjene od kutija od kondenziranog mlijeka, na čijem je otvoru vlasnik postavio komadić lima. Iz takve obične posudice napravljene su uljanice. One pružaju svjetlo potrebno prisutnima kako bi mogli uopće išta vidjeti ih nešto raditi, jer nedostaje zajednička propisna svjetiljka. Ulje se kupuje od čuvara barake, koji uvijek prištedi nešto ulja određenog za propisnu, njemu povjerenu svjetiljku.

Sada ću čitatelja provesti barakom.

Ovdje neki čovjek golih prsa i tetovirane plave kože plete sag od niti aloje. To je stari *rabijatni* La Masque[12], nazvan tako zbog šara tetovaže što se protežu cijelim njegovim tijelom. Pa i lice mu je plavičasto, s crvenim brkovima i plavičastim tjemenom, ćelavim kao i mojim. Tvrdi kako mu tetovirane slike na glavi služe umjesto kose! Na svakom obrazu nosi tetoviran po jedan as srce, a na čelu as pik. Drugi robijaš izrađuje predmet iz kokosova oraha, a kraj njega petorica ili šestorica kartaju sjedeći na podu. Pod drugom svjetiljkom cipelar čuči popravljajući cipelu nekog stražara. Drugi robijaš šije za nekoliko novčića hlače, dok njegov susjed svira tango na mandolini izrađenoj od drveta pronađenog na obali. Jedan uz neprestane psovke piše svojem odvjetniku u Francusku. Drugi čita, sjedeći pod svjetiljkom, stare novine što ih je pronašao u smetlištu. U prolazu između ležaja nekoliko golih ljudi razgovara o svojem posljednjem bijegu planirajući novi. Drugi raspravljaju kako bi nešto mogli zaraditi. Tema bijega i novaca prevladava nad svim ostalima. S vremena na vrijeme, nad žamorom ove sedamdesetorice odjekne povik: “Hej, Carpette... dvije kave!”’... “Carpette, tri kave!” ...

Carpette *je* čuvar barake. Za četiri centima prodaje kavu napravljenu od ostataka pronađenih u kuhinji. Pridoda po koje zrno, i napitak je gotov, sladak, topao i ukusan, iako po svom teku jedva jedvice podsjeća na kavu. Carpette je poslovan čovjek, te i ovo pripada njegovoj priznatoj zaradi. Prodaje i duhan, cigaretni papir, šibice, sol, papar, ulje, ocat i luk. Ukratko, prodaje za male novce sve što robijašu može zatrebati kako bi poboljšao svoje obroke, a sve su to stvari ukradene iz zaliha uprave. Osim toga, vlasnik je i jedine biblioteke na Otocima, sastavljene od tisuću dvjesto svezaka, koje je strpljivo sakupljao tijekom dugih godina. Tu se nalaze darovi nekih slobodnjaka koji žive u Cayenneu i St. Laurentu, romani koje su odbacili liječnici, svesci što ih je direktor pročitao a zatim bacio, revije i knjige što su mu ih darovali stražari. Ukratko, to je biblioteka u kojoj se doživljaji Nicka Čartera i Buffalo Billa nalaze pokraj Odiseje i Ilijade. Tu ima knjiga za sve ukuse: Nietzsche se čita odmah uz bok s Victorom Hugoom, a Jack London s Tolstojem. Domišljati Carpette posuđuje svoje knjige uz cijenu od dva centima za tri dana, plativo unaprijed. Na Kraljevski je

12 Krabulja

otok bio poslan 1912. godine i morao bi izdržati još četiri ili pet godina dok ne bi postao slobodnjak. Osam pokušaja bijega platio je s dodatnih šesnaest godina zatvora.

Odjednom se začuje limeni zveket posude pune novca. To je poziv na *marseillaiseu,* najpopularniju igru na sreću među robijašima. Na taj zvuk ljudi se skupljaju kako bi igrah.

Začuju se zvuci glazbala. To se Sasseov orkestar sprema za ples što ga stražari priređuju naredne nedjelje! Sasse je robijaš koji se, pobjegavši iz Gvajane, sklonio u Venezuelu, gdje su ga bez dokaza optužili za atentat na predsjednika. Kada je odležao tri godine u najčuvenijoj i najstrašnijoj venezuelskoj tamnici La Rotonda, vratili su ga natrag, zajedno s dvanaestoricom drugih kažnjenika uhvaćenih u Venezueli. Na njegovim se nogama još uvijek vide tragovi okova. Glazba se ovdje čuje do devet sati, a glazbenici potom odlažu svoja improvizirana glazbala ili se pridružuju kartanju do zore.

Po cijeloj kaznenoj koloniji ljudi kartaju, to je jedina noćna zabava. Kažnjenik je neprestano prisiljen okušavati sreću ne bi Ii zaradio pokoji franak. Najpopularnija od svih igara je *marseillaisea,* jedna vrsta bakare. Igrač koji drži banku mora biti vješt nožu, a obično je to *rabijatni,* Korzikanac ih Marsejac. Njegov je zadatak podjela karata i bdijenje nad tijekom igre, a pri izbijanju svađa i prepiraka mora znati iskoristiti svoj autoritet i napraviti red. Njemu po svakoj igri pripada desetina dobitka te tako zarađuje barem deset franaka svake noći, a katkad se njegova zarada penje i do 500 franaka. Dakako, svi čeznu za takvom zaradom, ali ona pripada samo onome tko tu čast zna braniti, često i po cijenu vlastita života. Dotični je obično dobar prijatelj samih igrača. Drugi robijaš, pak, ima dužnost prostrti stolnjak za igru, te i on dobiva desetinu dobiti. Ovdje, na Otocima, nepisano je pravilo da ovo zaduženje pripada onome tko je posljednji došao iz samice, kako bi time nešto zaradio. Treći robijaš postavlja na stolnjak cigarete. Od duhana iz omota od dvadeset cigareta, za koje je platio 20 centima, napravi četrdeset novih cigareta koje postavlja u kutiju na stolu. Igrači nemaju vremena sami motati cigarete te stoga za vrijeme igre plaćaju dvadeset centima po cigareti. Pokoji stari prijatelj *rabijatnog* stavlja kutiju ili dvije slatkoga na stol, te se igrači, tijekom igre, mogu zasladiti za 20 centima po komadu slatkiša. Tako novac prelazi iz ruke u ruku i time se održava interes za igru. Povremeno pojedini kažnjenici napuštaju stol kao zbog nužde, te iz duboko skrivenog tuljca izvlače novčanicu kako bi se vratili igri. I Carpette, kao čuvar barake, prodaje igračima slatko i cigarete uz dobit od jedan posto. Poneki robijaš, ostavši bez novaca, opslužuje limenim posudama igrače za obavljanje njihove nužde, a kad ih oni napune, ispražnjuje ih u zahodu i tako zarađuje za cigarete. Kada jedan od igrača dobije oveću svotu, naručuje kavu, čitavu kutiju cigareta ili slatkoga za sve prisutne oko stola.

Male se svjetiljke utrnjuju jedna za drugom. Na koncu bdije još jedino stari i krezubi *rabijatni* koji plete sag od alojina Ušća, jer treba novaca, a sutra se poštanski parobrod zaustavlja kod Otoka. Tada će prodati sag crnim veslačima, koji će ga prodati za dvostruku cijenu od one što su naplatili starome kažnjeniku. Zaogrnuti

izderanim pokrivačima, većina kažnjenika hrče. Neki, sjedeći na rubu ležaja, šapuću u tami. Tama donosi šapat i grijeh, no ostali kao da to više ne zamjećuju jer postalo je to sastavnim djelom života u kaznenoj koloniji. *Rabijatni* su glavni začetnici pederastije, oni će si izabrati najmlađeg kažnjenika, na kojem je da pasivno pretrpi odnošaj. Zatvorski im je život gotovo lagodan, i provevši tolike godine života ovdje i međusobno si pomažući, raspolažu svim potrebnim sredstvima pa i onda kad se nalaze u samici. Razdražljivo reagiraju na svaku sitnicu, a za jednu krivu riječ laćaju se noža. Uprava njihovu razdražljivost pokušava iskoristiti u svoju korist, te ih obično postavlja za kuhare u logorima. Ako se kažnjenik tuži na hranu to je isto kao da se tuži na kuhara, a pošto je kuhar *rabijatni,* on će se pobrinuti da dobije zadovoljštinu, ranivši ili čak usmrtivši tog nesretnika koji se usudio na njega potužiti. *Rabijatni* obično ne pokušavaju pobjeći, o tome doduše govore ali te planove ne izvršavaju, jer im je u Gvajani bolje nego svima drugima. Prisvajaju si najunosnija zaduženja i imaju svoje zaštitnike. Ne znaju za čast ili ljudski obzir, a u dosluhu su sa stražarima, koje obavještavaju o robijašima koji imaju veće svote novaca kako bi za to dobili svoj dio kad im čuvari ga zaplijene. Znaju da će ih stražari rijetko kada prijaviti ako i počine zlodjelo. Kod njih vlada velika doza ljubomore prema svojim mladim ljubavnicima. Na koncu će i ti mladići ostarjeli postavši sve pokvareniji, te će i sami potražiti kakvog mladića da se ispucaju. Odigravaju se tada prave drame, ti mlađi ljubavnici su veoma osjetljivi i nikada se robijaš neće usuditi u njihovoj nazočnosti osloviti ih *môme,* jer bi time navukao na sebe srdžbu starijeg ljubavnika. Stariji ljubavnik je onaj koji snosi teret tog odnosa, on mora braniti *mômea* i naći novac potreban za obilne darove duhana, slatkoga i drugih stvari.

U pet i četvrt odjekuje budilica. Vrata se otvaraju i ulaze stražari na jutarnji pregled. Carpette odlazi u kuhinju pripraviti kavu. Prostorija mora biti čista, bez suvišnih predmeta. Noževi se skrivaju u šupljim pregradama ležaja ih pod krov, iako stražari ne obraćaju previše pozornosti u samoj potrazi. Spremaju se karte, kao i oruđe cipelara i onoga koji je urezivao kokosov orah. U Carpettovoj je posudi, u kojoj se, kao kod kakvog pravog krijumčara, nalazi katkad i rum, sada čista voda! Stražari zaviruju u zahod u uglu barake, do kojeg vodi uski hodnik dugačak pet metara, provjeravajući ne leži li tu nečije krvavo tijelo.

U malom prostoru zahoda ovog drugog odreda, poteklo je više krvi nego igdje drugdje na svijetu. Tu se razračunavaju sporovi, ljubomore, osvete i neprijateljstva. Tu se dočekuju ljudi kako bi im se oteo novac! Dogodilo se stotinu puta za mog boravka u purpurnoj baraci da me probudio kakav iznenadni krik i jauk, koji bi skončao smrtnim hroptanjem. Znao sam odakle dopire. Katkad žrtva pobjegne natrag u baraku teturajući, tražeći u polutami spas, sve dok se ne sruši mrtva. Nitko se neće suprotstaviti napadaču, to je još jedan od nepisanih kažnjeničkih zakona. Samo će u tami plamtjeti oči prijatelja žrtve, koji se dogovaraju kako će navaliti na napadača čim za to bude prilike. A kad se potom vrata barake otvore i unutra uđu stražari i uzničari sa svjetiljkama i uperenim revolverima, već i oni znaju gdje ih čeka leš. Često mi se

desilo da sam, išavši kasno navečer na zahod, naišao na nepomično tijelo te sam morao po zidu hodnika očistiti gola stopala od ljepljive i zgusnute krvi!

Ima razdoblja kad se u mjesec dana u zahodu purpurne barake dese dva ili tri zločina mjesečno, a katkad i po pet. A krivci? Ako se ubojica razotkrije, obično se njegov identitet zataška. Vrlo često kažnjenici okrivljuju samog mrtvaca. Optužuju žrtvu koja više ne trpi, a spašavaju živog ubojicu, pa makar bio to i osobni neprijatelj. Jer kažnjenik zna da će ubojicu moći ubiti kasnije, kada mu bude više odgovaralo i kada bude sigurnije. Nikada nema ni jednog svjedoka protiv ubojice. Nitko ne želi biti *mouchard,* cinkaroš, jer bi na sebe privukao mržnju svih prisutnih.

Carpette se vraća s razrijeđenom kavom i zastaje pokraj svakog kreveta. Ulijevajući vodu u kavu Carpette štedi kavina zrna ne bi li ih kasnije prodao. Svaki kažnjenik uzima šalicu koja visi o posudi i uranja je u uzavrelu tekućinu, nastojeći šalicu ispuniti do vrha. Međutim, uzaludno se trude, jer držak je šalice iskrivljen i na taj je način nemoguće napuniti šalicu do vrha. To je još jedan dokaz Carpettova poslovnog talenta, koji na taj način prištedi malu količinu kave po svakom kažnjeniku, te dobiva nekoliko obroka više, koje će kasnije prodati po određenoj cijeni. Ako pri savijanju drške toliko pretjera da izazove bijes robijaša, brzo će ga ispraviti na nekoliko dana, a potom nanovo iskriviti. Carpette se ne zadržava dugo s posudom i dok kažnjenik puni svoju šalicu, nestrpljivo će prigovarati kako drugi čekaju. Svi su osim *rabijatnih* dobrostivi prema njemu, jer biti njegov prijatelj znači biti u mogućnosti doći do stvari izvan propisa. On je svjestan do koje granice može trgovati strpljenjem robijaša, a i toga da je katkad potrebno nekome nešto darovati.

Purpurna baraka! Tako je nazivaju robijaši. To je ujedno i baraka očaja, jer dok čovjek u njoj boravi, nema nade u bijeg. Sloboda je samo daleki san dok se čovjek nalazi s grupom bezobzirnih robijaša, a i novac koji se sakuplja za buduću slobodu mora se svake noći braniti vlastitim životom. Prije no što će se ponovno vratiti na kopno, kažnjenik mora biti promaknut u prvi odred, koji se nalazi na drugoj strani dvorišta. Potrebno je osamnaest mjeseci dobrog vladanja, ali i to je previše kad se naočigled nazire daleka kopnena obala, a noću sanja o bijegu.

Ni jedan stranac ne smije pristupiti na Otoke, rijetki su oni koji bi ih posjetili iz neslužbenih razloga. Nikada još nitko nije pisao o purpurnoj baraci drugog odreda. Ja sam u njoj trpio na neopisiv način i proživio noći očaja i opasnosti. Uspjelo mi je biti tamo i ostati živ dok je oko mene tekla krv i vladala snaga smrti.

XIV.

Nakon nekoliko mjeseci života u Gvajani svaki će robijaš upoznati imena najčuvenijih i najozloglašenijih članova kaznene kolonije, koji su došli na glas po svojoj žustrini, okrutnoj snazi i vještini rukovanja nožem.

Godine 1926. na Otocima su trojica stekla pridjev Okrutni: Louis Briolat s nadimkom *La Brioche*[13], koji je tri godine kasnije našao smrt u drugom odredu, Julien Panco, koji je još i danas živ, ali okružen neprijateljima koji ga vrebaju, te Muratti, prozvan *Le Fou*[14].

Muratti se nalazio u drugom odredu na Kraljevskom otoku. Bio je Korzikanac, te je, mada malen rastom, najopasniji od ove trojice. Prije nekoliko mjeseci izašao je iz samice, u kojoj je odležao dvije godine zbog svog posljednjeg zločina. Teško je nabrojati koliko je ljudi ranio. Kada mu je trebalo novaca, silom bi ga pribavio od bilo kojeg robijaša u baraci. Više je puta noću silom oteo novac igračima *marseillaise,* a potom bi vičući izazivao: “Ako netko misli da je kadar, nek’ samo pokuša uzeti svoj novac!” Nitko se nije ni pomaknuo, jer su svi znali da bi bilo nekoliko mrtvih glava prije no što se domognu novca. Muratti je znao nevjerojatno vješto baratati nožem. 1 tako je on postao vječni držač banke u igri!

Jedne večeri, čim je zazvonilo zvono u znak zatvaranja baraka i dok smo još bili poredani sučelice baraci zbog prozivke, našu je pozornost zaokupio dolazak novih pridošlica, koje su uzničari pretraživali pred vratima prije no što će ih uvesti u logor.

Tada je od usta do usta projurilo *Balestra! Balestra!* Svi smo i nehotice okrenuli glavu prema Murattiju! Po odlasku iz samice, Muratti se često teškim riječima prijetio nekom robijašu iz Marseillea po imenu Balestra, za kojeg je tvrdio da ga je pokušao otrovati, jer je u ono vrijeme Balestra bio kuhar za osuđenike u samicama.

“Njega ću, čim stupi nogom na Kraljevski otok, ubiti!” zaklinjao se Muratti. A sada je Balestra zaista stigao, a sudbina mu je dodijelila baš drugi odred. Osvanuo je dan osvete.

Kad je prozivanje završilo, svi smo ušli u baraku, a Balestra posljednji. Uzničar je zatvorio teška željezna vrata i položio prečku. Muratti se pretvarao kao da nije ni opazio dolazak smrtnog neprijatelja. Otišao je do mjesta gdje se obično zadržavao u baraci, dok je Balestra otišao do suprotnog ugla medu svoje sugrađane iz Marseillea, koji su počeli slaviti njegov dolazak naručivši od Carpettea nekoliko kava.

---

[13] *Zlikovac* - La Brioche, izvorno značenje je vrsta peciva, roščić; međutim u XIX. stoljeću ta riječ dobiva preneseno značenje greške, nepravilnosti, zlodjela. Po Wartburgu, to značenje potječe od glazbenika pariške Opere, koji su, za svaku pogrešku napravljenu tijekom izvedbe, morali u jednu vreću staviti novac za koji bi potom kupili brioš i tako se prehranili.

[14] *Luđak*

Zamijetio sam kako je jedan od njih gurnuo Balestri u ruke nedavno naoštren nož, upozorivši ga: “Pazi se Murattija!”

“Dobro je!” promrmlja Balestra hitro sakrivši nož ispod kaputa.

Spustila se noć i Carpette je zapalio svjetlo koje je moralo gorjeti u sredini hodnika, a drugi su kažnjenici palili svoje svjetiljke.

Uskoro će početi igra. Muratti je prostro sag, ali ovaj put ne na uobičajenom mjestu nego nedaleko od hodnika prema zahodu. Zauzeo je svoje mjesto pokraj saga i počeo zveckati kutijom s novcem. Ljudi su se pridigli s ležaja i uskoro su svi bili okupljeni oko saga i igra je započela. Muratti se držao kao da uopće i ne misli na svog neprijatelja. Uočavajući njegov nehajan stav, mislili smo: ‘No, čini se da noćas neće biti ništa!’ I uskoro su se primirili svi koji su se pribojavali noćašnje krvave borbe.

Večer je protekla mirno, a isto tako i igra. Balestra, koji se neprestano držao po strani i ispod glasa razgovarao s prijateljima iz Marseillea, iznenada ih ostavi i otiđe u hodnik zahoda. Prolazeći pored ljudi sagnutih nad igrom kradimice je pogledao Murattija. On je izgledao kao da s najvećom pažnjom prati igru, a Balestra umiren ode u zamračeni hodnik.

Muratti je čekao upravo taj trenutak. Tijekom igre pazio je na neprijatelja kao mačka miša pred rupom, iz koje zna da će prije ili kasnije izaći. Znao je da će Balestra ipak morati otići u zahod.

Čim je Balestra nestao u hodniku, Muratti napusti igru, ostavivši banku svojem pomoćniku, te se i on uputi na isto mjesto. Ljudi oko saga, zadubljeni u igru, nisu pridavali važnost njegovu odlasku. Samo jedan ili dvojica, a i ja, vidjeli smo da je Balestra ušao u hodnik, te smo odmah ustali, shvaćajući što će se odigrati.

Ubrzo je odjeknuo prigušeni žamor borbe prsa o prsa, a zatim oštar krik popraćen grlenim hroptanjem.

“Balestra... zatukao ga je!” netko je uzbuđeno kriknuo. Hitro su se utrnule male svjetiljke, igrači su pokupili novac i pobjegli k ležajevima. Sag je nestao i u nekoliko trenutaka baraka je u polutami propisne svjetiljke bila mirnija od groba.

Jauci su se iz zahoda stišavali. Oči svih nas bile su uperene prema ulazu u mali hodnik, čekajući da se vrati Muratti, jer su svi znali tko je žrtva.

Koju minutu kasnije Muratti se zaista pojavio, otišao ravno k bačvi s vodom, oprao ruke i hitro ižmikao rukav kaputa. Zatim je žurno otišao do svog ležaja, skinuo kaput i objesio ga o konop da se suši. Barakom je zavladala grobna tišina, a u zraku se osjećalo sveopće iščekivanje.

Dvije minute potom, uz štropot buke otvorila su se vrata. Provalili su stražari s uperenim revolverima, predvođeni zapovjednikom i u pratnji uzničara sa svjetiljkama. Kako smo i očekivah, uzničari su alarmirali stražu.

“Svi na noge!” naredi zapovjednik.

Morali smo jedan po jedan proći pred njim, dok nas je pregledavao pod svjetlom svjetiljaka. Pregledavao nam je ruke i odijela, ne bi li naišao na postojeće tragove krvi.

Muratti je prošao među prvima i zapovjednik ga pogleda pogledom u kojem se čitalo: ‘Nema sumnje u to da si ti krivac! I predobro mi je sve poznato! Ali, obojica smo s Korzike i vidjet ćemo što se može učiniti.’

Kratki pregled ruku i odijela ostao je bez rezultata. Činilo se kao da nema nikakvih indicija. Zapovjednik je upitao: “Tko je, dakle, ubojica?” Nastala je grobna tišina.

“Dobro! Dobro! Dobro! Nitko ga nije ubio, vidjet ćemo sutra”, reče i strogo nas pogleda.

Nakon kratke stanke zapovjedio je: “Neka dva grobara donesu nosiljku i ovo iznesu!”

Slučajem ironije, Muratti je bio jedan od dvojice koji su iznijeli mrtvaca. Ne želeći svratiti pozornost na sebe nepotrebnim oklijevanjem, odmah je otišao potražiti nosiljku u stražarnici logora i vrativši se, položio je svoju žrtvu, nastojeći što više krvlju natopiti hlače, što bi bilo dobro opravdanje u slučaju da mu narednog dana pronađu krv na kaputu. Potom je s drugim kažnjenikom iznio žrtvu na nosiljci. Balestrino je tijelo imalo sedam dubokih rana.

U svakom odjelu kažnjeničkog logora dužnost je kažnjenika, koji obavljaju grobarsku dužnost, prenijeti bolesnike i ranjenike u bolnicu ili pokopati mrtve. Budući da na Otocima nema groblja, mrtva se tijela bacaju u more. Taj nehumani postupak nazivaju *mouillage*[15].

Muratti, lukavi zločinac, obavljao je tu dužnost jer je za nju trebao samo sat ili nešto više rada, te je potom mogao cijeli dan spavati, a noću svjež upravljati igrom. Tako je ostao kraj Balestre sve do njegovih posljednjih trenutaka. Narednog jutra prenio je mrtvo tijelo iz bolnice u mrtvačnicu. Prisvojio je i Balestrin tuljac pun novaca izvukavši mu ga iz stražnjice. Zatim je, u kasno poslijepodne, sa svojim sudionicima koji su vršili istu dužnost odnio tijelo u lađu.

Nekoliko stotina metara od obale prestali su veslati. Muratti je podigao nosiljku i promatrao kako tijelo njegove žrtve polako klizi i nestaje u vodi.

“Naprijed”, naredi stražar na krmi i lađa se vrati obali. 1 sa svojeg mjesta na krmi lađe, Muratti je promatrao kako se pod sunčanim svjetlom bljeskaju leđa velikih morskih pasa, koji su se borili oko mrtvih Balestrinih ostataka.

Uprava je povela istragu, jer se morala držati ministarskih propisa. Zapovjednik Crucionni bio je Korzikanac, a i dozapovjednik, koji je vodio istragu, također je bio Korzikanac kao i Muratti, a svi su oni uvijek bili složni. Bilo da se radilo o stražarima, bilo o kažnjenicima, u ono su vrijeme svi Korzikanci na Kraljevskom otoku bili više ili manje, u nekom srodstvu. U stvarnosti nije tako rijedak slučaj da su robijaš i stražar u srodstvu. Svi su kažnjenici na Otocima znali da je Muratti ubio Balestru, a to je bilo poznato i većini stražara. Neki su robijaši i sami čuli kako stražari govore o tome i pritom spominju Murattijevo ime. Zapovjednik je bio obaviješten o svemu što se

---

[15] *usidrenje*

odigralo u baraci, jer je imao svoje plaćene uhode. Kako bi uopće i mogao ne znati ništa o zločinu koji je izvršen naočigled sedamdeset i pet svjedoka! I doista je znao. Neki stari kažnjenici, za koje je uprava znala da neće progovoriti, bili su tobože zatvoreni kao sumnjivci. Dva dana kasnije bili su pušteni i sve je bačeno u zaborav. Međutim, uprava je iskoristila taj slučaj kako bi izvijestila ministarstvo o novom zločinu u baraci izvršenom u nazočnosti sedamdeset i pet kažnjenika, od kojih ni jedan jedini nije osjetio potrebu prijaviti krivca. Izvještajem se pružila prigoda progovoriti o neprestanim opasnostima u kojima žive namještenici, o potrebi da se bez milosti postupa s ljudima robijaškog kova i o potrebi boljih plaća onih koji izlažu svoj život bdijući nad takvim zločincima.

Ali, Balestra je u drugom odredu imao nekoliko prijatelja, a njegovi prijatelji iz Marseillea odlučili su ga osvetiti. Bijesni što je Muratti kao Korzikanac ostao nekažnjen, odlučili su se s njim sami obračunati.

Muratti je bio svjestan svega što se odigravalo i poduzeo je potrebne mjere opreza. Nije htio više upravljati bankom kod igre, jer je znao da je pri tome laka meta za okršaj i za udarac nožem. Noću je ostajao budan, ležeći na ležaju pratio je kretnje svojih neprijatelja, kažnjenika iz Marseillea, spreman skočiti na prvu sumnju i nožem u ruci braniti život do posljednje kapi krvi. Spavao je samo danju, dok su se drugi nalazili izvan barake, a i onda je zadržavao kod sebe zaštitnika, koji ga je, u slučaju opasnosti, trebao probuditi.

Ali nakon nekoliko tjedana to mu je dodijalo. Otišao je zapovjedniku i rekao mu kako će, ne bude li poslan na kopno, biti prisiljen ubiti tri ili četiri čovjeka u baraci, jer bi i sam inače mogao biti umoren.

Zapovjednik, Korzikanac, odmah je shvatio. Nekoliko dana kasnije naredio je Murattijev premještaj u Cayenne. Svi su na Kraljevskom otoku saznali kako Muratti bježi s otoka! Ali zajedno s lađom otišlo je s Kraljevskog otoka i više pisama što ih poslaše marseilleski kažnjenici svojim sugrađanima koji su živjeli u Cayenneu.

Muratti je stigao ‘pun’, što znači s dobro opremljenim tuljcem. Njegova je nakana bila što prije pobjeći, jer je znao da na kopnu neće biti mnogo sigurniji nego na Otocima. Nekoliko je dana po dolasku u kaznionicu pobjegao.

Je li to bio luđački pothvat? Pobjegao je baš sa četvoricom iz Marseillea. To je znao dok je još dogovarao s njima za bijeg, a sumnjao je da bi oni mogli biti njegovi neprijatelji! Možda se ipak nadao kako će u velikoj zbrci, pri pomisli na slobodu, oni zaboraviti prošlost i misliti samo na budućnost.

Dva dana kasnije neki crnci šećući po obali naišli su na tijela dvojice robijaša, izgrizena od morskih pasa. Obaviješteni su stražari i mrtvaci su preneseni u bolnicu i identificirani. Jedan je bio Muratti, a drugi je bio robijaš koji je s njim pobjegao iste noći.

Što se odigralo na moru nitko nikada nije doznao, jer druge bjegunce nisu uhvatili.

Tako je umro Muratti, korzikanski zločinac, koji je više od dvanaest godina bio strah i trepet kaznene kolonije.

XV.

Kako od dana moga dolaska u Gvajanu nisam dobio ni jedan komad odjeće, pisao sam zapovjedniku otoka, tužeći se da sam potpuno gol. Bio sam sretan kad mi je umjesto odgovora poslano kompletno odijelo, pokrivač i par drvenih cipela, koje nisam mogao upotrijebiti, pa sam ih prodao nekom robijašu kojem je drvo trebalo za rezbarenje. U tom pismu, iskoristio sam priliku ne bi li me postavili za činovnika u kakvom uredu na Otocima. Uskoro su me odredili za pripomoć knjigovodstvu skladišta za hranu.

Tamo sam imao veliku slobodu i gotovo svakog popodneva odlazio sam na obalu promatrajući sat-dva otvoreno more. Jednog me dana obalni stražar upita bih li želio podučavati njegovu kćer, koja početkom školske godine treba otići u Cayenne na školovanje. Nudio mi je trideset franaka mjesečno. Prihvatio sam bez oklijevanja.

Iste sam večeri otišao kod njega i započeo s podukom. Kao činovnik mogao sam se vračati u baraku u bilo koji sat, no ne poslije devet.

Stražarevoj kćeri, Suzannei bilo je šesnaest godina, ali je u pravom smislu riječi bila odgojena među robijašima. Već od najranijeg djetinjstva privikla se na njih kao na kućnu poslugu, a poznavala je život više no što obična djevojka u tim godinama zna. Već je prvoga dana, svojim malim iskustvenim pakostima počela svraćati naš razgovor na pitanja koja nisu imala nikakve veze s matematikom i zemljopisom.

Meni je bilo tek dvadeset i sedam godina. Već godinama i godinama ... beskonačnim godinama ... nisam imao prilike razgovarati, da ne kažem vidjeti, mladu i ljepuškastu bijelu ženu.

Bio sam svjestan opasnosti kojoj se izlažem. Da je njezin otac doznao što se stvarno odigrava, bio bi mi prorešetao mozak revolverskim hicima, kao što je učinio nekoliko mjeseci prije s robijašem koji je djevojku uvrijedio u baraci.

Ali baš zbog te opasnosti naši su odnosi bili nekako zamamniji. Dva ili tri puta na dan, a katkad i češće, Suzanne je dolazila u moj ured pod izlikom da joj objasnim zadanu joj zadaću. Tu je zgodu koristila kako bi mi predala ljubavna pisamca, što su, iako diskretna, ipak bila više pisma žene nego djevojke.

Bio sam vrlo oprezan kako se ne bih opasno zapleo u taj odnos te sam ga nastojao svim silama zadržati pod velom tajnosti, i zaista nitko, pa ni kažnjenici koji su sa mnom bili najintimniji, nisu znali za moj mali ljubavni roman.

Jedne večeri, kada nismo imali sat obuke, Suzanne me svojevoljno odlučila dočekati na izlasku iz ureda.

Sastali smo se u tami i šetali po otoku, ali me pomisao na to, što smo ovdje gdje sastanak ne bismo nikako mogli opravdati, uzrujavala. Ona me umirivala govoreći kako će odmah otići, te da joj je otac otišao na noćnu službu u logor. Obećanje je

održala. Nakon dugog cjelova, koji sam i ja njoj uzvratio, rastali smo se u tami, nedaleko od ureda.

Ali, naredne me večeri ponovo dočekala. I sljedećih večeri iznova na istom mjestu, u sjeni, nedaleko ureda. Navikao sam se na te susrete po završetku posla, nakon čega bi me pokrajnjom cestom ispratila gotovo do vrata purpurne barake. Otoci su noću u potpunoj tami, a samo na Kraljevskom otoku svakih stotinu metara sja mala uljana svjetiljka.

Zatim je jedne noći... naša pustolovina neugodno završena!

Zapovjednik se slučajno nalazio u okolici barake. Tiho je hodao i odjednom začuo šaptanje i cjelivanje u sjeni pod zidom. Misleći kako je to kakav stražar sa ženom, pojava koja na Otocima i nije tako rijetka, diskretno se povukao na drugu stranu. Ali na moju i Suzanneinu nesreću, pukim je slučajem vidio i prepoznao Suzanne dok je kriomice trčala kući. Posumnjavši, otišao je do vrata barake i upitao stražara koji je kažnjenik posljednji došao.

“Knjigovođa Belbenoit”, odgovori stražar.

Sutradan sam pozvan u zapovjednikov ured.

“S brodom koji kreće danas u deset sati otići ćete na otok St. Joseph”, reče strogo me gledajući. “Sretni ste što vas je noćas nije zatekao stražar obalne garde, jer bi vas u ovom času jeli morski psi!”

1 dalje me strogo promatrao.

Bio sam vrlo zbunjen. Mislio sam kako sam ovdje zbog mnogo manjeg razloga. Bio sam utoliko više iznenađen, što noću nisam primijetio zapovjednika.

“A kakvi su to odnosi između vas i stražareve kćeri?” upita me.

“Samo prijateljski”, odgovorim. “Bio sam njezin učitelj nekoliko mjeseci.”

“Njezin učitelj, no?” odvratio je suho, ali osmjehnuvši se. “Spremite svoje stvari. Na ovom otoku ima dovoljno skandala i bez vas, robijaša, pa bili vi učitelji ili ne.”

Morao sam otići na otok St. Joseph.

XVI.

S obzirom na mučenje i okrutno ubijanje, zloglasnom otoku St. Josephu na svijetu nema premca.

Na Kraljevskom otoku robijaš je pošteđen tjelesnih patnji samice i duševnih stanja samoće. Na Kraljevski otok dolaze vijesti s kopna kad god se parobrod zaustavi u zaljevu i kada k brodu odlaze veslači preuzeti teret. Osim toga, svaki mjesec stižu nove vijesti iz Francuske. Ali, na St. Josephu nema ničega. Jedina veza s tim otokom je mali brod uprave, koji stiže svakoga dana s hranom i novim robijašima što će ih strpati u ćelije. Brodić se, čim se istovari njegov teret, odmah vraća na Kraljevski otok, a nitko se od robijaša na otoku ne smije približiti brodiću ili progovoriti s veslačima. Samo uzničari pregledavaju pridošlice kod iskrcavanja, ne bi li pronašli poruke za ljude na otoku.

Jedna cesta vodi oko otoka, dok druga vodi do lagane uzvisine koja dominira otokom i na kojoj se nalaze tri zloguke i surove zgrade ćelija-samica. Treća je zgrada namijenjena poludjelim kažnjenicima. Na pola puta, nedaleko od pjenušava mora, nalazi se logor onih koji su pošteđeni samice. Logor je okružen visokim zidom, a u njemu se nalazi stotinjak ljudi, uključujući i uzničare. Tu se smještaju robijaši koji su počinili nešto protiv volje vlasti na Kraljevskom otoku, te su ovamo poslani na posebnu kaznu. Upravi je dobro poznato kako im je najveća kazna to što ih lišavaju izvora zarade, a znaju da je na St. Josephu nemoguće išta zaraditi. Tamo se ne može ni pušiti, ni išta drugo što bi olakšalo tužan robijaški život.

Samice... mračne ćelije i ništa drugo! Robijašu je *samica La guillotine sèche,* dok se one tri zidane zgrade nazivaju ludarom. Zgrada je zaštićena limenim krovom, a sadrži dvadeset i četiri ćelije u lijevom i isto toliko u desnom krilu zgrade.

Lijevo i desno krilo odvaja hodnik rešetkasta poda po kojem danju i noću prolazi naoružani stražar. Strop svake ćelije sastoji se od željeznih rešetaka kroz koje stražar može vidjeti sve što se događa u njoj. Ćelije su široke oko četiri, duge i visoke oko tri metra, a krov zgrade ne propušta ni sunčanu toplinu ni svježinu kiše koja bi osvježila jadne utamničenike. Jedino svjetlo koje prodire u ćeliju dolazi kroz rešetke nad glavom osuđenika kojem preostaje jedino da se ovdje koprca kao riba na suhom.

U svakoj ćeliji postavljena je daska na kojoj utamničenik spava i koju obično danju podigne, kako bi imao više prostora za kretanje. Jedini preostali predmet u ćeliji jest posuda za izmet. Katkad se tu nalazi i stari pokrivač, poneka stara krpa i ništa drugo. Na dnu ovog polutamnog bunara utamničenik provodi svakodnevno dvadeset i tri sata. Jedini otvor su čvrsta vrata, kojima se izlazi na zidani hodnik što vodi do dvorišta, gdje se utamničenik odvodi u jednosatno razgibavanje u samoći. Jedino tada on vidi nebeski svod. Ostali dio dana, tj. dvadeset i tri sata utamničenik živi u polutami, a kad

zađe sunce pa sve do zore, on je u potpunoj tami i grobnoj tišini. To je zaista pravi grob.

Tu se ne može ništa raditi, ni čitati, ni pisati, zaista ništa. Dok u tami korača po uskoj ćeliji, prepušta se maštanju, a noću, ležeći na daski, snovima. Jedini zvuci što dopiru su šum valova koji se lome o hridine, te krici luđaka što dopiru iz ludare. Upravo ti zvuci, što dopiru do usamljenih utamničenika, strahovito deprimiraju ... Jednoličan šum mora... U kišnom razdoblju, jednolično udaranje tropske kiše o limeni krov... Strahovito prodorna vika i krici luđaka... To je sve što do njih dopire. Ćelije su vlažne, vrlo vlažne zbog podneblja, koje je i samo prezasićeno vlagom. Zubi ispadaju od skorbuta i utamničenik može samo promatrati kako ga zelena plijesan, plazeći kroz pukotine zida, sve više obuzima. Vrijeme se može prekratiti jedino crtajući grube linije svojim produljenim noktom, što ga je teškom mukom naoštrio o zid.

Tamo se razmišlja,... sanja se,... O čemu? Ti su ljudi potpuno sami, i jedino što im preostaje jest ono što se krije u njima samima.

Prošlost im je ubijena. Za mnoge je prošlost tako tužna da im nisu preostale ni tople uspomene, a za druge, koji su prije i imali nešto dragocjeno, sadašnja je praznina još teža. Većina se utamničenika obraća budućnosti, koja je još jedina nevina, i sanjari velike snove o divnim nakanama. Sanjaju o nedostižnim stvarima i zamišljaju sreću. Život će im poprimiti obrise kakvog čuda te će se jadnici pomalo izgubiti u blagoslovljenom ludilu.

Utamničenika u takvoj ćeliji ubrzo hvata neutaživa želja za bolnicom, gdje bi vidio ljudsko biće, porazgovorio s njime, popušio cigaretu. Neodoljiva želja jača je od njega, po svaku cijenu mora izaći iz ove samotne ćelije, a jedini izlaz mu je bolnica. Zbog toga pronalaze svakakve izlike ne bi li im se odobrio posjet liječnika, koji posjećuje otok jednom tjedno. Međutim, za bolnicu trebaju biti zaista teško bolesni, što je im je vrlo dobro poznato, te čine sve kako bi zaista oboljeli! Očajnički je to čin i ovisi o snazi volje pojedinca.

Neki se sami ranjavaju, drugi puše kinin, kako bi dobili groznicu, treći udišu sumpor, stvarajući indicije bronhitisa, ili si premazuju oči izmetom. Drugi pak stavljaju u rane ricinusovo sjeme, kako bi im se rane upalile i zagnojile. Pokušavaju sve moguće i nemoguće. Uništavaju si zdravlje, a često to plate invalidnošću ili smrću, i to sve samo kako bi dospjeli do bolnice gdje će popričati, čitati i zapaliti cigaretu, i od kuda će, po povratku na otok St. Joseph, donijeti tuljac od papira ili krušnog tijesta pun duhana!

Ako utamničenik ima duhana, on će, nakon popušene, brižljivo savijene cigarete, baciti zapaljeni opušak, privezavši ga o kamenčić, kroz rešetke nad svojom glavom u susjednu ćeliju, kako bi i susjed mogao udahnuti malo dima i prebaciti, sad već manji opušak, u narednu ćeliju. Stražar, ako nije naročito oprezan, ne može lako ustvrditi odakle je opušak pao, jer su svi stropovi ćelija jednaki.

Jadan je to život. Život pun grozota! Tu ljudska bića nečovječno trpe i s njima se postupa kao sa životinjama. Rijetki su oni koji izdrže pet godina u ćelijama St.

Josepha, a upravo se ta kazna određuje osuđenicima za pokušaj bijega. Ta osuda na sigurno ludilo i polaganu smrt kazna je za bijeg u život izvan tog pakla. Suha giljotina! Albert Londres nije mogao pronaći bolji naziv za te zgrade ljudskog delirija.

"Blaženi oni pomućene svijesti!" Ali ne vjerujem ni da su nesretnici, zatvoreni u trećoj zgradi St. Josepha, sretniji. Kad sam se nalazio na tom otoku, u *kući jauka* živjelo je više od šezdeset luđaka, koje nisu liječili i s kojima se postupalo kao sa usmrdjelim mesom. Duh im je već bio ubijen, a tijelo im je odolijevalo još samo za koji mjesec ili koju godinu. Stražar, koji bi se morao brinuti za njih, krade im jedan dio hrane, uzničari drugi dio, a ostatak im je dovoljan tek da ne umru od gladi. Većinom su bili goli, a odjeća ostalih bila je u krpama. Imali su samo par hlača i haljetak napravljene od starih veća za brašno. Cijele su noći besmisleno mrmljali. Dršćući od zime i iznemoglosti, muklo su jaukali i vikali vječno gluhim ušima, a kada bi netko u trenutku došao k svijesti i potužio se, odmah bi ga vedro hladne vode, izliveno na glavu, umirilo ili opet bacilo u delirij.

Ti kosturi ljudskih bića, stjerani u kaveze poput bijesnih životinja, prljavi i polugoli, krvavih očiju i sa slinom na ustima, preživljavaju na ustajaloj vodi u posudama koje uzničari pune samo ako se sjete. Oni su utamničenici kao i svi drugi, te izlaze na zrak, ako su uopće u stanju, jedan sat dnevno. Tijekom tog sata mogu se vidjeti najbizarnija čovječja ponašanja. Jedan neprestano broji, i to radi već cijelu godinu ... "27,28, 29 ... 27, 28, 29 ..." Takvi, mirni poput njega, imaju više izgleda preživjeti, jer time ne smetaju stražare. Drugi, pak, baca kamenčiće ili bilo što drugo na sunce, svog neprijatelja. U tami svoje ćelije on viče na slabo svjetlo što dopire kroz rešetke nad njegovom glavom, jer upravo to okno je oko njegovog neprijatelja. Treći, pak, umišlja kako ga progone, što možda i nije neosnovano, te bi obično uzničarima bacao svoju hranu kad god bi mu to uspjelo. Mislio je kako ga žele otrovati. Nije prošlo dugo vremena, a njegovu je ćeliju zauzeo drugi. Sljedeći je neprestano grebao po zidu svoje ćelije, smatrajući kako se u susjednoj ćeliji nalazi njegova umiruća majka, i u svom je deliriju htio doprijeti do nje. Nije želio izlaziti u dvorište, a katkad su ga uzničari, smilovavši se na njegove okrvavljene prste, silom odvukli u dvorište. Tada bi se, nezainteresiran za hranu, zaustavio kraj dvorišnog zida i počeo grepsti i mrmljati. Njegovi su prsti bih, u pravom smislu riječi, istrošeni do kostiju, ali to ga nije previše zabrinjavalo, a koliko se sjećam, na kraju je umro od gubitka krvi.

Jedan od najnesretnijih među zatvorenicima u toj groznoj zgradi uvijek se spremao napisati pismo upravitelju kaznionice. Bio je inteligentan, tako da su ga i stražari u hodniku ganuti slušali. Kao i mnoge druge, koji su izložili tisku i visokim francuskim vlastima istinu o kaznenoj koloniji, uprava ga je prognala među luđake, gdje je zadržan iz čiste osvete, sve dok zaista nije poludio. Uprava je htjela spriječiti njegove proteste protiv njezina rada. Čini se nemoguće, ali upravi je uspjelo izluditi nekoliko potpuno zdravih ljudi. Neki su, od inteligentnijih kažnjenika, u koloniji umrli jer su ih pretvorili u lude idiote, samo stoga što su htjeli upozoriti svoje sunarodnjake na stanje u Gvajani. Nepriznati mučenici! Nepriznati, stoga što nisu ništa postigli. Tisak ih je rijetko kada nagradio za ono što su im oni omogućili doznati i zbog čega su zaludno

gubili živote. To su bih ljudi, nekoć obrazovani i odgojeni po civilizacijskim propisima, kojima je ljudska dužnost nalagala suočiti narod s grozotama što se čine pod njihovim barjakom. Njihova imena dolazila su u francusko Ministarstvo pravde s napomenom ‘Poludio od tropske vrućine’. Tako završavaju istrage što ih uprava zna u zametku ugušiti.

Uprava često poseže za izlikom ludila kako bi se oslobodila onih koje ne može ubiti ili prisiliti na šutnju. Dokaz tome je činjenica kako od dvadeset kažnjenika proglašenih ludima ima obično deset koje novi liječnik, došavši u kolonijalnu službu, šalje natrag na kopno. Kaznena uprava nema pravo raspravljati o službenim odlukama liječnika. Međutim, potrebno je više godina za promjenu liječnika, a gotovo ni jedan od njih ne želi ulaziti u sukob s upravom. I tako mnogi potpuno zdravi ljudi polude iz očaja i neprekidne vike luđaka među koje su bačeni. Polude prije nego što u službu dođe savjestan liječnik, koji bi ih oslobodio i napisao novu prijavu protiv uprave kaznionice.

XVII.

Stigla je komisija. Premda sam proveo na otoku St. Joseph, što u logoru, što u ćeliji, tek dvadeset dana, ipak su protiv mene predane već dvije prijave. Došao sam pred upravitelja.

"Belbenoit!" prozove me stražar.

"Tu sam!" rekoh, pristupivši stolu komisije i zaustavivši se u stavu mirno. Zapovjednik, gospodin Toutblanc[16], koji je u suprotnosti sa svojim prezimenom bio potpuno crn, prihvati hrpu papira, izvještaje protiv mene i pročita: "Belbenoit, broj 46 635, je bezobrazno govorio sa stražarom. Na stražarevu primjedbu odgovorio je: 'Nemojte me više gnjaviti sa svojim glupavim upozorenjima!'"

"Imate li što izjaviti?" upita zapovjednik.

"Ništa, gospodine", odgovorim.

Zapovjednik prijeđe na drugu prijavu: "Htio je da mu izmjere obrok kruha, tvrdeći kako nema težinu propisanu pravilnikom. Kruh je bio težak 700 grama. Neosnovana pritužba."

"Ali ja imam pravo na 750 grama, gospodine!" nadodam.

"Jest", reče zapovjednik namrštivši obrve. "Ali, morate shvatiti kako pekari ne mogu pripremati kruh, a da svaki komad teži točno 750 grama. Neki će težiti 700, a neki 800 grama."

"Ne, gospodine!" odvratim. "Na sto komada kruha ima sigurno pet od 750 grama, ostali komadi teže manje od propisanog, a niti jedan komad nije teži."

"Sada je dosta!" reče zapovjednik ljutito. "Odstupite!"

Nepravda koju sam morao trpjeti na St. Josephu bila je razlogom mojeg bijesa spram crnca koji mi je trebao suditi.

Nekoliko trenutaka kasnije, zapovjednik mi je presudio: "Trideset dana ćelije za prvi prijestup, i trideset dana za drugi." Nakon kratke stanke nadoda: "A ja vas, osobno, kažnjavam zato što ste mi bezobrazno odgovarali i što ste bez dopuštenja progovorili, sa još trideset dana ćelije."

"René, koliko?" zapita me jedan od prijatelja na povratku u logor. "Tri puta trideset", odgovorio sam ljutito, spremajući se na odlazak u ćeliju. Prijatelj mi napuni tuljac duhanom, umetnuvši i brižno savijen cigaretni papir, kao i nekoliko glavica šibica. Dok je to radio, ja sam skrivao tri novčanice od pet franaka i oštricu britve u rub hlača.

---

[16] Bjelica

“Belbenoit!” Uzničar me je došao odvesti prije no što sam bio gotov. Otišao sam u zahod sakriti tuljac i u žurbi navukao hlače izlazeći iz barake.

Teška vrata ćelije zatvorila su se za mnom. Devedeset dana samoće ... ni za što. Devedeset dana daleko od sunca, od svjetla i od života! S jednom daskom i s jednom nečistom posudom ... i sa četiri zida vječno pred očima.

Malo-pomalo tama se rasplinjavala. Oči su mi se počele navikavati na slabo svjetlo i uskoro sam razaznavao obrise oko sebe. Izvukao sam tuljac i smotao cigaretu. Pušio sam polako, osluškujući stražareve korake. Zatim sam počeo šetati po ćeliji, razmišljajući...

U ključanici je zaškripao ključ. Bio je to uzničar, koji me došao upitati treba li mi štogod. Dao sam mu dvadeset centima za kavu i banane. Kad je zatvorio vrata, počeo sam ponovo hodati. Kroz zid je odjeknulo nekoliko udaraca, bio je to susjedov znak.

Zatim sam počeo i sâm slabo udarati po zidu i tako je započela telegrafija. Jedan je udarac označavao slovo a, dva b, i tako dalje po abecednom redu. Slušao sam s najvećom pozornošću. Kod svakog slova na trenutak bih se zaustavio:

KOLIKO, upitali su udarci.

DEVEDESET, odgovorim.

TKO...

Prekinuo sam ga s tri uzastopna udarca i telegrafirao mu svoje ime, pitajući ga za njegovo. Očekivao sam odgovor, izvan sebe od uzbuđenja.

INAUDI, odgovori.

Prokletstvo! To je bio zvjerski, a i idiotski robijaš s kojim nisam nikada imao nikakve veze. Tako je bila izgubljena svaka mogućnost da mi susjed bude kakva inteligentna osoba, baš u trenucima kada bih je najviše trebao i kad sam to najviše želio. Nastavio je kucati nekoliko minuta, ali ja nisam više obraćao pozornost. Bolje je ostati sam sa svojim mislima nego imati veze s takvom osobom.

Tišina. Zatim jelo. Uzničar mi je s juhom donio, kavu i banane.

Poslije podne sam šetao po ćeliji razmišljajući. Zrak je pod limenim krovom bio topao i vrućina je prodirala sve do moje ćelije. Skinuo sam odijelo i ispružio se na dasku kako bih se odmorio. Malo prije sumraka, probudio me je stražar i rekao kako sam na redu, s dvanaestoricom drugih, za šetnju po dvorištu. Kretali smo se u krug oko pola sata. Neki su me zapitali imam li duhana, ali kako nisu bili prijatelji, odbio sam ih. U moj tanjur u ćeliji ponovo su stražari bacili riže, a zatim vrata zatvorili do sutradan. Neprestano sam hodao po ćeliji. Na mene se spustio mrak noći. Mehanički sam nastavio hodati.

U tami su misli postajale bistrije, pred očima mi je iskrsavala prošlost, moj bivši život. Sjećao sam se ljudi na koje, puno mjeseci, nisam ni pomislio, i pitao se jesu li još na životu. Razmišljao sam o novim načinima bijega. Razmišljao o svojoj budućnosti, o budućnosti u kojoj sadašnjost ne bi imala nikakvu ulogu. Renata! Sada, kad sam bio sa samim sobom, ponovo sam mislio na nju. Sjećao sam se svake i

najmanje pojedinosti iz našega života. Sigurno je već našla drugog. Zašto ne bi? Zašto bi čekala na mene, prognanika iz civilizacije? Stavljao sam se u njezin položaj i mislio kako ima pravo! No, iz mog položaja činilo mi se da je u krivu. Misli su slijedile jedna za drugom dok sam u noći, bez odmora, šetao u tami. Zatim sam na daski zaspao.

Narednih dana, moje su se misli promijenile i sve su me manje morile. Navikao sam se na samoću i dani su slijedili jedan za drugim. Zatražio sam od uzničara metlu, kako bih pomeo ćeliju. Dao mi je hrpu stare slame. Pometao sam ćeliju, kako bih uposlio ruke i mozak, a htio sam to napraviti najbrižnije pa sam čak i rukama očistio sve udubine na zidu. Prije juhe obično sam već potpuno očistio ćeliju. Prije jela narezao bih, oštricom britve, kruh na male komadiće, i očistio bih do savršenstva žlicu zemljom i prašinom koju bih skupljao u uglu svojim neprestanim metenjem. Nakon jela vadio bih niti što su visjele s mojih hlača i vezao ih u veću nit. Skidao sam hlače jedino kako bih pronašao još koju nit, a svaka novopronađena nit, u tami u kojoj sam poput mačke sve bolje raspoznavao stvari oko sebe, značila mi je pravi događaj.

Poslijepodne bih opet dobio riže. Kad bih dobio suhog kruha, dao bih uzničaru nekoliko novčića za kavu, kako bih mogao u nešto umočiti kruh.

U noći bi ćelija poprimila boju crnog katrana. Neko sam vrijeme ležao, a potom ustajao i ponovo nastavljao šetnju.

Moje su se misli okretale budućnosti s velikom nadom, mislio sam na bijeg i na slobodu i na koncu proživljavao sadašnje vlastito stanje. U sebi sam raspravljao o svakoj sitnici koje bih se sjetio, čitave sam sate razmišljao o boji odijela što ću ga kupiti kod krojača u New Yorku ili Buenos Airesu i izračunavao koliko ću za nj platiti. Duhom sam bio prisutan na sastancima s lijepim djevojkama, i u carstvu mašte sam ih nestrpljivo očekivao, kao da je sve to zbilja. Jedino zahvaljujući tim mislima, proživio sam te duge dane samoće u tami. Katkad bih se u mislima našao na pariškim šetalištima i nekoliko sam minuta provodio donoseći odluku koje ću piće naručiti i koliku ću napojnicu dati konobaru.

Tada sam živio. Bio je to moj vlastiti život sanjarija. Kad bi moj susjed počeo udarati po zidu ili kad bi uzničar otvorio vrata noseći mi hranu ili zbog odlaska u dvorište, smetali su me ti prekidi mojih maštanja.

Bilo je dana kad se moglo, za nekoliko franaka naknade stražaru, otići na kupanje u pratnji uzničara. S još kojim frankom, moglo se dobiti na određenom mjestu kraj obale omot duhana i šibica. Uzničar je hinio kao da ništa ne vidi.

Trideset dana, četrdeset i pet, šezdeset... još trideset i vratit ću se svjetlu.

“Belbenoit!” viknuo je stražar pred mojom ćelijom.

“Tu sam”, proderem se. “Što je?”

Disciplinska komisija me ponovo pozvala, jer je protiv mene i podnesena nova prijava. Dobio sam petnaest dana jer sam se u ćeliji uspinjao do rešetke nad glavom gimnasticirajući. Četrdeset i pet dana umjesto trideset. Ćelija je bila vrlo vlažna, a istrošili su se i potplati cipela, jer sam neprestano šetao po njoj.

Odlučio sam kako moram izaći, jer mi je zaista bilo svega dosta, a i s novcem sam bio pri kraju. Osjećao sam kako slabim, u tri dana, dva dana sam bio na suhom kruhu i vodi. Zatvorenost, pomanjkanje zraka, vlaga koja mi je grizla kosti, sve me to ozbiljno slabilo. Trebao bi se na bilo koji način dočepati bolnice.

S posljednjim novcem nagovorio sam uzničara da bi nabavi malo sumporne kiseline iz bolnice. Bila je to vrlo mala količina, ali ipak dovoljna. Na dan liječničkog pregleda, tri sata prije odlaska liječniku, počeo sam pripremati varku. Izlio sam kiselinu u žlicu, udišući pare nastale razgrađivanjem kiseline u vodi žlice. Liječnik je kroz stetoskop ustanovio kako mi se pluća neobično znoje. Kašljao sam i puhao kao da sam prehlađen. Liječnik je zaključio da bolujem od bronhitisa i poslao me u bolnicu.

Ostavio sam otok St. Joseph, i otišao na Kraljevski otok nadajući se u toj bolnici provesti ostatak kazne od sto i pet dana. Da mi je hrane! Ili kakva knjiga! Zraka i sunca!

XVIII.

U bolnici Kraljevskog otoka doznao sam kako je za vrijeme moje odsutnosti buknula afera mnogo teža od one koju je mogla izazvati moja veza sa stražarevom kćeri da me zapovjednik nije najvećom brzinom poslao na otok St. Joseph. Bila je to afera Mauricea i Raoula, te supruge najstarijeg stražara na otoku, Leclerca.

Maurice, nekadašnji šef konobara u elegantnom svratištu Pariza, postao je tijekom života u Gvajani okorjeli robijaš. Živio je u drugom odredu, u purpurnoj baraci, posvetivši se jedino seksualnom odnosu s mladim kažnjenikom, po imenu Raoul. Njih su se dvojica svake noći sastajala u najudaljenijem uglu barake. Dok su se drugi kartali ili bavili nečim drugim, Maurice i njegov mladi *môme* povukli bi se u tamu iza pokrivača, što ga je Maurice redovito svake noći vješao o jedan konop, kako bi na taj način prikrio svoje nastranosti.

Raoul nije ništa radio sve do trenutka kada su ga poslali u ćelije St. Josepha. Maurice je bio njegov zaštitnik i snabdijevao ga je duhanom, odijelom i drugim stvarima u ime nagrade za zadovoljenje svoje požude. Međutim, Raoul je iznenada dobio zaduženje pomoćnika stražara Leclerca. Mladić je imao oko dvadeset i dvije godine, i bio je lijep unatoč svojim premalenim usnama, a manirama je pobuđivao opću simpatiju. Leclercu je bilo više od šezdeset godina, a klima ga je toliko oslabila da je njegova žena, mnogo mlađa od njega, koja je bez sumnje prije udaje hirovito živjela, odlučila naći mlađeg muškarca.

Takav slučaj nije rijedak u kaznenoj koloniji. Mnoge su žene stražara, a i mnoge žene namještenika, bivše prostitutke. Ne vjerujem da bi poštena žena, dobro odgojena i obrazovana, mogla izdržati u Gvajani više od mjesec ili dva. To bi bilo isto kao da bacite ružu u posudu za nuždu i vjerujete kako će ona tamo uspijevati. Zato svaki stražar, prije ženidbe, muku muči kako naći ženu, osim u slučaju da se obrati nekome u Francusku, odakle će mu poslati prostitutku ili ženu odanu kokainu, kojoj u tom času poslovi ne cvjetaju i koja nema drugog izlaza. Na brodovima koji održavaju vezu s Francuskom uvijek se nalazi po nekoliko žena koje se po službenoj dužnosti šalju pojedinim stražarima ili malim namještenicima na njihov zahtjev.

Ubrzo nakon dolaska slijedi vjenčanje, ali, koliko je meni poznato, takvi brakovi nisu nikada dobro uspijevali.

Leclercova je žena imala izazovno tijelo i običavala nas je izazivati šećući po otoku odjevena u vrlo tanku haljinu, koja je otkrivala njezine obline. Svi su govorili kako je zbog nje Raoul dobio to zaduženje.

Tako je Raoul iznenada trebao obavljati dvostruku funkciju, i to za dvije mušterije neobično velikih zahtjeva. Danju, dok je Leclerc bio odsutan, bio je strastveni ljubavnik, a noću je morao obavljati ulogu Mauriceove *ženskice.* Mauriceu je bila

poznata situacija, ali nije odveć mario za taj ljubavni trokut. Leclercova je ipak počela zahtijevati da se Raoul više udalji od Mauricea. Raoul je o tome obavijestio Mauricea, kojeg je, kako se činilo, to zabavljalo.

“Radi kako hoćeš, ali pazi!” opomenuo je Raoula. “Ako vas Leclerc zatekne, dobit ćeš metak u glavu, a što ću onda ja jadan?”

Međutim, Leclercova je bila uvjerena kako Raoul nije prekinuo svoju noćnu djelatnost. Jednog dana, u neizrecivom izljevu ljubomore, vidjevši Mauricea pred svojom kućom, pozvala ga je i odlučno od njega zatražila da si izabere drugog ljubavnika, a Raoula neka potpuno prepusti njoj. Maurice joj je hladno odgovorio neka ona brine svoje brige, a on će svoje. Leclercova je postajala sve ljubomornija. Desetak dana kasnije ponovo je zaustavila Mauricea, koji joj se ovaj put u lice nasmijao. Bila je sva izvan sebe od bijesa te je odlučila pobijediti po svaku cijenu.

Nekoliko dana kasnije pozvala je smetlara koji je radio pred njezinim stanom i poslala ga po Mauricea na razgovor Iz radoznalosti, a ja mislim i stoga da bi je još više mučio, otišao je Maurice u njen stan. Kad je stigao do vrata, žena ga je pozvala sa stepenica neka se popne k njoj na drugi kat.

Maurice se popeo i našao se pred ženom.

“Zvala sam vas zbog Raoula, po posljednji put!” reče ona odlučno.

“Zar opet!” reče Maurice srdito. “Ako me ne prestanete i dalje gnjaviti, Raoul više nikada neće doći k vama!” Okrenuo se prema stepenicama i htio otići. Tada žena dohvati revolver i ispali mu hitac u leđa. Maurice se okrenuo oko sebe i srušio poput vreće niz stepenice. Žena je počela kidati svoju haljinu vičući: “U pomoć! Silovat će me!”

Svi su potrčali u kuću i našli Mauricea na dnu stepenica. Žena je izjavila kako je ušao dok se ona odijevala i kako ju je napao. Zato je bila prisiljena pucati. Maurice je odnesen u bolnicu, teško ranjen.

Srećom, tu je bio vrijedan liječnik, tako da je brzo bio izvan životne opasnosti.

Kad mu je bolničar rekao da će ga poslati u tvrđavu St. Laurenta zbog nasilja i napada na starčevu ženu, Maurice je pobjesnio. Neprestano je skakao po krevetu nedaleko od mojeg zaklinjući se na osvetu. Maurice nije bio budala i znao je pisati. Napisao je pismo državnom kolonijalnom odvjetniku opisavši mu svaku pojedinost afere, optužujući stražarevu ženu za pokušaj ubojstva s predumišljajem.

Državno je odvjetništvo odmah provelo istragu i buknuo je skandal. Ljubavna veza Leclercove sa Raoulom bila je poznata mnogima na otoku, ali sada su iskrsavale i veze s drugim robijašima. Na kraju je smetlar, kojeg je poslala po Mauricea, pružio takve dokaze da se istražna komisija uvjerila u istinitost Mauriceovih optužbi. Doskora je ženina krivnja dokazana bez najmanje sumnje, ali je sud u Cayenneu ipak donio oslobađajuću presudu. Smatralo se nezgodnim da jedan robijaš upropasti čast namještenika kaznioničke uprave. Žena je odmah napustila muža i vratila se prvim

brodom u Francusku. Ali, dok je afera trajala, pobudila je veliku uzbuđenost i pružila nam mogućnost za još jednom temom potankih razgovora.

XIX.

U veljači 1927., dok sam se još uvijek nalazio u bolnici, istekla mi je kazna koju sam morao izdržati na otoku, računajući i dodatne mjesece za naknadne osude, pa su me poslali natrag na kopno.

La grande terre[17], ponovo kopno! Napokon sam mogao opet iskušati sreću.

Danju sam radio kao knjigovođa u uredu St. Laurenta. Ali na moju veliku žalost, nisam mogao zaraditi ni centima, a gorio sam od želje za što većom ušteđevinom, za bilo kakvom zaradom kojom bi mogao platiti svoj udio u kakvom pokušaju bijega morskim putom. Noću sam kartao s ostalim kažnjenicima, ali uspijevalo mi je dobiti samo onoliko koliko me koštao duhan i cigaretni papir.

Iznenada je krajem ožujka iskrsnula nova prilika. Trgovački brod, *Saint Laurent,* koji prevozi stoku za kaznionice spremao se na odlazak u Venezuelu. Kao knjigovođa nadzirao sam ukrcavanje drva za brodske kotlove. U grupi kažnjenika koji su ukrcavali drvo bilo je nekoliko mojih dobrih znanaca. Sinula mi je ideja kako bi bilo lako sakriti se u potpalublju s potrebnom hranom za tjedan dana. Obznanio sam svoje nakane znancima i oni su, slažući drva u potpalublju, ostavili mali prazan prostor. U kojeg sam smjestio nekoliko kutijica sa hranom i posudu slatke vode. Brod je trebao otputovati ujutro u pet sati, a ja sam se trebao sakriti u skrovište dan prije, čim robijaši završe ukrcavanje. Računao sam kako će stražari, pošto me nisu ubrajali među one koji su vršili ukrcavanje, otići s ljudima koji su im povjereni, te nitko neće opaziti kako sam ja ostao na brodu.

U posljednjem mi je trenutku pristupio jedan robijaš i rekao: “Ne upuštaj se u to, ako ovaj stari brod naiđe na oluju, drva će se srušiti na tebe i bit ćeš zdrobljen!” Razmišljajući, i sâm sam uvidio kako ima pravo. Te sam se noći vratio u logor potpuno shrvan.

Jedne nedjelje prije podne, prvih dana mjeseca travnja, jedan me kažnjenik obavijestio o dolasku u barake dvoje Amerikanaca, koji su, dan prije, fotografirali grupu robijaša.

“Sigurno su novinari,” rekao mi je “jer su naveliko snimali. Sada se nalaze u zapovjednikovoj kući.”

Kako sam baš tog dana izgubio i ono malo novaca što mi je bilo preostalo, a osim toga dugovao sam već i petnaest franaka, odlučio sam potražiti te Amerikance narednog jutra i predložiti im kupnju zapisa što sam ih napisao o Gvajani i robijašima. Tako sam narednog jutra u osam sati otišao, noseći pod rukom smotak papira i krenuo k strancima.

---

[17] *Kontinent!*

Uveo me jedan *relégué*[18], koji je radio kao kuhar i koji me najavio.

Pojavio se simpatičan tip, Amerikanac i zapitao me što želim. Razjasnio sam mu što sam bolje mogao, nesigurnim engleskim, koji sam naučio još prije mnogo godina u školi, kako mu želim prodati nekoliko članaka o Francuskoj Gvajani. Preuzeo je od mene papire i otišao u stan. Nekoliko časaka kasnije vratio se u pratnji svoje žene. Po njihovoj izjavi bih su to gospodin Robert Miles i njegova gospođa iz New Yorka. Gospođa Miles i njezin muž pisali su, kako je ona sama izjavila, pustolovne reportaže i putopise.

“Koliko tražite za ove članke?” upitala me.

“Dajte mi koliko mislite, gospođo!” rekoh.

Predala mi je brižno smotanu novčanicu. Iz uljudnosti zadržao sam je u ruci ne pogledavši vrijednost.

“Vratite se sutra ujutro”, reče mi. “Htjela bih s vama govoriti.”

Zahvalio sam joj na darežljivosti i otišao. Nedaleko od kuće pogledao sam na novčanicu, nadao sam se dobiti dvadeset i pet franaka. Varao sam se, bila je to stotica. Odmah sam otišao u jedan kineski dućan i kupio kruha, kutiju sardina i paket duhana, ponajviše stoga kako bih razmijenio tako krupnu novčanicu. Zatim sam otišao u baraku i plativši dug od kartanja preostalo mi je osamdeset franaka, što je bio pravi mali imetak u kaznenoj koloniji. Poslije podne naručio sam novi tuljac od aluminija umjesto dosadašnjeg limenog.

Sutradan sam se vratio gospođi Miles. Doručkovala je u društvu svog muža i pozvala me na šalicu čaja i kruh. Zatim me zamolila da ostanem malo kod njih i da im ispričam povijest svog života. Dok sam govorio, ona je pravila bilješke. Zatim mi je predala listu na kojoj je ispisala velik broj pitanja, zatraživši da na njih odgovorim i da joj odgovore predam narednog jutra. Zatim mi je predala još jednu stoticu!

Moja se sudbina počela mijenjati!

Pohodio sam je još nekoliko puta, noseći joj nove rukopise koje sam pisao bdijući veći dio noći, a ona, nakon što bi ih pročitala, obilno me nagrađivala. Jednog mi je dana darovala paket karata za poker, a drugom prigodom mali, ali vrlo naoštreni nož.

Jednog mi je jutra najavila kako će uskoro otputovati. Rekla mi je da odlazi u New York američkim trgovačkim brodom *Tom Gibbons,* kojim kani otići do rudnika aluminija u Nizozemskoj Gvajani.

---

[18] *Relégué* su osuđenici na doživotno progonstvo u Gvajanu, jer su više od četiri puta osuđivani na kaznu veću od tri mjeseca zbog krade. Oni žive u logorima u prašumi na jugu St. Laurenta i odijeljeni su od ostalih kažnjenika. Iako bi, teoretski, imali pravo živjeti u koloniji slobodni, ipak ih uprava zadržava u robijaškim logorima, gdje ih nadziru isti stražari koji vode brigu o običnim robijašima. Oni nose iste oprave kao i ostali robijaši, rade poput njih i slijede ih iste kazne. To su izrodi ljudskog društva, što se skupljaju po robijaškom logoru, smetlištu gvajanskog pakla. Tu vladaju najgore pakosti, zločini i krađe. Od dvadeset tisuća *reléguésa* koji su od 1885. godine odaslani u Gvajanu, naime od godine kada je takva kazna uvedena, više od sedamnaest tisuća ih je pomrlo, a samo nekoliko stotina vratilo ih se u Francusku, dok su ostali pobjegli, Sada se u Gvajani nalazi oko dvije tisuće i pet stotina *reléguésa.* Desetog srpnja 1937. godine ukinuto je njihovo daljnje slanje u Gvajanu.

Dosjetio sam se nove mogućnosti bijega. Ako bih nekako uspio prodrijeti do rudnika Moengo istoga dana kada ona tamo stigne, možda bi mi pomogla nabaviti putnu kartu ili posao na tom američkom brodu. Nema sumnje da bi nizozemske vlasti postupale sa mnom vrlo dobro ako bi ona intervenirala za mene, a vjerojatno ne bi pravih ni problema oko toga da što prije napustim njihovu koloniju.

Tako sam je, uoči odlaska, otišao po posljednji put posjetiti, ali bio sam vrlo uzrujan i nisam joj imao hrabrosti reći o svojim nakanama. Jednom zgodom sam joj tumačio kako se kažnjenici obično služe sjemenom ricinusove biljke kad simuliraju bolesti, a ona me sada tražila da joj donesem to sjeme. Odmah sam je ostavio kako bih joj nabavio sjeme prije njezinog odlaska iz St. Laurenta.

Otišao sam do kolibe jednog slobodnjaka i dao mu pet franaka za građansko odijelo. Donio mi je potpuno bijelo odijelo, cipele i stari tropski šešir. Zatim sam ga zamolio da mi potraži kakvog slobodnjaka s indijanskim čamcem, kojim bi me odveo do nizozemske obale rijeke. On je došao k meni i brzo smo se sporazumjeli oko cijene prijevoza 25 franaka. U trenutku kad je sunce bilo na zenitu, a čuvari se odmarali poslije objeda, prošao sam s njim kroz ulice St. Laurenta i ukrcao sa na njegov mali čamac. Sat kasnije nalazili smo se na obali Nizozemske Gvajane, nekoliko stotina metara od Albine. Platio sam mu i upitao ga želi li zaraditi još dvadeset franaka. Predavši mu novac, trebao je otići gospođi Miles i predati joj određenu količinu sjemena ricinusove biljke. Nekoliko mjeseci kasnije ustanovio sam kako je to zaista i učinio.

Stigao sam do Albine zaobilaznom stazom i odmah otišao u dućan po bocu piva. Nitko se nije na mene obazirao, izgledao sam kao radnik iz rudnika. Sjeo sam i tako protratio čitavo poslijepodne. Kad se spustio mrak, napustio sam grad i krenuo cestom koja vodi prema rudnicima u Moengo.

To je bila moja pogreška! Moja je nakana bila prijeći cestom nekoliko kilometara i provesti noć u šumi. Kad bih narednog dana gospoda Miles prolazila automobilom prema rudnicima, ja bih je zaustavio i zamolio da me odvede sa sobom. Ali čim sam krenuo cestom naišao sam na dva nizozemska redarstvenika s grupom kažnjenika, koji su se vraćali u albinski zatvor s rada na cesti. Činjenica, što se u tom času nalazi na cesti Bijelac idući prema unutrašnjosti, učinila im se čudnom. Zatražili su me legitimaciju i rudarske papire, a kad sam odgovorio kako ih nemam zatražili su da im se pridružim na putu u Albinu, gdje su me odvezli u redarstvenu postaju. Komesar je odmah shvatio kako pred njim stoji bjegunac!

Žalosne li noći! Bijeg je bio na dohvat ruke, a sada ponovo tako daleko. Još jednom su propale moje nade i narednog me jutra komesar odlučio prevesti preko rijeke Maroni do St. Laurenta u motornom čamcu mjesnog suca, onog istog koji je na povratku morao prevesti gospođu i gospodina Milesa. Tada sam izvadio iz svojih džepova njezin nožić i zamolio ga da joj taj nožić preda kad stigne na nizozemsku obalu.

Ponovo su me zatvorili u tvrđavu, ali odlučio sam ovog puta učiniti sve kako ne bih odgovarao za ovaj pokušaj bijega. Nedavno je određeno kako se bjeguncem smatra samo onaj koji je odsutan barem dvadeset sati. Ja sam napustio rad u deset sati ujutro, sat kada je prijavljena moja odsutnost, a uhapšen sam u Albini u sedam sati uvečer, te sam tako bio odsutan samo devet sati. Napisao sam pismo namjesniku Juvanonu tumačeći mu svoj položaj. On je presudio: "Belbenoita su uhitili u Nizozemskoj Gvajani prije određenih dvadeset sati po novom propisu. Treba ga predati disciplinskoj komisiji s prijavom radi neopravdanog izbivanja."

Unatoč tome, disciplinska komisija odredila je kaznu od šezdeset dana ćelije, zatim stavljanje na popis nepopravljivih i ponovni odlazak na otok. Imajući kod sebe novaca i pošto sam bio knjigovođa, nije mi bilo teško nabaviti papir i tintu, te sam, prije samog odlaska na Kraljevski otok, poslao gospođi Miles u New York, posredstvom jednog slobodnjaka, nekoliko rukopisa što sam ih napisao tijekom životarenja u tvrđavi St. Laurent. Gospođa Miles iznijela je činjenice iz mojih novijih, kao i onih prije predanih rukopisa, u svojoj knjizi *Osuđenici Vražjeg otoka.*

XX.

U purpurnoj baraci nepopravljivih iz disciplinarnog odjela, ležaj pokraj mojeg dobio je novi kažnjenik, kojega prije nisam nikada susreo, Pierrot Josse. Bio je inteligentan i dosta je putovao po svijetu kao mornar. Počeo je mornarski život na jedrenjaku, a zatim se prijavio u mornaricu, ali je zbog nediscipline godine 1923. poslan u Gvajanu, gdje je osuđen na osam godina zbog krađe izvršene u vojničkoj službi. Bio je lijep, a i mlad. Iako sam se s njim družio samo zbog njegove inteligencije, te iako sam gajio simpatiju prema njemu samo zbog naših zajedničkih ideja, ipak moram priznati da je bio seksualno nastran. Među starijim kažnjenicima imao je više obožavatelja, ali mu je ipak uspijevalo sačuvati poštovanje više od drugih, njemu sličnih u kaznenoj koloniji, stoga što je izabirao ljude po svojoj volji, ne podležući ni nasilju ni laskanju.

Pierrot je uskoro imao za ispričati sve ono što se jedino u Gvajani čovjeku može dogoditi.

Kad je Pierrot bio u Gvajani već skoro godinu dana, stigao je drugi mladi kažnjenik, kojem je bilo jedva sedamnaest godina, a zvao se Roger Pecquet. Bio je osuđen na sedam godina zbog krađe i oružanog opiranja pri uhićenju. U Saint Martin de Réu, gdje se skupljaju osuđenici za Gvajanu, istakao se lošim vladanjem. Zbog nediscipline i nepokornosti, uvijek su ga zatvarali u ćelije, ali izgleda kao da ga nisu suviše pogađali ni suhi kruh ni okovi. Stekao je divljenje *rabijatnih,* koji su ga štovali unatoč njegove mladosti i ženstvenosti. U nekoliko je mjeseci u Gvajani uspio sakupiti kazni na ukupno tri stotine i dvadeset dana ćelije te je uvršten među nepopravljive. Tako se desilo da je, u kolovozu 1924. godine Pierrot, kažnjen zbog pokušaja bijega, upoznao Rogera Pecqueta, koji se također nalazio u tvrđavi St. Laurent, u očekivanju prebacivanja na Kraljevski otok.

Roger je spavao sam u ćeliji, dok se Pierrot nalazio s drugima u tvrđavi. Međutim, za vrijeme šetnje po dvorištu, Rogerova mladost i držanje privukoše Pierrotovu pozornost.

Jednog dana, za vrijeme šetnje po dvorištu, stao je iza njega i rekao mu: “Idi u svoju ćeliju, želim te vidjeti. Imam ti nešto za reći!”

Roger se okrenuo sav crven u licu. Pretpostavljao je kako je u pitanju ponuda kakve je često puta već čuo od starijih ljudi. Pierrot je shvatio njegovu reakciju i odmah ga počeo razuvjeravati, govoreći mu: “Ne. nije zbog onoga što misliš, želim samo razgovarati s tobom.”

Roger je otišao u svoju ćeliju. Nekoliko minuta kasnije stigao je i Pierrot. Otvoreno, bez stida Pierrot je, otkrivši svoje homoseksualne sklonosti, odmah upitao Rogera bi li ga primio za svog *mômea.*

Roger, koji je očekivao ponudu kakvu su mu upućivali drugi robijaši, ostao je ovakvom otvorenom i neočekivanom ponudom zbunjen i nije znao što bi odgovorio. To se odigravalo u trenutku kad se ćelije zatvaraju pa mu odgovori: “Sutra ću ti odgovoriti.” Ali, Pierrot je bio lijep mladić i Rogerova je taština bila time polaskana.

No narednog je dana Roger otputovao s grupom kažnjenika prema logoru Charvein. Na rastanku reče Pierrotu da će mu, ako se ponovo sastanu, odgovoriti bez okolišanja. Pierrotove oči zaplamtješe, obećavajući Rogeru da će mu, čim izađe iz tvrđave, slati sve što bi mu moglo poslužiti. Mjesec dana kasnije, Pierrot je doveden pred komisiju T. M. S., koja ga je osudila na dvije godine prisilnog rada zbog pokušaja bijega. Iste je večeri poslan u logor Malgasci, a četrdeset i osam sati kasnije ponovo je bio u prašumi, u novom pokušaju bijega.

Bio je dobar plivač, možda jedan od najboljih što su ikad bili u Gvajani. Nekoliko dana kasnije, dočepao se čamca, dviju pušaka i dobre zalihe hrane. Čamac je ukrao u Albini, kamo je stigao preplivavši rijeku. Puške i hranu ukrao je kasno u noći iz rudarskih lađica usidrenih usred rijeke, spremnih u zoru krenuti na snabdijevanje rudnika zlata. Jedan je Crnac morao paziti na lađe, ali je Pierrotu ipak uspjelo uzeti sve potrebno dok je Crnac spavao te se vratiti na obalu do svog usidrenog čamca. Zaradio je nešto novaca prodavši kriomice ukradene, a njemu nepotrebne živežne namirnice nekim slobodnjacima.

Jednog je dana susreo u šumi šest robijaša, koji su htjeli pobjeći morskim putem, ali nisu još nabavili čamac. Među njima nalazio se jedan robijaš kojem je Pierrot bio *mome* odmah po dolasku u Gvajanu, ali ga je Pierrot napustio nakon oštre svađe u kojoj je bio i ranjen.

“Ja imam sve potrebno za bijeg po moru” rekao im je Pierrot. “Kako vam je poznato, znam upravljati i brodom, pa ako vam je po volji, možemo pokušati zajedno, ali uz jedan uvjet,” nadoda, “a taj je, da povedemo sa sobom jednog mog prijatelja koji se nalazi u Charveinu. Imam dvije puške. Moramo zavarati stražare i odvesti ga, zatim ćemo krenuti na more.”

Drugi su, iz potrebe za čamcem i Pierrotove hrane, prihvatili njegov prijedlog, i Pierrot ih je odveo do mjesta gdje je sakrio čamac. Spustila se noć i svi su sjeli kraj vatre razgovarajući i pušeći. Neki su polegli. Čim je Pierrot zaspao, drugi su počeli šaputati. Nisu imali ni najmanje volje odlaziti do Charveina i izlagati se puščanim hicima stražara, dok im je na dohvat ruke bio čamac i sloboda. Bila bi to prava glupost! Zajedno su raspravljali i zaključili kako odmah moraju otputovati, a Pierrota silom povesti sa sobom, jer im je on bio prijeko potreban kao jedini koji je znao upravljati čamcem. Dok je spavao, skočili su na njega i svezali ga. Zatim su se počeli spremati na odlazak, dok je Pierrot ležao čvrsto svezan pokraj vatre. Bio je bijesan do ludila i dobacivao im svakakve kletve.

Kad je čamac bio pripremljen, postavili su Pierrota za kormilo i krenuli niz rijeku. Veslajući, nastojali su ga udobrovoljiti, dok je on i dalje bjesnio. Pokušali su ga

urazumiti tvrdeći kako će moći poslati Rogeru novaca i lažne dokumente iz Venezuele i prije no što prođe šest mjeseci, Roger će biti slobodan i uz njega.

Stigli su do ušća rijeke i zaveslali prema otvorenom moru. Čamac se počeo njihati i morali su osloboditi Pierrota, kako bi ih uputio u postavljanje jedra i upravljao čamcem na otvorenom moru.

Bez riječi je zauzeo svoje mjesto. Bila je vedra noć i mjesec se sjajio nad vodom. Pierrot je gledao prema obali. U daljini se svijetlio svjetionik rta Galibi i Pierrot je prosudio kako se nalaze barem osam kilometara od obale. Za njega je to bilo lako. Bilo je moguće, i on se odluči. Nenadanim pokretom, skočio je na jednu stranu čamca. Trenutak kasnije, čamac se prevrnuo.

Njegovi su suputnici povikali od iznenađenja, ali nisu imali vremena spriječiti njegov naum. Ubrzo ih je ostalo samo četvoro, jer su dvojica odmah potonula, ne uspjevši se ničega dohvatiti. Pierrot, izvan sebe od bijesa, plivao je oko čamca držeći nož među zubima. Spazio je kažnjenika koji ga je nekoć ranio. Boreći se s valovima, ovaj je primijetio kako mu se Pierrot približava. Pierrot je neumoljivo doplivao do njega i zadao mu smrtonosni udarac! U noći je odjeknuo krik. Sada ih je ostalo troje. Pierrot je tada krenuo prema jednome, kojeg je donekle poštovao, nekom Hutinu, i rekao mu neka mirno pliva i da će mu on pomoći doći do obale. Treći je pronašao neku dasku za koju se držao objema rukama. Pierrot je zaplivao prema njemu kako bi mu oduzeo tu dasku i dao je Hutinu. Pod mjesečevim svjetlom opazio je sjaj noža u ruci onoga koji se držao za dasku. Pierrot, još uvijek bijesan, neumoljivo je hitao. Plivao je hladnokrvno uokrug čovjeka približavajući mu se sve više. Njegova žrtva nije znala plivati, ali je činila sve moguće kako bi se održala na površini vode i odagnala smrtnu opasnost. Daska za koju se grčevito držao bila mu je životni spas, te je bio spreman zadržati je za sebe po bilo koju cijenu.

Ali, Pierrot je bio u svom elementu. Dok se ovaj drugi vrtio lupajući nogama po vodi, Pierrot mu se neprimjetno približavao. Nije više držao nož među zubima već u ruci, spreman za udarac. Polako se sve više približavao. Zatim, nenadanom kretnjom promijeni pravac i nađe se na onoj strani s koje neprijatelj nije bio zaštićen. Iznenada se iz vode u vrtlogu pjene pojavila ruka i zabljesnuo je nož spuštajući se prema leđima protivnika. Drugi krik prekinuo je tišinu, i Pierrot odnese drvenu dasku Hutinu.

Plivali su jedan uz drugog. U zoru su bili nedaleko od obale i Pierrot je bodrio suputnika. Napokon su stigli do kopna. Proveli su u vodi više od osam sati. Iznemogli od umora, bacili su se na zemlju i zaspali. Ipak su se prije podneva probudili na nečije oštro drmanje.

“Hej vi, što tu radite?”

Bio je to uzničar, a kraj njega stražar s uperenim revolverom. Na nesreću, izašli su na obalu u blizini logora Des Haltes. Iste noći, već su ponovo bili u tvrđavi.

Hutin mi je osobno ispričao cijelu pripovijest Pierrotove osvete.

Pierrot je iz tvrđave, u kojoj je bio zatvoren zbog ponovnog bijega, slao Rogeru, kad god je mogao, pisamca, predajući ih robijašima koji su išli u Charvein. Kad god bi

mogao, poslao bi mu na bilo koji način duhana, a u razmacima i po koju novčanicu od pet franaka. Komisija T.M.S osudila je Pierrota na šest mjeseci zatvora umjesto na daljnje godine prisilnoga rada.

Istodobno je novim propisima ukinut, na neko vrijeme, zloglasni logor Charvein i *incose* su premjestili na Kraljevski otok. Na taj se način i Roger našao na Otoku. Sada su bili blizu. Roger je na Kraljevskom otoku prenosio vodu i time nešto zarađivao. Sada je on pomagao Pierrotu, koji je još uvijek bio zakopan u ćeliji, šaljući mu posredstvom stražara ili uzničara duhana i novaca. Kasnije su Pierrota oslobodili ćelije i prebacili u drugi odred na Kraljevskom otoku. Napokon su, nakon dvije godine neuspjelih pokušaja, bili opet zajedno! Otkako su se upoznali, po prvi put su bili u istoj baraci.

Ali, njihova radost nije dugo trajala. Liječnik je Rogera proglasio nesposobnim jer su mu se javili učestali napadaji epilepsije, te su ga morali poslati natrag na kopno, u Nouveau Camp. Uzalud je to pokušavao izbjeći. Uspio je jedino ostati nekoliko tjedana duže s Pierrotom, potplaćujući svakog tjedna onoga tko je vodio evidenciju o robijašima koji moraju odmah otići na kopno.

Na kraju je Roger ipak morao napustiti Kraljevski otok. Pierrot mu obeća kako će učiniti sve da što prije stigne do njega. Dao se na posao i počeo bespoštedno pušiti kinin, kako bi i on obolio.

Tom prigodom sam ja, ponovo osuđen na Kraljevski otok i u purpurnu baraku kao nepopravljiv, naišao na Pierrota i upoznao se s njim. Zanimao me njegov plan bijega s otoka i želja za sjedinjenjem s mladim Rogerom, o čijem je društvu neprestano sanjao.

Obično je čitave sate razgovarao sa mnom o moru i o zemljama što ih je upoznao, ali je neprestano pušio kinin i postajao sve slabiji. Na koncu je teško obolio. Uspjelo mu je u nakani da ga prebace u jedan logor na kopnu. Ali, nisu mu odredili Nouveau Camp, već zloglasni logor Kourou, dvjesto trideset kilometara daleko od onoga u kojem se nadao naći Rogera.

Nisam više vidio Pierrota, a pričali su kako je zasigurno umro od groznice ili dizenterije. Kourou je bio najstrašniji logor kaznene kolonije. Tu je u tri godine umrlo četiri tisuće kažnjenika. Taj je logor smrti uvijek bio posljednje sredstvo uprave. Logor se otvara svake godine na razdoblje od sedam do osam mjeseci, kada kažnjenici rade na čuvenoj Nultoj cesti. Svaki metar ove ceste plaćen je životom jednog robijaša. Kad je god broj robijaša prevelik, otvaraju taj logor. Rad je zapravo puka obmana, jer od 1907. godine, cesta se još uvijek nalazi na dvadeset i petom kilometru. Cesta prolazi kroz srce močvare i obalne prašume. Robijaši pri radu stoje do pojasa u blatu i u vodi, njihova je prehrana najslabija u čitavoj kaznenoj koloniji, a danonoćno su izloženi komarcima, suncu i tropskim kišama. Oni ostaju u Kourouu sve dok malarija ili dizenterija ne prekine njihovu muku. Robijaši, poslani u logor Kourou, spremni su učiniti nemoguće samo kako bi pobjegli od tamo. Poznavao sam jednog robijaša, mislim da se zvao Coupleux, koji je stražara s puškom odgurnuo u blato i po muljevitom terenu pobjegao sve do kaznionice u Cayenneu. Ipak su ga vratili natrag u

Kourou gdje je na posljetku i umro. Kad sam ga susreo, Coupleux je imao na rukama samo četiri prsta, a na nogama tri. Bio je to jak čovjek, koji bi na sam pogled na nož zadrhtao. Međutim, to ga ipak nije spriječilo da si osakati ruke i noge, kako bi si olakšao muke u tom logoru. Jedan od stražara u Kourouu prisvajao je sve meso namijenjeno osuđenicima, te ga poklanjao crnoj ljubavnici, što je živjela u Cayenneu. Ona je to meso prodavala, a zaradu su dijelili po pola. I Albert Londres, u svojoj knjizi o kaznenoj koloniji spominje tog stražara, jer je ovaj, izluđen rumom što ga je danonoćno ispijao, pucao na Londresa pri posjetu logoru. Tom prilikom, ranjen je robijaš koji se nalazio pokraj Londresa.

Igrom sudbine, doznao sam što se kasnije dogodilo s Pierrotom, a njegovi doživljaji prepričavali su se kolonijom poput legende.

Proboravivši šest dana u logoru Kourou, Pierrot je pobjegao s osmoricom robijaša, krenuvši prema Nouveau Campu, kako bi pokupio Rogera i nastavio bijeg morem. Dva dana kasnije, sve su ih uhvatili u okolici Sinnamarie. Pierrot im je noću opet uspio pobjeći i sam nastaviti put, te je deset dana kasnije stigao do Noveau Campa i dogovorio se s Rogerom da se nađu u obližnjoj prašumi.

Tada su opet bili zajedno. Svakodnevno su se sastajali u kolibi, koju je Pierrot sagradio nedaleko od logora. Roger, hineći kako odlazi u lov na leptire, posjećivao ga je svakog poslijepodneva. Ubrzo su počeli planirati bijeg. Pierrotu nije bilo teško naći čamac i dobro ga sakriti. Međutim, odlučili su im se pridružiti i neki kažnjenici iz logora, kojim je Roger priopćio za bijeg. Jedan od njih bio je debeli Marcel, onaj isti s kojim sam izveo moj drugi bijeg. Na put su krenuli jedne vedre noći, njih osam, sa svom hranom što su je uspjeli kupiti ili ukrasti.

Pierrot se nalazio na kormilu, a Roger je sjedio do njega. Stigli su do ušća rijeke. More je bilo mirno, a Pierrot izvrstan mornar. Devet dana kasnije ušli su u Orinoco. Došli su do Venezuele i napokon počeli vjerovati kako su slobodni.

I zaista bi bilo slobodni, samo da su stigli koji mjesec ranije. Međutim, upravo su nedavno venezuelske vlasti, koje su uvijek prihvaćale bjegunce iz smrti i iznemoglosti Gvajane, dobile naredbu kako svi bjegunci moraju biti uhićeni. I tako su njih osmoro, koji su vjerovali kako su se dočepali slobode, bili ponovo bačeni u zatvor!

Kada ih je venezuelska policija uhitila, zatvorili su ih u gradiću Puerto Cabello, a nedugo zatim poslali na rad na glavnu cestu između Cuidad Bolivara i Caracasa, cestu koju su više godina gradili isključivo bjegunci iz Francuske Gvajane. Tu je život bio vrlo težak. Hrana je bila slaba, rad težak, a stega stroga, i sve ih je to dočekalo nakon što su stavili život na kocku i kad su već bili povjerovali kako su napokon slobodni. Uskoro je Roger, buntovan kakav je bio, podlegao teškom pritisku. Jednog je dana napao stražara zbog toga što ga je ovaj udario drškom bodeža po leđima. Njegov ga je nagli temperament na kraju koštao života, jer su ga, pri napadu na stražara, izrešetali revolverskim hicima. Pierrot je bio prisutan ubojstvu svojeg prijatelja. Lud od boli, pokušao je, nekoliko dana kasnije, ubiti nožem jednog od Rogerovih ubojica. Međutim, i on se srušio mrtav pod kišom metaka. Debeli mi je Marcel, koji je na

koncu dopremljen natrag na Kraljevski otok, ispričao posljednje događaje Pierrota i Rogera, kao i trenutak njihove pogibelji. Bio je to par koji je jedino smrt mogla spojiti za vječnost.

XXI.

Launay, zvan *La Pomme*[19], bio je bez sumnje jedan od najsmionijih i najhrabrijih kažnjenika u kaznenoj koloniji. Povijest njegova posljednjeg pokušaja bijega upravo je nevjerojatna po svojoj smionosti.

Osuđen na tri godine samice za posljednji pokušaj bijega, Launay se nalazio na brodu *Mana s* grupom robijaša određenih za otok St. Joseph. Kad je noću ostao otvoren otvor nad potpalubljem, predložio je jednom od robijaša da skupa skoče u more s pojasom za spašavanje, koji se nalazio pričvršćenu o bok broda. Ovaj je to odbio, ne želeći skočiti u vodu po noći i to četrdeset kilometara od obale, kad je bilo očigledno da će završiti kao žrtve morskih pasa. I tako se, dvadeset i četiri sata kasnije, Launay našao zatvoren u jednoj od ćelija ludare.

Čim se našao zatvoren u polusjeni, u prostoriji gdje je mogao učiniti tek nekoliko koraka i gdje je morao ostati tri beskonačne i bezizlazne godine, zaokupila ga je jedna jedina misao, koja se gotovo pretvorila u luđačku ideju, misao o bijegu.

Petnaest dana kasnije, uspio je, udarcima po zidu, porazgovarati o bijegu sa susjednim robijašem, Marcelom Mazetom, također Parižaninom, kojeg je morila ista misao. Marcel je pristao pridružiti mu se u planu da se nekako prebace na Kraljevski otok otkuda bi mogli pobjeći. Odmah su se latili posla.

Obojica su bili zdravi. A kažnjenicima u ćelijama, očajnim poput tigrova u zamci, preostaje samo jedan način kako da odu iz St. Josepha, a to je odlazak u bolnicu na Kraljevski otok. Svaki kažnjenik zna brojne načine kako se prikazati bolesnim, te su često u tome tako spretni da uspiju prevariti i vještog liječnika. Četiri dana, Marcel je pušio kinin, i prijavio se liječniku s visokom temperaturom.

Launay si je probušio iglom obraz i držeći ruku na ustima počeo uvlačiti zrak kako bi mu lice s jedne strane nateklo i pocrvenjelo. Kada je liječnik došao na pregled bolesnika, obojicu je odredio za bolnicu. Sutradan su se obojica nalazila u malenom čamcu, koji je bio jedina prometna veza između oba otoka. Prvi im je dio nauma uspio. Međutim, i sami su bili svjesni kako je to bio najlakši dio.

Ležeći u bolnici, nastavljali su dalje kovati plan bijega. Kako i na koji način otići s Kraljevskog otoka?

Launay je najprije pomišljao ukrasti operacioni stol, ali je uskoro uvidio kako u sobi za operacije na tom stolu svake noći spava stražar. Preostajalo im je jedino napraviti splav od debla banana. Na taj je način, prije nekoliko godina, s otoka pobjegao Dieudonne i uspio se domoći kopna.

---

[19] *Tikvan*

I Marcel se složio s tom idejom, ali se njegov pogled iznenada zaustavio na nekim daskama postavljenim u kutu dugog bolničkog hodnika. Tu se nalazilo oko dvadesetak dasaka, koje su po svoj prilici služile kao zamjena daskama na bolesničkim krevetima. Bolnički kreveti načinjeni su od dviju željeznih prečki na koje su postavljene tri daske s madracem. Marcel je odmah, u tim daskama, vidio njihov splav, te na to upozori Launaya.

Narednog jutra, pod izlikom kako moraju promijeniti daske na svojim krevetima koje su pune stjenica, počeli su prebirati po daskama tražeći najveće i najlakše.

Pitanje je bilo kako iznijeti daske izvan bolnice i kako pobjeći... To nije bilo lako rješiv zadatak, jer su se nalazili na drugom katu zgrade. Launay je nekako uspio izvući iz stražara informaciju kako se u prizemlju odlažu stari madraci. Tada je noću, kleknuvši pod krevet, počeo strpljivo metalnom pilicom koju je čuvao u svom tuljcu za bijeg[20], bušiti rupu u gnjilom drvetu. Nešto prije zore završio je posao i, brižno začepivši rupu, legao u krevet. Dakako, morao se pouzdati u druge kažnjenike, koje su obavijestili o svom pothvatu i koji su njihove pripreme pratili s najvećim zanimanjem. Poslijepodne, Launay je, platívši bolničaru, poslao pisamce jednom prijatelju u logor, te je uvečer dobio jaki konop, kojim su svezali izabrane daske.

Jedanaest sati, vrijeme najgušće tmine.

U bolnici je vladala tišina. Kad je u šest sati poslijepodne odjeknulo zvono, svi su mirno legli u krevete. Njih su dvojica odlučili pokušati sreću noću, kada bi ih morska struja odnijela ravno prema kopnu. Nisu imali odjeću, ali su u tuljcima imali osam stotina franaka, pa bi odijela lako kasnije kupili. Hranu nisu trebali, nadajući se na moru provesti samo jednu noć, a uostalom, hranu su mislili naći na kopnu.

Launay se prvi spustio kroz otvor, a Marcel mu je vješto dodao daske. Zatim mu je dodao pokrivač i plahtu, te i on sišao. Malo kasnije nalazili su se u dvorištu bolnice. Nisu proizveli ni najmanji šum. Pokrivač su bacili na zid koji okružuje zgradu i koji je posut komadićima stakla. Marcel se popeo na zid, a Launay mu je predao daske što ih je opet Marcel oprezno spustio na drugu stranu zida. Uskoro su se nalazili na morskoj obali.

Splav je lako bilo sastaviti i u najvećoj žurbi svezati konopom. Zatim je Launay skinuo košulju, koju je nosio privezanu oko pasa, i jedan kraj vezao uz splav, a drugi za svoju lijevu ruku. Marcel ga začuđen upita što to radi.

"Vežem se uz splav", odgovori Launay. "Ne znam plivati."

Bila je to istina. Taj čovjek, pun smjelosti kretati na put morem na laganoj splavi svjestan kako je lako postati žrtvom morskih pasa gladnih ljudskog mesa, zaista nije znao plivati.

Kad je sve bilo spremno, reče Marcelu: "Krenimo."

---

[20] Radi se o posebnom tuljcu za bijeg, u kojem se nalazi ključ za ručne okove, dlijeto za zavrtnje i metalna pilića. Takve tuljce izrađuju kažnjenici koji rade u radionicama u Cayenneu, a kažnjenici ih nose uz obične tuljce za novac. (nap, autora)

Obala Kraljevskog otoka je grebenasta i o nju silovito udara vječno uzburkano more. Noć je bila tamna i bez mjeseca, te su, ušavši u vodu, nazirali jedva nekoliko metara ispred sebe. Uskoro su zagazili do pojasa u more odgurujući splav što dalje od hridina, a buka valova im je onemogućavala ikakvo sporazumijevanje.

Zavijeni tamom, teškom su se mukom odguravali od morskog tla. Iznenada je val podigao splav i Marcel, izgubivši ravnotežu, pade sa splava. Valovi su ga bacili o grebene te je osjetio oštru bol i izgubio svijest.

Malo kasnije, osvijestio se i ponovo krenuo u vodu. Glava ga je jako boljela i popipavši rukom, osjeti duboki prorez i toplu krv kako mu curi niz lice. Zatim se sjetio Launaya, pokušao se uspraviti te ga pozva, ali uzaludno.

Marcelu je jedino preostajao povratak u bolnicu te se polako počeo uspinjati uzbrdicom koja ga je dijelila od zgrade. Ali, od gubitka krvi strašno je oslabio pa se nije mogao popeti preko zida. Krv mu je oblila cijelo lice i vrat. Mislio je otići u stražarnicu ali bi time alarmirao stražu koja bi se odmah dala u potjeru za njegovim prijateljem. Iako je sumnjao da je Launay uspio krenuti splavom, odlučio je ipak pričekati do zore. Pokušat će zatomiti bol, a ako je Launay još na životu, sigurno će mu pomoći.

Kad je stražar na vratima zgrade spazio kako se Marcel približava teturajući i sav okrvavljen, odmah je dao znak za uzbunu. Napravljen je pregled kažnjenika i ustanovljen je nestanak Launaya. Tog jutra, kažnjenici su ostali zatvoreni iza rešetaka, jer su stražari i uzničari pretraživali otok, ali Launayu nije bilo ni traga ni glasa, kao ni splavu.

Vijest o bijegu proširila se i dalje od Kraljevskog otoka, a svaki je kažnjenik ispredao vlastito tumačenje događaja. Launayeva smionost postala je legendarna, govorilo se kako su na Vražjem otoku pronađeni ostaci splavi. Kasnije je, iz Sinnamarie, došla vijest kako je more izbacilo na pješčanu obalu napola prožderano Launayevo tijelo.

Ali, sve to nije bila istina. Tek jedanaest mjeseci kasnije, kad se Launay vratio na Kraljevski otok i ispričao mi svoje pustolovine, doznao sam što se zaista dogodilo.

Val koji je Marcela gotovo ubio na hridima, u svojem je povlačenju povukao za sobom i splav. Launay, privezan uz splav i bez ikakve ozljede, dozivao je svog prijatelja, ali bez uspjeha. Sutradan ga je splav odnijela prema otvorenom moru, a zatim prema kopnu.

U zoru, otoci se više nisu ni nazirali, a Launay je bio tek nekoliko kilometara od kopna. Splav se primicala obali i Launayu je srce udaralo od radosti. Napokon će se dočepati slobode o kojoj je toliko sanjao.

Još nekoliko minuta... već se vidio slobodnim kako šeće Brazilom, Parizom! Splav se polako primicala obali. Još bliže... još bliže! Uskoro je razmak od obale bio svega stotinjak metara. Uporno je gledao u pjeskovitu obalu, približavajući se metar po metar, a zatim je morska struja stala.

Splav se zaustavio i uskoro se počeo pomicati prema morskoj pučini. Ali, da je barem znao plivati. Lako bi se za nekoliko minuta dočepao kopna! Ali za njega je taj mali razmak značio golemu daljinu. Potpuno očajnom, preostalo mu je samo promatrati kako se splav zaustavlja i vraća prema pučini. Odvezao je jednu dasku i počeo veslati, ali morska je struja bila tako jaka da je svaki njegov napor bio bezuspješan. Od slobode ga je dijelilo samo desetak metara mora, ali za njega, iako tako snažnog i smionog, bio je to ponor koji nije mogao prekoračiti. Noću ga je opet zahvatila plima.

Bio je gladan, ali više od toga ga je morila žeđ. Potpuno gol, noću se tresao od zime, a danju ga je pržilo sunce. Svaki dan je za njega bio vječnost. Ponovo mu je izbila malarija i kako ne bi pao sa splavi, potpuno se privezao. Uskoro je pao u polumrtvo stanje. Ta agonija trajala je četiri dana. Morski su psi slijedili splav i kad god bi došao svijesti prestravljeno ih je promatrao.

Tako je izdržao tjedan dana.

U takvom ga je stanju pronašla grupa Indijanaca koji su ribarili uz obalu Nizozemske Gvajane. Splav je privukla njihovu pozornost, a kad su na njoj našli gola čovjeka, prenijeli su ga u svoj čamac. Launay je bio još živ pa su ga odnijeli u selo, gdje se oporavio zahvaljujući pažnji starica indijanskog plemena, koje su ga izliječile.

Osam dana kasnije, bio je u punoj snazi te je odlučio prijeći rijeku Maroni i potajice potražiti neke svoje prijatelje iz obližnjeg logora kod St. Laurenta. Imao je nešto novaca, i nadao se uz njihovu pomoć organizirati bijeg morem. Ali, u indijansko selo stigao je odred vojnika koji su obavljali redovni obilazak. Tako je Launay bio ponovo otkriven i dva dana kasnije, našao se u tvrđavi St. Laurent. Specijalna komisija mu je presudila i četiri mjeseca kasnije, ponovo se našao na otoku St. Joseph. Njegovoj kazni, mučeničkog samovanja u ćeliji, nadodali su još četiri godine, ali je sada, više nego ikad, žudio za tim da ni u kom slučaju ne ostane u mračnoj ćeliji na tom otoku.

“Launay, robijaš broj 39 875. Sklon lažirati bolest. U bolnicu se smije poslati jedino u slučaju hitne potrebe.” Po nalogu zapovjednika straže, na vratima ćelije je bio postavljen upozoravajući znak. Kad je god Launay izlazio na svoju polusatnu šetnju na danje svjetlo po dvorištu, vidio bi taj znak, što mu ni najmanje ne bi otrglo misli od planiranja bijega. Znao je kako će mu biti veoma teško ponovo doći do bolnice, ali se ipak nadao. Neprekidno je razmišljao i kovao plan.

Prolazili su mjeseci i Launay je mirno životario u ludari. Činilo se kao da priznaje poraz. Ali, jedne je noći stražar šećući nad šutljivim ćelijama začuo kako iz jedne od njih dopire jecanje. Posvijetlio je svjetiljkom i spazio Launaya kako se u grčevima valja po podu očajno jaučući. Malo kasnije, pozvao je bolničara i obojica krenuše u ćeliju, kako bi vidjeli što se događa.

Launay je pritiskao rukama želudac, a na usta mu je izlazila pjena. Bolničar ga je ispitivao, ali ovaj se i dalje previjao od bolova. Bolničar je ustanovio jak napadaj bola u želucu. Sasuli su mu u usta nekoliko žlica opijuma i izašli iz ćelije.

Sutra je dan liječničke ophodnje. Launay je to, naravno, znao. Pravio se kako je teško bolestan, govoreći liječniku da je noću imao jak napadaj slijepog crijeva, i to već drugi u dva mjeseca, te ga molio neka ga pošalje u bolnicu na operaciju. Bolničar i stražar potvrdili su istinitost sinoćnjeg strašnog napada boli, te mu je liječnik povjerovao. Potom je liječnik, unatoč znaku upozorenja na vratima Launayeve ćelije, izdao nalog za premještaj na Kraljevski otok. Zapovjednik straže na otoku St. Joseph protivio se tome, tvrdeći kako je Launay opasan tip, koji je sklon lažiranju bolesti i kako mu sigurno nije ništa.

"I, opet on? Bolje bi bilo da ga odmah vratite natrag u ćeliju", uskliknuo je bolnički stražar, Morelli, kad je ugledao Launaya kako opet dolazi u bolnicu. Još nije zaboravio kako su mu, zbog kažnjenikova posljednjeg pokušaja bijega, oduzeli jednomjesečnu plaću.

Launaya su zatvorili u sobu s rešetkama, sobu za posebno čuvane kažnjenike. Narednog jutra, bila je to srijeda, posjetio ga je liječnik i prepisao mu strogu dijetu za dva dana, a potom rekao: "Prekosutra ću vas operirati. Ništa ne smijete jesti, apsolutno ništa, jeste li me razumjeli? Strogo se držite dijete."

Morelli je bio uz liječnika. "Ne boj'te se, gospodin. Ne boj'te se", prijetio se ovaj Launayu. On će se na svoj način već pobrinuti za njega.

U petak ću već biti daleko! mislio si je Launay. Naime, imao je dobrog prijatelja, šefa bolničara, koji je toga jutra odnio pismo jednom drugom prijatelju u barakama. Pismo je bilo sljedećeg sadržaja:

"Dragi moj Toto,

Stigao sam jučer poslijepodne u bolnicu. Javi mi ako si još uvijek spreman pobjeći sa mnom. Ako jesi, reci to Palissieru, koji ti nosi ovo pismo. Pošalji mi metalnu pilicu u paketu duhana, ali mi nemoj slati nikakvo jelo, jer moram držati dijetu, a uzničar ne bi propustio ništa drugo osim duhana. Odmah mi odgovori, a večeras ću ti poslati razjašnjenje kako da stvar izvedemo.

Tvoj dobri prijatelj, La Pomme."

Toto mu je istog popodneva pozitivno odgovorio. Launay mu je tada poslao drugo pismo sljedećeg sadržaja:

"Dragi Toto,

Otputovat ćemo sutra uvečer kada bude tamno. Čim budeš slobodan, preko dana sve sakrij u Ravnoj pećini. Trebamo veliki nož, odijela i čvrstog konopa. Napusti odred u jedanaest i nađemo se kod Pećine. Izaći ću iz bolnice u isto vrijeme. Hvala ti za dobru pilu.

La Pomme."

U četvrtak ujutro, Launay se probudio duboko uvjeren kako naredne noći neće više tu spavati. Istog se jutra Morelli potužio Pelissieru.

On je još uvijek jako sumnjao u Launaya. "Vjerujete li da će se Launay dat' operirati?" upitao je.

"Svakako," odgovorio mu je Palissier, "zašto se, pobogu, ne bi dao operirati?"

"Ja sam uvjeren kako mu nije ništa. Tu je samo zato da bi pokušao ono što je pokušao i prošli put, a to je bijeg." Morellijevo se lice smrknulo dok je hodao po sobi.

"Možda ćete ga ovaj put uspjeti zaustaviti", nasmijao se Pelissier.

"Kladim se u tri boce šampanjca da se Launay neće sutra dat' operirati", reče iznenada Morelli.

"Prihvaćam okladu", odgovori mu Pelissier. "Bit će to na najlakši način zarađen šampanjac", i pružiše jedan drugome ruke u znak prihvaćanja.

Moram čitateljima objasniti visinu oklade. Pelissier je zarađivao na taj način što je stražarima i njihovim obiteljima prodavao injekcije kinina, kao i druge stvari, a imao je uz to još i zaradu na bolničkoj hrani. Na taj je način zarađivao isto, ako ne i više od stražara Morellija.

Tog je dana, kasno poslijepodne, Launay primio pismo od Totoa, u kojem je pisalo:

"Dragi prijatelju,

šaljem ti dvije stotine i pedeset franaka, što sam ih za tebe skupio od naših prijatelja iz drugog odreda. Oni vjeruju da ćeš ovaj put uspjeti i žele nam svu sreću. Sve je sakriveno i spremno u Pećini: nož, uže, kao i hlače. Ali, noćas ne možemo otići jer je na straži Gros Mouton[21], a ti znaš kakav je on čovjek. S njime se ne može ništa učiniti i bilo bi nam nemoguće pobjeći. Vidjet ćemo se sutra uvečer. Dakle sutra uvečer, u petak. Ne srdi se na mene!

Budi strpljiv, a sutra SLOBODA!!!''

Sutra uvečer! A Launay je trebao biti ujutro operiran.

Što bi U mogao učiniti da odgodi operaciju? Dugo je razmišljao. Ako nešto pojede, možda će liječnik odgoditi.

Zatim je Pelissier došao u njegovu sobu s rešetkama na prozoru i upitao ga kako se osjeća. "Ne odveć dobro", odgovorio je Launay, ali ovaj put iskreno.

"Znaš U u što sam se kladio s Morellijem?" upita ga Pelissier.

"Nemam pojma", odgovorio je Launay odsutna duha, misleći na svoje brige.

"u tri boce šampanjca, i to najboljeg. Bio je spreman kladiti se da nećeš sutra htjet' ići na operaciju, a ja sam okladu prihvatio."

Launay je skočio na noge i oštro pogledao Pelissiera: "Prijatelju, izgubio si okladu", reče odlučno.

"Nećeš se operirati?" usklikne začuđeno Pelissier.

---

[21] *Velika Zvjerka*

“Ne! Netko računa na mene za bijeg, koji će se izvesti sutra uvečer”, odgovorio je Launay Bolničar je bio stari Launayev prijatelj, i imao je u njega potpuno povjerenje. I sâm Pelissier je 1920. godine pokušao sa Dieudoneom pobjeći s otoka, te je taj pokušaj skupo platio.

“Poslušaj me”, reče Pelissier. “Ako hoćeš pobjeći, učini to večeras. Što ćeš reći sutra liječniku? Znaš dobro da Morelli vjeruje kako tebi nije ništa, i to već dva dana neprestano ponavlja liječniku. Ako sutra ujutro odbiješ operaciju, liječnik će pomisliti da ga varaš i odmah će te vratiti natrag na otok St. Joseph, a za ponovni dolazak u bolnicu, ne znam što bi sve morao napraviti.”

“Ali, dogovorili smo se za sutra uvečer! I, ne znam gdje su sakrivene stvari”, odgovorio je Launay.

“Onda je bolje da ideš na operaciju” savjetovao ga je Pelissier. “Ma, ‘ajde molim te!” uskliknuo je Launay.

“Pa, da”, nastavio je Pelissier. “Liječnik će vidjeti da ti nije ništa i prekinut će operaciju. Zatim ćeš ostati još deset dana u bolnici i imat ćeš dovoljno vremena za pripremu bijega. Ja ću ti pomoći. To je prijateljski savjet. Ti znaš dobro da nije zbog tri boce šampanjca!” Launay je i sam uvidio kako je to najbolje što može učiniti. “Mislim da imaš pravo”, reče Launay. “Javi Totou i reci mu što se dogodilo.” I dok je Pelissier odlazio, reče mu, smiješeći se: “Ali, bocu šampanjca dat’ ćeš i meni?”

“I dvije!” odgovori mu, smiješeći se, Pelissier.

U petak ujutro, liječnik je, obavivši pregled bolesnika, odmah otišao u operacionu sobu i upitao Pelissiera: “Je li sve spremno za Launayevu operaciju?”

“Jest, gospodine”, odgovori bolničar.

“Dobro, dovedite ga”, reče liječnik.

Morelli je otišao s Pelissierom i sam otvorio vrata. Nekoliko minuta kasnije, Launay se nalazio na operacijskom stolu.

“Ništa niste jeli posljednja dva dana?” upita liječnik, pripremajući svoje instrumente.

“Ne, gospodine”, odgovori Launay.

“A, niste imali nikakve smetnje na srcu?” upita liječnik.

Morelli je prisustvovao, donekle nezadovoljan tijekom čitave stvari. Još ni sad ne može vjerovati da vidi Launaya na operacionom stolu. A morat će platiti i tri boce šampanjca.

Liječnik nije imao kloroforma, pa je Launayu dao eter. Pelissier se osmjehivao, dok je Launay gubio svijest, te je i mljacnuo jezikom misleći na šampanjac što će ga uskoro dobiti.

Petnaest minuta kasnije po svim odredima i barakama proširila se najvećom brzinom vijest kako je Launay mrtav. Launay je mrtav! Nesretan slučaj? Ili nalog?

Uprava se na taj način često rješavala onih kažnjenika koje nije mogla poraziti ili podjarmiti ili koji nisu skončali u kakvoj ćeliji.

Istog poslijepodneva, u sumrak, Launayevo je mrtvo tijelo bačeno u more, nekoliko metara od grebena Kraljevskog otoka. Taj isti koji je izbjegavao morskim psima uz toliko dugotrajne patnje, ipak je završio u njihovim raljama. Sastavili smo za njega, što se rijetko dešava na Otocima, veliki vijenac cvijeća i lišća te ga predali veslačima da ga bace u more za mrtvim Launayevim tijelom.

Iste su večeri stražar Morelli i bolničar Pelissier sjedili pred bocama šampanjca s čašama u rukama.

Sve je to bio samo još jedan nesretan slučaj!

“Naravno, nije imao ništa”, reče Morelli. “Autopsijom je ustanovljeno da nije bilo ni traga upali slijepog crijeva.”

“Svakako”, odgovori Pelissier. “Ali, oklada je bila hoće li se operirati ili ne!” Osmjehivao se u sebi misleći na mrtvaca, svojeg prijatelja, *usidrena* u moru.

XXII.

Tijekom dugih mjeseci samovanja na otocima, u dugim satima dokolice koji su tištili moju dušu, spremio sam opsežan rukopis i našao načina kako da ga potajno dostavim u ruke namjesniku Juvanonu u Cayenneu. Bilo je to osjećajno djelo, u kojem sam potanko opisivao patnje i muke robijaša i otkrivao koliku bol trpe zbog nebrige uprave kaznene kolonije. Rukopis sam poslao namjesniku s usrdnom molbom da ga pročita, i ovom posvetom:

“Njegovoj ekscelenciji, namjesniku Juvanonu, koji me svojom milosrdnošću spasio od samice i koji je zaslužan da sam za svoj treći pokušaj bijega odgovarao pred disciplinskom komisijom, a ne pred komisijom T.M.S-a, sa zahvalnošću robijaš br. 46 635, René Belbenoit.”

Namjesnik je primio rukopis nekoliko tjedana prije odlaska iz Cayennea u inspekcijsku provjeru po Otocima, i kad je stigao u odjel nepopravljivih na Kraljevskom otoku, pozvao me k sebi. Dok sam stajao u stavu pozor, zahvalio mi je na rukopisu, rekavši: “Ako budete imali svjedodžbu dobrog ponašanja za tri mjeseca, pokušat ću vas skinuti s popisa nepopravljivih.” Zahvaljujući na njegovoj brizi za mene, uvjeravao sam ga kako ću učiniti sve što budem mogao.

Teško su prolazili tjedni, a moje je srce bilo nemirno u nastojanju da izbjegnem i najmanjoj prijavi nenaklonjenih stražara. Kad sam napokon preživio i ta tri mjeseca bez ijedne prijave, pisao sam namjesniku, podsjećajući ga na obećanje. Prvim je brodom stigao njegov odgovor s uputama zapovjedniku, kako me imaju skinuti s popisa nepopravljivih i prvim brodom poslati u kaznionicu u Cayenne.

Tako sam se u studenom 1927. godine vratio na kopno i po prvi put vidio Cayenne. U kaznenoj koloniji sam bio već šest godina, a sada sam se po prvi puta našao s kažnjenicima u najomiljenijoj kaznionici. Napokon sam stigao do glavnog grada, u građansko i kazneno središte Francuske Gvajane. Ali, u to je vrijeme namjesnik Juvenon, čiju sam zaštitu uživao, opozvan u Francusku, i više ga nisam vidio.

Cayenne je ponor ljudskog propaliteta. Glavni grad, kakav možemo očekivati u koloniji koja je, nakon što je više od tri stotine godina francuski posjed, jedina na cijelom južnoameričkom kontinentu, na kolonijalnu izložbu 1931. godine u Parizu, mogla poslati jedino leptirova krila i balzamirane majmune. Cayenne! Kažnjenici ga zovu gradom ruma! Iako je glavni grad jedne od najstarijih francuskih kolonija, ipak je to glavni grad kolonije bez kolonizatora. Jer, tko bi se usudio doseliti tamo gdje na svakom koraku nailazi na kažnjenike i jedino na kažnjenike?

Osnovana 1626. godine, Francuska je Gvajana cvala još dva stoljeća, sve dok nije, 1848. godine, ukinuto ropstvo. Tada su propale prostrane plantaže, jer su se oslobođeni

afrički crnci raspršili po južnoameričkoj prašumi i prestali raditi. Kolonijalne vlasti su pomislile kako su pronašle lijek toj teškoj situaciji, poslavši četiri broda prepuna Indo-Kineza. Ali, kosooki su, umjesto rada na plantažama, otvarali male dućane i upustili se u trgovinu. Opet nitko nije radio na plantažama i situacija se pogoršavala.

I, onda se, 1852. godine pod režimom Napoleona III., pojavila ideja o prisilnom radu Bijelaca, i tako je nastala kaznena kolonija. Od tada je Francuska Gvajana, kao kolonija, u potpunom raspadu i propadanju.

Godine 1852., poslano je ovamo tri stotine pedeset i četiri kažnjenika, i od tada se taj broj popeo na više od pedeset i šest tisuća ljudi.

Isprva su, nakon nekoliko godina, čim bi izdržali kaznu, kažnjenike vraćali natrag u Francusku. Tada su se ljudi zabrinuli za stanje u koloniji i netko se dosjetio kako bi se kažnjenici, kada bi bih prisiljeni tamo ostati, oženili tamošnjim domorotkinjama i imali djecu, te bi se na taj način dobio novi život, a kolonija jake i čvrste koloniste. Zbog toga se u propisima kaznene kolonije nadodala naknadna kazna progonstvom, odnosno takozvana dvostruka kazna ili *doublage*. Oslobođeni kažnjenik mora, kao slobodnjak, provesti ovdje određeno razdoblje naknadnog progonstva, u razmjeru s godinama svoje kazne.

Međutim, nitko se nije htio petljati sa slobodnjacima, koji su prisilno ostavljani u koloniji. Čak ni žene crne puti nisu htjele s njima stupati u brak. Svi, koji su ih godinama gledali u okovima i pod prismotrom straže, samo su ih izbjegavali, a njihov se broj sve više povećavao i izazivao strah. Sve je to bilo uzrokom što je kolonija u Francuskoj došla na zao glas, te se nitko nije imao želje naseliti u ovo područje. Tada je, od dana kad je uveden takav kazneni sustav, kolonija počela naglo opadati, postavši središtem bezakonja, propaliteta, siromaštva i bijede kakvoj nema ravne na svijetu.

Danas, Francuska Gvajana ima osamdeset kilometara cesta, uključivši i tragičnu *Route de la Mort*[22]*,* koju je Albert Londres nazvao *Route Zéro* ili Nultom cestom, jer su je sagradili robijaši u prašumi, a nema ni početka ni kraja. Nema ni jednog kilometra pločnika, nikakve proizvodnje, ni jedne tvornice, ni željeznice. Jednom mjesečno stiže trgovački brod nakrcan zalihama hrane i vraća se potpuno prazan. Jedino što se razvilo je kazneni sustav, osnovan prije osamdeset i pet godina. Po selima živi određeni broj Crnaca i Kineza, koji se bave slabo razvijenom trgovinom. Susjedne, dobro razvijene kolonije Nizozemske i Britanske Gvajane, očajničkim naporima pokušavaju odbiti sa svojih zamamnih granica valove jadnih bjegunaca.

Francuska je već davno shvatila kako je njezin plan potpuno propao. Francuska kolonija, nekoć čuvena po kajenskom papiru, po proizvodnji šećera i skupog drveta, danas izvozi jedino neobrađeno zlato, a uvozi kriminalce. Svaki novi namjesnik nastoji razviti bilo kakvu djelatnost. Jedni pokušavaju s kavom, drugi sa stokom, treći s kakaom, ali pučanstvo uopće nije zainteresirano za to, tako da svaki pokušaj potpuno propada. Uvozi se čak i stoka za hranu.

---

[22] Cestu smrti

Ružan i odvratan grad, Cayenne, dokaz je potpune propasti francuskih gospodarskih nastojanja, a i samoj Francuskoj, to je ime sinonim za zatvor, a u svakom Francuzu budi pomisao samo na zločine, lopove i sve vrste ljudi izvan zakona.

Grad se prostire uz obalu, dugačku oko kilometar i pol. S juga, istoka i zapada zatvoren je ekvatorijalnom prašumom. Pet jadnih cesta, koje vode uz more, polaze s tržnice i s gata pa do radiotelegrafske stanice, što je zadnja postaja prije prašume i kaznionice.

To su glavne ulice grada, koje su prilično čiste iako nisu popločene. Međutim, poprečne ulice su zaista ružne. Odaju izgled krajnje zapuštenosti, s trstikom i travurinom što raste po njima. S vremena na vrijeme, grupe kažnjenika ih očiste, ali samo tjedan dana kasnije ponovo izgledaju kao i prije. Jaruge i bunari puni su blata i drugog smeća, a milijuni muha i komaraca zuje zrakom. Drvene kućice su niske, obično jednokatnice, bez ikakva stila gradnje, te grubo obojane bilo zelenom bilo blijedoružičastom bojom, odnosno, onom koja se našla pri ruci.

U ovom gradu, gdje kišnica ostavlja debele usjeke po ulicama, pitka je voda nešto veoma dragocjeno a ima je samo dva puta na dan u trajanju od jednog sata, te teško onome tko se na vrijeme ne snabdije. Taj će morati pričekati do sljedećeg dana! Električna se energija također štedi, a uz to je i slaba. Centrala radi samo noću od šest sati uvečer do četiri ujutro. I tu strojeve elektrane opslužuju kažnjenici, a u slučaju bijega, za samo 20 centima prekinut će se dovod struje i cijeli će grad biti u tami u trenutku kada je potrebno bjeguncima. Gradom vladaju ucjene i spletke, a novac je jedini zakon. Kažnjenici rade i na odvozu gradskog smeća. Noću prolaze gradskim ulicama, prazneći po kućama smeće, utovarujući ga na volovska kola. Kad kažnjenici trebaju novaca neće se suspregnuti jednostavnoj ucjeni. Po propisima, kante za smeće ne smiju biti pune do vrha, već samo pet prstiju ispod ruba, tako da se mogu podići, a da nosač ne zaprlja ruke. Kažnjenici će u kantu ubaciti kakav težak kamen, te će, probudivši gospodara kuće, izjaviti kako je pretrpana i da je ne mogu odnijeti. Kako bi se riješili smeća, ljudima jedino preostaje platiti 44 centima za odvoz takvog smeća. Uostalom, ako se preko noći ostavi haljina ili rublje izvan kuće ili u dvorištu, narednog jutra ga zasigurno više neće biti. Biti smetlar, vrlo je omiljena služba kod kažnjenika, jer se na opisani način dobro zarađuje, a i o konop obješene hlače ili kakva noćna svilena košulja, dobro će se prodati. Kažnjenici obavljaju i čišćenje ulica, i to u grupama po njih šestoro s kolicima. Jedan od njih odvaja na stranu još upotrebljive stvari, odnosno ono što se može prodati ili popraviti, kao što su stare krpe, komadi metala, razbijena stakla i tanjuri, sve ono što će odnijeti natrag u kaznionicu. Takve predmete kažnjenici kasnije prodaju crncima ili svojih kolegama.

Jedini zanimljiv gradski spomenik je kip Schelchera, koji je ukinuo ropstvo u Gvajani, a kojem su naredni događaji dali ironično simbolički značaj. Schelcherov kip grli jednom rukom malog crnca, a drugu ruku drži upravljenu prema obzorju. Kad kažnjenici čiste okoliš spomenika, čini se kao da kip govori malom crncu: ‘Vidiš li ih? Ti si slobodan, a oni su robovi!’

Jedina atrakcija Cayennea je trg Des Palmistes, koji je po svojoj osebujnosti sigurno jedinstven na svijetu. To je četverokutni park, od nekih dvjesto metara širine, u kojem se uzdiže dvjesto pedeset divovskih palmi. Te su palme visoke preko trideset metara, okrunjene golemim i širokim lišćem, što se blago leluja na popodnevnom povjetarcu.

Glavni grad ima oko jedanaest tisuća stanovnika, točnije jedanaest tisuća duša i tisuću tjelesa, od kojih je sedam stotina robijaša i tri stotine kajenskih slobodnjaka. Ostali se stanovnici grada mogu podijeliti u četiri staleža. Tu su namještenici, većinom bijelci, koji žive na teret kolonije. Nakon njih dolaze malobrojni trgovci, tako da Bijelaca ima oko tisuću i pet stotina. Istočnjaka ima oko tisuću, i to su uglavnom trgovci s manjim dućančićima, koji žive od robijaša i malobrojnih građana. Na kraju dolaze crnci, kojih je najviše, kako u samom gradu, tako i u ostalim dijelovima kolonije. Većina se njih bavi uzgojem po malim plantažama u predgrađu, ali samo za vlastite potrebe. Neki od njih se ohrabre otići u rudnike zlata na nekoliko mjeseci, kako bi zaradili nešto novaca, kojeg će, po povratku u grad, potrošiti na jelo, ili češće na piće po obližnjim krčmama, koje su u rukama istočnjaka.

Na tržnici, kraj obale, susreće se svakojako mješovito pučanstvo Cayennea. U toj zgradi limenih zidina, život počinje rano izjutra. *Daudous,* kako Kreoli nazivaju crnkinje, čavrljaju i glasno hihoću po grupicama. Bespravni slobodnjaci teška koraka lutaju gladni između prodavača nastojeći sklopiti kakav mali posao ili ugrabiti sa zemlje ispalo zelje. Naiđe tu i po koji kažnjenik, s velikim slamnatim šeširom, u odijelu sa širokim crvenim prugama, koji kupuje hranu kao dodatak propisanom minimalnom obroku. Pojavit će se katkad i po koja Bijelkinja, koju često puta izdaleka nadzire njen obožavatelj, kažnjenik. One same obavljaju kupnju, jer su previše siromašne da bi si priuštile sluškinje. Tu možete vidjeti i kuhare namjesnika, državnog odvjetnika i načelnika, također kažnjenike, ali u građanskim odijelima koje odaje jedino veliki slamnati kažnjenički šešir.

Cijene živežnih namirnica su veoma visoke. Novac je u Gvajani dragocjena stvar, te jedan novčić ovdje vrijedi kao jedan dolar. Među prodavačima se, na tržnici, nalazi i nekoliko kažnjenika. Glavni mesar nije nitko drugi nego stari vođa čuvene bande Villette, koji je bio osuđen na doživotnu robiju zbog trostrukog umorstva. Njegova stalna mušterija je upravo Metge, član zloglasne bande Bonnot, strah i trepet Francuske, koji je ovdje, osuđen na doživotnu robiju zbog dvostrukog umorstva, bio kuhar trojice gvajanskih namjesnika.

U gradu se na svakom koraku može naići na kažnjenike. Kajenska kaznionica nalazi se na kraju grada, uz more, te stražnjim dijelom dopire sve do tropske šume. Nju ne opasuje zid ili kakva ograda. Za tim nema nikakve potrebe jer se kažnjenici slobodno kreću gradom! Postoji samo nekoliko rešetaka, koje opasuju vrt s tri velike barake, prvom za Istočnjake, drugom za Arape i trećom za Europljane. Mnogi kažnjenici spavaju u gradu, u kućama gdje rade.

To je kaznionica za kojom žudi svaki kažnjenik, jer se tu uživa najveća sloboda i najveća je mogućnost zarade. U Cayenneu se nalazi i francuska vlast, pa se s kažnjenicima bolje postupa, te ih se ne podvrgava svakakvom mučenju kao drugdje. U šest sati ujutro, kolone kažnjenika napuštaju kaznionicu u pratnji jednog uzničara, zaustavljajući se kod dućana kakvog Istočnjaka, na čašu tafije i duhana. U deset se sati vraćaju na obrok, kako bi oko dva ponovo krenuli na rad i vratili se već oko pet sati.

Svaki si kažnjenik u Cayenneu može priuštiti kakvu *doudou,* odnosno priležnicu, koju posjećuje svakog poslijepodneva, samo ako ima dovoljno novaca i ako joj ponudi jednu ili dvije čašice tafije. To je popularno piće u tom gradu i smatra se dijelom nagrade koju zahtijevaju brojne prostitutke. Obično se pije čista tafija ili pomiješana s različitim opojnim travama, s kojima je istočnjaci razblažuju. Često je razrjeđuju s vodom i malo papra i na taj način varaju nevješte goste. Zabranjeno je prodavanje alkoholnih pića kažnjenicima, koji će ipak pronaći način kako se domoći jedne ili dvije čašice voljene tafije. I dok grupa kažnjenika pije u kakvoj trgovini, jedan od njih će stražariti pred vratima, a i Istočnjaci će im uvijek izaći u susret, samo da bi prodavali.

Bez kažnjenika, Cayenne bi propao. Stoga, kad god se u Francuskoj govori o ukidanju kaznene kolonije, kajenski načelnik protestira, potpomognut stanovništvom, jer gradski život ne bi mogao opstati bez kažnjenika. Ti su danas robovi kolonije, njezina nužda i njezino zlo. Kajenski je puk previše neuk da bi shvatio koliko to zlo i sramota predstavlja trajnu smetnju i prepreku napretku grada, i sve dok se kažnjenici ne maknu, nastavljat će se i propast Cayennea.

Spomenut ću nekoliko slučajeva koji se mogu dogoditi samo u ovoj rupi na Zemlji.

Takav je bio incident, koji je svojom tragičnošću bio prava drama. Afera je izazvala međunarodni odjek, ali najvažniji rezultat čitave afere bilo je rasvijetljene kolonijalne nebrige i surovosti. Dvanaest kilometara prije samog grada, usred mora, na otočiću veličine 50 kilometara, nalazi se svjetionik *Enfant Perdu*[23]*,* koji pokazuje put brodovima do luke i koji je jedan od glavnih svjetionika na tim obalama. U njemu se uvijek nalaze po tri kažnjenika.

Sredinom ožujka, jedan je od njih obolio. Na svjetionik su postavili oznaku za pomoć i sutradan je po bolesnika stigao lučki motorni čamac. Prema propisu, bolesnog kažnjenika odmah mora zamijeniti sljedeći kažnjenik, što nije učinjeno, a ni preostala dvojica na samotnom otoku nisu to zatražili, nadajući se plaći onog trećeg, što bi im donijelo tridesetak franaka više.

Prolazili su dani i došao je mjesec travanj. Obično su čuvari svjetionika dobivali pošiljke hrane prvih pet dana u mjesecu. Prošlo je petnaest dana, a do svjetionika nije pristao ni jedan čamac! Pošto su jeli hranu namijenjenu trojici kažnjenika, pretpostavili su da je to razlog što nisu dobili nove zalihe. Međutim, oni su se vrlo obilno hranili i tako im je uskoro, 15. travnja, preostalo hrane još samo za dva dana. Postavili su znak za pomoć, kako bi privukli pozornost Cayennea. Ali motornog čamca još nije bilo. Isto

---

[23] *Izgubljeno djetešce*

je bilo i narednih dana. Pošto nisu više imali hrane, počeli su skupljati školjke po grebenima svjetionika. Prošao je 23. i 24. dan mjeseca travnja ... Prošao je i 26., a na njih se još uvijek nisu sjetili. Zatim je ponestalo petroleja za svjetionik, a nisu imali ni šibice da upale svjetioničku luč. Dvadeset i sedmog dana utrnulo se svjetlo svjetionika. Te je noći svjetionik *Enfant Perdu* bio ovijen tamom, a bio je to jedna od najvažnijih plovidbenih oznaka na tom dijelu južnoameričke obale. Prošla su i naredna dva dana u takvom očajnom stanju, a lučki se čamac još nije pojavljivao. Što se, dakle, dogodilo? Grad je zasigurno vidio kako je *Enfant Perdu* već tri noći u tami, a mogli su uočiti i znak za pomoć, koji je bio istaknut već punih petnaest dana! Tridesetog travnja, napokon se pojavio lučki čamac. Približio se svjetioniku, ali se ubrzo morao vratiti zbog uzburkanog mora. Prošla su i prva dva dana mjeseca svibnja, a zaboravljeni su se kažnjenici verali po hridinama tražeći školjke i u jakim valovima izlagali svoje živote. Bilo im je jasno kako su prepušteni smrti, a uz sve to, najmanja im je briga bila svjetlo svjetionika. Ionako nisu ništa mogli napraviti, a jedina briga im je bila kako se spasiti, jer još nekoliko dana, i umrli bi od gladi. Na kraju su donijeli odvažan zaključak. Odvažan stoga što ni jedan od njih nije znao plivati i stoga što se na uzburkanom moru trebalo odvažiti za ono što su naumili. Sve drugo bilo bi bolje nego umrijeti na pustom otoku, te su odlučili nekako se domoći kopna pomoću splavi napravljene od drveta maloga skloništa na podnožju kule u kojoj su živjeli. More je bjesnilo. Šestog dana svibnja, nakon što su čekah, nepomični, cijeli dan s nadom u posljednju pomoć, uvidjeli su da im preostaje jedino bijeg. Kad su posljednje zrake sunca nestale u moru, spustili su splav u vodu. More je bilo tako uzburkano da se splav dva puta prevrnula, a njih je samo čudo spasilo.

U pola noći, nakon višesatne borbe s vodenom bujicom, stigli su do kopna. Bili su goli, a riješili su se odjeće kako ih ona ne bi pretegnula u vodu. Noć su proveli na obali, jer nisu znali gdje su pristali, boreći se s nepodnošljivim ugrizima komaraca. Kad je svanula zora, krenuli su put prašume i nakon nekoliko sati stigli do kolonijalne ceste, beskorisne Nulte ceste. Ispričali su svoj slučaj redarstvenicima, koji su ih najprije nahranili, a potom odveli u Cayenne. Tu su odmah poslani u bolnicu, ali su ih teretili za zločin počinjen napuštanjem radnog mjesta. Jedan je od kažnjenika, po imenu Job, smogao smjelosti prijaviti slučaj međunarodnoj pomorskoj komisiji, izazvavši time međunarodnu istragu i uplitanja. Joba su poslali u logor Kourou na četiri preostala mjeseca osude, ali je uz naknadnu kaznu, ostao tamo sve do svoje smrti. Drugi je osuđenik pomilovan, oprostili su mu ostatak kazne i vratili ga u Francusku. Bilo mu je oprošteno, samo zato što nije prijavio slučaj niti se borio za svoja ljudska i civilizacijska prava.

U Cayenneu, u jednoj bolničkoj sobi, nalaze se, jedna pokraj druge, sedam velikih staklenih posuda, u kojima se, alkoholom sačuvane, nalaze glave giljotiniranih kažnjenika. Među njima je i glava čovjeka koji niti je umro pod giljotinom niti je ikad osuđen na smrt u kaznenoj koloniji.

Jeziv su prizor, te glave. Posude u kojima se nalaze, pune su prozirna alkohola i možete ih iz blizine potanko proučavati. Kosa, brada i brkovi na tim glavama jako su

narasli, jer, kako što je poznato, dlake rastu neko vrijeme i pošto je glava odrubljena od tijela. Među giljotiniranim glavama nalaze se i glave ljudi koji su u svoje vrijeme uvelike uzbunili koloniju. Tu je glava Statea, kao i njegovog ortaka, koji su poklali cijelu indijansku obitelj u Nizozemskoj Gvajani, i to zbog malo prisvojena zlata. Na svoju su nesreću ostavili na životu jedno dijete, koje ih je kasnije prepoznalo i odvelo na giljotinu. Tu se nalazi i glava kažnjenika koji je ubio liječnika u logoru Kourou i zbog kojega od tada kažnjenici moraju pred liječnika potpuno goli. Ostale glave, blijede, jezovite i demonskog izgleda, bile su glave onih koji su ubili kakvog namještenika uprave ili građanina.

Ali, posljednja u ovom groznom redu, sedma glava, jest glava čovjeka koji uopće nije odveden na stratište. To je ujedno i najstravičnija glava. Ona ima groznu povijest i pripadala je čovjeku koji je osuđen zbog strašnog zločina, iako ga nije počinio. Zvao se Brière, a optužen je za ubojstvo petoro svoje djece, okupljene na obiteljskoj svečanosti. Imao je i šesto dijete, djevojčicu, koju je također bio pozvao, ali koja nije na vrijeme stigla, tako da je, kako je optužba utvrdila, pravim čudom izbjegla smrti jer je otac zasigurno ne bi poštedio. Brière se branio što je bolje mogao, pozivajući se na svoju nevinost. Ipak su ga osudili na doživotnu robiju. Petnaest godina kasnije, neki je polululdi skitnica priznao na samrti svećeniku kako je on počinitelj tog višestrukog zločina, te je svoj čin opisao tako u potankosti, da nije bilo sumnje u istinitost njegova priznanja. Brière je proglašen nevinim, ali francuska je pravna birokracija toliko čekala s pomilovanjem, da je prije dočekao smrt. Duge dvije godine, unatoč priznatoj nevinosti, i dalje je životario u kaznenoj koloniji čekajući na službeni pravorijek, kojim bi mu vratili slobodu. Zatekla ga je smrt. Nesretnik je umro u kajenskoj bolnici, kao sramotni kažnjenik, dvije godine nakon što su svi priznali njegovu nevinost. Francuskoj pravdi bila je dokazana njezina pogreška. Ta pravda, koja neće nikada priznati pogrešku, zavlačila je osudu u revizijskom procesu ovog tragičnog slučaja mjesecima i zadržala nesretnika u kaznenoj koloniji sve do njegove smrti.

Ali, ni to nije bilo dovoljno. Jedan od namještenika pokvarene i zlobne kaznene uprave odlučio je da se glava tog nevinog čovjeka odreže i postavi u posudu s alkoholom, zajedno s glavama smaknutih kažnjenika. Kako su mogli biti tako nečovječni i dopustiti takvu pakost? Zašto je to učinjeno? Nitko to ne zna, niti će ikad doznati. Nisam doznao ni ja, iako sam pokušavao svim sredstvima. Nisam nikada naišao na liječnika, bolničara ili stražara koji bi mi znao na to odgovoriti. Ni u arhivima uprave nisam mogao naći ni najmanji razlog zbog kojeg su kajenske vlasti izložile, na taj način, glavu nevina čovjeka. Slučaj je to, kojeg se i u samoj Gvajani stide!

XXIII.

Jedina pomisao, koja proganja skoro sve kažnjenike u Gvajani, je pobjeći prvom prilikom.

Četiri su mogućnosti bijega iz kaznene kolonije, i to: kroz prašumu, preko Nizozemske Gvajane, uz pomoć brazilskih krijumčara, te na posljetku bijeg morem. Postoji i peti način, koji se rijetko kada upotrebljava, makar predstavlja gotovo sigurnu mogućnost uspjeha. To je bijeg kojeg pripreme rođaci ili prijatelji kažnjenika, stupivši s njim u kontakt, dogovore se o sastanku, te ga odvedu sa sobom s lažnom putovnicom. To se dogodilo, što je vrlo čudno, zaista rijetko, ali je svaki takav pokušaj i uspio. Poznavao sam dvojicu Amerikanaca, jedinih u posljednjih dvadeset godina koji su ovamo dospjeli, koji su pobjegli na taj način. Bila su to dva brata, vojnici u Francuskoj za vrijeme svjetskog rata, a osudili su ih na doživotnu robiju zbog umorstva jedne kabaretske plesačice na Montmartru. Čim su stigli u Gvajanu, stariji je pobjegao čamcem preko mora i sklonio se negdje u Sjedinjenim Državama. Zatim je razmišljao kako osloboditi brata koji je ostao u Gvajani. Otišao je u Baltimor i dogovorio se s mornarima trgovačkog broda koji je svaka dva mjeseca dolazio na ukrcaj boksita iz rudnika Moengo u Nizozemskoj Gvajani, 45 kilometara udaljen od St. Laurenta. Jednog dana se prijavio u St. Laurent neki Indijanac i raspitivao se o kažnjeniku odjela C. Kad ga je pronašao, predao mu je pisamce s uputama o bijegu, pri kojem mu je taj Indijanac trebao pomoći. Nakon toga, više ga nitko nije vidio u Gvajani. Ta su dva brata, osuđena na doživotnu robiju, provela u francuskoj kaznenoj koloniji manje od godinu dana. To je, kako rekoh, rijetko korišten način bijega, a možda i stoga što rođaci i prijatelji kažnjenika ne znaju ni sami kako bi to mogli izvesti.

Bijeg kroz prašumu gotovo je neizvediv. Nikome još do sada nije uspjelo iz Francuske Gvajane prodrijeti kroz prašumu do Brazila. Na tom putu, bjegunce čekaju neukrotive rijeke što kilometrima prodiru u unutrašnjost prašume i koje bijelci, nevični upravljati urođeničkim čamcem protiv jakih riječnih struja, ne mogu savladati, a pješice je gotovo nemoguće napredovati. Bilo bi potrebno organizirati i pripremiti se na tešku i veliku ekspediciju, s vještom posadom, što je osuđenicima u Gvajani gotovo nemoguće. Jedino bi majmuni, što se kreću s vrha jednog na drugo drvo, mogli pokušati takav pothvat bez većih priprema. Kažnjenici se ipak, premda su ih život i prilike u koloniji doslovno pretvorili u životinje, ne mogu othrvati oskudici i velikim prirodnim zaprekama prašume, te ubrzo postaju žrtvama prašume, ako se na taj pothvat i odluče.

Što se, pak, tiče bijega preko Nizozemske Gvajane, situacija je sljedeća. Prije 1923. godine, Nizozemci su dobro primali bjegunce. Trpjeli su ih u svojoj koloniji i omogućavali im zaposlenje, te je u glavnom gradu živjelo oko stotinjak kažnjenika iz

francuske kolonije. Ali, jednom je jedan od njih, neki Coutacot, počinio grozan zločin. Osuđen je na smrt i obješen u Paramaribu, a otada sve bjegunce, bez izuzetaka, hvataju i odmah šalju natrag u St. Laurent. Jedino nekažnjeni mogu proći njemački kažnjenici. Njemački konzul u Paramaribu raspolaže posebnim fondom za pomoć sunarodnjacima, i na taj im način pomaže prelazak preko nizozemske kolonije. Oni moraju samo prijeći rijeku Maroni, te dokazati svoje njemačko porijeklo redarstvenom povjereniku u Albini, koji ih propušta do Paramariba, gdje će im njihov konzul pružiti sklonište i ukrcati ih na prvi brod za Hamburg. To je propisana međunarodna konvencija, značajna s mnogo stajališta. Međutim, uprava kolonije je za to doznala i od tada njemačke kažnjenike zatvaraju na Otocima ili u kaznionici Cayenne, sto i osamdeset kilometara daleko od rijeke. Međutim, neke od njih ni ta udaljenost nije sprječavala da dođu do slobode. Lako bi prešli prašumu između Cayennea i St. Laurenta, a potom i rijeku. Kada im to uspije, o njima se gubi svaki trag. Postali su slobodni!

Postoji mogućnost bijega i kao slijepi brodski putnik. Događa se često da se kažnjenik, pobjegavši iz kakvog logora, sakrije između tereta nekog riječnog broda u St. Laurentu. Pridruživši se skupini kažnjenika koja radi na ukrcavanju, uspije se nekako sakriti u potpalublju. Kad skupina završi ukrcaj, stražar prebrojava ljude i kako bjegunac nije među njima, brod odlazi, a s njim i bjegunac. Nekima uspije taj pokušaj, ali su to rijetki slučajevi, jer ih većina biva uhvaćena na Martiniqueu, gdje izlaze iz skloništa u potrazi za hranom. Kažnjenici koji se povjeravaju krijumčarima ili brazilskim gusarima, kako ih nazivaju u Gvajani, izlažu se velikoj opasnosti. Ti gusari traže tisuću franaka po svakom bjeguncu, ali skoro u svim slučajevima pothvat završava time da putnika bace u more, pošto su ga iskasapili tijekom potrage za njegovim tuljcem s novcem. U posljednje vrijeme to se još i češće događa, jer je brazilska vlada, koja je nekoć zatvarala oči nad takvom trgovinom, počela loviti krijumčarske lađe i kažnjavati ih teškim globama ako pronađe kažnjenika iz Francuske Gvajane.

Na kraju preostaje veliki i pustolovni pothvat bijega preko mora. To je najpogibeljniji način, ali pruža uspjeh najvećem broju kažnjenika. Godišnje se poduzima šest ili sedam takvih pokušaja, od kojih uspijevaju jedan ili dva, što znači da se osam ili deset ljudi dočepalo slobode. Četiri od takvih pokušaja završavaju uhićenjem i povratkom iz susjednih kolonija, ili iz Venezuele ili iz Kolumbije. O najvećem dijelu tih pokušaja svjedoči samo vječna šutnja morske dubine.

Nije lako prevaliti stotine i stotine kilometara na nenaklonjenoj vodi ih u laganom indijanskom čamcu, dugom sedam a širokom svega jedan metar. Do država Srednje Amerike i do Venezuele potrebno je prevaliti tisuće i tisuće kilometara, ploveći pučinom stotinu kilometara udaljen od obale. Bjegunac sjedi skutren i nepomičan u malenom čamcu petnaestak dana, katkad i po tri tjedna, trpeći žeđ i glad, mokar od valova i obilne noćne rose, dok ga danju prži sunce. Treba preživjeti i velike oluje, a uzastopno ih prate morski psi. Usprkos svemu tome, takav opasan pothvat uspije godišnje četrdesetorici ili šezdesetorici kažnjenika!

Polovicom veljače 1928. godine, primio sam odgovor na pismo gospođe Miles. U pismu me odgovarala od bijega i savjetovala mi da izdržim kaznu, od koje je preostalo još osamnaest mjeseci. Ali, kako bih i nakon izdržanih osam godina kazne bio prisiljen izdržavati daljnje progonstvo u Gvajani, odlučio sam, čim se za to ukaže prilika, pobjeći.

Počeo sam razmišljati o bijegu čamcem preko mora. Ali u Cayenneu, gdje su ljudi rijetko spremni upustiti se u opasnost bijega, nisam mogao pronaći mornara koji bi upravljao čamcem.

Morao sam brzo odlučiti što ću napraviti, to više što sam imao mnogo novaca, te je bilo bolje pokušati odmah, odnosno prije nego što ga potrošim, jer mi je on bio jedini spas. Tada sam skovao plan bijega. Bio je to dobar plan. Odlučio sam se, naime, ukrcati kao putnik na francuski brod koje je obalom plovio do brazilske granice, gdje bih se iskrcao na brazilski poštanski brod i nastavio put uz južnoameričku obalu. Za taj plan trebali su mi dokumenti. Raspitujući se, zaključio sam kako to i nije neki problem. Najvažnije mi je bilo dobiti brazilsku putovnicu, što mi je bez poteškoća i uspjelo. Činovnik, koji je bio tajnik konzula u Cayenneu, bio je kažnjenik te mi je za stotinu franaka nabavio putovnicu sa svim potrebnim pečatima i podacima. Nedostajala mi je još samo potvrda da sam slobodnjak. Slobodnjaci u Gvajani žive u takvoj bijedi, da lako prodaju svoje dokumente, i to čak za pet franaka. Na taj sam način nabavio dokumente od jednog slobodnjaka koji je izdržao cijelo razdoblje progonstva i koji je mogao već i napustiti koloniju. Bio bi on već odavno otišao natrag u Francusku, ali, jadnik, nije nikako mogao skupiti potreban novac za putnu kartu. I, tako sam mu platio da mi kupi putnu kartu od Saint Georgesa na njegovo ime. Ja sam se trebao ukrcati na brod u trenutku isplovljivanja.

Brod je otplovljivao u pet sati poslijepodne sljedećega dana, u subotu, a u petak je već sve bilo spremno, moje građansko odijelo sakriveno u kolibi prijatelja slobodnjaka, a putovnica propisno zapečaćena s dopuštenjem za granični prijelaz na brazilski poštanski brod. U subotu, u tri sata poslije podne, kad sam s odredom kažnjenika izašao iz kaznionice, i s velikom nadom u srcu, čuo sam kako gradski objavljivač, udarajući u bubanj, najavljuje odgodu odlaska broda Oyapock, do nedjelje u osam sati ujutro. To je bio francuski brod, moj brod, brod u koji sam polagao sve nade u spas, i to me nenadano odgađanje polaska jako zabrinulo. Po planu sam trebao napustiti svoj odred u dva sata poslijepodne, tako da moja odsutnost, ako bi me i uhvatili prije odlaska, ne bi bila duža od tri ili četiri sata, a time ni ja bjegunac. Ali, ako brod odlazi u nedjelju ujutro, morao bih bijeg izvesti u subotu poslijepodne, jer se u nedjelju ne bih mogao izvući iz kaznionice pod izlikom odlaska na rad. Tako bih morao provesti cijelu noć u bijegu, i ako bi me uhvatili u trenutku ukrcavanja, moje izbivanje trajalo bi više od dvanaest sati i smatrali bi me bjeguncem.

Ali, nosila me pozitivna ideja u dobar svršetak stvari. Uzdajući se u sebe, i u ovakvoj teškoj situaciji bio sam uvjeren da ću, ako me ne uhite u trenutku ukrcaja na brod, biti napokon slobodan. U Saint Georgesu, zapuštenom seocu od osam stotina

stanovnika na brazilskoj granici, čekao me samo još jedan redarstvenik, Crnac, koji mi ne bi mogao pronaći ništa sumnjivog, jer imao sam propisne dokumente slobodnjaka, koji je izdržao potpunu kaznu progonstva te je mogao otići kamo god želi. Sve sam to u svojoj uzbuđenosti isplanirao. Kad stignem do Saint Georgesa, čim se spusti noć, dat ću 25 franaka nekom crncu da me prebaci niz rijeku do brazilskog pograničnog sela Demonti, a svoje papire slobodnjaka bacit ću u vodu, jer ću u selu pokazati propisnu putovnicu s dopuštenjem ulaska u Para. Neprestano sam si ponavljao kako će sve uspjeti po planu. Stvarno bih bio glup, a da ne uspijem izvesti tako jednostavan plan. Jedina je zapreka bila odgoda polaska broda. Ipak, to nije bio dovoljan razlog da promijenim svoje planove i posumnjam u sreću. U lisnici sam imao posložene sve potrebne dokumente i uspjeh mi je bio gotovo osiguran. Vrlo malenom broju kažnjenika, u čitavoj koloniji, se ovako posrećilo i pružila takva mogućnost kao sada meni. Odlučio sam iskušati sreću i nastaviti po planu. U tri sata poslijepodne, te čuvene subote, napustio sam odred dok smo krčili ceste od narasle trave, rekavši stražarima kako idem u dućan po hranu. Predao sam oruđe prvom susjedu i dao mu 19 centima da ga večeras vrati u logor, kako se ne bi primijetio moj nestanak. Odmah sam se uputio u kolibu prijatelja, slobodnjaka, koji mi je nabavio građansko odijelo i kod njega se sakrio. Cijelu sam noć šetao po kolibi, jer sam bio suviše uzbuđen da bih mogao spavati. Hoće li mi ovaj put uspjeti dočepati se slobode? Mora mi uspjeti! Čim je svanulo, prijatelj je otišao do gata saznati točan sat odlaska broda. Njegova odsutnost trajala mi je poput vječnosti. Vratio se rekavši mi da se odmah spremim, jer sat odlaska nije promijenjen. Savjetovao mi je što brži ukrcaj na brod dok po ulicama nema više stražara. Brzo sam se odjenuo i u nekoliko sam trenutaka bio spreman. U lijepom odijelu i s tropskim šeširom elegantno postavljenim na glavi, sa zelenim naočalama protiv sunca napustili smo zajedno kolibu, te krenuli kroz grad birajući sporedne uličice. Malo kasnije, nalazili smo se na gatu i do tuda je sve dobro prošlo.

Pred vratima, iza kojih se prostirao dugi i uski gat, na kraju kojeg je bio usidren brod, uhvatio sam prijatelja za ruku i snažnom je zahvalnošću stisnuo. Zatim sam se prenuo i ne trepnuvši prošao kraj lučkog stražara kod gatskih vrata. Osjetio sam kako me oblijeva hladan znoj. Nalazio sam se već na gatu! Gat mi se pretvorio u dugu trkališnu stazu prema slobodi s brodom na cilju. Kretao sam se polako, sa smrtnom tišinom u srcu, a izgledalo mi je kao da mu nema kraja. Brojao sam svaki korak, sjećam se još i danas, mirno i sporo, sa srcem u grlu, prevalio sam pet stotina i šezdeset koraka. Popeo sam se po mostiću broda, pokazao kartu i stjuard me odvede do kabine.

“Uf!” uzdahnuo sam pošto je stjuard primio napojnicu, a ja zatvorio vrata za njim. Sad sam bio sâm i mogao sam misliti, provjeravajući sve ono što sam učinio do sada, nisam li propustio što ili učinio kakvu pogrešku. Sve je bilo u savršenom redu, mogao sam se nadati slobodi!

Stojeći nasred kabine, iza zatvorenih vrata, moje je srce bilo prepuno radosti. “Uspjelo mi je”, neprestano sam ponavljao sa suzama u očima. “Uspjelo mi je.” Ipak, ponovo me obuzeo nemir. Poželio sam da brod krene. Pogledali kroz prozorčić, a

rijeka se svijetlila pred mojim očima i mali su virovi bljeskali u vodi pod sunčanim svjetlom. Nizozemska se obala nalazila točno nasuprot meni, i dok sam je tako promatrao učinila mi se sve opakijom. "Zbogom", govorio sam njenom mračnom obrisu u prvom jutarnjem svjetlu. "Zbogom. Neka mi Bog udijeli samilost da te više nikada ne vidim." Zatim se okrenem unutrašnjosti kabine s dubokim uzdahom olakšanja i stanem koracima mjeriti kabinu. Nisam imao sata, a žudio sam za trenutkom kad će se brod početi ljuljati otplovljujući iz tog zemaljskog pakla. Počeo me obuzimati nemir: "Sigurno je već vrijeme odlaska. Što čekaju?" pitao sam se.

Napokon se oglasila sirena. Prvi znak! Uskoro će se odvezati privez broda. Lud od radosti, popeo sam se kriomice na palubu, odakle sam mogao promatrati kako se posljednji putnici uspinju na brod. Na palubi sam mogao biti siguran, jer u Ojapoku, mjestu na brazilskoj granici, gdje je brod najprije trebao pristati, nema kažnjenika i na brod neće moći doći ni stražari ni kažnjenici.

Još jednom je odjeknula sirena broda. Bio je to drugi zvižduk. Još nekoliko minuta i udaljit ćemo se od gata i napokon ću se osloboditi te gvajanske kolonije jednom za svagda.

I tada, u trenutku kad me sloboda već počela preplavljivati, spazio sam jednog redarstvenika kako brzo trči po gatu, mašući brodu da stane. Pogled mi se ukočio na tom stražaru, pokušavajući umanjiti strah koji mi je provaljivao na sve pore. Zašto bi trčao baš zbog mene? Međutim, ipak je to bilo zbog mene. Predosjećao sam to i srce me je probadalo udarcima u grudima.

Ostao sam nepomičan, dok se stražar hitro primicao brodu. Pozdravio je časnika i dugim koracima se popeo na brod. Čuo sam kako traži nekoga po imenu Ormieres. "Na popisu putnika nalazi se to ime", rekao je stražar pokazujući popis putnika što ga je sa sobom ponio.

Ormieres! Uhvatio sam se o ogradu broda kao gromom pogođen. Ormieres je bilo ime slobodnjaka od kojega sam kupio svoje dokumente. Ali zašto baš Ormieres? On je bio slobodan i imao je potpuno pravo biti na ovom brodu. Uzbuđeno sam razmišljao i sva su mi osjetila bila upućena razgovoru koji se vodio nedaleko od mene. Časnik je pozvao stjuarda koji je potvrdio stražaru o postojanju putnika po imenu Ormieres i da se ovaj zasigurno nalazi u svojoj kabini. Shvatio sam odmah kako ne smijem gubiti vrijeme, i dok su se uspinjali stepenicama prema mojoj kabini, uputio sam se prema mostiću. Našavši se na gatu, hitrim sam se koracima počeo udaljavati. Opet mi se taj gat činio dug poput vječnosti, ali ovaj put sam bio sav u strahu, kojeg mi je prije zatomljivala velika nada u slobodu. Žurno sa hodao prema cilju, vratašcima na kraju gata.

"Hej, hej!" počeo me netko iznenada dozivati s broda. Prošao sam nekoliko stotina metara i htio sam već potrčati kako bih što prije stigao do vrata. Ali, nisam se usudio. Sve bi bilo gotovo da sam to napravio, mogli bi i pucati na mene. Tada sam se nastavio kretati naprijed, ne okrećući glavu, istom brzinom.

“Hej, hej!” Sada je glas bio bliže meni i mogao sam čuti udarce njegovih hitrih koraka. Odjekivali su u mojoj glavi kao ubodi. Na dugom gatu nije bilo ni žive duše i jedino što sam razabirao bila su vratašca još daleko od mene. Jedini zvuk koji mi je parao uši bili su udarci sve bližih koraka. Jedva sam zatomio želju da i sam potrčim. Nije bilo sumnje kako stražar trči upravo za mnom. Nije moglo biti ni najmanje sumnje. Ali, možda bi me ipak pustio, on traži Ormieresa, a ja nisam Ormieres. Postojala je još samo nada u takvo rješenje. I dalje sam hodao, a koraci su se čuli sve bliže ... i bliže. Mogao sam se, unatoč svim naporima, svladati, samo me je lice odavalo svojim mrtvačkim bljedilom.

“Hej, hej vi!” Ovaj me put skoro dostigao i morao sam se zaustaviti. Našao sam se licem u lice s njim.

“Kamo idete?” upitao me.

“U grad”, odgovorio sam što sam mirnije mogao. Kad me pogledao u lice kao da se iznenadio. Tada sam zaigrao na svoju posljednju kartu pokušavši iskoristiti njegovo prividno iznenađenje. “Zaboravio sam nešto u gradu i moram hitro otići”, rekao sam jednostavno. “Brod će uskoro otploviti.” Hinio sam nestrpljenje, nadajući se kako će me ostaviti. Dok sam promatrao brod i vrata na kraju gata, stražar kao da nije znao što bi učinio. Mogao sam jedino čekati, a vrijeme je prolazilo. Da se ispričao što je pogriješio, hitro bih mu dobacio “ne smeta” i požurio bih luđačkom brzinom po gatu ...

Ali, s broda su me počeli požurivati. Nestrpljivo sam se migoljio, nervozno gledajući prema vratima. Stražar je čupao brkove ne znajući što učiniti. Zatim je, pošto su ga požurivali sa broda, zatražio moje dokumente. Potpuno miran, pružio sam mu dokumente koje sam imao, odnosno dokumente onoga kojeg je on tražio. Hitro ih je otvorio i pregledao.

“Ah, vi”, uskliknuo je, “vi, niste Ormieres!”

“Jest, ovo su moji papiri”, rekao sam žustro kao iznenađen što u to sumnja.

“Ali, ja sam jučer uhitio Ormieresa, do nesvijesti pijana usred ulice!” reče stražar.

Jednim bljeskom shvatio sam što se dogodilo. Ormieres se, novcem što sam mu ga dao, opio i posvadio sa žandarom.

“Ali, i ja se zovem Ormieres”, rekoh redarstveniku. “Očito se isto zovemo, ali ja nisam onaj kojeg ste vi uhitili.” Bila je to posljednja mogućnost koja mi je preostala.

Moglo je uspjeti, mogao mi je vratiti dokumente i putovnicu, koji su bili uredni, i pustiti me, samo da se nije radilo o prokletom imenu Gabriel Ormieres, koje je bilo ispisano na oba dokumenta. Jer, kad je uhapsio Ormieresa, zapisao je njegovo ime i prezime, a na mojim dokumentima pisalo je isto ime i prezime.

Izgubio sam sve nade. Zatražio je da pođem s njim do redarstvene stanice, gdje će se slučaj razjasniti. Odmah su me prepoznali i odveli u kaznionicu, odakle sam bačen u tvrđavu.

Kojeg li sudbonosnog slučaja! Ormeires je izazvao baš ovog redarstvenika na gradskoj ulici, pijan do nesvijesti od ruma kupljenog novcem što sam mu ga ja dao za

dokumente, a redarstvenik ga je zatvorio u gradski zatvor, pošto je ovaj sad slobodan građanin izdržavši u potpunosti svoju kaznu. Desilo se to da je redarstvenik primijetio njegovo ime u popisu putnika i zaključio kako Ormieres hoće pobjeći. Kao da me zla sudbina progonila na svakom koraku. Da je brod otputovao u subotu, kao što je trebao, sve bi proteklo u najboljem redu, a ja bih plovio prema slobodi.

XXIV.

Preostao mi je još gotovo sav novac što sam ga dobio od gospođe Miles i bio sam spreman na sve, samo da me ne osude na daljnje godine prisilnog rada zbog ovog četvrtog pokušaja bijega. Preostajalo mi je još samo jedanaest mjeseci izdržavanja kazne na koju sam bio osuđen. Ako me budu osudili na daljnje dvije ili tri godine, cijeli će se moj novac raspršiti i više nikada ne bih mogao doći do novca za novi pokušaj bijega.

Bio sam u vrlo teškom položaju i činilo mi se kako je sve protiv mene. U redarstvenoj stanici su pronašli moju lažnu putovnicu i to što je bila puna propisanih pečata povećavalo je moju krivicu. Pronađeni su i moji lažni dokumenti slobodnjaka, a uhvatili su me u trenutku kad sam se s njima doista i legitimirao. Međutim, bio sam svjestan kako se razvijaju stvari u kaznenoj koloniji i znao sam kako mora postojati način kojim ću se izbaviti iz sigurne propasti.

Ta je mogućnost spasa bila u rukama bivšeg zastupnika Francuske Gvajane, gospodina Jeana Galmota, s kojim sam već više tjedana bio u vezi. Jean Galmot je još uvijek bio kandidat, a izbori su se uskoro trebali održati u glavnom gradu. Pošto je bio siguran u uspjeh izbora, zatražio je od mene dokumente o sistemu kažnjeničke uprave, koji bi mu poslužili u zahtjevu za ukinućem kažnjeničke kolonije. Napisao sam mu potpuni i potanki izvještaj od preko 250 stranica, a kad me zapitao za cijenu nisam tražio baš ništa! “Sretan sam što mogu pridonijeti ovoliko malo, koliko je u mojoj moći, svršetku ovoga pakla.” I dalje je zahtijevao da mu odredim cijenu, a onda mi je dao stotinu franaka, obećavši mi kako će se uvijek zalagati za mene i uvjeravajući me kako će biti sretan ako mi bude mogao bilo kako pomoći. Sada je bio dobar trenutak i zato sam mu se obratio pismom u kojem sam objasnio svoj težak položaj. Nekoliko dana kasnije primio sam njegov odgovor:

“Dajem vam časnu riječ," pisao mi je, *“kako ću, čim prođu izbori, učiniti sve da se oprosti vaš pokušaj bijega, bez obzira na sam ishod izbora. Stoga se strpite nekoliko tjedana.”*

Pismu je priložio 25 franaka, uz poruku: *“Za cigarete!"*

Mjesec dana kasnije, Jean Galmot je umro od otrova na tajanstven način i crnačko pučanstvo glavnog grada uzbunilo se pod sumnjom kako se radi o izdaji njihova oca’, jer su ga crnci štovali kao poluboga. Dan poslije njegove smrti došlo je među kajenskim crncima do pobune. Smrtno su ranili šestoricu gradskih vijećnika. Namjesnik je bio prisiljen hitro pobjeći na Otoke i tako se spasiti, dok se upravitelj gvajanske banke zatvorio u tvrđavu, preobučen u kažnjenika, i na taj način izbjegao pokolju. Time mi je propala moja najveća i jedina nada u oproštenje kazne za bijeg.

Zatim sam se sjetio druge mogućnosti za spas, Leoncea. I on se u to vrijeme nalazio u Cayenneu. Doznao sa od njega i od drugih kažnjenika koji su ga poznavali u St. Laurentu, dok je bio kuhar upravitelja uprave, kako je uživao velik utjecaj i na najviše činovnike uprave. Kažnjenici su mi povjerili kako taj svoj utjecaj može zahvaliti homoseksualnom odnosu što ga je imao s upraviteljem. Nisam nikad o tome govorio s Leonceom, ali mi je on sam pričao kako ga je upravitelj više puta molio da se vrati k njemu kao kuhar ali da ga je on uvijek odbijao. Tada sam napisao dugo pismo Leonceu, nadajući se njegovoj pomoći kod upravitelja vezano za moju stvar. Pismo sam poslao po uzničaru i nekoliko dana kasnije dobio sam odgovor:

"Pisat ću upravitelju, tražeći da me opet zaposli kod sebe. Obećavam ti da ću učiniti sve kako bi te oslobodili, i nadam se da će mi uspjeti."

Nije prošlo ni mjesec dana i Leonce je otputovao u St. Laurent, na službu upraviteljevog kuhara. Nekoliko tjedana kasnije, primio sam sljedeće pismo:

"René, ne mogu učiniti ništa. Imaš previše pokušaja bijega na svojim leđima, a osim toga upravitelj se i previše dobro sjeća rukopisa što si ga napisao za Juvanona. Međutim, postoji još jedna mogućnost. Jedan časnik Vojske spasa, koji je pohodio kaznenu koloniju istražujući ovdašnje prilike, bio je tjedan dana kod upravitelja i ja sam mu pripremao jelo. Ispričao sam mu cijeli tvoj slučaj, i on se zainteresirao za tebe. Zalagao se za tebe pred predsjednikom komisije T. M. S.a i državnim tužiteljem, i energično te branio. Obećali su mu kako će tvoj slučaj ispitati dužnom pravednošću i siguran sam u to, jer im je stalo da budu u dobrim odnosima s njim, pošto je on važna osoba, koju je ministarstvo poslalo ovamo sa zadatkom da ustanovi što se može učiniti na poboljšanju životnih uvjeta oslobođenika u koloniji. Mislim da će ti jako ići u prilog ono što im je on rekao o tebi, jer im je razjasnio kako je tvoj pokušaj bijega trajao samo šest sati i da nisi ništa ukrao prije samog bijega. Rekao sam mu da si imao vlastitog novca, što si ga sam zaradio.

Leonce."

To me pismo umirilo.

Nakon dugih sedam mjeseci u kajenskoj tvrđavi odveden sam u St. Laurent, pred komisiju T. M. S. Državni kajenski tužitelj zaprijetio mi se novom kaznom od tri godine samice. Nije osjećao nimalo simpatije prema meni.

Dospio sam pred komisiju T. M. S., trećega dana zasjedanja u mjesecu studenome 1928. godine. Po presuđenim kaznama prvih dana, zaključio sam kako predsjednik nije odviše strog, jer je sve kažnjenike koji su predvedeni prije mene kaznio najmanjom kaznom.

Meni je presudio samo šest mjeseci zatvora! Mogli su me kazniti sa pet godina samice. Na koncu je ispalo bolje nego što sam uopće mogao i pomisliti. Nekoliko tjedana kasnije, poslan sam na St. Joseph na izdržavanje kazne.

Jednog dana, pozvan sam na Kraljevski otok. Tražili su me u uredu zapovjednika.

“Primilo sam pismo od novog namjesnika”, rekao mi je zapovjednik, dok sam stajao pred njim u stavu pozor. “Želi znati imate li primjerak rukopisa što ste ga napisali za namjesnika Juvanona.”

“Nemam, gospodine”, odgovorio sam. “Ali, mogu mu, u nekoliko tjedana, napisati novi izvještaj.”

“Dobro”, nastavi zapovjednik. “Dat će vam pero i papir i odmah se primite posla, jer namjesniku hitno treba takav izvještaj. Morat ćete se požuriti.”

Novi upravitelj kolonije bio je namjesnik Siadous. Odmah sam počeo pripremati novi rukopis, s velikom nadom kako će mi on biti propusnica za uvjetno oslobođenje za kojim sam toliko čeznuo. Dok sam grozničavo radio u barakama St. Josepha, premećući uspomene o svakoj pojedinosti koja bi mogla zanimati ili biti korisna novom namjesniku, zapovjednik straže, znajući što radim, počeo me s nepovjerenjem nadgledavati. Bio je siguran u to kako ću iskoristiti tu prigodu da novom namjesniku prikažem postupak uprave otoka, a pri tome bi on, kao i svi drugi stražari, pred novim šefom ispao kao pravi mučitelj. A, upravo to sam i radio, to mi je bila nakana a i namjesnik je upravo to očekivao, jer je i sam pročitao dio rukopisa što sam ga poslao namjesniku Juvanonu. Namjesnik Siadous je htio biti potpuno obaviješten, kako bi se mogao upustiti u borbu protiv nezakonitih postupaka kažnjeničke uprave, iskrvarene počevši od upravitelja pa sve do uzničara.

U to je vrijeme na Otocima vladao nemar i nered kao nikada prije. Liječnik je bio nezasitni pokvarenjak, koji je spavao s pacijentima kažnjenicima. Svoje je miljenike zadržavao u bolnici po nekoliko tjedana, i time zauzeo mjesta drugima, koji su umirali ili trebali hitno liječenje. Kad je obavljao preglede u ćelijama St. Josepha izabirao bi mlade kažnjenike koji su mu se dopali i slao ih u bolnicu. Odnosi su na Otocima bili u pravom kaosu. Stražari su prezirali liječnika zbog njegova odnosa spram svojih izabranika, i neprestano su ratovali s njime. Stražari su se, ujedno, sjedinili i u dubokom osjećaju neprijateljstva prema zapovjedniku, koji je nastojao steći naklonost novog namjesnika i stoga željeznom rukom kažnjavao njihov nerad i prijevare. Na koncu su uspjeli pobijediti i zapovjednika su opozvali natrag u Francusku.

I dalje sam, očajničkim snagama, radio na izvještaju. Zapovjednik straže mi je bio i nadalje nesklon, tražeći sve moguće načine kako bi mi osujetio rad, braneći mi čak i jutarnju porciju kave pod izlikom što ne izlazim na rad. Na to sam odmah reagirao kod glavnog zapovjednika i nekoliko dana kasnije vratili su mi porciju jutarnje kave. Nakon toga je zapovjednik straže zahtijevao uvid u to što pišem. Odbio sam ga, rekavši mu da je to privatni posao što ga obavljam po namjesnikovu nalogu. Tada je odredio da svako moje pismo mora ići preko njega, i da se ne smije bez njegova odobrenja slati poštom. Ipak sam jednog dana uspio poslati pismo bez njegovog znanja. Rukopis je dospio u namjesnikove ruke, a odmah su se osjetile posljedice. Bez ikakvih prethodnih istraživanja izdao je nalog o smjeni zapovjednika straže na St. Josephu i njegovo deportiranje na Vražji otok. Na to su se i ostali stražari ujedinili

protiv mene, pišući namjesniku o nepravednosti njegovih postupaka spram zapovjednika straže. Ali, ovaj na to pismo nije uopće odgovorio. Jedino što je stiglo od njega bio je nalog po kojem me imaju smjesta poslati s otoka natrag u Cayenne. Istodobno me proglasio slobodnjakom iz zahvalnosti za moja otkrića. Tako sam premješten na Kraljevski otok, gdje sam, s velikim olakšanjem čekao na brod iz St. Laurenta, koji me trebao odvesti s otoka natrag u Cayenne.

XXV.

Posjedovao sam vreću, dobro opremljenu čistom, novom odjećom, tuljac pun novaca, a zahvaljujući morskom zraku, moje se zdravlje poboljšalo te me dizenterija i groznica nisu više napadale. Promatrao sam, s palube broda Mana, kako za mnom nestaju Otoci. Osjećao sam se pun hrabrosti i snage.

U predvečerje, stigao sam na kopno. Otišao sam u kaznionicu, gdje mi je određen smještaj kod kažnjenika trećeg razreda. Tu sam naišao na velik broj onih koji su i prošle godine bili sa mnom zatočeni. Jako su se iznenadili što sam se tako brzo vratio na kopno. Imao sam za njih mnoštvo pisama od prijatelja s Kraljevskog otoka i otoka St. Joseph, te sam ih odmah razdijelio. Dobar dio noći, sudjelovao sam u kartaškoj igri *belotte,* jednoj od najomiljenijih kažnjeničkih igara, te se opio rumom što mi ga je ponudio čuvar barake u proslavu mog povratka. Ponovo sam bio u Cayenneu, tamo gdje većina kažnjenika ne oskudijeva u potrebnim namirnicama, a mnogi imaju i novaca za rum i duhan.

Ujutro sam, zajedno s ostalima, bio na prozivci. Zapovjednik straže obavijestio me o nalogu da posjetim zapovjednika kolonije. Tako sam ostao u baraci i u osam sati napustio logor, uputivši se prema uredu glavnog zapovjednika, koji se nalazio na drugoj strani grada. Prolazeći trgom Des Palmistes, zaustavio sam se kod sestara milosrdnica, čija je nadstojnica imala za mene pismo od francuskog književnika Francisa Carcoa. U pismu je bilo priloženo tri stotine franaka za moje članke objavljene u listu Gringoire.

“Dobar dan, Belbenoit”, ljubazno me pozdravio zapovjednik. “Eto, opet se nalazite u Cayenneu!”

“Da, gospodine zapovjedniče”, odgovorim.

“Dobro, nadam se da ćete se ovoga puta propisno ponašati. Nikakav bijeg, razumijete li me? Zainteresirali ste namjesnika Siadousa, koji želi osobno razgovarati s vama.” Zapovjednik me nekako čudno pogledao. Zatim je dohvatio telefonsku slušalicu i zatražio vezu s vladom. Nakon kratkih replika, obratio mi se riječima: “Namjesnik vas želi vidjeti. Krenite odmah k njemu! Pobrinut ću se da vam ovdje nađem kakvu dobru službu!” nadodao je i ljubazno se osmjehnuo.

“Hvala vam, gospodine zapovjedniče”, zahvalio sam se mirno. Zatim sam napustio njegov ured. Žurio sam se čitavim putem, tako da sam, stigavši, bio sav oznojen. Možda zbog vrućine, koja je tog jutra već bila jaka, ali mogao sam to pripisati i vlastitoj uzbuđenosti. Ubrzo su me najavili. Uspinjao sam se stepenicama, čisteći lice rukavom košulje, kako bih bolje izgledao. Vrata namjesnikove sobe bila su otvorena i ja se zaustavim u stavu pozor.

“Uđite, Belbenoit”, reče strogi glas.

Ostavio sam šešir u predsoblju i ušao.

Namjesnik je prelistavao neke papire i bacivši kratak pogled na mene, reče: “Sjednite!”

Bio je to čovjek srednjih godina, prosijede kose na sljepoočnicama. Na licu se odražavala energija i ozbiljnost, te sam na prvi pogled mogao zaključiti kako je vrlo odlučna osoba. Nekoliko minuta kasnije, odložio je na stol papire i obratio mi se. Prije samog početka razgovora, njegove su me pronicave oči odmjerile od glave do pete.

“Moram vam zahvaliti na rukopisu koji ste mi poslali s otoka”, reče mi. “Vaš rad me zaista zainteresirao, jer odiše iskrenošću i nepristranošću. Belbenoit, koliko vam kazne još preostaje?”

“Samo deset mjeseci, Vaša Visosti”, odgovorim.

“Hoćete li opet pokušati pobjeći?” upita, promatrajući me pronicavim pogledom.

“Ne, Visosti”, odgovorim. Još samo prije dvije minute, bilo bi to posljednje što bih mogao izgovoriti. Jer, u samom trenutku kad sam zakoračio na kopno, moja prva i glavna pomisao bila je pomisao na bijeg.

“Što znate raditi, Belbenoit?”

“Što god mi date, bit ću zadovoljan. Samo neka me stražari puste na miru.”

“Dobro” odmah je na to odgovorio namjesnik Siadous.

Pozvao je zapovjednika na telefon. Slušao ga je neko vrijeme, a potom odgovorio: “Vrlo dobro! Tako je.” Potom je spustio slušalicu.

“Dobro je, Belbenoit, dobro po vas”, reče. “Radit ćete na brodu *Antares,* topovnjači koja tu istražuje obalu. Spavat ćete na gatu. Posao je vrlo lagan. Slažete li se?” I, tako sam, ubrzo, sudjelovao u hidrografskom radu topovnjače *Antares.* Posao mi je bio vrlo jednostavan, svakih četvrt sata morao sam izmjeriti visinu mora u kajenskoj luci. U more je bio postavljen konopac za mjerenje, te sam u određeni sat morao pročitati dubinu i označiti je u registar. Radio sam sa starim kažnjenikom Bayardom i još jednim kažnjenikom. Dijelili smo posao tako da je svaki radio osam sati na dan.

Jedne se noći čamac topovnjače, s mornarima koji su radili daleko od obale, vratio vrlo kasno. Mornare su smjestili u vojarni, nedaleko od gata, i te su noći bili toliko umorni da su, vrativši se s napornog posla, ostavili jedro i vesla u našoj kolibici kraj obale. Običavali su sa sobom nositi sve stvari, ali sada su, od umora, zaboravili na oprez. Navikli su se već na nas, razgovarajući svakodnevno s nama na gatu i mislim da im je to ulilo određeno povjerenje u nas.

Oko deset sati navečer, Bayard mi reče iznenada: “To je sreća kakvu nećemo više nikada doživjeti, prijatelju!” pogledavši me, nadoda: “René, hoćeš li krenuti?”

“Kamo?”

“Pa u čamac *Antaresa!* U kolibi imamo sve što nam je potrebno.” Upale Bayardove oči zasjaše od uzbuđenja. “Treba nam samo hrane.”

“Ne”, odgovorim. U mom glasu nije bilo oklijevanja. “Uskoro mi ističe kazna, a namjesniku Siadousu sam obećao da neću pobjeći.”

“U redu, prijatelju, mi onda idemo sami”, odgovori stari kažnjenik, pokazavši na trećega. Toliko je bio uzbuđen da mu je glas drhtao. Nadodao je: “Jedino te molim da pozoveš na uzbunu tek ujutro. Reći ćeš da si spavao i da nisi ništa čuo, a kad si se probudio, više nikoga nije bilo, kao ni čamca.”

U nekoliko minuta, napunili su pet posuda slatkom vodom, pa stavili vesla i jedro. Klizili su bešumno po mirnoj vodi i promatrao sam ih kako nestaju u tami.

Sâm, pokraj morske obale, pušeći cigaretu za cigaretom, razmišljao sam o ovom nenadanom odlasku. Mrak je bio baršunasto tih i osjetio sam se očajno osamljen. Kako bih želio biti u tom čamcu! Bio je tako prikladan za bijeg! Ali, ponosito sam rekao ne! No, možda to nije bilo samo iz ponosa, već i iz časti što je još uvijek preostala u meni. Kad sam obećao namjesniku Siadousu da neću više nikada pokušati pobjeći, nisam više ni maštao o nekakvim prilikama za bijeg. Da sam dao riječ zapovjedniku, koji nije bio tako pošten sa mnom, ne bih oklijevao ni sekunde na ukrcaj u taj čamac i nakon dvanaest dana bio bih slobodan. Ali, namjesnik Siadous bio je pošten prema meni. Nakon godina i godina, prvi sam puta za svoje zasluge dobio neko priznanje, i prvi je puta moja riječ uzeta s povjerenjem.

Svanulo je. Nervozno sam šetao očekujući buđenje kažnjeničkog logora, izlazak stražara i novi kažnjenički metež. Otišao sam u logor i obavijestio stražare o tome kako sam se probudio i kako nisam našao ni svoje prijatelje s posla ni čamac. Nastala je velika uzbuna. Odmah su pozvani mornari na odgovornost zbog nemara. Uskoro je jedan od brzih motornih čamaca topovnjače krenuo u potjeru, ali se iste noći vratio ne našavši bjegunce.

Kako sam i očekivao, pozvan sam u vladinu zgradu. Namjesnik Siadous me pogledao svojim pronicavim pogledom. “A sada mi, Belbenoit, recite što se zapravo dogodilo”, zapitao me, kuckajući prstima po stolu.

Ispričao sam mu istinu do svih pojedinosti.

“Zadovoljan sam što i vi niste otišli s njima”, reče mi. “Slobodni ste.”

To je bilo sve. Napustio sam namjesnikov ured, ne shvaćajući promjenu odnosa prema njemu, je li se moje poštovanje prema namjesniku povećalo ili smanjilo.

Nastavio sam posao kao da se nije ništa desilo, jedino što sam sada morao raditi posao trojice. Ali, nisam za to mario. Imao sam više posla i noću me budilica svakog sata budila, ali, nisam to smatrao kaznom što sam bio ortak u pokušaju bijega, već kao dokaz povjerenja. Teško je shvatiti koliko mi je značio takav osjećaj, jer sam napokon, u ovoj propaloj kažnjeničkoj koloniji, našao čovjeka u čiju sam se iskrenost mogao pouzdati.

Ipak, vremenom se pokazalo kako je taj rad za mene samog pretežak. Bio mi je neophodan san od nekoliko uzastopnih sati, što mi je branila budilica koja me budila svaki sat kako bih izmjerio razinu vode. Nastojao sam, po svaku cijenu, obaviti posao

što bolje, jer osim namjesnikova povjerenja, primao sam i plaću one druge dvojice, što mi je bio pravi mali imetak na moju ušteđevinu. Tjedan dana kasnije, topovnjača je završila s radom, podigla sidro i krenula prema St. Laurentu. I, sâm sam uspio ustrajati do kraja, svim se silama boreći protiv iznemoglosti, ali, na kraju sam toliko izmučio tijelo da su me odveli u bolnicu na operaciju.

Jutro nakon operacije otpustili su me iz bolnice. Povezi su još bili svježi i okrvavljeni, a kad sam ustao iz kreveta još sam uvijek bio jako slab. Međutim, namjesnik je, ne znajući za moju operaciju, naredio da me se odmah moram javiti na posao u vladin ured. Nerazumni zapovjednik straže telefonirao je u bolnicu da me otpuste čim budem mogao stajati na nogama, nadodavši kako je to namjesnikov nalog.

Namjesnik mi je dodijelio važan i zaista zanimljiv posao. Arhivi kolonije bili su u velikom neredu i potpuno zanemareni, te je trebalo sve to srediti, a papiri i registratori godinama su ležali nabacani u gomile. Mnogi su dokumenti bili bez broja i trebalo ih je razvrstati i složiti. U arhivima kolonije se nije mogao pronaći kakav spis, a da se sate i sate ne utroši u njegovo pronalaženje, što je uvelike smetalo namjesnika. Zbog toga je, energično i s nestrpljenjem koje mu je bilo svojstveno, naredio kako se imam odmah prihvatiti tog posla. S poslom sam počeo istoga dana, ne obavijestivši namjesnika o svojoj postoperacijskoj malaksalosti. Nikada nisam ni sanjao kako bih mogao obavljati takav posao. Od prvog dana, bio je to najzanimljiviji posao što sam ga obavljao kao osuđenik. Na raspolaganju su mi bili svi spisi uprave, koje sam mogao slobodno proučavati. Ponekad bi došao i namjesnik, pogledati kako napredujem s poslom, i obično bi me savjetovao i ostajao na trenutak sa mnom u razgovoru. Ipak, češće bih ja bio taj koji je postavljao pitanja u vezi s uređenjem arhiva i načinu evidentiranja pojedinih spisa. Pošto je vidio kako s interesom obavljam taj posao, uvijek mi je bio spreman pružiti korisne savjete.

Očigledna mi je bila Siadousova naklonost. Lice mu je odavalo strogoću, ali pravičnost i ljubaznost. Bio je snažan i energičan, a u isti tren i savjestan u pronicanju srži problema, koje je nastojao uvijek sagledati s pravog stajališta. Prije bilo kakvog zaključka pozorno je ispitivao sva motrišta problema, bio je to čovjek od postupaka i rada, koji bi obeshrabrili snagu prosječnog čovjeka. Sjećam se kako je ponekad radio neprekidno osamnaest sati, neumoran u borbi za očuvanjem kolonije od sigurne propasti, iako se mogao pasivno prepustiti položaju koji je uživao, kao što su to činili drugi prije njega, i ne zamarati se ispravljanjem tolikih nepravilnosti. Sve je to radio bez ičije pomoći, i tijekom svog namjesnikovanja nije pronašao dostojnog suradnika, ni unutar uprave, ni kod građanstva kolonije.

Osobito je bio zabrinut zbog bijede mnoštva oslobođenika te je nastojao popraviti njihove životne uvjete u koloniji. Uvidio je kako je jedan od osnovnih razloga njihove bijede taj što građani radije zapošljavaju oko kućnih poslova robijaše, koje im uprava u bescjenje prepušta. Tada je izdao nalog da se robijaši smiju unajmiti samo za poljske radove, kako bi na taj način potakao i obradu zemlje u koloniji. Namjesnikov je cilj bio poticanje građana u zapošljavanju slobodnjaka na poslovima kuhara i slugu, kako

bi si priskrbili potrebna sredstva za normalan život, a ne da se za sitniš unajmljuju robijaši, koje je ionako uprava hranila i pružala im smještaj. Prvo što se desilo bilo se molbe građana, koji su tražili dopuštenje ne bi li mogli sad ovdje uposliti jednog, tamo drugog robijaša, i tako unedogled. Namjesnik je izradio plan kako da poboljša stanje oslobođenika, ali koji je ubrzo, kada je shvatio kako su želja za napretkom ili svijest o socijalnom stanju u Cayenneu ljudima nebitne, pao u vodu. Građani su podnosili pritužbe Vrhovnom vijeću kolonije i obasipali Ministarstvo zahtjevima tražeći namjesnikov opoziv.

Tijekom dvogodišnje službe na sve je moguće načine pokušao poboljšati stanje u koloniji, brinući se ne samo o uvjetima života građana već i kažnjenika. Međutim, zatrovana uprava kaznionice, umjesto da ostvari njegove prijedloge za poboljšanjem, suprotstavljala se njegovoj stvaralačkoj energiji svom svojom neradničkom snagom. Činovnici uprave ne samo da su ga mrzili već su ga se i bojali, jer se s radošću rješavao onih kojima bi otkrio propuste i lijenost i tako im dokazao njihovu nesposobnost. Najmilija smicalica mu je bila, kada bi naredio kakvom kažnjeniku, koji je radio za njega, da noću prekine telefonsku liniju, i na taj način bi, sutradan u obilasku kažnjeničkih logora, bez prethodne najave mogao vidjeti pravo stanje stvari. Kad je prvi put to učinio, i to onda kad su ga najmanje očekivah, među namještenicima je zavladala prava panika. U jednom je logoru nedostajao zapovjednik straže, u drugom je naišao na pijana stražara kako leži u vrtnoj ležaljci svoga vrta nakon obilne pijanke što se s noći protegnula do kasnog popodneva. Posvjedočio je kako kažnjenici rade potpuno goli pod žarkim suncem, presahnulih grla, i kojima su stražari zbog iživljavanja oduzeli vodu. Znao je iznenaditi namještenike pri njihovim najosebujnijim okrutnostima i ubrzo je otkrio razne oblike krađa i ucjena, što su štetile državi i kažnjenicima, koji su bili prepušteni sami sebi. Namjesnik je upravo od kažnjenika, sam ih odabirući i zaposlivši ih kod sebe, saznao većinu činjenica i na taj se način upoznao s pravim stanjem stvari u kažnjeničkoj koloniji. Mnoge je namještenike lišio njihove časti i poslao natrag u Francusku, a među njima i zapovjednika Otoka. Brojni su stražari jako prosvjedovali, stoga što je kažnjavao njihovo barbarstvo. Uprava se tada pridružila građanskim zahtjevima u imenovanju drugog namjesnika. Ali, on je ipak morao ostati do kraja predviđenog mandata, te je razotkrio toliko svinjarija da su se svi pribojavali neće li, po povratku u Francusku, izazvati skandalozno razotkrivanje stanja kolonije na štetu njene ionako već slabe reputacije.

Jednog dana, dok je pregledavao neke spise u arhivu, upitao me: “Kamo ćete otići, Belbenoit, kad budete slobodni?”

Odgovorio sam mu istinito, jedino što sam mogao: “Pokušat ću pobjeći, jer si jedino tako mogu priuštiti novi život. Tu bi to bilo neizvedivo.”

Nekoliko je trenutaka šutio, a potom mi rekao: “Nećete morati bježati. Dat ću vam putovnicu s kojom ćete moći lako napustiti koloniju.” Nešto slično se nikada još nije desilo u povijesti kažnjeničke kolonije. Moje se oči ispuniše suzama i tiho, promuklim glasom jedva sam uspio izustiti: “Hvala vam, gospodine, hvala vam!”

Narednih mjeseci namjesnik Siadous nije više to spominjao, ali njegova mi je riječ bila nepogrešiva kao i svjetlost sunca što nosi novi dan, te sam bio uvjeren kako ću čim odslužim kaznu moći otići. Radio sam koliko sam mogao, a bilo je dana kad sam provodio u arhivu cijelo jutro i poslijepodne jedino s pauzom za ručak. Noću bih se vraćao u barake ne obazirući se na vrijeme, dolazeći ponekad i poslije deset sati, jer sam uvijek imao dobro opravdanje što me je namjesnik zadržao do kasno na poslu. Trudio sam se pomno urediti povjerene mi spise, ali barem polovicu vremena provedenog u arhivu mogao sam posvetiti svom osobnom istraživanju. U tim vlažnim i pljesnivim sobama u kojima sam cijeli dan radio, pretraživao sam police i hrpe spisa, izvještaja i dokumenata uprave počevši od samog osnutka kažnjeničke kolonije. Pronašao sam i neke knjige i članke o koloniji na stranim jezicima, što su ih, često uz popratna pisma i opaske, slali francuski diplomati iz svih krajeva svijeta. Pročitao sam i prvu knjigu napisanu o grozotama kažnjeničke kolonije, knjigu generala Pichegrua, koji je, nakon što je pobijedio u bici kod Jemmapesa, okrenuo leda revoluciji, te su ga poslali u Gvajanu, odakle je na posljetku pobjegao u Sjedinjene Države. Čitao sam sve, pa i knjige, članke i izvještaje o opskrbi, o odjeći i materijalu. Zapisivao sam bilješke i brojke. Tih mnogih, dugih mjeseci provedenih u ovim zaprljanim sobama, susretao sam se s dokazima, činjenicama i brojkama koje su mi omogućile da se otada borim za ukinuće tog pakla i izložim iskvarenost uprave. Mnoga su ova poglavlja knjige napisana za stolom u srcu kažnjeničke kolonije dok sam na sebi još uvijek nosio sramotne crvenobijele pruge. Napokon sam, nakon toliko godina životarenja, naišao na svoju svrhu i cilj, rad.

Jednog me dana namjesnik pozvao u svoj ured i rekao: “Belbenoit, vratit ćete se u barake. Moram prištedjeti u proračunu, ali ću se pobrinuti da još tih nekoliko mjeseci koji vam preostaju za izdržavanje kazne dobijete prikladan posao.”

Zapanjio sam se, no ništa ne izustih. ‘Zasigurno postoji neki dublji razlog’, pomislio sam. ‘Namjesnik ne poduzima takve korake samo zbog štednje u proračunu.’

Kad sam se javio u ured zapovjednika, ovaj usklikne podsmjehujući se: “Tako dakle, Belbenoit, napustio si vladine skute!”

“Namjesnik Siadous me poslao natrag u logor”, odgovorio sam tiho, “ali, nema dvojbe, gospodine, kako iza toga stoji uprava.”

“Kako? Molim vas, vi ste još uvijek uvjereni, Belbenoit, kako vam uprava nije naklonjena!” zapovjednik je, hineći nevinost, odgovorio.

“Smatram kako ću ovoga puta to moći i dokazati, gospodine”, odvratio sam mu. Ljutnja koja ja tinjala u meni rasplamtjela se te izgubih obzir i mjeru. “U Cayenneu sam već šest mjeseci”, rekoh zapovjedniku, “šest mjeseci dobrog ponašanja, jer nisam dobio ni jednu prijavu. Ipak, u ovih šest mjeseci dobio sam od svih kažnjenika najgore ocjene. Jedini sam kažnjenik ovdje koji je šest uzastopnih mjeseci dobivao ocjenu nula.” (Kažnjenike ocjenjuju zapovjednici straže barake ocjenama od nula do deset na temelju izvještaja stražara, a ja sam imao osamnaest nula. Bio sam jedini kažnjenik u koloniji s tako slabim ocjenama.)

Zapovjednik nije znao što bi mi odgovorio te je prelazeći na drugu temu rekao: “Sada ćete otići u barake i tamo voditi registar kaznionice koji je u velikom neredu. Tu ćete imati mnogo posla, ali i mnogo slobode. Slobodan vam je odlazak u grad kad god trebate. Možete spavati i u uredu pokraj ulaza u logor Zaradit ćete koji franak, a i po zdravlje će vam ovdje biti bolje.”

‘Nek’ bude što ima biti!’ rekao sam si, odlazeći do vladine zgrade, preuzeti stvari koje moram premjestiti u baraku.

Prolazeći pokraj vrata namjesnikova ureda, ovaj me pozvao unutra kako bi mi rekao da je poslao zapovjedniku straže barake pismenu obavijest kojom me imenovao za kažnjenika drugog reda.

Zahvalio sam mu se. Još sam uvijek bio ogorčen i razočaran zbog ovakvog razvoja situacije i stoga što mi je onemogućen daljnji rad u arhivu. Odgovorio sam mu: “Tijekom tolikih kažnjeničkih godina, nikada još nitko nije promaknut u drugi razred, te sam bio uvjeren kako ću izdržati cijelu kaznu kao kažnjenik trećeg razreda.” Namjesnik je shvatio što sam mu htio time reći. “Znam da će vam to biti od pomoći”, reče. “Sad možete otići i pripazite što radite!” savjetovao me na odlasku.

Kasnije sam doznao da su me udaljili iz arhiva jer je zapovjednik smatrao kako sam opasan na tom radnom mjestu, budući da je imao dokaza kako imam znance u Sjedinjenim Državama te bih im mogao objelodaniti neke obavijesti koje bi štetile ugledu Francuske u svijetu. Namjesniku nisu bila poznata ta moja poznanstva pa je zapovjedniku uspjelo izvršiti pritisak na njegov osjećaj dužnosti i na njegovu savjest domoljubnog čovjeka. Nakana uprave u svemu tome bila je ukloniti me s tog, po njih osjetljivog mjesta, i onemogućiti mi uvid u spise. Unatoč tome, svojim sam ustrajnim radom i zanemarujući utrošeno vrijeme već pronašao mnogo više nego što je uprava mislila.

Nedugo nakon preuzimanja nove službe knjigovođe, uspio sam izravnati račune sa zapovjednikom. Za hidrografske poslove broda *Antares* poslana je na otok nedaleko od Cayennea skupina od šest kažnjenika u pratnji stražara, s kojim su na otoku ostali dva tjedna. Stražar, koji je imao potpunu vlast nad skupinom, sastavio je popis potrebnih živežnih namirnica, od kojih je samo trećinu podijelio ljudima, a ostatak je donio natrag i prodao kajenskim crncima. Kad sam preuzeo knjigu kaznionice, ti su mi kažnjenici, znajući kako sam u dobrim odnosima s namjesnikom, izložili svoje pritužbe. Prijavio sam stvar zapovjedniku, koji je pozvao stražara i ispsovao ga zbog takvog postupka. Zapovjednik je ustanovio kako nanesena šteta iznosi petnaest franaka. Dok je on vodio istragu i psovao krivca, ja sam kao knjigovođa bio u njegovom uredu. Osim toga, zapovjednik mi je za neki posao dugovao petnaest franaka te on naredi stražaru da odštetu od petnaest franaka dade meni. Tako je šteta opet bila namirena ali ne i na račun uprave.

Bila je to neobična prilika za mene te sam odmah otišao u vladinu zgradu. Znao sam da će se namjesnik pozabaviti tom stvari, jer ga je baš to najviše smetalo. I tako se i pozabavio time! Zapovjednika su oglobili velikom globom.

Nedugo potom opet sam se našao u sporu s upravom, koji je ovoga puta bio i komičan.

Imao sam jednu mačkicu, koju sam vrlo volio. Jednog je dana zapovjednik stražara opazio kako moja mačkica progoni njegovu kokoš i upozorio me da će, ako to još jedanput opazi, ubiti mačku. Rekao sam mu kako će, ako to učini, izgubiti nekoliko tisuća franaka. Na moje se riječi on samo nasmijao. Ali, tjedan dana kasnije moja je mačkica nestala. Odmah mi je bila poznata njena sudbina i otiđoh zapovjedniku stražara te mu rekoh: “Upozorio sam te da ćeš platiti nekoliko tisuća franaka ako mi ubiješ mačku. Uvjerit ćeš se u to za dva ili tri dana.”

Vratio sam se u ured u logoru i sastavio dva izvještaja, jedan namjesniku a drugi državnom odvjetniku kolonije. Izvještaji su glasili: “Već više od tri godine, kuhar stražarske menze upisuje se u obračun kaznionice Cayenne kao podvornik. Prema propisima stražari nemaju pravo na kuhara, te ako unajme kažnjenika za taj posao, moraju platiti upravi četiri franaka dnevno. Kuhar stražarske menze u Cayenneu, pošto je upisan kao podvornik, nije bio plaćen. Na taj su način stražari u tri godine oštetili državnu blagajnu za svotu od oko četiri tisuće franaka. Treba sprovesti istragu.”

Narednog je dana namjesnik poslao svog tajnika u koloniju ne bi li ustanovio istinitost mojih navoda. Zapovjednik stražarskog odjela nalazio se u logoru samo tri mjeseca i, iako ga to osobno nije teretilo, čitav taj proces mu je bio nelagodan. Došao me upitati za razloge mog postupka.

“Vas se osobno ne tereti”, odgovorio sam mu, “jer ste tu tek kratko vrijeme. Nisam taj proces podnio zbog vas, već za kaznu zapovjedniku koji je ubio moju mačkicu.”

“Ali, sad ste nam dali golemi posao!” odgovorio je. Ispričao mi je kako je na temelju moje prijave namjesnik naredio da se popiše ime i vrijeme boravka svakog pojedinog stražara u menzi u posljednje tri godine. To me baš veselilo: “Ostavite to meni. Ja ću to brzo napisati.” Nakon toga, kad god bih vidio zapovjednika, bocnuo bih ga primjedbom: “Kad sam vam rekao da ćete skupo platiti za moju mačkicu, znao sam dobro što govorim.” Nakon tog incidenta, pustio me na miru i više se nije miješao u moje poslove. U ovoj nemilosrdnoj kažnjeničkoj koloniji čovjek treba upotrijebiti svu svoju lukavštinu ne bi li se prema njemu odnosilo kao prema ljudskom biću i s poštovanjem. Kao knjigovođa kajenske kaznionice uživao sam mnogobrojne povlastice. Stražari su se pribojavali mojih istraga. U svakoj kaznionici kao i u svakom logoru u prašumi knjigovodstvena je služba vrlo korisna, jer je knjigovođa taj koji stvarno upravlja logorom i koji se o svemu brine. Ako se razumije u svoj posao, može dobro zaraditi na mnogobrojnim mogućnostima izmjena i trgovine, za koje je nadležan.

Osuđenicima više vrijedi dobar odnos s knjigovođom, nego s desetoricom stražara. Knjigovođa popisuje ljude, prikriva nečije odsustvo, šalje ljude u logor koji im on dodijeli, pa i onda kad je zapovjednik već odredio, a o njemu zavise i mnoge druge stvari od prijeke potrebe za dnevni život osuđenika.

Knjigovođa kajenske kaznionice prisiljen je raditi oko šesnaest sati dnevno, ali zato dobiva od uprave svakog tjedna veći obrok hrane. Zapovjednik straže ne ispituje pravovaljanost knjiga i računa, jer je to složen i dugotrajan posao, te to vrijeme radije provodi doma ili pijući rum s prijateljima, iako je za sve što se radi upravo on odgovoran. Njegov potpis mora stajati na svakom izvještaju, računu ili bilo kojem drugom spisu što ga sastavlja knjigovođa, te ako nešto nije u redu, sva odgovornost pada na njega. Stoga je za njegov osobni mir vrlo važan odabir sposobne osobe na mjestu knjigovođe, ali i ne samo to. Ako knjigovođa ne bi smio zarađivati ništa sa strane, zasigurno bi odmah potražio neko drugo mjesto na kojem bi, vješt u računanju i snalaženju, zarađivao poveću sumu novca. Kako zapovjednik ne može nagrađivati knjigovođu iz svog džepa, kao poticaj mu ostavlja slobodne ruke, i tako knjigovođa može nadoknaditi svoj naporan posao na brojne načine. Na taj način se dešava, na primjer, da ako se neki kažnjenik želi premjestiti u bolji odred, knjigovođa će dobiti deset franaka, te čim bude slobodno mjesto, kažnjenik će biti premješten ... samo ako drugi kažnjenik ne obeća petnaest franaka!

U većim kaznionicama, kao što su kajenska ili u St. Laurentu, knjigovođa na taj način zarađuje pristojnu svotu novaca, a dio te zarade pripada i zapovjedniku straže kao naknada za njegovo dopuštenje.

Najspretniji iznuditelj “zarada” što sam ga upoznao tijekom godina provedenih u Gvajani bio je Bebert Abavent, koji je nekoliko godina vodio knjigovodstvo barake St. Laurenta. Kad smo bili zajedno na otoku St. Joseph, pohvalio mi se kako zarađuje oko pedesetak franaka dnevno, a katkad i više, pogotovo kad je zapovjednik logora Vilsouet. Taj je zaista bio neobičan tip. Bebert mu je, barem mi je tako ovaj ispričao, davao svakoga dana bocu ruma i time dobio knjigovodstvene knjige na slobodno raspolaganje. Za premještaj kažnjenika u drugi logor ili za dolazak u logor St. Laurenta, Bebert je tražio deset franaka. Preseljenje u drugu baraku koštalo je dva franka, posao gradskog smetlara pet franaka, a posao čuvara barake pedeset franaka. S druge se pak strane zapovjednik, kad bi mu uzmanjkalo kakvih stotinu franaka, često poslužio ucjenama.

Jednog je dana u Bebertov ured ušao s popisom od tridesetak imena koje je Bebert morao iste večeri preseliti u druge barake. Čim je zapovjednik otišao, Bebert je bacio pogled na popis i, poznajući svakog čovjeka u logoru, vidio kako su to sve mladi ljudi. Isprva je pomislio kako je možda donesen novi propis protiv razularenosti pederastije koja je vladala po barakama, ali je nedugo potom shvatio kako se radi samo o zapovjednikovoj ucjeni. Izvršio je primljene naloge i istoga popodneva obavijestio popisane o skorom premještaju. Narednog jutra se pred Bebertovim vratima nalazila kolona ljudi. Stariji kažnjenici došli su posredovati za ostanak njihovih *mômea* i svi su mu nudili mito. Bebert nije ništa mogao učiniti protiv naloga zapovjednika te mu je otišao izložiti nastalu situaciju, u nadi kako će mu zapovjednik dopustiti rješenje svima na korist. “Izvrsno,” rekao je zapovjednik, “pošaljite ih natrag u barake, a tarifu znate. Samo, nemojte zaboraviti”, nadodao je, “koliko od tog novca pripada meni.” Ta mu je ucjena donijela tri stotine franaka.

Bebert mi je o njemu ispričao i ovu dogodovštinu. Zapovjednik bi redovito svakog mjeseca, potrošivši cijelu svoju plaću, došao u Bebertov ured i naredio mu: “Sutra će kažnjenik taj i taj otići u logor Malgachi. Upišite ga!” Taj bi kažnjenik sigurno imao dobro i unosno mjesto bilo kao čuvar barake ili slično. Bebert bi tada javio dotičnom o premještaju u zloglasni logor, a ovaj bi ga prestrašen pitao za razlog. “Po nalogu zapovjednika”, običavao bi odgovoriti Bebert. “Možete razgovarati s njim!” Kažnjenik bi otišao do Vilsoueta na razgovor i ubrzo bi se sporazumjeli, ne snagom riječi već snagom koju je predstavljalo pedeset do sedamdeset novčanica. Narednog bi jutra Vilsouet posjetio Baberta i umjesto tog čovjeka u logor Malgachi bi otišao kakav Arapin.

Takve stvari dešavale su se unutar svih logora i baraka u koloniji.

Jednog me poslijepodneva zapovjednik straže poslao u bolnicu kako bih zapisao smrtni slučaj. Pokojnik, zvao se Boppe, bio je čuven u kažnjeničkoj koloniji, a utopio se pri kupanju. U Gvajani je bio tek nekoliko mjeseci, a došao je ovamo brodom *Martinière* jer su ga osudili na pet godina prisilnog rada zbog pokušaja trovanja svoje žene u prelijepom dvorcu u okolici Nancyja, gdje je gospodski živio kao glavni nadzornik šumarstva istočne Francuske. U jednoj raskošnoj dvorani dvorca sastalo se obiteljsko vijeće kako bi odlučilo o potrebnim mjerama. Hoće li krivca predati vlastima ili ne? Time bi se poljuljala čast jednog od najvećih francuskih književnika, a možda i upropastila njegova karijera. Obitelj je odlučila sve zataškati, ali pod jednim uvjetom, a to je da Boppe mjesečno isplaćuje određenu svotu novaca ženi, koja ga je napustila. Zaprijetili su mu se da će ga predati vlastima ne bude li izvršavao taj uvjet, a on je to spremno prihvatio. Ali, svoje obećanje nije održao, uvjeren kako se obitelj neće usuditi izazvati aferu, koja bi na njih bacila sramotu. Na koncu je ipak osuđen na pet godina Gvajane.

Došavši ovamo, Boppe si je sredio lagodan život zahvaljujući svom novcu. Zadivila ga je prašuma te se odlučio posvetiti proučavanju tropske flore. Raspolažući s dovoljno novca, nije mu bio problem od uprave isposlovati različite pogodnosti. Koliko mu je to bilo moguće govori i apsurdnost što su ga imenovali za botaničara kolonije. Naručio si je iz Francuske obilan stručni materijal i desetak dobrih lovačkih pasa.

Ali smrt mu je prekinula užitak udobnosti kupljene novcem. Nije prošlo ni dva tjedna od njegove smrti, a iz Francuske je stiglo njegovo potpuno pomilovanje, s potpisom predsjednika Republike. Mogao je to zahvaliti samo velikom pritisku utjecajnih prijatelja u Parizu. Pomilovanje je bilo potpisano osam dana prije Boppove smrti.

Moja se kazna polako primicala kraju. Uskoro je došao i dan uoči mog oslobođenja, 21. rujna 1930. godine. Kazneni spisi sadržavali su i izdržavanje dviju naknadnih kazni po šest mjeseci, tako da mi je prvotna osuda bila produžena za godinu dana. Ipak sam mogao biti sretan, zahvaljujući sreći i prisebnosti, održao sam se na životu dugih i beskonačnih devet godina patnji i muka. Mnogi su za svoj prvi pokušaj

bijega dobivali po dvije ili tri godine naknadne kazne, a pet godina za sve daljnje pokušaje, dok sam se ja uspio izvući za četiri neuspjela pokušaja bijega sa samo šest mjeseci. Bio sam svjestan kako uz svoje slabo mentalno i narušeno fizičko zdravlje ne bih nikada dočekao 21. rujna 1930. godine da su me bili poslali u grozne ćelije otoka St. Josepha!

XXVI.

Do kasno u noć igrao sam *marseillaiseu* s prijateljima u baraci. Želio sam nastaviti kartati sve do zore, ne bi li budan pozdravio svoju najsretniju zoru, ali ostali su bili preumorni. Njima naredno ujutro ne donosi oslobođenje već težak i monoton svakodnevni rad koji je započinjao u šest sati.

Komarci su oblijetali oko središnje svjetiljke stapajući se sa slabim nestalnim svjetlom. U ozračju zagušljivog i teškog zraka kišovite noći, mračne su se barake doimale poput nestvarnih pećina u kojima se mogao nazrijeti samo zvuk hrkanja, ljudskog uzdisaja i buncanja nemirnog sna. Ta svjetiljka što je obasipala potmulo i drhtavo osvjetljenje bila je za mene simbol Gvajane i ugasla, napola mrtva života njezinih ljudi.

Pet sati ujutro. Buđenje! Čuvar barake pružio mi je šalicu, rekavši: "Evo ti, makar nemaš pravo na kavu. Sutra ćeš si sam morati zaslužiti za kavu." Prijatelji iz barake su se sakupili oko mene kako bi me pozdravili.

Po posljednji put pogledah kolone koje su odlazile na rad. Zatim sam otišao do skladišta promijeniti odijelo te sam dobio, kao i svi drugi kažnjenici u trenutku oslobođenja, bijedni omot s odijelom od plavog običnog sukna, crni šešir, bijelu košulju i drvene cipele. Odijelo mi je bilo preveliko, a propisne drvene cipele sam mrzio, te sam ih za četrdeset centima prodao kuharu.

Zapovjednik mi je predao iskaznicu s kojom sam od blagajnika uprave trebao dobiti svoju kažnjeničku zaradu. Otišao sam u grad i predao nalog za isplatu. Blagajnik mi je isplatio 85 franaka i 50 centima. Opazivši moje začuđeno lice, pružio mi je list papira sa slijedećim obračunom:

	Odbitak	Zarada
769 radnih rada po 0,50 franaka dnevno		**f 384,50**
biljezi	**f 12,50**	
sudski troškovi	**f 30,00**	
75% zadržano za povratak u Francusku	**f 256,50**	
Ukupno		**f 85,50**

"Sedamdeset i pet posto zadržano za povratak u Francusku!" viknuo sam. Osudili su me na osam godina prisilnog rada, što je značilo da sam ujedno osuđen na doživotno progonstvo iz Francuske!... Nikad mi neće dopustiti povratak u Francusku!

“Znam,” rekao je blagajnik, “takvi su propisi. Sedamdeset i pet posto plaće svakog kažnjenika moram zadržati.”

Ništa nisam mogao učiniti. Još jednom, pa i u posljednjem trenutku mog kažnjeničkog života, nepravda je nadvladala, te su mi oteli 256 i pol franaka. Psujući sam uzeo novac i otišao do redarstvenog povjerenika po iskaznicu oslobođenika. Obavijestio me po postojećim zakonima kako moram ostati u Francuskoj Gvajani sve do konca svog života. Ako pokušam pobjeći, bit ću osuđen na pet godina zatvora na Otocima. Nakon toga je redarstveni komesar nadodao: “Osim toga, narednih deset godina ne smijete živjeti u Cayenneu, te ga sutra morate napustiti. U protivnom ćete biti uhićeni i kažnjeni.” Na slobodi nisam bio ni puni sat, a već su mi prijetili kaznom zatvora.

Osamdeset pet i pol franaka bio je plod devetogodišnjeg zlostavljanja i rada. Istovremeno je par običnih cipela koštao sto i dvadeset franaka! Kupio sam neke jeftine cipele samo kako bih zaštitio bose noge. Plativši hranu za jedan dan, sobu i neke sitne potrepštine, potrošio sam cijeli isplaćeni iznos. Otišao sam u vladinu zgradu posjetiti namjesnika Siadousa.

Dočekao me je sa smiješkom: “Belbenoit, jeste li napokon slobodni?”

“Da, Visosti!” odgovorio sam mu ganut. “Ali, kaznene me vlasti sile na odlazak iz Cayennea. Trebao bih valjda sad otići u prašumu živjeti kao majmun.”

“Ma, dobro je! Sretan sam. Recite mi, imate li dovoljno novaca za kartu za brod?” upitao me je.

“Imam, visosti”, odgovorih mu, sjećajući se njegova obećanja i uzbuđeno iščekujući hoće li ga i održati. “Primio sam nešto novaca od gospođe Blair Miles, ali kaznene mi se vlasti prijete kaznom zatvora od pet godina na Otocima ako samo pokušam napustiti koloniju.” Namrštio se te počeo nešto tražiti po ladici stola. Zatim je izvadio neki papir i pružio mi ga: “Eto,” reče mi, “uzmite! Predat ćete mi formalnu molbu kojom ću vam odobriti godinu dana boravka izvan kolonije. Svoju ćete molbu obrazložiti razlozima navedenim u ovom spisu. Pošaljite mi molbu što prije! Nakon toga možete otputovati sljedećim brodom.”

“Uistinu? Već sljedećim brodom, gospodine?” ponovio sam njegovu posljednju rečenicu u nevjerici.

“Jest, Belbenoit. Odobrit ću vam tu godinu slobode, a vlasti nek’ govore što hoće”, rekao je namjesnik sa smiješkom u očima. “Navedite u molbi kako u Gvajani nema mogućnosti za čovjeka koji po svom dostojanstvu hoće zarađivati za život kao oslobođenik, te da želite živjeti negdje drugdje, gdje ćete se moći zaposliti i zarađivati.”

Iste sam noći ispisao molbu. Dva dana kasnije namjesnik Siadous je sazvao kolonijalno vijeće i predložio moju molbu, koja je odmah prihvaćena, jer je to bila osobna želja šefa kolonije. Naredne subote odluka vijeća objavljena je u službenom vjesniku Francuske Gvajane sljedećim riječima:

Dekret Namjesnika Gvajane!

Namjesnik Gvajane i kolonijalno vijeće na svojoj su sjednici od 27. rujna 1930. godine donijeli zaključak kako se René Belbenoit, oslobođenik broj 16 444, ovlašćuje s propisnom putovnicom na godinu dana prebivanja izvan kolonije.

Cayenne, 27. rujna 1930.

Namjesnik Siadous

Međutim, još mi je nedostajala viza konzula Venezuele, kamo sam mislio otići, te sam je otišao zatražiti. Zapanjilo me kad su mi odbili zahtjev. Rečeno mi je kako imaju stroge naloge od svoje vlade, koja je prošle godine uhitila sve bjegunce iz kažnjeničke kolonije, da ne smiju primiti u zemlju ni francuske kažnjenike ni oslobođenike. Nadodao je kako je baš istog dana primio i izvještaj kažnjeničke uprave, koji me ne predstavlja u pozitivnom svjetlu. Na moju molbu pokazao mi je izvještaj koji je glasio:

René Belbenoit, robijaš broj 46 635, oslobođenik broj 16 444

1. osuđen na 8 godina prisilnog rada zbog krađe, godine 1921.
2. osuđen na 6 mjeseci zatvora zbog uvreda, godine 1925.
3. osuđen na 6 mjeseci zatvora zbog bijega, godine 1928.
4. proglašen nepopravljivim, godine 1925.
5. proglašen nepopravljivim, godine 1927.
6. zbog mjera opreza zatočen na otocima, godine 1925., 1927., 1928.

Ocjena ponašanja u trenutku puštanja na slobodu: nedovoljna.

Iako je to bio posljednji udarac koji mi je kažnjenička kolonija još mogla zadati, teško sam ga primio. Ne uspjevši spriječiti namjesnika u izvršenju svoje volje, uprava mi se na ovaj zaobilazni način osvetila i spriječila me u napuštanju kolonije. Bio je to pravi šah-mat namjesnikovu nalogu.

Pokušao sam objasniti predstavniku Venezuele kako ne namjeravam ostati u njihovoj zemlji već tražim samo dopuštenje prijelaza u susjednu Panamu, koja ovdje nema svog predstavnika. Kao potvrdu ovoga pokazao sam mu pismo gospođe Blair Miles, u kojem me je savjetovala da dođem u Panamu gdje će mi pomoći oko zaposlenja kod američke zone Kanala. Proučivši pismo, venezuelski predstavnik je otisnuo na putovnicu žig s potvrdom *Prijelaz u Panamu.* To je bilo sve što mi je trebalo, te sam napokon bio spreman otputovati. Kaznene su vlasti, saznavši za moje iznuđeno odobrenje, bile izvan sebe.

Taj mi je dan bio dvostruko sretan, jer ne samo da sam napuštao to mjesto muke i patnji već je to bio i blagdan mog zaštitnika, svetog Renéa.

Brod *Biskra* trebao je otputovati 12. studenog, u 14 sati. Obukao sam se najbolje što sam mogao, moja mala prtljaga je bila spremna, a u džepu kupljena putna karta.

Otišao sam do vladine zgrade po posljednji put se zahvaliti namjesniku za sve što je učinio za mene. Eh, kad bi u Gvajani svi namjesnici bili poput njega!

Stisnuo mi je ruku i zaželio puno sreće, a potom me zatražio obećanje da ću se prijaviti francuskom konzulu u Panami i da ću se držati dopuštenog roka, a osobito da se klonim bilo kakvih napisa koji bi mogli štetiti ugledu Francuske. Iskoristio sam ovu posljednju priliku što govorim s njim kako bih ga zamolio za uslugu za jednog od rijetkih pravih prijatelja koje sam imao u kažnjeničkoj koloniji. Zvao se Richard i bio je zatočen na Otocima, odakle mi je poslao molbu za oslobođenjem, zamolivši me da je predam namjesniku uz preporuke. Sada je kucnuo trenutak da mu pomognem.

“Možete imati potpuno povjerenje u moju zadanu riječ, gospodine”, rekoh namjesniku, “a, prije no što otiđem, dužnost mi je zatražiti vašu pomoć za kažnjenika, s kojim se vrlo nepravedno postupa.” Predao sam mu Richardovu molbu. Pročitavši je, namjesnik me upitao: “Je li to istinito svjedočanstvo, Belbenoit?”

“Jest, visosti”, odgovorih. “Richarda poznajem jako dobro i možete biti sigurni u istinitost njegovih riječi.”

“Vrlo dobro”, odgovori. “Možete mu odgovoriti kako će dobiti dopuštenje za premještaj s Otoka i u roku od mjesec dana bit će doveden na kopno.” Još jednom se zahvalih namjesniku, i to u Richardovo ime, te sam napuštajući vladinu zgradu osjetio kako me obuzima sreća.

U 14 sati nebo je proparala sirena broda *Biskra.* Napokon sam bio slobodan, makar na godinu dana. Bio sam prvi oslobođenik u povijesti kažnjeničke kolonije kojem je izdano takvo dopuštenje. Mnogi su kažnjenici i oslobođenici čuli brodsku sirenu i promatrajući brod na odlasku zavidjeli mi na sreći što mi je zakonski dopušten odlazak u svijet.

Kad se brod zaustavio na Otocima, Richard je bio na zaduženju veslača kaznioničke lađe. Pozvao sam ga i javio mu dobru vijest o premještaju na kopno.

“Ali, moraš mi obećati da nećeš pokušati pobjeći tako dugo dok je gospodin Siadous namjesnik”, upozorio sam ga. “Ionako će uskoro biti pozvan natrag u Francusku, te ćeš se malo strpiti.”

Richard mi je obećao i nadodao: “Kad me puste, doći ću k tebi u Panamu, prijatelju!”

Brod je pristao uz dugi gat u St. Laurentu. Ovaj sam put koračao njime miran i sretan zanemarujući stražare i njihove zlobne poglede. Predao sam pošti pisma što mi ih je povjerio Richard i susrevši neke poznate oslobođenike pozvao sam ih na večeru u najbolji kineski lokal. Veselili su se mojoj naklonjenoj sreći ali ih je i rastužila pomisao na njihovu škrtu sudbinu.

Nekoliko sati kasnije brod *Biskra* se udaljavao niz rijeku Maroni. S palube sam promatrao prašumu kako se udaljava. Kad smo stigli do ušća rijeke, već se spustila noć i uskoro je obalu zavila tama. Ostao sam na palubi promatrajući tamno more i misleći

na budućnost, koja mi je nosila borbu, ali ovaj put za život i uspjeh, a ne samo za golu koricu kruha.

XXVII.

Nakon nesretnih godina, ploveći prema novim horizontima svijeta, činilo mi se kao da mi cijeli svijet promiče kroz stakalca kaleidoskopa. Iz mora su izranjali obrisi glavnih gradova Nizozemske i Britanske Gvajane; Trinidad, Paramaribo, Georgetown i Port of Spain. Gradovi su se potom gubili za vodenim brodskim tragom. Napokon sam bio slobodan i sve udaljeniji od Gvajane.

Cijeloga sam dana šetao palubom. Ruka mi je neprestano lovila džepove ne bi li se uvjerio kako još uvijek imam putovnicu. Razgovarao bih s putnicima, pjevao i plesao. Noću bih, nakon samo nekoliko sati sna, izašao na palubu kako bih pozdravio novu zoru. Promatrao sam kako se iz zlatne zore u mrkloj noći rađa novi dan. Osjećao sam slobodu!

Iskrcao sam se u Cristobal Colonu, ulaznoj luci Panamskog kanala, kojim se iz unutrašnjosti dolazi do Atlantskog oceana. Odmah sam se uputio prema francuskoj četvrti ne bih li tamo pronašao jeftiniji smještaj. Zatim sam se bacio u potragu za bilo kakvim poslom. Nakon nekoliko sati postao sam vrtlar u bolnici Georgas Memorial. Osam mjeseci sam zadovoljno živio i radio. S ušteđevinom sam osnovao malu praonicu rublja, zajedno s jednim prijateljem. Ponovno sam postajao čovjek koji zaslužuje za život i koji je dostojan poštovanja. Međutim, uznemirivala me činjenica kako vrijeme brzo teče. Mjeseci su se izmjenjivali i sve mi je manje vremena preostalo od ove godine dana što mi je dodijelio namjesnik Siadous. Poslao sam mu brzojav, a potom i pismo s priloženim potvrdama kanalske komisije o dobrom vladanju i zaposlenju te ga zamolio za trajnu slobodu. Međutim, ubrzo sam doznao kako je namjesnik Siadous napustio kažnjeničku koloniju i da ga je zamijenio drugi namjesnik.

Iako sam pravno i fizički bio slobodan, dušu mi je utamničila pomisao na skori povratak u Gvajanu iz koje mi nema spasa. Dok su prolazili dani, tjedni, pa i mjeseci postajao sam sve nemirniji. Želio sam održati obećanje dano namjesniku Siadousu, ali se, pak s druge strane, nisam želio vratiti u Francusku Gvajanu. Izračunao sam koliko mi je novaca preostalo. Imao sam dovoljno za kartu trećeg razreda za put do Pariza. Donio sam iznenadnu odluku da što prije otiđem u Francusku, da pokušam zamoliti bilo koju vlast za doživotnu putovnicu. Rok isteka moga dopusta istjecao je 12. studenoga 1931. godine.

Devetnaestoga listopada, mjesec dana prije isteka moje slobodne godine, kupio sam kartu za brod prema Francuskoj. Drugog studenoga lučka je policija u Le Havreu, približivši se brodu motornim čamcem, pregledala moje dokumente i uhitila me. Bez ikakva su me obrazloženja zadržali tijekom studenog i prosinca u zatvoru, gdje sam proveo Božić i Novu godinu. Posljednji sam novac potrošio na pisma, nastojeći doći u vezu s ljudima koji bi mi mogli pomoći, ali bez ikakvih rezultata. Iz tamničareva pogleda i držanja izgledalo mi je kao da je netko izdao za mnom strašno strogi nalog

za uhićenjem. Dani su mi prolazili u iščekivanju bilo kakvih vijesti ili posjeta. Petnaestog siječnja su me nenadano izvukli iz zatvora i uz pratnju trojice žandara odveli autom do gata, na kojem su okupljali kažnjenike što će ih prevesti na otok.

Na gatu sam bio zatvoren u posebnoj ćeliji čekajući na brod koji je prevozio kažnjenike do otoka. Tako sam proveo osam mjeseci prateći dolazak kažnjenika sa svih strana francuskoga carstva. Potom su, dvadesetog rujna, u tvrđavu ušli gvajanski stražari koji su trebali sprovesti kažnjenike do usidrenog broda.

“Belbenoit, opet se srećemo!?” uskliknuo je debeli stražar ugledavši me u ćeliji. “Zar niste iskoristili povratnu kartu? Sad si mi dao štofa za dobar vic. Eh, kad to čuju drugi stražari!”

Bajunetom me izgurao na dvorište gdje sam se pridružio u redove s drugim kažnjenicima. Prošli smo gatom, a potom i mostićem broda za kažnjenike. Sve mi je to bilo dobro poznato. Putovanje k paklu, koje sam već bio proživio. Dobro su mi bili poznati kavezi prljavog potpalublja, sada sam već znao kako se othrvati toj patnji i snalazio sam se bolje od onih, koje su ovamo gurnuli po prvi puta, kroz taj uski otvor s rešetkama, i koji su nalikovali na prestravljene miševe.

Zaustavili smo se šest puta u tih petnaest dana kako bi izbacili u more mrtvace. Sedmog listopada usidrili su nas na samom ušću rijeke Maroni i čekali plimu. Suputnici u mojem kavezu svađali su se oko toga tko će prvi proviriti glavu kroz prozorčić i ugledati prašumu ovijenu mjesečevim svjetlom, a ja sam i dalje nepomično sjedio po strani. Odviše sam često i predugo promatrao tu prašumu. Bio sam izvan sebe od bijesa. Taj francuski teritorij nije ugledao pravedna čovjeka, osim onoga koji je sada bio vrlo daleko. Sutradan će me iskrcati na kopno i ponovno će me zlostavljati gvajanska kaznena uprava. Više neće biti ni namjesnika Siadousa koji bi mi mogao nekako pomoći. Nitko mi neće pomoći, osim ako si sam ne pomognem.

Nisam spavao cijelu noć. Komarci su nemilosrdno nasrtali, ali mene su misli toliko zaglušile da nisam ni osjetio tjelesnu bol njihovih ugriza. U zoru su nas iskrcali na gat St. Laurenta. Misli mi je zaokupila jedina pomisao, koja mi je luđački odzvanjala mozgom, a to bijaše pričekati prvu priliku. Ne smijem nikome više ništa obećati i morat ću paziti da nikome ništa ne kažem. Pomno ću pratiti zbivanja i ugrabiti prvu priliku za bijeg.

Kaplar straže u tvrđavi prepoznao me i odijelio od ostalih kažnjenika, a zatim me bacio u samicu.

Time se okončala moja godina slobode, bijah sada ponovno samo broj u brigadi osuđenika. Samo nedugo prije, svim sam silama nastojao vladati sobom, raditi, i dobro se ponašati kako ne bih prekršio ni jedan zakon ni propis. Živio sam štedljivo i Amerikanci su me za to bili nagradili izvrsnom svjedodžbom ponašanja u kojoj je pisalo: ‘Rad obavlja vrlo dobro, ponašanja je vrlo dobrog’. Ali ja sam baš morao otići u Francusku u potragu za pravdom, produženjem putovnice, a možda i za oproštenjem, i naravno, bio sam naivan. Trebao sam ostati u Panami, a možda bih i ostao da nisam obećao namjesniku Siadousu kako ću održati danu riječ i predati se francuskim

vlastima prije isteka godine dana slobode koju mi on bijaše dodijelio. Pa dobro! Održao sam svoju riječ. Sad kažnjenička uprava može učiniti što god želi, nikome više ništa ne dugujem. Izdržat ću bilo kakvu kaznu koju mi dodijele i čim ponovno postanem slobodnjak pobjeći ću.

Dodijelili su me na Kraljevski otok. U četiri godine otok se nije ni najmanje promijenio. Samo su stražari bilo još gori, a kažnjenici su se još očajnijim snagama nego ikad borili za život. Prošlo je mjesec, dva, četiri. Ćelija, koju sam cijele dane mjerio koracima, a često i više sati u tamnoj noći, postajala je moj grob. Hranu su mi davali kroz otvor. Nisam imao novaca ni za cigarete, koje bih mogao nabaviti kod stražara, te su me oni posve zanemarivah. Neprestano sam, poput životinje, hodao po ćeliji. Da bih održao mišiće ruku u pokretu istezao sam se, hvatajući za prečke u stropu i vježbao. Iz dana u dan borio sam se za duševnu i tjelesnu prisebnost. Tako je prošlo pet, šest mjeseci a potom i godinu dana te mučne samoće. Označavao sam noktom dane po zidu, prošao je mjesec rujan 1934. godine, a onda i treći studeni, dan kad su me prije tri godine uhitili na brodu u Le Havreu. U ključanici starih vrata okrenuo se ključ, vrata su se otvorila i stražar mi je predao nekakav papir. Oči su mi bile zaslijepljene trogodišnjom polutamom, te sam uz naprezanje uspio razabrati sadržaj papira koji je obavještavao o tome kako sam odslužio tri godine kazne zbog odlaska u Francusku, i da sam sada ponovo oslobođenik na uvjetnoj slobodi. Sad sam mogao napustiti otok i vratiti se natrag na kopno.

Oslobođenik! Počeo sam se smijati. Dodijelili su mi slobodu života psa lutalice. Slobodan sam živjeti oko Cayenne ili u St. Laurentu zajedno s prašumskim majmunima, ali ne i u gradovima. Dah su mi slobodu za život, ali ne i slobodu zarađivanja za život. Napokon su me oslobodili na doživotnog kažnjenika što luta Gvajanom! Jadni stražar, zasigurno je mislio kako se smijem od sreće što me oslobađaju iz samotne ćelije! Ispratio me do gata na mali parobrod koji nisam uspio ni vidjeti koliko me sunčano svjetlo osljepljivalo. Teturajući sam se popeo na brod.

Dok je brodić plovio prema St. Laurentu, radovao sam se što sam se uspio održati na životu. Bio sam živ. tijelom i duhom. Preispipavao sam tijelo ne bi li se uvjerio kako u tom kosturu u koji sam se pretvorio ipak teče život. Ni jedan mi dio tijela nije bio paraliziran samovanjem u samici. Zahvalio sam se Bogu što mi je dao toliko snage i svijesti da sam se svakodnevno gibao po ćeliji i noću vježbao i time sačuvao snagu duha i tijela. Bila je to pobjeda duha nad materijalnim nedaćama.

Stražari su me, po silasku na gat, dočekali s porugama i zadirkivanjem. Očigledno se po koloniji širila vijest kako me treba u svakoj prilici zlurado podbosti, upravo stoga što sam bio dobar prijatelj bivšeg namjesnika. Da zaista, sada više nije bilo sumnje, bio sam uvjetni oslobođenik, oslobođen na bijedan život. Barem sam se riješio rešetaka. Sad sam se mogao sâm brinuti o sebi i sâm se uzdržavati. Oslobodili su me kako bih mogao jesti otpatke ili ono što bih našao na cesti. Mogao sam sada spavati u prašumi poput stotine drugih nesretnika. Sada sam mogao i umrijeti, i to što prije to bolje. Nijedan stražar neće propustiti priliku kako bi me ponizio ili izazvao.

Naišao sam na uvjetnog oslobođenika, znanca od prije četiri godine, koji je pravim čudom ostao još na životu. Neki su mu prijatelji iz Francuske slali po koji franak te je imao kolibicu načinjenu od trave u koju me ljubazno primio.

“Suprotstavio si se upravi, Belbenoit”, rekao mi je. “Priča se kako je namjesnik Siadous tvojom pomoći uspio prekinuti njihove malverzantske zarade. Kažnjeničke se vlasti ljute na tebe, a i na mene će se ljutiti kad vide da sam ti prijatelj. Ali, neka idu k’ vragu, ionako mi ne preostaje još mnogo od života.”

Dopustite mi da još jednom ponovim što znači biti uvjetni oslobođenik u Francuskoj Gvajani. To podrazumijeva da ste izdržali kaznu, odnosno da ste proveli tri, pet ili deset godina u Logoru smrti, u purpurnoj barci, u mračnim ćelijama i da ste, ostavši živi, sada slobodni. Slobodni ste ostati u Gvajani, ali ne i napustiti to kužno mjesto kako biste negdje drugdje započeli dostojan život, viđali prijatelje, primili se poštena posla i spasili ostatke što su preostali po brodolomu vlastitog života. Niste oslobođeni da biste se pridigli iz tog blata i nesreće i započeli novi život. Oslobodili su vas ćelija, kaznenog logora i prljavih baraka. Oslobodili su vas za život u Gvajani, na život bez sredstava za preživljavanje.

Da bi opstali trebali bi se verati po stablima poput majmuna i živjeti od lišća, ili prelijetati prašumom poput papiga i živjeti od oraha, ili pak plivati blatnim rijekama poput riba i hraniti se algama i školjkama. Čovjeka ne štite ni krzno niti perje, trebao bi se zaštititi odjećom. Sve i da želite raditi i naći nekakav posao za sitne novce, jer novac je čovjeku jedini izvor opstanka, u Gvajani vam to nije omogućeno na pošten način. Ne možete dobiti posao smetlara jer to besplatno obavljaju kažnjenici, a niti posao podvornika u privatnim kućama jer na taj posao stražari za sitne novce iznajmljuju kažnjenike. Ne možete odvoziti glomazni otpad, jer upravi morate plaćati za dozvolu. Uvjetnom oslobođeniku bez prijatelja koji bi mu pomogli, preostaje jedino da lovi leptire i prodaje ih za sitniš. Premda bi se ti leptiri i rukotvorine skupo prodavali po Francuskoj i po turističkim hotelima Kariba, uvjetni oslobođenik za njih dobiva tek deset posto od prodajne cijene.

Lovio sam leptire te izrađivao svakojake gumene predmete od smole što bih je prikupio s drveća u prašumi. Za Božić sam uspio ispeći nešto mesa, papigu što sam je ulovio strelicom. Uskrs sam proslavio uz juhu od palmina sjemena i od prženih krijesnica. Kupovao sam najjeftinije cigarete i od svake bi cigarete napravio tri. Vodu sam crpio iz rijeke i prije konzumiranja zakuhao bih je na vatri, što je rijetko tko od mojih prijatelja radio. Nisam imao više zubi, ali ne marih za to, jer ionako nisam imao ništa što bih trebao gristi.

Drugi su uvjetni oslobođenici živjeli nešto lakšim životom jer su noću odlazili u krađu po gradu. Ja to nisam želio raditi. Nastojao sam si pribaviti sve potrebne stvari iz prašume ma koliko ona bila prema čovjeku nedarežljiva. Iz nje se može uzeti samo kada čovjek raspolaže skupim alatom i dobrom ekipom. Razbijao sam glavu mišlju kako da dođem do novca potrebnog za novi pokušaj bijega, ali ništa nisam uspio učiniti. Osjećao sam se poput utopljenika što ga vodeni vir privlači k dnu bespomoćno

se hvatajući za bilo kakav kamen ili grm. Često mi je palo na pamet kako bih mogao udariti nekog činovnika kaznene uprave, te bi me odmah uhitili i osudili na šest mjeseci ili godinu dana samice ili barake, ali barem bih imao hranu i odjeću.

Novac! Novac mi je bio potreban više nego ikad kako bih pobjegao iz tog zemaljskog pakla. Za nekoliko stotina franaka mogao sam kupiti stari indijanski čamac, za pedeset potrebnu hranu za nekoliko tjedana na moru, a s još dodatnih pedeset franaka potrebni materijal za jedro. Iznenada mi je palo na pamet da bih mogao posjetiti jednog postarijeg uvjetnog oslobođenika, lukavog starog lisca. Ovaj je imao maleni čamac i noću je odlazio preko rijeke Maroni do nizozemske obale krijumčareći na račun kaznionice. Katkad je nosio pakete kokaina, katkad bi doveo koju novu djevojku ili mlada mulata za namještenike uprave.

Natjerajte čovjeka u očaj i bit će spreman sve učiniti!

XXVIII.

Sparina sunčanog dana zakovala mi je noge za cestu što vodi predgrađem St. Laurenta, osuđeničkog sela, a pritom sam mahnito razmišljao kako da dođem do novca za bijeg prije nego što izgubim zdrav razum. Bijeg kroz prašumu, što sam već bio iskusio, bio je neizvediv, a za bijeg morem potrebni su vješti pomorci. Trebao bih nabaviti čamac i pronaći suputnike koji bi, kao i ja, radije poginuli na oceanu nego i dalje živjeli u Cayenneu, ljude za koje bih bio siguran da me neće cinkati stražarima. Trebala bi mi i određena količina hrane, dostatna barem za desetak dana povoljna vjetra i vremena prije no što stignemo do sigurne luke. Sve to činilo se nemoguće ostvariti.

S druge strane ceste pristupio mi je dobro odjeven čovjek s bijelim šeširom protiv sunca, očigledno turist na proputovanju kroz kažnjeničku koloniju.

“Gdje bih mogao naći kažnjenika koji govori engleski?” upitao me slabim francuskim.

“Ja pomalo govorim engleski”, odgovorih mu. Nadao sam se da bih mogao nešto zaraditi kod ovog stranca.

“Tražim kažnjenika po imenu Belbenoit”, rekao mi je na engleskom. “Čovjeka o kojemu piše Blair Miles u svojoj knjizi *Osuđenici Vražjeg otoka.* Htio bih s njime razgovarati. Odvedite me k njemu ili ga pošaljite k meni i dat ću vam pet dolara!”

Hitro sam se osvrnuo unaokolo. Nije bilo ni jednog stražara. “Dajte mi novac”, rekoh. Čovjek je izvadio novčanicu i predao mi je.

“Kamo moramo ići?” upitao me je.

“Tu smo!” odgovorih mu sa smiješkom na licu po prvi puta nakon tolikih godina. “Ja sam Belbenoit!”

“To ste vi?!” začudio se ovaj pomalo razočarano.

“A tko ste vi?” upitam ga.

Činilo se kao da oklijeva na trenutak, ali mi se na posljetku predstavio kao zastupnik čuvene američke filmske tvrtke. Planirali su snimiti film po knjizi gospođe Blair Miles, prikazati život Vražjeg otoka i dramatski bijeg. Doputovao je avionom u Francusku Gvajanu upoznati život kažnjenika. Objasnio mi je kako imaju zamisao pažljivo razraditi film i vjerno prikazati ljudske patnje u najgoroj tamnici na svijetu. Nadao se dobiti od mene obavijesti i točne činjenice koje bi mu poslužile za budući film.

“Što bi učinio kažnjenik koji bi htio pobjeći?”

“Pobjegao bi čamcem preko mora”, izrazio sam mišljenje koje me već toliko dana morilo.

“Ne,” prekinuo me, “bijeg bi trebalo izvesti kroz prašumu ... s borbama protiv zvijeri, zmija, močvarama ...”

“Nikada nikome nije uspjelo pobjeći kroz prašumu!” čvrsto sam pobio njegovu zamisao. “Pokušavao sam tri puta i dobro znam o čemu Je riječ!”

“Možda imate pravo”, odgovori mi. “Ali za film je bolje da naš Junak bježi kroz prašumu. Znam da je svaki vaš bijeg bio jako dramatičan. Ako mi odgovorite na sva moja pitanja, dobro ću vas nagraditi.”

Po prvi puta mi je sudbina bila prijateljski naklonjena. Nisam više razmišljao može li se ili ne filmski junak probiti kroz prašumu! Proveo sam cijelu noć sjedeći kraj stola i odgovarajući na brojna pitanja. Crtao sam mu unutrašnjost ćelija, sprave za kažnjavanje, potanko opisujući svoje pokušaje bijega kroz prašumu, stavljajući mu na raspolaganje strahovite pojedinosti. Dok sam odgovarao na njegova pitanja on je pravio bilješke u svojoj bilježnici. Pred zoru mi se zahvalio na dobivenim informacijama i pružio mi nekoliko novčanica. Uskoro je avion, kojim je stigao, bio samo mrlja na karipskom nebu. Sve bih dao da sam slobodan kao on i da mogu nebom uzletjeti put drugih zemalja. Osjećao sam knedlu u grlu koja me gušila pri pomisli kako je taj čovjek sišao s aviona ovamo, postavio mi pitanja koja su ga zanimala i opet uzletio, kao da me ni na tren nije smatrao čovjekom poput njega samog. Za njega sam bio samo informativni ured, netko od koga Je morao iscrpsti određen broj podataka, kako bi ih potom pretvorio i unovčio u filmsku vrpcu.

Ali, ostavio mi je dvije stotine dolara! Za taj ću novac moći od Kineza nabaviti čamac i hranu, a lako ću naći i druge osuđenike bez novaca, koji će mi se pridružiti. Ovog puta će mi plan uspjeti. Neće me ponovno uhvatiti. Najprije ću otići na neki od karipskih otoka, gdje ću se neko vrijeme skloniti, a potom ću krenuti u Sjedinjene Države. Tisuće kilometara dijeli Francusku Gvajanu od New Yorka, ali svakim prevaljenim kilometrom bit ću sve dalje od nehumanog i groznog života, a sve bliže civilizaciji i slobodi. Kako sam čuo, narod Sjedinjenih Država ne vraća oslobođenike utekle s Vražjeg otoka.

“Ovog ću puta uspjeti”, ponavljao sam si neprestano organizirajući oslobodilački plan.

Po cijeloj sam koloniji bio u potrazi s ljudima u nemogućim životnim uvjetima, prijateljima koji bi mi u bijegu mogli pružiti najveću fizičku pomoć. Na kraju sam izabrao četvoricu. Dadara, mlada oslobođenika kojeg sam upoznao prije godinu dana i koji je izdržao kaznu od pet godina zbog pljačke. Casquettea, koji je izdržao jedanaest godina zbog ubojstva ljubavnice. Beberta, koji je udario šakom u lice okrutnog stražara jer mu je kundakom puške umalo razbio lubanju, i koji je, po odlasku iz bolnice, izdržao naknadnu kaznu od četiri godine samice. I na kraju Panamu, kažnjenika čije pravo ime nikome od nas nije bilo poznato, ali kojem je jednom uspjelo pobjeći i dvanaest godina živjeti u Kolumbiji, gdje ga je uhvatio novi francuski konzul i poslao natrag na Vražji otok. Bila su to četvorica, koji su bili spremni na slobodu ili smrt.

Ali, nitko se od nas nije razumio u pomorstvo. Tada sam krenuo dalje u potragu i izabrao Chifflota, osuđenog na pet godina jer je u samoobrani ubio sina moćnog poglavice crnačkog plemena negdje u Kongu. Taj je Crnac, došavši u kontakt s modernom civilizacijom, postao trgovac bijelim ženama. Chifflot je bio mornar i složio se da nam, ako nabavimo čamac i hranu, neće trebati ništa drugo osim povoljnog vremena i vjetra pa da stignemo do Karipskog mora.

"Najprije ćemo otići do Trinidada", rekoh. Bilo mi je poznato kako stanovnici engleskog otoka mrze francuski kažnjenički pakao i svim će bjeguncima pružiti odmor i sigurnost.

Drugog svibnja 1935. godine, u šest sati poslijepodne potajno smo se sastali u jednom kineskom dućanu u St. Laurentu. Spuštao se polako mrak. Bešumno smo se izgubili u prašumi i stigli do obale rijeke. Čamac kojeg je Kinez obećao nabaviti i na dogovorenom mjestu sakriti, bio je za polovicu manji nego što smo se dogovorili. Bio je to običan indijanski čamac izrađen od debla drveta, i tek metar širok. Razočaran tom prijevarom, pregledao sam pakete s hranom i ustanovio kako nedostaje polovica od dogovorene količine. Osjećao sam se skršen, kao da mi je pokušaj propao i prije no što je započeo. Prijatelji su počeli predlagati da odgodimo put. Takav čamac mogao bi prevrnuti i mali morski pas i svi bismo poginuli u moru.

Međutim, kao da me nešto tjeralo da ne smijemo odustati. Ušao sam u čamac i nagovorio druge da zauzmu svoja mjesta. Odmaknuli smo se od obale i tiho veslali niz rijeku Maroni. Morske struje su nam bile naklonjene, pa je čamac napredovao velikom brzinom. S vremena na vrijeme susreli bi se s čamcima domorodaca ili Indijanaca. Nešto su nam dovikivali, ali im mi nismo odgovarali. Kinez nam je osigurao i bačvu vode, ali kako bismo bili sigurni da nije otrovana, zaustavili smo se kraj obale i natočili novu vodu u čiju kvalitetu nismo sumnjali.

Na ušću rijeke, razvili smo zakrpano jedro i Chifflot je preuzeo kormilo sudbine. Dugi i tanki indijanski čamac počeo je plesati po valovima. Chifflot je određivao kurs po zvijezdi, za koju nam je rekao da bi nas trebala odvesti k sjeveru. Valovi su počeli prelijevati rubove čamca, a dvojica su sjedili kraj Chifflota uz kormilo kako bi ga održali budnim. Ostali smo izbacivali vodu iz čamca.

S takvim plovidbenim sredstvom uputiti se na Karipsko more bilo je nešto u što se ljudi normalnog duševnog stanja nikada ne bi upustili, ali nas je vodila zaista suluda želja za odlaskom s Vražjeg otoka i kaznene kolonije, želja za slobodom po svaku cijenu. Noć nam je vrlo brzo prošla u neprestanom ogledavanju iza sebe kako bismo se uvjerili da nas ne progoni motorni čamac. U zoru smo dospjeli daleko na otvoreno more i susretali smo jedino pokojeg radoznala galeba.

Zahvalili smo se Chifflotu i na njegovo mjesto sjeo je Casquettes. Ja sam se ponudio nešto skuhati. U jednu kanticu ulio sam petrolej za grijanje i uskoro nas je topli čaj preporodio. Kinez me potpuno prevario što se tiče hrane, te smo je bili prisiljeni štedljivo dijeliti narednih dana. Prvog dana nitko se nije žalio. Svi su razgovarali s uzbuđenjem i srećom jer smo se napokon oslobodili Gvajane. Pažljivo

smo privezali u čamcu sve zalihe, jer je vrijeme nagovještavalo promjene. Chifflot nas je upozoravao na mogućnost oluje.

U osam sati počeo je puhati vjetar tjerajući čamac naprijed. I zvijezde su nestale. Ja sam se nalazio kraj Chifflota s malim kompasom u ruci. Čamac je plovio sve brže. Sigurno smo postigli brzinu od oko dvadeset kilometara na sat. Na ostalima se mogla primijetiti vidljiva uznemirenost zbog zapljuskujućih valova, ali svaki prevaljeni kilometar u bijegu od nadolazeće oluje značio je kilometar dalje na putu prema slobodi. Casquette je trebao zamijeniti Chifflota, ali u ovakvim uvjetima to bi bilo previše opasno. Bili smo u nezavidnom položaju usred uzburkanih valova pa nas je i najmanji pogrešan pokret mogao stajati potpunog loma. Chifflot je cijelu noć pjevao, a njegov glas je u natjecanju s bukom vjetra postajao sve glasniji. Nešto prije zore, vjetar je začudo prestao, a na obzorju se pojavilo olovno sunce, što smo iskoristili da osušimo odjeću. Morali smo popraviti jedro, načinjeno od starih košulja i presvlaka madraca. Platno je bilo tako staro da se na više mjesta razderalo. Čitav dan nismo primijetili ni sjene ikakva broda. Sunce i odsjaj mora palili su nam kožu, a brazgotine na nogama, tragovi okova oko gležnjeva iz prvih dana zatvora, počeli su se ponovo otvarati i izlučivati gnoj, a rane su, pod neprestanim mlazovima slane vode, silno pekle.

Poslije treće noći, međusobna sloga polako je popuštala. Svima nam je, nakon pedeset sati neprekidne međusobne zgurenosti i razgovora, palo dobro raspoloženje. Potom smo se svi počeli tužakati na položaj i na ostale. Chifflotove ruke bile su toliko izranjavane da ga je Casquette morao zamijeniti. Očajnički se držeći uz kormilo, u tami i usred mora, koje je bilo uzburkanije nogo prošle noći, Casquette je morao upotrijebiti svu svoju snagu kako nas morski ponor ne bi progutao. Nismo ni pokušavali držati stalni pravac. Jaki val izbio mi je iz ruke kompas, a na nebu se nije razaznavala ni jedna jedina zvijezda.

Kad je napokon svanulo, bili smo promočeni, shrvani i napola bolesni. Izlio sam malo vode iz bačve i primijetio kako je u nju prodrlo more. Umiješao sam u takvu vodu malo kondenziranog mlijeka i porazdijelio ga svojim prijateljima, kojima je okus vode bio nepodnošljiv.

“Bilo bi bolje domoći se kopna!” reče Dadar. “Tada bismo mogli uzeti vode i vratiti se na more.”

“Po svoj prilici nalazimo se kod Demarara”, reče Dadar. “To je manje od polovice puta do Trinidada. Po mom mišljenju, bilo bi nam bolje da smo pokušali pobjeći kroz prašumu, tamo bi barem imali vode u izobilju.”

“Nalazimo se na putu tek tri dana,” rekoh, “a već govorite o povratku na obalu. Rekao sam vam na odlasku da se natrag neću vratiti. Ako stignemo do Trinidada, bit ćemo spašeni. Bilo gdje drugdje na kopnu uhvatili bi nas ili predali francuskom konzulu. Vrlo dobro znam jer sam to već iskusio.” Tako smo raspravljali čitav dan.

Četvrta je noć bila još teža. Peta, šesta i osma bile su prava mora i gotovo smo se pretvorili u bijesne životinje. Ne znam na koji smo način uspjeli preživjeti osam dana.

Više puta mi se činilo kako će golemi crni val progutati čamac, ali kao da nas je neka sklona sila htjela poštedjeti. U posljednjem bi času krhki čamac ponovo isplivao na površinu pjenušavih valova, na trenutak zastao, a potom bi se urušio u drugi val!

“Trinidad! Ma daj,” promrmlja Dadar, “tamo nećemo nikada stići! Pa i kada bismo uspjeli, tko nam jamči, Belbenoit, da nas neće uhititi? Zar u Trinidadu nema francuskog konzula?”

“Ima ga, ali znam da nas Englezi neće njemu predati. Dopustit će nam odmor od nekoliko dana i snabdjet će nas hranom. To su pošteni ljudi. Pružit će nam sklonište na nekoliko dana! Prestani zanovijetati i vidjet ćeš da ćemo stići.” Bio sam za kormilom i čvrsto držao sjeveroistočni pravac.

“Ma daj!” promrmlja Bebert. “Promjeni smjer! Dosta nam je. Hoću se iskrcati i pokušati sreću pješice kopnom!”

“Stani!” povikao sam Dadaru, koji se počeo približavati jedru. Gurnuo sam ruku u košulju i izvadio mali revolver zamotan u voštano platno. Uperio sam ga na Beberta, zatim na Dadara. Bio sam malen rastom i zasigurno se ne bih mogao tjelesnom snagom suprotstaviti ni jednom od mojih suputnika, ali bio sam odlučan u nakani da stignemo do engleskog otoka, gdje bismo se jedino mogli spasiti. Ti veliki, snažni ljudi gledali su me zlokobnim pogledom, ali i miš postaje hrabar kad se radi o njegovoj slobodi.

“Ako želite, slobodno navalite na mene,” rekoh gledajući ih preko uperena revolvera, “tu imam šest metaka, i ako tako nastavite, poubijat ću vas sve!”

XXIX.

Nisam imao namjeru ubiti svoje prijatelje. Promatrajući ih s uperenim revolverom u ruci, shvaćao sam da su kao i ja popili previše slane vode i uz to su gladni i preplašeni. Htjeli su promijeniti pravac plovidbe i okrenuti prema kopnu iz pukog očaja, a ne iz neprijateljstva prema meni.

“Vi ste poludjeli!” rekoh im. “To je venezuelska obala a tamo bi vas sigurno uhitili i ponovo odveli na Vražji otok. Sigurno nismo više daleko od Trinidada, a tu ćemo biti spašeni. Uvjeravam vas, na Trinidadu ćemo se moći odmoriti i oporaviti za nastavak puta.”

“Spusti jedro!” doviknuo je Bebert Chifflotu. Okrenuo sam revolver prema Chifflotu, ali istoga trenutka je Dadar skočio na noge s nakanom da preskoči Chifflota i oduzme mi revolver. Nisam uspio ni okinuti obarač, a Dadar se već poskliznuo i pao na Chifflota, tako da su se obojica srušila u čamac.

“Životinje,” doviknuo je Casquette, “prevalit ćete nas u more!”

“Bolje da ga svežemo!” reče Panama dobacivši Casquetteu mokar konopac, i Dadar je uskoro bio svezan. Zatim Casquette, pogledavši prema obzorju, dovikne: “Pogledajte na onu stranu! Kopno!”

Drugi su ustali i pogledali, ali ja se, sumnjajući u podvalu kojom bi me odvukli od kormila, nisam ni maknuo.

“To je Trinidad!” doviknuo je Chifflot. “Pogledaj, Belbenoit!” Jedro mi je skrivalo pogled prema točki koju su pokazivali moji prijatelji. Oprezno sam pokušao baciti pogled bojeći se iznenadnog napada. Okrenuo sam kormilo i dok smo se nalazili na vrhu visokog vala uvjerio sam se da me nisu htjeli prevariti, spazio sam kako se visoke i plave gore uzdižu k nebu.

Pogled na kopno ugušio je svako neprijateljstvo i svaku svađu. Klicali smo od radosti i osmjesi su zamijenili srdite poglede. Četrnaest dana nalazili smo se u čamcu, iz koga smo neprestano morali izbacivati vodu, ali sada su svi moji prijatelji, osim Dadara, to činili s najvećom radošću.

Nekoliko sati kasnije nalazili smo se pred obalom. Jasno smo raspoznavali kuću sa slamnatim krovom u šumici kokosovih palmi. Činilo se kao da je to pusta kuća. Okrenuo sam kormilo i čamac je pojurio prema obali. Prijatelji su htjeli iskočiti na kopno, ali su bili tako slabi da su se srušili na pijesak kao da im je iznenada nešto iscrpilo svu snagu.

“A sada možete činiti što god hoćete”, rekoh odbacivši revolver u more.

Uz obalu su crnci ribarili s mrežama, i ubrzo se s oprezom udaljiše od nas, ali ja sam ih zazvao i zamolio za nekoliko kokosovih oraha sa stabla. Poslušali su moju

zamolbu, ali, ubravši orahe nisu nam se usudili prići, nego su ostali na udaljenosti od pet metara, dobacili nam oraha i onda pobjegli.

Prerezao sam konop kojim je bio privezan Dadar i izvukao ga iz čamca. Popili smo sok oraha, pojeli bijelo meso, a potom počeli teturati po pijesku kao da smo pijani. Činilo mi se da mi zemlja pleše pod nogama, da se spušta i uzdiže poda mnom, kao što je kroz toliko dana činilo more. U kolibi smo našli veliki crni lonac pun riže i slane ribe. Jeli samo kao vukovi dok se nismo, zasitivši se do iznemoglosti, srušili na pod i zaspali. Kad smo se probudili, savjetovao sam da se odmah uputimo do najbližeg sela i javimo da smo došli. Isprva se ovo nije svidjelo mojim suputnicima jer su se pribojavali novog uhićenja. Mislili su da bi bilo bolje ostati ovdje nekoliko dana, jesti kokosove orahe i ne obavijestiti vlasti. Ja sam, naprotiv, ostao pri svojoj nakani da je bolje odmah se prijaviti nego da vlasti budu obaviještene od drugih,

“Idem se prijaviti”, rekoh i krenuh prema kokosovoj šumici. “Vi, ako želite, možete ostati ovdje.” Međutim, oni su krenuli za mnom. Putem smo nailazili tek na velike i tamne crnce, koji su nas sumnjičavo pogledavali. Nakon dva sata hoda stigli smo do malenog sela Moruga, koje je, kako sam kasnije doznao, bilo upravno središte jugoistočne obale Trinidada.

Otišao sam ravno na policiju. Zapovjednik policije bio je golemi Crnac odjeven u savršenu vojničku uniformu. Ostali smo pred njim stojeći, dok je on pozvao orijaškog stražara boje ebanovine.

“Odakle dolazite?”

“Iz Francuske Gvajane”, odgovorio sam.

“Kamo idete?”

“U Sjedinjene Države.”

“Zašto ste se iskrcali na Trinidadu?”

“Jer smo četrnaest dana proveli u čamcu na moru. Bili smo bez vode i hrane.”

Zapovjednik je ustao, otišao k telefonu i nazvavši javio: “Ovdje se noćas iskrcalo šest francuskih bjegunaca.” Zatim je saslušao upute i spustio slušalicu. “Dobit ćete osamnaest pletenica kruha,” rekao je stražarima, “tri kilograma kave, tri kilograma bakalara i dvanaest omota cigareta.” Sastavio je popis i stavio pečat. “Predajte to vlasniku dućana” naredio je, a kad su stražari otišli, okrenuo se k nama i počeo čitati iz jedne male knjižice. “Saslušajte trinidadske zakone,” reče nam, *“francuski kažnjenici, bjegunci s Vražjeg otoka, kada stignu u Trinidad, bit će uhićeni jedino ako prekrše zakone ili remete javni mir Ako bjegunac stigne plovidbenim sredstvom kojim može nastaviti put, vlasti će mu predati potrebne živežne namirnice i dopustiti mu da otputuje. Ako čamac nije više sposoban za plovidbu, bjegunca će policijski časnik odvesti lučkom zapovjedništvu u Fort of Spain.* Može li vaš čamac nastaviti put?”

“Ne može” odgovorio sam gotovo vičući.

“Pregledat ću ga za svaki slučaj.”

Zatim smo otišli starim automobilom do morske obale i zapovjednik je pregledao čamac i zaključio: “Odvest ću vas u Port of Spain.” Na povratku u policijsku stanicu dao je svakome od nas bocu piva. Jedan je Crnac spremio jelo i dao nam riže, banana, svježe ribe, tople kave i konzervirana mesa. Nije htio primiti nikakvu naknadu.

Istog popodneva otišli smo u Port of Spain, gdje su nas odmah odveli u vojnički zatvor. Pregledali su nas, zapisali imena i zatvorili u ćeliju. “Vi niste uhićeni,” izjavio je službujući narednik, “ali, morate ostati ovdje, jer ste tu sigurni od francuskog konzula. Tu ćete ostati do daljnje zapovjednikove odluke.” Priredili su nam obilnu večeru, nakon koje smo čvrsto zaspali do deset sati ujutro. Malo poslije deset ušao je čovjek u građanskom odijelu.

Uskoro sam prozvao ovog čovjeka *Mon Ami,* jer je neprestano postavljao brojna pitanja ponavljajući poštapalicu: “Kamo idete, prijatelji moji... Što mogu učiniti za vas, prijatelji moji...?”

“Slijedite me, prijatelji”, reče na kraju i pokuca na vrata, koja su se odmah otvorila. Odveo nas je iz zatvora i poveo dugom cestom do oznake, na kojoj je bio natpis *Vojska spasa.* Bilo je očito da su na nas čekali, jer je već bio pripremljen stol sa šest tanjura. Predstavili su nam nekog kapetana Heapa i njegovu gospođu, a ona nas je, unatoč našem protivljenju, počela posluživati. Već petnaest godina niti Casquette ni Bebert nisu jeli za stolom, i svima su nam, naviklim da se s nama postupa kao sa životinjama, navrle suze na oči.

Kapetan Heap predstavio nam se kao namještenik obavještajne službe, dodijeljen posebnoj komisiji namijenjenoj brizi za bjegunce s Vražjeg otoka. Ispričao nam je kako bjegunci pristigli na Trinidad do 1931. godine nisu bili puštani na slobodu. Do tada je bjegunce primala i puštala na slobodu Venezuela, ali je kasnije ta država donijela zakon po kojemu su se zatvarali svi bjegunci iz Francuske Gvajane, a potom su ih osuđivali na prisilni rad. Trinidadski narod, koji je uvijek mrzio francusku kažnjeničku koloniju, odredio je da se bjeguncima dopusti boravak na otoku dvadeset i četiri dana i omogući nastavak bijega.

Nastanili smo se kod Vojske spasa bez brige za svoju sigurnost, bilo nam je dozvoljeno slobodno kretanje, pa smo mogli otići i u kino. Posjećivali su nas različiti ljudi i nudili nas cigaretama, hranom i odjećom. Pošto smo u sveopćem uzbuđenju uživanja svojih prvih dana slobode protratili nekoliko dana, primili smo se pisanja prijateljima i znancima tražeći novac za daljnji put. Panama je pisao jednom prijatelju u Kolumbiju, Dadar, Bebert i Casquette nisu imali prijatelja i nisu ništa očekivali.

Chifflot je otkrio da u svom tuljcu ima četiri tisuće franaka i izjavio da će kupiti kartu za njemački parobrod i otići u Europu, vidjeti majku prije njezine smrti. Ali, za to mu je bila potrebna putovnica. Otišli smo do španjolske četvrti, ne bismo li je tamo nabavili. Doznali smo kako je to samo pitanje novaca. Jedan brijač iz Venezuele dao nam je adresu bivšeg generala, njegovog sunarodnjaka, sadašnjeg emigranta. General je stanovao nad jednom ljekarnom i rekao nam da se vratimo za tri dana. Tri dana

kasnije Chifflot je imao venezuelsku putovnicu sa svim potrebnim vizama. Postao je venezuelski podanik pod imenom Chifflar.

“Moja će majka biti zadovoljna vidjeti me pod bilo kakvim imenom!” rekao nam je. “Bolje je biti živ Venezuelac nego mrtav Francuz.”

Tjedan dana poslije našeg dolaska ukrcao se na brod koji je odlazio za Hamburg. Ispratio sam ga do gata nadajući se da ću i ja dobiti, zahvaljujući svojim pismima, potreban novac, kako bih se ukrcao na kakav brod kao ljudsko biće, a ne kao izrođena životinja nastaviti lutati oceanom.

Svakog dana sam odlazio u banku. “Žao mi je, nema ništa!” ponavljao je namještenik. Prijatelji su me zamolili da ostanem s njima i da potražimo bolji čamac, kojim bismo nastavili bijeg. Čekao sam do šestog lipnja, a zatim sam otišao do glavnog nadzornika policije. Bio je to viši engleski časnik i sa mnom je proveo pola sata razgovarajući savršenim francuskim jezikom.

“Dvije stvari kod Francuza ne razumijem!” reče mi. “Prva je Legija stranaca, a druga Vražji otok. Dat ćemo vam lađu. Idite do luke i pogledajte možete li izabrati što. Mislim da biste u luci mogli naći ribarske lađe koje bi mogle izvrsno poslužiti.”

Narednog dana dobili smo lađu. Bila je to lađa za spašavanje s jarbolom i jedrom. “S takvim sredstvom,” reče Casquette smijući se od radosti, “možemo poći u Kinu.”

Pomorski časnik pregledao je lađu i izdao odobrenje da je kupi vlada, a ujedno je izdao i nalog po kojem nam je vlada stavljala na raspolaganje državnog drvodjelca.

“Recite mu neka napravi sve što vam je potrebno na lađi”, reče nam, a zatim zatraži od mene popis potrebnog materijala i hrane.

Na stolu, u uredu Vojske spasa, razastro sam plovidbenu kartu. “Ne smijemo poći u Kolumbiju ili u Venezuelu”, rekoh. “Do Sjedinjenih Država možemo doći tako što ćemo ploviti uz obalu karipskih otoka, zaustavljajući se u potrebnim razmacima zbog odmora i snabdijevanja kod engleskih otoka, a potom nastavljamo put Karipskim morem do Miamija. Izabrao sam otoke kod kojih bismo se trebali zaustaviti; Tobago, sto šezdeset kilometara sjeverno od Trinidada, zatim sto deset kilometara dalje Grenadine, potom St. Vincent, Sta. Lucia, St. Kitts. Zapovjednik Vojske spasa rekao nam je da će pisati podružnicama na tim otocima kako bi nam pružili potrebnu pomoć.”

“Moramo se držati dalje od Matriniquea i Guadelupe”, upozorio je Casquette. “Ako tamo pristanemo, najvećom će nas brzinom snabdjeti povratnom kartom za Vražji otok.”

“Portorico pripada Sjedinjenim Državama! Ne moramo se bojati. Haiti je siguran. Glede Kube bolje bi bilo samo proći pokraj nje. Poslije Havane moramo krenuti na sjever prema Key Westu. Uostalom, nije ni tako ružan ovaj put prema slobodi.”

Dva dana kasnije lađa je bila pripravna. Kapetan Heat dao nam je zalihe hrane. Drugi su nam darovali kompas, malo kuhalo, ugljena, lonac i svjetiljku. Zamolio sam

inspektora za pismenu izjavu koja potvrđuje da su nam dane stvari darovane a ne ukradene, što on nije mogao dati.

“Mnogi od vas odlaze u Venezuelu, a od te države i od Kolumbije smo primili toliko pritužnih nota što vas pomažemo pri protuzakonitom prijelazu granice da ne izdajemo nikakve potvrde. Međutim, lađa je vaša i sretno vam bilo!”

Desetog lipnja motorni čamac britanske mornarice odveo nas je na morsku pučinu.

“Krenite slobodno, bez bojazni prema istoku”, rekao nam je navigator. “Tamo su jake struje. Samo se držite istočno od Antila!”

Čamac nas je vukao više od sata, odvevši nas preko virovita ušća rijeke Dragone, petnaest kilometara daleko od obale, a potom je otkopčao uže. More je bilo nemirno, ali lađa nam je bila dobra te podigosmo novo jedro.

“Pravac prema istoku”, rekoh Casquetteu.

On pogleda kompas i reče; “Ali to znači da ćemo lađom udariti u kopno.”

“Ploviti prema sjeveroistoku s takvom strujom značilo bi pristati u Kolumbiji”, promrmljao je Bebert, dok je Casquette oklijevao za kormilom.

Promatrao sam svoje prijatelje. Zar će se ponoviti ono što se već desilo? Zar se nismo dovoljno svađali na strašnom putu sa Vražjeg otoka do Trinidada? Razbjesnio sam se i doviknuo im: “Upravljaj kako sam ti rekao ili me pustite da se iskrcam!”

XXX.

Englezi na Trinidadu su bili vrlo ljubazni s nama i po prvi puta u onih petnaest strašnih godina netko je s nama postupao kao s ljudima, doduše možda nesretnicima, ali ipak ne kao sa životinjama. Jaka lađa je lako svladavala valove Karipskog mora. Nakon odlaska Chifflota u Njemačku ostalo nas je sada petoro; Casquette, Panama, Dadar, Bebert i ja. Vjetar nas je, pušući s Trinidada i s venezuelske obale, tjerao prema sjeveru i od Trinidada do Tobaga nije se desilo ništa značajno.

Do zalaska sunca svi smo se dobro smjestili u lađi. Babert i Casquette zamijenili su me na kormilu. Umotao sam se u platno i zaspao.

Kad sam se kasnije iznenada probudio, more je bilo crno kao tinta, a oko lađe plivala su dva golema morska psa. Jedro je mrtvo visjelo, povremeno se nadimajući pri promjenjivim udarcima povjetarca. Uhvatio sam se kormila, ali unatoč mojim nastojanjima nismo se pomicali. U zoru je oko nas bilo samo pusto more. Kasnije je vjetar ojačao i jedro se napelo. Okrenuo sam kormilo u suprotnom smjeru, nadajući se da je to pravac za Grenadinu. Ali tijekom čitavog dana nismo opazili kopno.

Naredne je noći more bilo uzburkano. Nisam ni trenutka spavao a u zoru još uvijek nismo spazili kopno. Casquette je mislio kako smo možda noću prošli pokraj otoka Grenadine. To se uistinu i moglo desiti, no tada bi se na obzorju pojavio St. Vincent. Istraživali smo obzorje cijeloga dana, ali uzalud. Činilo nam se kako nas vjetar brzo gura naprijed, ali kopnu ni traga. Na koncu, nakon šest dana provedenih na tom varljivom moru, priznali smo si da smo se izgubili.

“Ipak ćemo nastaviti na sjever!” rekoh. Suputnici su se usprotivili, vjerujući kako smo otplovili previše istočno od britanskih otoka, ta da ćemo doploviti do francuskih otoka i ponovo biti uhićeni. Htjeli su okrenuti pravac prema zapadu. Nisam znao tko je u pravu. Okrenuo sam kormilo.

Prošlo je daljnjih šest dana. Bio je to dvanaesti dan od odlaska s Trinidada, a još nijednom nismo ugledali kopno.

U zoru je Casquette kriknuo; “Vidim brod! Tamo, lijevo!” Na obzorju, nad valovima, izdizao se dim. Bio je to tanker. Pošao sam do pramca i počeo mahati hlačama. Brod je promijenio pravac i približio nam se. Na brodu se vijorila njemačka zastava. Spustili su pletene ljestve i pustili nas na brod. Nash smo se pred kapetanom broda.

“Sigurno bjegunci s Vražjeg otoka!?” reče milujući se po bradi. Odveo me u svoju kabinu i pokazao na karti gdje se nalazimo: dvije stotine milja sjeverno od nizozemskog otoka Curaçao.

“Ovim putem nećete nikada stići u Miami!” rekao je kapetan. “Vaša lađa bez motora neće nikada svladati struju zaljeva.” Ponudio mi je prijevoz s njihovim brodom

do Curaçaoa, ali sam to odbio. Moji prijatelji su smatrali kako bi nas tamo nizozemske vlasti predale francuskom konzulu.

Ponovo smo se ukrcali u našu jedrilicu noseći hrpu živežnih namirnica i mnogo omota duhana. Odlučili smo krenuti prema Panami. Ako uspijemo prodrijeti do zone Sjedinjenih Država, bit ćemo spašeni. Panama preuzme kormilo. Borili smo se protiv jakih struja, a vjetar je trajao čitavu noć, a i narednoga dana. Šesnaestoga dana nakon odlaska s Trinidada spazili smo kopno. More se stišalo i približili smo se obali, dugoj i suhoj Uniji pijeska, najprije oprezno, a zatim sve brže. Hitro smo spustili jedro, a veliki valovi prijeteći su zibali lađu. Nismo se uspjeli ni primiti za lađu, a već su nas povukli pjenasti valovi i pet minuta kasnije bili smo izudarani i mokri na pjeskovitoj obali, a jedrilica pet metara od obale smrvljena i prevrnuta. U očajnoj smo borbi pokušavali spasiti preostalu hranu i omote.

Zapalili smo vatru i počeli pripremati jelo. U tom pripremanju ugledali smo, na određenoj udaljenosti od nas, urođeničke Indijance divljačkog izgleda, gole i naoružane kopljima, kako se skrivaju iza pjeskovitih brežuljaka. Doviknuo sam im nešto na španjolskom, ali su oni pobjegli. Pola sata kasnije vratili su se noseći koplja, lukove i strelice te su se počeli približavati prema vatri našeg logora. Došavši blizu, započeli su razgovor na jeziku koji nitko od nas nije razumio, a urođenici pak nisu razumjeli španjolski.

Započeli su pretraživati našu prtljagu i preostale spašene živežne namirnice. Jedan od njih uzeo je omot u voštanom platnu u kojem su bili smotani moji rukopisi. Oduzeo sam mu omot iz ruke i žurno ga otvorio, kako bih mu pokazao da u njemu nema ništa što bi mu poslužilo. Indijanac koji je stajao kraj njega udario me kopljem tako da mi je iz bedra potekla krv, ali su mi omot ipak vratili. Učinilo mi se kako razaznajem u njihovom pogledu čuđenje što Bijelac nosi sa sobom tako nepotrebne stvari. Divljaci su nam oduzeli pokrivače, svjetiljku, osobne predmete, hranu i odijela. Kasnije sam doznao da su to bili divljaci koji žive u obalnoj pustinji La Guajira u Kolumbiji, a da se naš brodolom desio kod rta Dallinas. Divljaci su se neko vrijeme međusobno zabavljali, a potom se udaljili.

“Zaista smo junaci!” rekoh, kad su nestali.

“Vrazi!” uskliknuo je Bebert, čim se snašao od straha. “Prerezat ću im grkljan!”

“Čime? Odnijeli su ti nož.”

Casquette se iznenada okrenuo i pohitao prema prevrnutoj lađi. Skočio je u more i dugo ronio. Vratio se k obali noseći u ruci nož.

“Sjetio sam se da sam ga spremio u čamcu”, rekao je zadovoljno.

Tako smo se goli, posjedujući jedino nož, uputili hitro niz pješčanu obalu. Dva sata kasnije stigli smo do još jedne manje plažice.

Te noći nismo ništa jeli, a u zoru je Casquette nožem svladao velikog guštera i odrezao mu glavu. Cijeli dan i pol očajnički smo tražili vodu i napokon smo stigli do

rijeke, u kojoj smo se okupali kako bi olakšali bol od ugriza kukaca. Zatim se pjeskovita pustinja pretvorila u prašumu.

“Što ako stignemo do kakvoga sela? Ovakvi kakvi jesmo ne možemo ući ni u indijansko selo!” reče Dadar.

Tijekom četiri dana hoda nismo naišli ni na jedno ljudsko biće. Uspjeli smo uloviti po koju ribu, jeli smo žabe koje smo probadali trstikom. Tijela su nam bila obasuta ugrizima kukaca. Noge su, oslabljene od duge plovidbe, bile izranjavane, a jedino što nas je držalo bila je složnost duha.

Trećeg dana pri zalasku sunca stigli smo do samotne kolibe od trave, pred kojom su bile postavljene stare mreže. Nije bilo nikoga, jedino se u blizini šetala velika morska kornjača. Ubili smo je i pojeli, a potom se popeli na krov kolibe kako bi dohvatili veliku košaru. Nadali smo se u njoj naći kakvu odjeću.

“Prokletstvo,” usklikne Panama, “same ženske halje!” Izvukli smo ih pregledavajući. Bilo je ukupno sedam starih ženskih haljina, niti jednih hlača niti košulje.

“Dobro je i to”, reče Bebert i počne oblačiti žensku haljinu. Uskoro smo svi bili u suknjama. S našim bradatim licima čudno smo izgledali u tim kostimima, ali smo se tako barem donekle zaštitili od kukaca.

Stigli smo do maloga sela. Sakrili smo se u prašumu, a kad se spustio mrak ušli smo u selo nadajući se pronaći kakvo muško odijelo ostavljeno na konopcu. Nismo ništa pronašli. Lutali smo do zore, a potom ušli u kolibu koja nam se činila kao napušteni ribarski dom.

“Zašto nosite ženske haljine?”

Te riječi na španjolskom probudile su me iz krhkog sna. Čovjek u vojničkoj odori uputio je te riječi Panami. Druga trojica, držeći uzde konja pred vratima kolibe, strogo su nas promatrali ne uspijevajući prikriti svoj podsmijeh.

Ustao sam. Vojnici su se počeli smijati. Jedan od njih reče: “Moramo ih pokazati generalu! Odavno nismo vidjeli nešto takvo!” Naredili su nam da izađemo i krenemo ispred vojnika.

Sat vremena kasnije nalazili smo se u obalnom naselju St. Marte u Kolumbiji. Odveli su nas u vojarnu. Po ulicama nas je pratilo veliko mnoštvo djece, žena, muškaraca, koji su se smijali i zbijali šale. General je zatražio putovnice, koji mi, naravno, nismo imah.

“Profugos de Cayennea[24]*“,* reče general vojnicima.

Casquette je počeo drhtati, ne od straha već od napada groznice. Lice mu je poplavilo. General pretraži svoje džepove i izvadi iz lisnice nekoliko novčanica od jednog pesosa i preda ih pomoćniku. Uskoro je došao i liječnik. Jedan vojnik nam je

---

[24] šp. *Izbjeglice iz Gvajane!*

donio stara odjela i ubrzo smo se preobukli. Urođeničke žene donijele su nam jelo, a general je stupio u telefonsku vezu s Barranquillom.

"Cinco profugos de Cayennea[25]*!* Obavijestite francuskog konzula", reče. Pogledali smo se razočarani i ogorčeni. Nakon dvostruke i opasne plovidbe morem našli smo se u rukama još strašnijeg neprijatelja, francuskog konzula!

Žao mi je," reče general, "ali takav je zakon i ja se moram pokoravati. Poslat ćemo vas u Barranquillu. Tamo se možete žaliti do mile volje kako bi izbjegli deportaciju, ako vam to uopće uspije."

Sutradan smo se našli iza rešetaka *Carcel Nacional,* vojničke i gradske tamnice istočne Kolumbije, opasani visokim zidinama. Tamničar nam je rekao da imamo sreće, jer da smo stigli dva dana ranije ukrcali bi nas na poštanski francuski parobrod, koji je baš otputovao. Sada imamo vremena mjesec dana do dolaska sljedećeg broda.

"Ali, nemojte pokušati pobjeći, gospodo", reče pokazujući nam naoružane stražare. "Moji su ljudi probrani strijelci, a puške nisu stare kubure, kao one u Cayenneu! Bijeg je zaista neizvediv!"

Ali, kad sam istoga poslijepodneva kroz masivne rešetke svoje ćelije promatrao gustu zelene prašumu, nalik na morsku pučinu što se prostire prema sjeveru k valovitim gorama, odlučio sam da ću ipak pokušati pobjeći. U očekivanju dolaska francuskog broda svakog ću dana vrebati povoljnu priliku! Bolje je biti ubijen u Kolumbiji, nego se živ vratiti u Cayenne!

---

[25] šp. *Petoro izbjeglica iz Gvajane!*

XXXI.

Kroz masivne željezne rešetke gradskog zatvora u Barranquilli mogao sam nazrijeti kako se prašuma prostire tridesetak kilometara prema sjevernoj Kolumbiji. Moji su se prijatelji snuždili u vlažnoj ćeliji i odbijali gledati kroz prozor. Bili su skršeni i pesimistično su proklinjali zlu sudbinu. Za mjesec dana, bili su uvjereni, nalazit ćemo se na francuskom brodu za Gvajanu u tamnim kaznenim ćelijama, zloslutnoj sudbini svih bjegunaca.

Međutim, bilo mi je poznato ono čega oni nisu bili svjesni. Kolumbijci mrze francuski kazneni sustav i osobno su često puta spremni pružiti pomoć bjeguncima. Dan nakon našeg uhićenja i utamničenja na zahtjev francuskog konzula. *La Prensa* je objelodanila dugi članak o našim doživljajima. Direktor novina osobno je došao u zatvor i rekao mi: "Ako napišete niz članaka o francuskoj kaznenoj koloniji, lijepo ću vas honorirati." Razgovarao je s upraviteljem tamnice, Blaneom, i odmah su počeli s nama bolje postupati. Novinar je intervenirao i kod francuskog poslanika Bogota, ali bez uspjeha. Naša sudbina je bila ukrcaj na prvi francuski brod. Dva policajca pariškog *Sûretéa*[26] ukrcat će se također s nama zbog nadzora.

Moji su prijatelji bili mračni i svadljivi, jedan su drugoga okrivljavali i optuživali. Na kraju su se okrenuli protiv mene i uskoro bi me uvukli u krvavi okršaj, u kojem bih sigurno podlegao da Dadar nije stao na moju stranu. Onako snažan, prelomio je nogu od stola i zaprijetio da će razbiti glavu onome tko bi mi se približio.

Buka je privukla pozornost tamničara. Najprije su me iz neshvatljiva razloga odvukli iz velike ćelije u samicu. Zatim je (tko ne pozna Južnoamerikance neće moći vjerovati) došao k meni zamjenik upravitelja s olovkom i papirom te mi rekao: "Belbenoit, pustit ćemo vas da pobjegnete. Vaši su prijatelji sasvim drukčiji tipovi, odgovorni za teža nedjela od vaših. Propitali smo se o vama. Danas ćete provesti dan pišući članke za *La Prensu.* Urednik će vam platiti sutra poslijepodne, a uvečer ćete naći otvorena vrata tamnice. *Bon voyage*[27]*!* Okrenuo se i izašao prije no što sam uspio izustiti i jednu riječ.

Pisao sam cijeloga dana i napisao sedam članaka o različitim pitanjima francuske kaznene uprave. Kasno poslijepodne došao je u moju ćeliju don Paez Reyna, glavni urednik lista. Pročitao je članke i predao mi svežnjić novčanica. Uzbuđen, pojeo sam obilnu večeru. Ključ se okrenuo u bravi ćelije. Sjeo sam kraj rešetaka na prozoru promatrajući mjesec. Sjedio sam tako sat, dva, tri, četiri, a zatim sam čuo kako netko stavlja ključ u ključanicu. Brava je škljocnula. Ključ je ponovno izvađen. Zatim ništa.

---

[26] Ministarstvo unutarnjih poslova i snage sigurnosti

[27] *Sretan put!*

Ustao sam, pošao k vratima i oprezno ih otvorio. U hodniku nije bilo ni žive duše. Vanjska su vrata zgrade bila otvorena i mogao sam izaći iz zidane tvrđave zatvora.

Dvije minute kasnije nalazio sam se na sporednim ulicama Barranquillea. Lutao sam do sjevernog dijela grada, a potom pohitao na poljsku cestu prema moru. Znao sam kako mi u Barranquilli prijeti opasnost, ne zbog Kolumbijaca, već zbog tvrdoglavosti francuskog poslanika. Zato sam odlučio što prije stići u zonu Panamskog kanala. Između Barranquille i Paname žive mnoga plemena divljih Indijanaca, ali iskušat ću sreću. Što god mi učine, ipak me neće predati francuskom konzulu.

Najdulju noć u mojemu životu osvjetljavao je mjesec. Zaustavio sam se samo kod male trgovine na raskrižju i kupio nož, hranu, cigarete i šibice. Nisam poznavao ceste a nije bilo nikakvih oznaka. Orijentirajući se po zvijezdama nastavio sam put sve do morske obale. U zoru me je dostigao autobus jureći prema Cartageni i četiri sata kasnije stigao sam u taj grad. Doznao sam kako se u tom gradu nalazi dosta krijumčara, te sam se zato uputio do luke. Tražio sam ih nekoliko sati i na koncu doznao da će me za četrdeset pesosa odvesti do otoka St. André i otoka Providencia, koji također pripadaju Kolumbiji, ali su vrlo blizu Republici Panami. Imao sam samo četrdeset i tri pesosa, pa sam stoga odlučio put prevaliti pješice. Između Cartagene i panamske granice nalazio se, kako mi je bilo poznato, još jedan bjegunac iz Gvajane, Chariot Gautier, koji je pobjegao čamcem zajedno s devetoricom prijatelja, od kojih su osmorica ponovo uhićeni. Bivši zastavnik francuskog linijskog broda dobivao je puno novaca od rođaka i, kako sam doznao, sagradio je samotno sklonište u prašumi, gdje je živio loveći leptire.

Gautier je bio vrlo iznenađen kad sam mu pokucao na vrata; svemu bi se prije nadao nego posjeti svog sunarodnjaka. *“Je viens delàbas”*[28], rekoh, a ove riječi dovoljne su kod predstavljanja bjegunaca. Ispričao sam mu u kakvom sam položaju, a on mi je ponudio gostoprimstvo. “Tamo gdje ima hrane za jednog ima i za dvojicu!” reče.

Uokrug njegove kuće, u šumi, bilo je na stotine plavih leptira te sam mrežom, ručno izrađenom, ulovio vrlo lijepe primjerke, koje je Gautier slao u Cartagenu na prodaju turistima. Tako sam nakon četiri mjeseca rada zaradio stotinjak dolara, nabavio dobar zemljovid kolumbijske obale i granice Paname i dobro ga proučio.

Do Paname je bilo sedam stotina kilometara hoda po pustim obalama zaljeva Darien, ali odlučih okušati sreću. Kupio sam najpotrebnije za život, prebacio sve na leđa, kao i mrežu za leptire, te pozdravio Gautiera. Ali, još nisam napustio ni čistinu na kojoj se nalazila njegova kuća kad je stigao urođenik s poštom. U *Prensi* sam pročitao kako su moja četiri prijatelja uhićena u bijegu poslana parobrodom *De La Salle u Martinique,* a od tamo na Vražji otok. Jedan je od bjegunaca, pisale su novine, pobjegao na tajanstven način.

U pariškom *Excelsioru* pročitao sam obavijest kako je moj bivši suputnik Chifflot, koji je imao novaca, lažnu putovnicu i kartu za put iz Trinidada u Europu, na

[28] *Dolazim iz pakla*

njemačkom parobrodu, na ulasku u Francusku uhićen i poslan u La Rochelle da tamo sačeka prvi robijaški brod za Francusku Gvajanu.

Tako sam odlazeći prema prašumi i močvarama kolumbijske obale doznao da se svi koji su sa mnom pobjegli vraćaju u tu *suhu giljotinu,* a ja sam bio jedini slobodan! Osjećao sam, više no ikad, želju za obranom svoje slobode i nakanu da ću učiniti sve kako opet ne bih bio uhićen, ma što mi nosila budućnost. Ostavljao sam za sobom civilizaciju i ispruženu kandžu francuske nepravde, a polazio u susret strašnom predjelu naseljenom divljacima.

Hodao sam pet dana bez većih poteškoća osim što sam se morao probiti kroz nekoliko močvara. Zatim se teren pretvarao u uzvisine i postajao sušniji. dok najednom nisam stigao do čistine pune lijepo izgrađenih koliba slamnatih krovova. Indijanci, pokriveni jedino komadom tkanine oko bokova, spazili su me i odmah se dohvatih koplja i lukova. Petorica su mi pristupila. Lice im je bio premazano crvenim i bijelim šarama, a ruke i noge crnim prugama. Na svu sreću, jedan je od njih govorio španjolski i tako sam ga mogao zatražiti da me odvede do poglavice.

Poglavica me saslušao. Rekao sam mu za svoju nakanu da stignem do Colona na Panamskom kanalu. Poglavica mi je odgovorio kako mi je zabranjen nastavak puta jer je područje ‘zatvoreno’ za bijelce.

Indijanci su se sakupili oko moje prtljage i s osobitim interesom su razgledavali mrežu za leptire. U tom trenutku spazih leptira koji je kružio oko nas, hitro ugrabih mrežu iz njihovih ruku i krenem u lov na lijepu životinjicu sve dok je nisam uhvatio. Indijance je to potaklo na smijeh i činilo se da ih sve to zabavlja. Rekao sam im potom da sam u potrazi za leptirima kao član takve ekspedicije koja će platiti dva pesosa po leptiru. Zasjale su se oči poglavice i odmah mi ponudi prenoćište u selu, a da će mi narednog jutra dječaci iz plemena donijeti mnogo leptira. Dobio sam na raspolaganje jednu kolibu. Sam sâm si skuhao komad divlje svinje koji mi je darovao poglavica i malo kave. Prije noći otišao sam do obale, i primijetio tamo mnogo čamaca, a potom sam se vratio u kolibu i legao na viseći ležaj.

Ležao sam mirno sve do ponoći. Nigdje nije bilo ni jednog Indijanca, a sve su vatre bile pogašene. Kriomice sam se iskrao iz kolibe i otišao do obale. Izabrao sam čamac dug pet metara s jedrom zamotanim oko maloga jarbola i, metnuvši unutra vesla, povukao ga bešumno u more. Kad sam do pojasa bio u vodi, popeh se u čamac i svom snagom zaveslah. Nisam imao pojma kako se upravlja takvim čamcem i svim sam se silama trudio otisnuti što dalje od obale, što mi je na kraju i uspjelo. Pokušao sam razviti jedro, ali nisam uspio jer je čamac bio premalen da bih se, nevješt kao što sam bio, mogao u njemu kretati, a da ga ne prevrnem. Na kraju sam odlučio pristati uz obalu tek toliko koliko mi je bilo potrebno razviti jedro. Na jarbolu se nalazila prečka koju nisam znao kako upotrijebiti, tako da mi je trebalo više od sata dok sam razvio jedro i ponovo gurnuo čamac u vodu. Uvjerio sam se u to kako sam loš mornar.

Iskočili su mi žuljevi na rukama od veslanja, a osim veslanja morao sam istovremeno upravljati i kormilom i boriti se protiv valova. Vjetar kao da se poigravao

sa mnom i nije mi ostavljao ni trenutak mira. Do kraja noći prevalio sam nekoliko kilometara, a kad se pojavilo sunce, ponovo sam se iskrcao bojeći se da su u zoru Indijanci zasigurno opazili moj bijeg s njihovim čamcem. Obala je bila ispunjena drvećem kokosa i nožem sam otvorio desetak plodova te ispio mlijeko.

Sakrivao sam se cijeli dan bojažljivo promatrajući obzorje. Preda mnom su bili mnogi otoci, klisure San Blasa, a kad sam noću ponovo krenuo morao sam zaobilaziti mnoge klisure i pličine. Šum valova upozoravao me da se držim podalje od takvih opasnih mjesta, a morski pas što me počeo slijediti i kružiti oko čamca nije me ni najmanje smirivao. Nakon cijele noći borbe odlučio sam odustati od pothvata i pristati uz obalu. Bio sam tako umoran da sam zaspao u prašumi punoj lijana, a probudio sam se tek u podne. O obalu su udarali veliki pjenušavi valovi. Shvatio sam kako protiv njih ne bih imao nikakvih izgleda, pa sakrih čamac u šumu i nastavih put pješice.

Hodao sam tri sata i najednom spazih tri Indijanca. Primijetivši da sam Bijelac, odmah su mi pristupili mršteći se i govoreći na meni nerazumljivom narječju. Ponovo sam pokazao mrežu za leptire koja mi je već jednom poslužila kao putovnica. Pokazao sam im velikog plavog leptira. Iznenađeni, zašutjeli su i ponavljali samo riječ *mamorro*. Pozvali su me u njihov čamac i sa svim potrebnim počastima odvedoše me u urođeničko selo, veliko napučeno naselje. Nekoliko stotina Indijanaca, spazivši moj dolazak, potrčaše do obale s brojnom djecom koja su me počela doticati rukama, a zatim vičući bježati majkama.

Koliba poglavice bila je ogromna, veličine četrdeset puta trideset metara. Otvorio sam vreću i pokazao sadržaj. Putem jednog Indijanca, koji je razumio španjolski, izjavio sam mu da sam sakupljač leptira. Ponovo sam dodao kako ću za svakog leptira platiti dva pesosa. Neke su mi žene, po naredbi poglavice, donijele velike količine voća i hrane. To su bile najljepše divlje žene koje sam ikad vidio. Muškarci su nosili tanke poveze oko bokova, dok su žene imale prsten na nosu i naušnice od pravog zlata različitih veličina. Pedesetak se ljudi sakupilo oko mene u kući poglavice, a mnogi su sa mnom govorili španjolski. Moja tvrdnja da leptiri imaju svoju vrijednosti i da se mogu prodati za dva pesosa jako ih je zainteresirala.

Oko ponoći, kad je u selu zavladao mir, ponovo sam otišao k obali, izabrao dobar čamac i krenuo, držeći se čitave noći obale. Ujutro sam pristao na jedan poluotok, koji se prostirao duboko u more. Nisam se osjećao dovoljno jakim da ga zaobiđem veslajući, te odlučih ostaviti čamac i prijeći ga pješice. Teško je bilo napredovati preko potoka i močvara krčeći put kroz lijane i grmlje. Često sam bio prisiljen zaustaviti se i naoštriti nož o kakvu hrid. Kad se spustila noć, napravio sam mjesto za logorovanje. I narednog sam se dana nanovo borio s prašumom, vidio tri jaguara i više od pedeset divljih svinja koje se nisam usudio napasti jer mi je nož bio jedino oružje. Noću sam ponovo logorovao i uspio savladati veliku kopnenu kornjaču te je pojeo s posljednjim ostatkom kokosa.

Poslije pet dana prodiranja kroz prašumu ponovo sam začuo riku lavova. Sat kasnije izašao sam na sunčano svjetlo na velikoj pjeskovitoj obali. Nekoliko stotina

metara od azurne obale bio je velik otok naseljen indijanskim kolibama. Indijanci plemena San Bias paze vrlo dobro na svoje obale. Čim sam izišao iz prašume, spazili su me i počeli vikati i trčati. Za dvije minute pet velikih čamaca punih ljudi koji su bijesno veslali, dok su ostali stajali na pramcu s kopljima i puškama u ruci, počeo je juriti prema meni.

Opet su me odveli u dom poglavice. I ovoga puta sam pokazao mrežu i leptire. Životinjice što sam ih nosio sobom nisu se više ni prepoznavale od tolikih ispipavanja Indijanaca. Mreža mi je i sada donijela slobodu, stan i obilnu hranu.

Bez mreže i leptira, siguran sam, ne bih prevalio ni kilometar po obali San Blasa, jer su od davnine Indijanci mrzili bijelce, Panamce kao i Kolumbijce. Ali, po svojoj sam se mreži razlikovao od svih drugih Bijelaca koje su dotada upoznali. Bilo im je očito kako nisam ni kopač zlata ni sabirač robova.

Narednih šest dana ukrao sam ostalih šest indijanskih čamaca. Činilo mi se kao da me štiti neka viša sila i uvjeren sam da tako nešto ne bih više nikada uspio izvesti i ostati živ. Veslao sam cijeli dan, boreći se protiv vjetra i morskih struja, a noću bih pristajao na obalu, sakrivao čamac i nastavljao put, dok ne bih naišao na Indijance. Oni su obično radili na plantažama kokosovih oraha, banana i krumpira na obali, gdje je zemlja plodna, a moja je tehnika uvijek bila ista. Iskrcavao sam se oko dva sata prije zalaska sunca i kretao dalje. Sat-dva kasnije susreo bih Indijance drugog plemena i oni bi me opet odveli svojem poglavici. Objašnjavao sam im kako lovim leptire na potezu do Panamskog kanala, i nudio dva pesosa za te životinjice, a noću bih se kradimice uputio k obali, izabrao jedan čamac i u tami se otisnuo na more. Jedna jedina misao vodila me na tom putovanju; Colon. Znao sam kako iza sebe ostavljam neprijatelja za neprijateljem. Nisam znao jesu li se već međusobno obavijestili i ne progone li me već, a jedino što sam mogao je postupati kao da su mi već za petama.

Nakon dvadeset dana patnji po panamskoj obali, opravdavanja svog boravka pojedinim indijanskim poglavicama te krađe dvadeset indijanskih čamaca, dvadeset i prvoga dana ujutro stigao sam do obale Porvenir, gdje se nalazio garnizon panamskih vojnika. Nisam se usudio pokazati jer sam bio bez putovnice i zasigurno bi me poslali natrag u Kolumbiju. Kretao sam se cijelog dana kroz unutrašnjost šume kako me ne bi primijetili s obale. Išao sam dalje, dok nisam stigao do malog sela panamskih urođenika, koji su se bavili ribarenjem i sječom drveća. Jedan drvosječa dao mi je hrane i zapanjio se kad sam mu rekao da stižem s kolumbijske strane, jer nitko to nije nikada učinio. Rekao mi je kako je Colon sto petnaest kilometara udaljen odavde, ali me je upozorio kako su struje vrlo jake i da bi bilo vrlo opasno krenuti sam čamcem.

Nastavio sam put stazom koja je vodila prema selu nastanjenom mješancima. Trebao sam još jedan čamac, i u slučaju dobre sreće, to bi bila moja posljednja noć muke. Zaustavio sam se u šumi ne ulazeći u selo. Poslije sumraka otišao sam do pjeskovite obale, izabrao čamac s jedrom, spustio ga u vodu i nakon teških napora uspio se otisnuti od obale. Razvio sam jedro i naglo me povukla velika snaga valova kakve do tada još nisam nikada vidio. Voda me prskala i gotovo neprestano sam

morao prazniti čamac. Nakon nekoliko sati spazio sam svjetlost svjetionika, a malo kasnije na obzoru su se pojavila svjetla mnogih brodova. S lijeve strane nebo se svjetlilo kao obasuto velikim brojem sijalica. Srce mi je udaralo od uzbuđenja. To su sigurno bila svjetla Panamskog kanala.

Kad se sunce pojavilo, nalazio sam se još uvijek na morskoj pučini u borbi s kormilom, jedrom i vodom. Tijekom cijeloga dana mučio sam se kako bi čamac ravno plovio, a tek predvečer se jedro donekle ponovo napelo i čamac je počeo rezati valove. Svjetla su postajala sve jasnija i na obzorju se pojavio grad kanalske zone. Kraj mene su prolazili brodovi skoro me prevrnuvši svojim valovima. Oprezno sam se sve više približavao obali. Nisam htio dospjeti u ruke policiji koja bi me opet uhitila ili preslušavala. Krenuo sam prema maloj plaži prilično udaljenoj od grada, ali tu su struje i valovi bili prejaki.

Stotinjak metara od obale opazio sam kako će čamac udariti o hridine. Začas sam donio odluku; prebacio sam se na jednu stranu, tako da se čamac ispunio vodom, i kako je čamac tonuo tako sam ja počeo plivati držeći u ruci jedino rukopis u voštanom platnu. Proživio sam tešku pustolovinu, bio sam gladan i grlo i usta su mi gorjeli od žeđi, ali stigavši do obale i izlazeći iz vode spazio sam na nebu obrise tvrđave Sjedinjenih Država. Znao sam da će mi se zorom ukazati barjak posut zvijezdama.

XXXII.

Duh često pobjeđuje materiju. Izlazeći iz slane vođe, uspinjući se po klizavim stepenicama gata i tonući u sjene praskozorja, bio sam svjestan činjenice koja me jedina održavala u tom strašnom pothvatu. To nisu bili moji mišići, jer su preslabi, a ni moje poznavanje prašume ili mora, o kojima nisam ništa znao; ni moje iskustvo u razgovoru s urođenicima, većinom primitivnim Indijancima, jer mi bijahu strani i nerazumljivi kao i većini od vas. Nadvladah sve to samo iz razloga što sam si neprestano ponavljao jednu te istu misao: ‘Želim stići do Panamskog kanala! Želim stići do Panamskog kanala!’

Hrana nije bila bitna, a niti dani borbe s valovima, sve to nije bilo bitno za vrijeme mog putovanja, ali sada, kad sam napokon bio pod velikim američkim topovima i kad sam mogao promatrati stup na kojem će se u zoru vijoriti stijeg Sjedinjenih Država, potpuno sam klonuo i uhvatila me drhtavica od teških grčeva. Osjećao sam kako mi se razum muti. Sjećam se da sam pogledao prema posljednjim jutarnjim zvijezdama, promucao molitvu zahvalnicu i pao u nesvijest.

Koliko sam tako ostao, zguren pod olukom skladišta uz nasip, ne znam. Probudio sam se zamračene svijesti, kad je sunce već bilo visoko na nebu. Čovjek u odori gurkao me nogom.

“Hej, prijatelju!” ponavljao je neprestano. “Hej, prijatelju. Tu se ne smije spavati. Maknite se!”

Ustao sam teturajući kao pijanac poslije noći provedene u krčmi, jer me po svoj prilici čovjek u uniformi smatrao sinoćnjim pijancem. Krenuo sam teturajući. Prošao sam pokraj više redara kanalske zone, i svi su me začuđeno pogledavali. Shvatio sam malo pomalo kako je sigurno nedjeljno jutro, jer nije bilo radnika, a znao sam da američki policajci misle kako se vraćam sa svečane proslave tjedne plaće. Zatim sam krenuo prema francuskoj četvrti Colona.

Ova četvrt pruža sklonište mnogim ljudima izvan zakona. Kad sam ušao u kavanu i izustio nekoliko riječi, odmah su mi donijeli toplu pečenku i vrelu kavu. Jedna je žena uzela od susjeda kompletnu odjeću i hlače iznucane morskom vodom, te sam se obrijao i poprimio pristojan izgled. Vlak je kretao u sedam sati. Više sam puta morao ispričati Francuzima svoju povijest i tako sam dobio nešto novca. Bilo je to prvo prosjačenje u mojem životu. Na drugu stranu kanala moglo se prijeći samo vlakom. Odvratili su me od namjere da pokušam ići uz željezničke tračnice i preko mostova, jer bi me uhitili zbog nedopuštenog prijelaza na državno zemljište.

Kad sam stigao do grada Paname na obali Pacifika, potražio sam Francuza kojeg su mi preporučili. Bio je to književnik i sigurno bi me prijateljski primio. Na žalost, nije ga bilo. Njegova mi je služavka dopustila spavanje u kućnom spremištu i darežljivo

me nahranila. Obavijestila me je kako bi bilo opasno, a možda i nemoguće odmah nastaviti put prema sjeveru Srednje Amerike, jer su granice republike Kostarike i zapadni dio Paname bili strogo nadzirani iz bojazni pred pobunom prigodom predsjedničkih izbora. Žena, koja je bila podrijetlom iz zapadnih krajeva republike, savjetovala mi je nastavak puta tek po završetku predsjedničkih izbora.

"Gospodin," reče, "ima plantažu banana u prašumama Dariena. Idite brodom koji dolazi sutra i tamo se odmorite! Na brodu ima dovoljno hrane, a ja ću vam dati pismo za kapetana." Tako se desilo da sam se nakon samo dva dana odmora u civiliziranom kraju ponovo našao usred divlje prašume. Vozio sam se na nekoj vrsti splavi po Pacifiku, sve do rijeke Jape. Na pramcu je jedan mornar počeo trubiti u golemu morsku školjku javljajući Indijancima po selima uzduž rijeke da je stigao brod koji svakog mjeseca prenosi banane. Tako obaviješteni Indijanci donose ubrane plodove do obale gdje će ih ukrcati po povratku broda.

Kroz prašumsko granje provirilo bi na pojedinim mjestima crnomanjasto i išarano lice Indijanca, koji je prstima javljao kapetanu broda količinu banana koje ima za prodaju. Kasno poslijepodne ukrcao sam se na primitivan riječni brod i uz veliku buku zaplovismo uz rijeku. Iskrcali smo se pri zalasku sunca i poslije deset minuta stigosmo do jedne čistine. U svjetlu umirućeg sunca spazio sam tri kolibe na stupovima, a iza ovih beskonačna polja palma i banana.

U drugim prilikama sanjao bih o takvoj dalekoj šumici banana. Činilo mi se kako sam daleko od svake patnje, a poglavica je učinio kako bih se osjećao što bolje. U prvom sumraku stigla je grupa mulata, berača banana, i odmarajući se od rada počeli su piti jeftini alkohol, koji se dobiva destilacijom šećerne trske. Uskoro su upali u oštru raspravu i tuču, ali su se i dalje jednako dobro zabavljali. Sjedeći u kutu, nisam mogao ne pomisliti kako se, iako tako daleko od Vražjeg otoka, ponovo nalazim usred neprijaznih ljudi... usred izmeta ljudskog društva. Mogli ste ih zamijeniti s robijašima iz Gvajane i nitko ne bi uvidio razliku.

Porječkavši se prilikom zabavljanja, dvojica su se teško izranila noževima, baš kao što se to često događalo u Gvajani. U tom sam trenutku shvatio kako od svakog zla ima veće zlo.

Ali Indijanci, koji bi se s vremena na vrijeme pojavljivali na čistini, imali su blagi glas, smijali su se dok sam s njima pričao i bili su jako zainteresirani za moju mrežu za leptire. Trojica su me pratila u lovu na leptire po prašumi, a kad sam uhvatio jednog golemog leptira, rekli su mi na španjolskom kako u njihovu kraju, u brdovitim selima, ima još većih leptira.

Bili su vrlo primitivni, odijelo im se sastojalo jedino od marame oko bedara, ali sam radije bio s njima nego u logoru mulata, svadljivaca i prostaka. Krenuo sam s njima, a kad stigosmo do rijeke, pristali su me čamcem odvesti u svoje selo na izvoru neke male rječice.

Tako je započeo za mene neobičan život. Bilo je to sedam mjeseci nepomućena mira i možda sreće. Smatra se kako su Indijanci plemena Kuna i Chakoi divlji, i zaista

su ubili mnoge bijelce, a mrzili one koji govore španjolski zbog okrutnosti i pohlepe za zlatom. Ali, kad sam iz sela u selo prodirao sve više u njihov svijet, nije mi ni vlas pala s glave. Lovio sam leptire, nije me ni najmanje zanimalo njihovo zlato, te nisam bio nikakav *patron*[29] na čelu naoružane bande u potrazi za robljem i stoga sam mogao slobodno prodrijeti u divlje krajeve plemena Kuna. Sela su postajala sve primitivnija i na kraju, nakon šest dana pješačenja po njihovoj zemlji, uz pratnju od dvanaestak ili više ljudi, stigao sam do najvećeg sela plemena, sjedišta njihovog poglavice. Ovdje su svi muškarci i velik dio žena nosili teške ukrase od plemenitih metala, od kojih su neki imali oblike ljudskih kostura.

Mnogi su od njih znali španjolski, ali se međusobno razgovarali na nekom grlenom jeziku od kojega nisam razumijevao ni riječi.

Cacique, poglavica, bio je divljak snažnih mišića, koji me hladno pogledao kad sam mu pružio ruku. Rekli su mi da ako želim živjeti u bilo kojem selu plemena Kuna, moram dobiti njegovo dopuštenje.

“Dopuštate li mi život na vašoj zemlji?” upitam ga. “To bi bila moja želja.”

Mojoj molbi pridružili su se moji pratioci, i po izrazu njihova lica shvatio sam kako govore meni u prilog. Poglavica ih je saslušao, a potom zatražio da mu pokažem moje *momorros,* leptire. Otvorio sam zamotaj s uvenulim krilima, a on ih je promatrao s velikim zanimanjem i iznenađenjem. Zatim mi je uputio dugi pogled ispod namrštenih obrva.

“Želiš ubijati *mamorrose?"* upitao me je. Prošapnuo je nešto jednom dječaku, koji odjuri i vrati se s kavezom od palmina lišća. U kavezu se, pokaže mi poglavica, nalazila zatvorena ptičica. Imala je sjajno perje duginih boja poput krila mojih leptira. “Vidiš!” reče mi poglavica. “I mi lovimo lijepe, male stvari, ali ih ne ubijamo. Zašto ne ostaviš leptire na životu i ne staviš ih u kavez?”

Objasnio sam mu kako takvi ne bi imali nikakvu vrijednost, te da leptirova šarena krila, jedino kada ih brižno osušimo, postaju dragocjena u ukrasne svrhe. Na trenutak ga je to začudio. Zatim je slegnuo ramenima, izmijenio nekoliko riječi s drugim Indijancima i odobrio mi boravak u zemlji plemena Kuna dok se god budem ponašao kako treba. Nabrojio mi je što je sve zabranjeno: kretati se po šumi u lovu bez pratnje odrasla čovjeka ili mladića, tražiti zlato, imati zlato u bilo kakvom obliku, kupati se gol u rijeci istodobno s drugim ljudima u selu, a smijem se kupati samo sam. Ako se u selu zadržim više od dva mjeseca, reče mi, morat ću uzeti za ženu Indijanku.

“Ali, ženu treba uzeti zauvijek”, rekoh. “A, ja to ne mogu učiniti.”

“Tada možeš ostati samo manje od dva mjeseca. Muškarac bez žene uvijek traži tuđu”, promrmlja *Cacique.* “Zar ćeš cijeli dan biti kod kuće i uređivati nastambu? Kako ćeš bez dobre žene imati vremena za leptire?”

Jedna žena slatkih očiju, po vanjštini još djevojčica, pristupi i nevino me pogleda. Zatim nas napusti i ubrzo se vrati noseći tikvu punu riže i hrpu banana. Pruži mi to, a

---

[29] šp. *vođa, predvodnik*

svi Indijanci udare u smijeh. Približili su se i dječaci kako bi vidjeli o čemu se radi te se i oni stadoše smijati.

"Jest," reče *Cacique,* "to bi bila vrijedna žena za tebe, zna izvrsno raditi."

Djevojka je bila ljupka i simpatična. U tom plemenu gdje su žene nosile samo uske pojase oko bokova ne bi bilo teško odabrati mnoge od njih, koje bi se zasigurno izvrsno brinule za kućne poslove. Ali nisam mogao dalje oklijevati. Ipak sam trebao nekoga tko će mi pomoći u tom primitivnom načinu života koji me je tu čekao.

"Pružajući ti hranu pokazuje svoj pristanak da ti bude ženom", reče poglavica nestrpljivo. "Što ćeš izabrati?"

"Uzimam je", rekoh.

"Dobro je!", promrmlja poglavica. *"Bueno!"*

"Bueno!" ponoviše složno ostali.

"Pojedi nešto od hrane što ti je žena donijela", uputi me tada poglavica. "Takav je običaj, a znači da javno izjavljuješ da je uzimaš za ženu."

Oljuštio sam bananu i pojeo je na veliko veselje urođenika. Poglavica progovori nešto djevojci, a ova je slušala držeći se dostojanstveno i svečano. Kad je poglavica dovršio svoj govor, ona prozbori nekoliko riječi, okrene se i ode kroz mnoštvo urođenika.

"Pođi za ženom", reče poglavica. "Odvest će te u kuću koju ti darujemo"

Dostigao sam je. Prošla je kroz cijelo selo do velike kolibe slamnata krova, koja se uzdizala na stupovima višim od dva metra, u koju se ulazilo po uskim drvenim stepenicama. Zemljište ispod kolibe bilo je brižno očišćeno. Psić, koji nas je, čim smo se približili, počeo promatrati. bio je vrlo čist i dobro njegovan. Djevojčica se nakon nekoliko stepenica zaustavila. Zaustavih se i ja, ali mi ona ukaza glavom na moju pogrešku. Pokaže mi prema vratima, pozivajući me da prvi uđem.

Moram priznati da me ova neočekivana i iznenadna ženidba pomutila, tako da nisam vidio ni kamo stajem. Okliznuo sam se i pao na zemlju. Djevojka mi pomogne ustati veselo se osmjehujući.

Mislim da je to bio prvi slučaj da je mužu bila potrebna ženina pomoć pri prelasku praga u novi dom.

Taj nesklad bračnih odnosa potrajao je više sati, i kako sam kasnije uvidio, i više dana, tjedana i mjeseci. Nisam znao u čijem je vlasništvu ta koliba, a sa ženom nisam znao izmijeniti ni jedne riječi.

Počela je kuhati. Imali smo mnogo divlje riže, a o gredu je bila obješena sušena noga neke divlje životinje. U košarama je bilo korijenja *cassave,* krumpira, tikvica i žita. U velikoj se tikvi odlagao gusti šećerni sirup, dok su sa stropa visjeli grozdovi banana. Bilo je obilje hrane, ali kako sam to kasnije ustanovio, jedino uz uvjet da je sâm skuham. Žena je vjerovala da je za kuhanje dovoljno baciti u lonac sve što joj dođe pod ruku i u to uliti vode. Zaustavio sam je prije nego što je toj smjesi nadodala pet velikih crvenih komada papra. Ispraznio sam lonac i odlučio sâm pripremiti jelo.

“Ti idi i nasijeci drva”, razjasnio sam joj rukama. “Ja ću kuhati.”

Mnoge su žene iz sela došle k meni i zavirujući počele se smijati. Bilo im je čudno vidjeti muškarca kako kuha i svojim su smijehom podigle takvu buku da su poglavica i skoro dvadesetak lovaca plemena

Kuna došli vidjeti o čemu se radi. *Cacique,* opazivši ne nad ognjištem, upita ljutito: “Što se događa? Zar žena neće raditi?”

“Oh, ne, suprotno”, odgovorim mu. “Ali se u kuhanje previše i ne razumije.”

Poglavica i njegovi ljudi dočekali su moje riječi s očitim čuđenjem. Tjedan dana kasnije doznao sam kako su moju ženu smatrali najboljom kuharicom u selu. Na svim velikim svečanostima, kada su iz dalekih sela stizali lovci i poglavice, pripremala je svečane ručkove.

Pleme Kuna je jedno od rijetkih primitivnih plemena Srednje Amerike. Iako su njihova sela u više navrata opustošili bijelci, ipak se nisu nikada podvrgni jarmu osvajača. Brojni su se ljudi iz plemena Kuna i nekih drugih plemena, kako bi osvetili uništenje svojih sela koja su porušili Balbo i Pizarro, pridružili mnogim engleskim ekspedicijama, osobito Morganovoj, protiv španjolskih karipskih kolonija. I danas, da sam Španjolac ili rodom iz Južne Amerike, ne bi mi dopustili živjeti usred njihova plemena.

“Nikatdispu!" začuo sam oštar ženski glas kako doziva iz pokrajnje šume. *“Nikatdispu!"* Bio sam tako zauzet kuhanjem da nisam ni opazio da mi je nestala 'žena’.

“Zove te tvoja žena!” reče poglavica. Udaljio sam se od ognjišta i krenuo prema mjestu odakle je dopirao glas. Dvadesetak koračaja u unutrašnjosti šume našao sam djevojku. Sjedila je na zemlji držeći se rukama za okrvavljenu nogu. Stiskala je svom snagom veliku ranu od sjekire, kakvu obično Indijanci upotrebljavaju za sječu drva. Žurno sam otkinuo jednu lijanu iz obližnjeg grma i napravio povez. Zatim digoh ženu na ruke i teturajući krenem kroz šumu do kolibe. *Cacique* i drugi vratili su se svojim domovima. *“Nikatdispu!"* šaptala je djevojka prislonivši glavu o moj vrat. *“Nikatdispu!"*

Nisam znao što znače te riječi, ali sam nagađao da je to ime što mi ga je nadjenulo pleme Kuna. Dok sam po stepenicama kolibe nosio ranjenu djevojku, iznenada osjetim kako sam zaista daleko od Vražjeg otoka, u društvu urođeničke djevojke, s kojom nisam mogao izmijeniti nijednu riječ i za koju nisam znao ni kako se zove.

XXXIII.

Bijelac, koji se nađe odjednom kako živi među urođenicima, radeći sve ono što rade i oni, živeći njihovim načinom života, prisustvujući obredima njihova plemena, loveći u šumi lukom i strelicama, ubrzo uviđa kako život postaje miran, oslobođen svih nepotrebnih stvari. Od petnaeste godine nikada mi dani nisu svanjivali tako radosno, a završavali tako vedro. Rijeka je Kuna obilovala ribom, a šuma lovinom. Na omanjim proplancima raslo je raznovrsno jestivo bilje, bilo je dovoljno pamuka za odijevanje, a duhan je sam od sebe rastao i sušio se.

Od zore do sumraka dani su prolazili u nevjerojatnom miru. Po prvi puta u životu bio sam zaista slobodan. Nisam se ničega bojao i ništa mi nije trebalo, napokon bijah čovjek, utonuo u radost života, i svaki se tjedan tiho ulijevao u drugi.

Nakon nekoliko dana uspio sam doznati ime svoje žene. Zvala se Rachiti, što je na jeziku plemena Kuna značilo *Zaspali cvijet.* Riječ po riječ naučio sam nazive pojedinih predmeta, ukazujući na njih i ponavljajući njihove nazive na jeziku Kuna, dok ih ne bih zapamtio. Nakon mjesec dana mogao sam donekle govoriti s njom, a razgovarajući čitave sate s pojedincima iz sela, koji su razumjeli španjolski, proširivao sam sve više svoje znanje urođeničkog jezika.

Rachiti je sjekla drva, spremala kolibu, prala ono malo moje odjeće i donosila hranu s plantaže, dok sam ja lovio ili ribario i krojio nova odijela od platna što bi ga ona istkala. Dugo bih boravio u šumi s mrežom za leptire i moja je zbirka dragocjenih krila postajala sve veća, tako da bi za nju nakon nekoliko mjeseci dobio nekoliko stotina dolara, samo kad bi u okolici bilo tržište gdje bih mogao ta krila prodati. Pozivali su me na obrede i rasprave plemena u tijeku kojih sam sjedio uz *Caciqua.* I ja sam bojao lice, prsa i ruke, i kao jedini znak svoje civilizacije nosio sam kratke i već otrcane hlače. Nosio sam i ogrlicu koju je Rachiti sastavila od zuba divlje svinje. Zabrana poglavice, prema kojoj nitko nije smio imati zlato, očito nije vrijedila za srebro, te su mi mnogi iz plemena darivali srebrene prstene, narukvice i ukrase za kosu. Kako sam bio opaljen suncem, teško bi bilo tko prepoznao u meni bijelca.

Ali, s vremenom sam opet postao nemiran. Približavali su se izbori za predsjednika Republike Paname, po završetku kojih bih mogao nastaviti svoj bijeg prema Sjedinjenim Državama.

Sate i sate sam razmišljao bih li nastavio svoj put ili ne. Što bih mogao naći bolje od mira u ovom primitivnom skloništu? Gdje bih bio tako slobodan i bezbrižan? Nastavljajući svoj bijeg morao bih se ponovo upustiti u očajničku borbu s civilizacijom i dugom ispruženom kandžom francuske nepravde za svoj život. I tako sam danomice oklijevao, ali kad sam navršio trideset osmu godinu, uvidio sam kako nisam stvoren za takav život, pa makar on bio i tako vedar.

Nije bilo sumnje kako je moja prošlost propala, ali sam možda pred sobom imao drugih trideset i osam godina života. Bio sam uvjeren da ću, ako stignem do Sjedinjenih Država, biti siguran u zemlji slobode, da me neće poslati natrag na Vražji otok, pošto sam tako skupo platio sve svoje dugove prema društvu. Bez bojazni od uhićenja ili deportacije mogao bih se pošteno braniti i ponovo dobiti francusko državljanstvo, ili barem isprave koje bi mi omogućile slobodan i miran život. Zatim bih mogao početi gradnju svog novog života, kakvog sam želio.

Između mjesta na kojem sam se nalazio i granice Sjedinjenih Država bilo je na stotine kilometara, planina i mnogo država Srednje Amerike. Nisam imao putovnicu, a ni novaca, a jedino bih mogao raspolagati s onim što bih dobio prodajom svoje zbirke leptirovih krila. Ali ipak sam, jedne noći, dok sam se ležeći na visećoj postelji ljuljao kraj vatre, okrenuo k Rachiti i saopćio joj svoj odlazak s narednim uštapom.

“Daleko?” upita me ona.

“Vrlo daleko”, odgovorio sam. “Možda zauvijek.”

“Odlaziš li u lov na leptire?” upita me ona. “Ima ih vrlo mnogo na nedalekim brdima, i ja ću poći s tobom kako bih ti pomogla, ako želiš.”

“Nije zbog leptira”, odvratio sam nakon duge šutnje. “Ja nisam pripadnik plemena Kuna, ja, Rachiti, ja sam iz druge zemlje.”

Ništa više nisam rekao, a ni ona. Narednog jutra razgovarao sam s poglavicom i rekao mu kako trebam čovjeka koji bi me odveo niz rijeku do prvog trgovačkog središta. Obećao mi je pomoći. Na odlasku nije bilo ni riječi prigovora, ni znaka zabrinutosti plemena za sudbinu Rachiti. Mogao sam joj darovati jedino male kućne predmete što sam ih sam izradio. Brižno sam zamotao svoj rukopis i leptirova krila.

Rachiti mi je rekla kako će dvanaest uštapa čekati moj povratak, a kod trinaestoga će se, ako se ne vratim, sjediniti s drugim čovjekom. Ljudi plemena Kuna, što sam već bio opazio, nisu bili odviše sentimentalni i bio sam zadovoljan što ubuduće neću morati trpjeti grižnju savjesti.

Cijelo se selo skupilo na obali rijeke prisustvujući mojem odlasku. Struja je bila vrlo jaka, a petorica mišićavih veslača zauzela su svoja mjesta u čamcu, čekajući da se smjestim u sredini.

“Ati Nikatdispu!” dovikivali su urođenici mašući rukama. “Ati Nikatdispu! Zbogom, bijeli čovječe!”

Struja nas je brzo povukla niz rijeku. Indijanci su snažno veslali nastojeći se održati na sredini rijeke. Zatim smo zaokrenuli i više nismo vidjeli ni Rachiti ni Caciquea ni druge ljude iz plemena. Rijeka je zavijala poput velike zmije, a mi smo prolazili preko vodopada i brzaca. Pet puta smo morali čamac prenositi na rukama spuštajući se po hridinama. Noću smo logorovali pod divovskim stablima, a narednog jutra stigli smo do rijeke Jape, baš na vrijeme da naiđemo na brod koji svakog mjeseca prenosi voće, a sada je baš bio na polasku, pun zelenih banana, prema zoni Kanala. Četiri dana kasnije stigao sam u grad Panamu na kamionu koji je išao u pokrajinu Chiriqui raznoseći

poštu. Noć sam prospavao u Davidu, glavnom središtu nalazišta zlata u blizini Kostarike. Sutradan sam vlakom krenuo prema pograničnom gradu Potrerou. Umiješavši se među druge putnike ukrcao sam se u vlak, a da me nitko nije opazio. Po dolasku, izabrao sam izgladnjelog urođenika i dogovorio se s njim da me za pet dolara odvede stazama, kojima rijetko tko ide, preko granice do grada Buenos Airesa u Kostarici. Krenuli smo, ali nedaleko od granice zaustaviše nas dva policajca. Opazivši da nosim na ramenima paket, zatražili su me isprave, koje nisam imao te me stoga odveli u zatvor u La Cuesta. Sutradan su me odveli preko granice i predali panamskoj policiji. Uhitili su me i zatvorili u Davidu. Narednog jutra odveli su me pokrajinskom namjesniku.

Bio sam izvan sebe. Što ako me odvedu natrag u Panamu i predaju francuskom poslaniku? U najskorijem roku vratili bi me u Gvajanu u društvo mojih prijatelja s kojima sam pobjegao. Tada sam odlučio riskirati sve, te rekao kako kanim otići do Sjedinjenih Država, a namjesnik mi je nekoliko trenutaka potom potpisao propusnicu!

“Ne znam kako ćete uspjeti prijeći granicu kad su vas već jednom uhitili, ali želim vam dobru sreću!”

Potom me je podnamjesnik odveo na stranu i savjetovao mi da otiđem prema Armuellesu, gdje bih mogao pronaći kakvog krijumčara iz Kostarike. Taj bi me za male novce lako odveo sa sobom. Još prije noći našao sam se u maloj kavani na obali Pacifika i raspravljao s trojicom krijumčara japanskih košulja i ugovorio da će me za deset dolara povesti sa sobom. U devet uvečer plovio sam uz obalu Kostarike prema gradu Punta Arenas.

Petnaestak kilometara južnije od luke naš se brodić zaustavio i teret je hitro bio iskrcan tik prije zore. Dok smo plovili, upitao sam krijumčare na koji se način može najlakše prijeći granica Nikaragve. Rekoše mi kako moram otići do rijeke San Juan del Sud, a do tamo mogu stići konjem za četiri dana. Po prvi puta sam u životu uzjahao konja i jahao četiri dana. Zatim je vodič od mene uzeo trideset colonesa (oko šest dolara), i pokazao mi put prema jednom brdu: “Nikaragva se nalazi s druge strane.”

Sutradan sam hodao a da nisam, sve do zalaska sunca, naišao ni na jedno ljudsko biće. Dok sam tražio pogodno prenoćište, upao sam ravno u banditski logor. Bili su to ljudi ni najmanje blage vanjštine, naoružani do zuba. Uperili su u mene puščane cijevi i ja digoh ruke predajući se. Počeli su pretraživati moje džepove u potrazi za novcem. Uzeli su mi posljednju novčanicu, a zatim mi dali znak da se izgubim. Krenuo sam prvom stazom, a zatim se ubrzo zaustavio. Čitav jedan sat razmišljao sam da li da se vratim i zatražim natrag svoj novac. Bio sam bez oružja. Zgurio sam se usred korijena debla u prašumi i prespavao noć.

Još dva dana nastavio sam hodati i pri zalazu sunca stigao sam u Managuu, glavni grad Nikaragve, odakle sam više puta slao brzojav u Panamu tumačeći staretinaru kako su me banditi opljačkali i neka mi pošalje pedesetak dolara za druge leptire, što ću mu ih naknadno poslati. Srećom sam, četiri sata kasnije, ponovo imao novac u džepu. Kupio sam nekoliko metara mreže za leptire i krenuo prema Corintu. Od tamo

do granice Hondurasa ima mnogo gradića. Kad bi se vlak zaustavio, a policija počela pregledavati putovnice, ja bih sišao s vlaka. Iskorištavajući metež mnoštva na peronu ponovo bih ušao u prvi slobodan vagon. Osam puta sam ponovio ovu igru dok na posljetku nisam stigao u Honduras. Osamnaest sam se dana penjao po strmim puteljcima kojima samo mazge prolaze, po hridinama, nad ponorima, po beskrajnim plantažama banana. Gdje sam se god zaustavio i zatražio pomoć. pruženo mi je gostoprimstvo kakvo su mi ti siromašni ljudi mogli pružiti. Lako sam stigao do Salvadora, gdje nisam potrošio ništa novaca osim nešto sitno na duhan.

Glad sam utaživao bananama. Veoma oprezno prošuljao sam se u Gvatemalu. Novi diktatorski režim u toj zemlji ograničio je ulazak i izlazak stranaca, te su tražili svakovrsne putovnice i posebne dozvole. Policajci su, tražeći isprave, zaustavljali ljude i po gradovima.

Jedan mi je Francuz savjetovao da otiđem u La Libertad, kamo je kamionom trebao odvesti neku robu. Moje su se cipele gotovo potpuno raspale, a potplati su bili već istrošeni. Sporo prelaženje brda i često zaustavljanje zbog kvara motora nije bilo ugodno, ali barem nisam morao pješačiti. U lipnju sam stigao u luku Libertad.

Kako bih mogao proći Gvatemalu? U Meksiku su, kako mi rekoše, vlasti dobrostive i mogao bih nastaviti put bez neprilika. Savršeno sam govorio španjolski, a samo rijetki Meksikanci uopće imaju osobnu iskaznicu. Uputio sam se do honduraške obale, ne bih li naišao na kakvog krijumčara, ali bez uspjeha. Ipak se u jednom pristaništu nalazio trgovački brod, koji je ukrcavao teret za Kanadu. Odlučio sam se pokušati kradimice ukrcati. Otišao sam do urođeničkog svratišta i najeo se što sam bolje mogao. Kupio sam nekoliko kutija sardina i čim se spustio mrak, ukrcao sam se na brod pridruživši se mornarima s broda koji su se vraćali s večere. Kad sam ugrabio povoljnu priliku napustio sam grupu radnika i krenuo prema krmi. Našao sam otvor. Podigao sam poklopac i vidio osvijetljenu prostoriju s namotajima debelog užeta i telegrafskih žica. Spustio sam se i sakrio iza velike hrpe konopa. Dva sata kasnije ušla je grupa mornara omotati novo uže spušteno kroz otvor. Nakon toga ugasili su svjetlo, popeli se i zatvorili otvor nad mojom glavom. Nalazio sam se u potpunoj tami. Strojevi broda počeli su raditi i brod je krenuo.

U tami sam se svukao. Znao sam kako će se, ako zadržim odijelo na sebi, uprljati i da bi me to moglo na kraju putovanja izdati. Gol, proživljavao sam jednolično vrijeme u mračnom potpalublju, tako da nisam ni opazio kako su prošla dva dana. Sardine sam potrošio, a i žeđ me počela moriti. Odlučih, ako je vani noć, popeti se na palubu i potražiti hrane i vode.

Noćni mrak. Samo dva metra dalje od mene nalazio se veliki tanjur s hranom za psa, a kraj tanjura velika posuda s vodom. Pas se igrao loptom koju mu je dobacivao mornar s mosta. Provukao sam se kroz otvor, popio vodu i odnio posudu s hranom.

Ne znam koliko sam dana tako proveo, jer sam živio u potpunom mraku. Dva puta me glad natjerala na palubu kako bih popio vodu za psa i uzeo hranu. Zatim sam začuo zvižduk brodske sirene. Ulazili smo u luku, ali koju?! Tapkajući kroz mrak obukao

sam odijelo, izvadio britvu i počeo se brijati. Brod se zaustavio. Podigao sam poklopac i izašao na puno danje svjetlo. Nalazili smo se u nekom zaljevu i krajolik je bio zaista divan. Velike klisuraste gore narančaste boje uzdizale su svoje veličanstvene oblike k nebu. Mislio sam kako to mora biti neka mala meksička luka. Pogledao sam na obalu. Na dnu mosta za spuštanje dva uniformirana čovjeka zaustavljala su mornare na izlazu. Nisam znao kakve su to uniforme, ali su ljudi bili previsoki i previše bijele puti da bi mogli biti Gvatemalci. Bio sam uvjeren da se nalazim u kakvoj meksikanskoj ili američkoj luci. Opazio sam da policajci samo ispituju i pretražuju ljude, ne tražeći ih isprave.

Odlučio sam uložiti sve na posljednju kartu. S broda se spuštao časnik, a dva su mornara bila na dnu mosta. Požurio sam se prema mostu i počeo silaziti. Uniformirani policajci srdačno su dočekali oficira i na moju veliku radost progovorili s njime engleski. Sišao sam, pokazujući im jedino što sam posjedovao, papire svojega rukopisa, i prepustio se da me pretraže. Jedan od njih mi je mehanički protresao odijelo, ispipao džepove i bez riječi me otpustio. Sa srcem u grlu kretao sam se stotinjak metara niz gat i došao do željezne rešetke. S druge strane stajao je još jedan uniformirani policajac. Prošao sam kroz vrata i ponovo su mi pretražili odijelo, a zatim krenuh naprijed, napokon slobodan.

Nisam znao u kojoj se to sjevernoameričkoj državi nalazim, koji je najbliži grad, ni koliko sam dana proveo na moru. Došao sam do nekakvih tračnica i s vremena na vrijeme njima bi projurio električni tramvaj. Nastavio sam pješačiti. Grupa radnika radila je na podizanju telegrafskog stupa. Zaustavih se na trenutak. Htio sam upitati gdje li se nalazim, ali bi takvo pitanje zvučalo vrlo čudno. Napokon zapitah:

“Molim vas, kamo vozi ovaj tramvaj?”

“Što?” upita jedan od njih, a drugi položiše svoje oruđe, gledajući me začuđeno. “Što želite?”

“Kamo vozi ovaj tramvaj?” ponovim pitanje.

“U Los Angeles!” odgovori mi najbliži čovjek. “U Los Angeles, pijanico!”

U Los Angeles! Pa onda se nalazim u Kaliforniji! Uzbuđena srca krenuo sam niz tračnice gotovo trčeći. Meni u susret dolazila su dva radnika. Odlučio sam njih još nešto upitati. Čim su se približili, zaustavih se: “Molim vas, koji je danas dan?”

Utorak! Znači da sam na brodu proveo osam dana i osam noći. Nisam mario što su me radnici nazvali pijanicom. Mogao sam razumjeti kako su im moja pitanja zvučala ludo. Ali sada, nakon dvadeset i dva mjeseca gotovo nevjerojatnih iskušenja, stigao sam s Vražjeg otoka, preko cijele Srednje Amerike, do Sjedinjenih Država, potpuno sâm i bez prerušavanja. Tijekom cijele povijesti francuske kažnjeničke kolonije tisuće ljudi sanjalo je postići to, ali u sedamdeset i pet godina nitko nije bio u stanju to i napraviti! Neki su poginuli u prašumama Južne Amerike, drugi u moru punom morskih pasa, neki su bili prisiljeni stalno se nastaniti u nekoj od država Srednje Amerike pod lažnim imenom. Nikome nije uspjelo pobjeći preko cijelog sjevernog dijela Južne Amerike i preko panamske prevlake.

Kretao sam se gotovo trčeći. Bio sam strašno mršav, krezub, s jednim parom hlača, pamučnim kaputom i poderanih cipela. Ništa drugo nisam imao, ali se više ničega nisam bojao.

Ušao sam u predgrađe Los Angelesa Grada anđela sretan poput djeteta!

KRAJ